

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 230
ORASAM Yayınları: 7

25 YILLIK TECRÜBENİN ARDINDAN
TÜRK KENEŞİ
BÜNYESİNDEKİ ÜLKELERDE
ORTAK ETKİNLİKLER
VE İŞBİRLİKLERİ

Editör:
Doç. Dr. Yunus Emre GÜRBÜZ

Bişkek-2018

УДК 327
ББК 66.4
Ж 94

Ж 94 25 Yıllık Tecrübenin Ardından Türk Keneşi Bünyesindeki Ülkelerde Ortak Etkinlikler ve İş Birlikleri. Bişkek, 2018. 280 s.

ISBN 978-9967-9074-5-4

25-жылдык тажырыйбанын аркасында түрк кеңеши алкагындагы өлкөлөрдөгү орток аракеттер жана иш биримдиктер.

Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин башкармалыгынын № 2018-05.37 чечими боюнча басылды. Басууга 20.02.2018 кол коюлду. Нускасы 250. Бишкек ш., Жал к.р., КТМУнун Ч. Айтматов атындагы кампусу.

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yönetim Kurulu'nun 20.02.2018 tarih ve 2018-05.37 Nolu kararı ile basılmıştır.
KTMÜ Cengiz AYTMATOV Kampüsü, Cal, Bişkek.

Ж 0802000000-18

ISBN 978-9967-9074-5-4

УДК 327
ББК 66.4
© **КТМУ, 2018**

ORTA ASYA ARAŞTIRMALARI MERKEZİ (ORASAM)

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi bünyesinde 30 Aralık 2010 tarihinde kurulan Orta Asya Araştırmaları Merkezi (ORASAM), Orta Asya'daki gelişmelerin yakından izlenebilmesi ve derinlemesine anlaşılabilmesi için öncelikle Kırgızistan olmak üzere tüm bölgeyi kapsayan çalışmalar yürütmektedir. Bu çerçevede Orta Asya ile ilgili projeler yürütmekte, kitap ve çalışma raporları hazırlamaktadır. Ayrıca bölge içi ve dışından yetkililer ve akademisyenler ile toplantı ve seminerler düzenlemekte, aynı alanda çalışan kurum ve kuruluşlarla işbirlikleri gerçekleştirmekte, araştırma amacıyla Kırgızistan'a gelen akademisyenlere çalışmaları için gerekli desteği vermektedir. ORASAM'ın internet sitesinde (orasam.manas.edu.kg) dört dilde (Kırgızca, Türkçe, İngilizce ve Rusça) bölge ülkeleri hakkındaki haberler ile Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi mensuplarının makale ve yorumlarına yer verilerek, Orta Asya'nın kavranmasına katkı sağlanmaktadır.

TAKDİM

1991 yılında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın bağımsızlığına kavuşmasıyla Türkiye ve bu kardeş ülkeler arasında yeniden bağlar kurmak için değerli bir fırsat doğdu. Ortak bir geçmişe, aynı dil ve kültür hazinesine sahip altı bağımsız Türk devleti yeni yüzyıla birlikte hazırlanma arzusuyla, Gaspıralı'nın tespit ettiği “dilde, fikirde, işte birlik” hedefine uygun olarak, işbirliğini geliştirmek için 1992 yılında "*Türkçe Konuşan Devletler, Devlet Başkanları Zirveleri*" ile yola çıktılar ve süreç içinde bu ülkeleri bir araya getiren ortak etkinlikler, işbirlikleri ve kuruluşların temellerini attılar.

25 yılı geride bıraktığımız bu süreçte; 12 Temmuz 1993'te kurulan ve “ortak kültüre sahip Türk Halklarının gönül birlikteliğini ve kardeşliğini güçlendirmek, ortak Türk kültürünü gelecek nesillere aktarmak ve dünyaya tanıtmak için” çalışan *Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı* (TÜRKSOY) ilk teşkilat olma onuruna sahiptir. 21 Kasım 2008'de *Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi*'nin (TÜRKPA) kurulması ilişkilerin siyasi bir boyuta taşınarak, istikrarlı bir zemine oturtulması için atılan anlamlı bir adım olmuştur. 2010 yılında *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi*, kısaca *Türk Konseyi* veya *Türk Keneşi* (TDİK) adlı kurumun kurulmasıyla Türk devletleri arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi kalıcı bir zemine taşınmıştır. 20 Ekim 2011'de Türk Konseyinin himayesi altında *Türk Dili Konuşan Ülkeler Ortak İş Konseyi* (Türk İş Konseyi), 23 Ağustos 2012'de *Türk Kültür ve Mirası Vakfı*, *Uluslararası Türk Akademisi*, 29 Mart 2013'te *Türk Üniversiteler Birliği*, 25 Ocak 2013'te *Avrasya Askerî Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilâtı* (TAKM) kurulmuştur.

Bu ortak kuruluşların yanı sıra Türkiye ve Türk cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin derinleşip kök salması ve geleceğe birlikte yürüyecek nesillerin yetiştirilmesi için ortak üniversiteler de kurulmuştur. 31 Ekim 1992 tarihinde Kazakistan-Türkiye ikili ilişkileri çerçevesinde *Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi*'nin kurulma kararı alınmış ve iki ülkenin bu ortak üniversitesi 15 Ekim 1993 yılında Kazakistan'ın Türkistan

şehrinde kurulmuştur. Ardından 30 Eylül 1995 tarihinde Kırgızistan-Türkiye ikili ilişkileri çerçevesinde imzalanan anlaşmayla Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi* (KTMÜ) kurulmuştur.

Geride bıraktığımız çeyrek asırda atılan adımlar, gerçekleştirilen etkinlikler ve işbirlikleri sayesinde temelleri atılıp işlerlik kazandırılan kuruluşlardan biri olan, iki kardeş ülkenin ortak üniversitesi *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi*'nde hazırlanan bu raporu, atılan adımların kalıcı olması ve ortak bir geleceğin kurulabilmesi temeniyle okurlara takdim etmekten onur duyuyorum.

Prof. Dr. Sebahattin BALCI
KTMÜ Rektörü, Bişkek, 2018

İÇİNDEKİLER

ORTAK KURULUŞLAR İLİŞKİLER VE İŞBİRLİKLERİ.....	9
ORTAK EĞİTİM İLİŞKİLERİ VE İŞBİRLİKLERİ	121
KÜLTÜR-SANAT İLİŞKİLERİ, İŞBİRLİKLERİ VE ETKİNLİKLERİ.....	149
SPOR İLİŞKİLERİ VE İŞBİRLİĞİ	199
DEMOGRAFİK VE EKONOMİK ANALİZ.....	217

ÖNSÖZ

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beş Türk cumhuriyetinin daha bağımsızlığını kazanması sayesinde, iş birliklerinin geliştirilmesi için beklenmedik bir fırsat doğdu. Ortak bir dil, kültür ve geçmişten gelen bu ülkeler, geçmişten gelenle yetinmeyip, var olan temel üstüne kalıcı kurum ve kuruluşlar inşa ederek, birbirlerinden alacakları destekle geleceğe birlikte yürümek için harekete geçtiler. Bu sayede 2016 yılına kadar geçen 25 yıllık süre zarfında Türkiye ve bu genç devletler arasında iş birliklerini başlatmak ve geliştirmek için pek çok adım atıldı, somut sonuçlar elde edildi.

Oluşan birikimi ortaya koymak için bağımsızlıkların 25. yılı olan 2016 yılında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Orta Asya Araştırmaları Merkezi'nde (ORASAM) bir proje başlatıldı. "Bağımsızlığın 25. Yılında Türk Keneşi Bünyesinde Türk Cumhuriyetleri: İlişkiler ve İşbirlikleri" başlıklı bu proje çerçevesinde geride kalan çeyrek yüzyılda gerçekleştirilenleri derlemek ve bunları herkesin yararlanabileceği bir rapor halinde Türk Keneşi'ne sunmak hedef olarak belirlendi. Böylelikle 25 yılda biriken tecrübe derli toplu bir çalışma içinde bir araya getirilerek, yapılanların daha da ileriye götürülmesine katkı sağlanması amaçlandı.

Ortak ilişkiler ile iş birliklerinin saptanması ve raporların hazırlanması için KTMÜ Rektörü Prof. Dr. Sebahattin BALCI'nın yürütücülüğü, ORASAM'ın 2015-2016 dönemindeki Başkanı Doç. Dr. Güner ÖZKAN'ın koordinatörlüğünde proje kapsamında beş alt başlık belirlendi: ekonomi, eğitim ve bilim, kültür ve sanat, spor ve ortak kuruluşlar kapsamındaki ilişkiler ve işbirlikleri.¹ Üniversitedeki bölümlerin kendi içlerinde yaptıkları iş bölümünün ardından Prof. Dr. Mehmet BAŞBUĞ, Prof. Dr. Kanat CANUZAKOV, Prof. Dr. Akmatali ALİMBEKOV, Prof. Dr. Nurbübü ASİPOVA, Doç. Dr. Hakan DÜNDAR, Doç. Dr. Yücel ÖKSÜZ, Doç. Dr. Murat GÖKALP, Doç. Dr. Bilal DEMİRHAN, Doç. Dr. Serdar GERİ, Doç. Dr. Mustafa BIYIKLI, Doç. Dr. Metin BAYRAK, Yrd. Doç. Dr. Aynura TURDALİYEVA, Yrd. Doç. Dr. Cunos GANIYEV, Öğr. Gör. Dr. Kadian BOOBKOVA, Öğr. Gör. Sebahattin

---

¹ "Bağımsızlığın 25. Yılında Türk Keneşi Bünyesinde Türk Cumhuriyetleri: İlişkiler ve İşbirlikleri" başlıklı proje için verilen destekten ötürü Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'ne teşekkür ederiz.

SİVRİKAYA'dan oluşan ekipler kendi alanlarıyla ilgili raporları hazırlamaya giriştiler. Türk Keneşi üyesi Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'de resmi kurumlarla görüşülerek, rapor için gerekli bilgiler toplandı, çevirileri yapıldı ve sonuçta bir yıllık bir çalışmanın ardından elinizdeki eser ortaya çıktı.

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi olarak bu çalışmanın günümüze kadar atılan adımlar hakkında bir başvuru kaynağı olması ve bunların genel bir değerlendirmesinin yapılmasını sağlayarak, birliği pekiştirecek yeni girişimlerin ortaya çıkmasına katkıda bulunmasını umuyoruz.

Doç. Dr. Yunus Emre GÜRBÜZ
ORASAM Başkanı, Bişkek, 2018

**25 YILLIK TECRÜBENİN ARDINDAN
TÜRK KENEŞİ BÜNYESİNDEKİ ÜLKELERDE
ORTAK KURULUŞLAR
İLİŞKİLER VE İŞBİRLİKLERİ**

Doç. Dr. Mustafa BIYIKLI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	13
GİRİŞ	15
I. ORTAK KURULUŞLAR TEŞKİLATLANMASINA GİDEN YOLDA ZİRVELER SÜRECİ	18
II. TÜRK DİLİ KONUŞAN ÜLKELER İŞBİRLİĞİ KONSEYİ (TDİK/TKÜİK)	23
A- TÜRK KONSEYİ İÇİNDE YAPILAR VE ANA ORGANLAR	27
1- Devlet Başkanları Konseyi	27
2- Dışişleri Bakanları Konseyi	27
3- Kıdemli Memurlar Komitesi	28
4- Aksakallar Konseyi	28
5- Sekreteryaya	30
B- TÜRK KONSEYİ SEKRETERYASININ GELİRLERİ	34
C- TÜRK KONSEYİ'NİN İLİŞKİLER VE İŞBİRLİKLERİ ÇERÇEVESİNDE İLİŞKİLİ OLDUĞU MÜSTAKİL KURULUŞLAR	35
D- TÜRK KONSEYİ'NİN ÇALIŞMA LİSANI	35
E- TÜRK KONSEYİ'NİN BAYRAĞI	36
F- TÜRK KONSEYİ ZİRVELERİ	36
III. ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ TEŞKİLATI (TÜRKSOY)	41
A- TÜRKSOY'UN YETKİLERİ VE GELİRLERİ	43
B- TÜRKSOY'UN PERSONELİ	44
C- TÜRKSOY'UN FAALİYETLERİ	45
IV. TÜRK DİLİ KONUŞAN ÜLKELER PARLAMENTER ASAMBLESİ (TÜRKPA)	50
A- TÜRKPA'NIN KURULUŞU VE AMAÇLARI	50
B- TÜRKPA'NIN YAPISI	52
C- TÜRKPA KOMİSYONLARI VE FAALİYETLERİ	56
1- Ekonomi İşbirliği Komisyonu	56
2- Hukuk İşleri ve Uluslararası İlişkiler Komisyonu	57
3- Sosyal, Kültürel ve İnsani Meseleler komisyonu	58
4- Çevre ve Tabii Kaynaklar Komisyonu	58
D- TÜRKPA SEKRETERYASI	60

1- TÜRKPA Sekreteryaasının Görevleri ve Fonksiyonları.....	60
2- TÜRKPA Genel Sekreteri Yetkileri ve Görevleri	61
3- TÜRKPA Genel Sekreter Yardımcıları Yetkileri ve Görevleri	61
4- TÜRKPA Komisyon Sekreterleri Yetkileri ve Görevleri	62
5- TÜRKPA Sekreteryaasının Bütçesi.....	63
V. TÜRK KÜLTÜR VE MİRASI VAKFI	64
VI. TÜRK İŞ KONSEYİ.....	67
A- TÜRK İŞ KONSEYİ'NİN KURULUŞU VE AMAÇLARI	67
B- TÜRK İŞ KONSEYİ'NİN STATÜSÜ, YETKİSİ VE FAALİYETLERİ	68
C- TÜRK İŞ KONSEYİ'NİN TAAHHÜT VE HEDEFLERİ	68
D- TÜRK İŞ KONSEYİ'NE ÜYELİK, KONSEYİN ÜYELERİ VE FAALİYETLERİ	69
E- TÜRK İŞ KONSEYİ'NİN BÜTÇESİ VE FİNANSI.....	70
VII. TÜRK AKADEMİSİ ULUSLARARASI TEŞKİLATI (TÜRK AKADEMİSİ).....	71
A- TÜRK AKADEMİSİ'NİN KURULUŞU	71
B- TÜRK AKADEMİSİ'NİN AMAÇLARI VE GÖREVLERİ	72
C- TÜRK AKADEMİSİ'NİN YAPISI	73
D- TÜRK AKADEMİSİ'NİN BÜTÇESİ	75
E- TÜRK AKADEMİSİ'NİN FAALİYETLERİ.....	75
VIII. TÜRK ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ	81
A- TÜRK ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ'NİN KURULUŞU VE KURUCU ÜYELERİ.....	81
B- TÜRK ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ'NİN YAPISI	82
C- TÜRK ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ'NİN HEDEFLERİ	83
D- TÜRK ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ'NİN ÇALIŞMA ESASLARI	84
E- TÜRK ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ'NİN FİNANS KAYNAKLARI	85
F- TÜRK ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ ÖĞRENCİ VE ÖĞRETİM ELEMANI DEĞİŞİMİ.....	85
G- TÜRK KONSEYİ YÜKSEKÖĞRETİM ALANI (TÜYA).....	86
H- TÜRK KONSEYİ TÜRK ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ ÖĞRENCİ KENEŞİ/KONSEYİ.....	87
I- ÖĞRENCİ KENEŞİ'NİN GÖREVLERİ VE ÇALIŞMA ESASLARI.....	87
J- ÖĞRENCİ KENEŞİ GİDERLERİNİN KARŞILANMASI.....	88
K- TÜRK ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ'NİN FAALİYETLERİ.....	88
IX. HOCA AHMET YESEVİ ULUSLARARASI TÜRK-KAZAK ÜNİVERSİTESİ.....	89

X. KIRGIZİSTAN TÜRKİYE MANAS ÜNİVERSİTESİ (KTMÜ)	95
XI. AVRASYA ASKERİ STATÜLÜ KOLLUK KUVVETLERİ TEŞKİLÂTI (TAKM)	102
A- TAKM'İN YAPISI, ORGANLARI VE ÇALIŞMA ESASLARI	104
B- TAKM KOMİSYONLARI, GÖREVLERİ VE ÇALIŞMA USULLERİ	105
1- Harekât ve Teşkilatlanma Komisyonu	105
2- Suçla Mücadele Komisyonu	106
3- Personel ve Eğitim İşbirliği Komisyonu	106
4- Lojistik, Teknoloji ve Araştırma-Geliştirme Komisyonu	106
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	107
KAYNAKÇA	114

ÖNSÖZ

Türk dili konuşan ülkeler, 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılması ile kendi aralarında Ortak değerler noktasında işbirliğine gitmenin ve ilişkileri geliştirmenin gerekliliğine inandılar. Bağımsızlıklarını ilan eden Orta Asya Türk cumhuriyetleri, Türkiye'nin de desteğiyle ortak değerler noktasında ortak işbirliğine gittiler ve düzenledikleri zirvelerle ortak bir irade ortaya koymuşlardır.

Türk dili konuşan ülkeler olan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye arasında Sovyetler Birliği'nin dağılıp Asya Türk coğrafyasındaki Türk dili konuşan ülkelerin 1992 yılında başlayan "*Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirveleri*" sonucunda ortaya çıkan ortak siyasi irade ve işbirliği üzerine pek çok ortak kuruluş kurulmuş, 25 yılda ilişkiler ve işbirlikler, aşama aşama geliştirilmiştir.

2000'li yılların başlarından itibaren bugüne dek, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye devlet başkanları düzeyinde zirve toplantılarına devam etmişlerdir. Ortak teşkilatlara üye Türk cumhuriyetleri, ortak teşkilatlar çerçevesinde bilimsel, kültürel, toplumsal, entelektüel, ekonomik, diplomatik, siyasî ve hukukî ilişkilerinde, önemli aşamalar kaydetmişler ve önemli bir tecrübe kazanımı da elde etmişlerdir.

Türk dili konuşan ülkeler arasındaki söz konusu ilişkiler ve işbirlikleri son derece önemli olup, Türk işbirliği ve ilişkilerinin artık Türk işbirliği teşkilatlarının yaptığı çalışmalar aracılığıyla da gelişmesi önem arz etmektedir.

20. yüzyılın son on yılında bağımsızlıklarını elde etmiş olan Türk Dili konuşan ülkelerin, ortak irade, işbirlikleri ve ilişkiler sonucu kurdukları bu ortak kuruluşlar ve geline aşamada bu kuruluşların yapısı, hizmetleri, faaliyet ve etkilerini araştırıp bir rapor halinde yayınlamanın gerekliliği ve faydalı olacağı yönündeki Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi'nin ortaya koyduğu irade ve destek sonucu bu küçük eser meydana çıkmıştır.

KTMÜ ORASAM projesi dâhilinde yapılan bu incelemede, 25 yılı aşkın süreçte uluslararası arenada ve Türk Dünyası'nda ve kamuoyunda yeterince bilinmeyen, tanınmayan ve sesi yeterince duyulmayan söz konusu 10 adet ortak kuruluş, büyük bir titizlikle özellikle kendi resmî kaynaklarından incelemiştir.

Daha yaygın bilinmesi, tanınması ve anlaşılması amacıyla, kuruluşların kurumsal yapıları, yetkileri, işleyişleri, ilkeleri, görevleri, amaçları, 25 yılda geldikleri aşama, misyonları, vizyonları ve rolleri, ortak ilişkiler ve işbirlikleri çerçevesinde kurumsal resmi belgeler, tek tek ziyaret edilerek elde edilen materyaller, veriler ve gözlemlere dayalı olarak, eser, Türk Keneşi ve çatısı altındaki kurumların kurumsal bir el rehberi niteliğinde ortaya konmaya çalışılmıştır.

Huzur iklimi, yenilikçi yaklaşım ve üretkenlik anlayışı içinde akademik teşvik, destek, moral ve motivasyonu esirgemeyen başta KT Manas Üniversitesi rektörümüz sayın Prof. Dr. Sebahattin Balcı'ya; kolaylıklar sağlayan KTMÜ İİBF dekanımız sayın Prof. Dr. Hakan Çetintaş ve Uİ Bölümü başkanımız sayın Dr. Altınbek Coldoşev'e; kurumları ziyaret ve incelemelerim sırasında zaman ayırıp ilgi, alaka gösteren Türk Keneşi, TÜRKSOY, TÜRKPA, Türk Kültür ve Mirası Vakfı, Uluslararası Türk Akademisi, Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi ilgili personellerine teşekkürü bir borç bilirim. Ortaya koymakla mutluluk duyduğumuz bu incelemenin, başta söz konusu kuruluşlara, Türk Dili konuşan ülke ve topluluklara önemli katkılar sağlayacağı inancındayız. Özellikle Türk dili konuşan ülkeler kamuoyunda eserin okunup gereklerinin yerine getirilmesi, bizim için daha mutluluk verici ve daha teşvik edici olacaktır.

Doç. Dr. Mustafa BIYIKLI
KTMÜ, Bişkek, Temmuz 2017

GİRİŞ

Bu çalışmada, Türk dili konuşan ülkeler arasındaki ilişkiler ve işbirlikleri açısından ortak kuruluşlar gibi özel bir konu, genişçe, topluca ve detaylı bir şekilde ele almaya çalışılmıştır.

Ortak teşkilatlara üye ülkelerin, ortak teşkilatlar çerçevesinde bilimsel, kültürel, toplumsal, entelektüel, ekonomik, diplomatik, siyasî, hukukî ilişkilerini araştırırken sözkonusu teşkilatların bulunduğu ülkeleri ve teşkilatların merkez ofislerini ziyaret ederek, kurumların idarecileri ve/veya temsilcileri ile bizzat görüşerek, teşkilatların durumu, çalışmaları, projeleri, meseleleri ve perspektifleri hakkında saha araştırması yaparak, net, doğru bilgi ve materyal alınarak, bu bilgiler, sistemli ve bilimsel şekilde analiz edilmeye ve iyi bir çalışma ortaya konulmaya gayret edilmiştir.

İnceleme, kapsamı, orijinalliği, teorik ve pratik temelleri, perspektifi açısından Türk dili konuşan ülkeler arasında ilişkiler ve işbirlikleri için son derece önemli olup, Türk işbirliği ve ilişkilerinin artık Türk işbirliği teşkilatlarının yaptığı çalışmalar aracılığıyla gelişmesini de göstermektedir. Bu açıdan özellikle, kurumların kuruluş belgelerine de yer verilmesine dikkat edilmiştir.

Türk dili konuşan ülkeler Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye arasında Sovyetler Birliği'nin dağılıp Asya Türk Coğrafyasındaki Türk dili konuşan cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra, 1992 yılında başlayan "*Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirveleri*" sonucunda ortaya çıkan ortak siyasi irade üzerine pek çok ortak kuruluş kurulmuş, günümüze dek ilişkiler ve işbirlikleri aşama aşama geliştirilmiştir.

2000'li yılların başlarında Özbekistan dışı kapalı politikası ve Türkmenistan daimi tarafsızlık politikası gerekçesiyle "*Zirveler Süreci*"'nden çekilse de Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye devlet başkanları düzeyinde zirve toplantılarına devam etmişler, çeşitli alanlarda kurmuş oldukları ortak teşkilatlarla ekonomiden kültüre önemli işbirlikleri ve aşamalar gerçekleştirmişlerdir.

Ele alacağımız söz konusu ortak kuruluşlar, kuruluş tarihleri sırasına göre şunlardır:

Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi, 31 Ekim 1992 tarihinde ikili

ilişkiler çerçevesinde Kazakistan'ın Türkistan şehrinde Türkiye ile Kazakistan arasında ikili ilişkiler çerçevesinde kurulma kararı alınmış, iki ülkenin uluslararası, özerk statüye sahip, ortak devlet üniversitesi olarak 15 Ekim 1993 yılında resmen kuruluşunu tamamlamıştır. Bugün, 24. yılında eğitim ve öğretimine devam etmektedir.

Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY), Türk dili konuşan ülkeler ve halkların birbirlerini daha iyi anlamalarını sağlamak, gönül birlikteliğini ve kardeşliğini güçlendirmek, ortak Türk kültürünü ve sanatını korumak, yeniden canlandırmak, gelişmesini sağlamak ve nesilden nesile aktarmak amacıyla, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan, arasında 12 Temmuz 1993 tarihinde kurulmuştur. Merkezi Ankara'da olup, depozitör ülke Türkiye Cumhuriyeti'dir. Bugün, 23. yılında faaliyetlerine devam etmektedir.

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi (KTMÜ), 30 Eylül 1995 tarihinde ikili ilişkiler çerçevesinde Kırgızistan'ın başkenti Bişkek şehrinde Türkiye ile Kırgızistan arasında ortaklaşa kurulmuştur. Bugün, 21. yılında eğitim ve öğretimine devam etmektedir.

Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKP), Türk dili konuşan dört üye ülke Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'nin siyasi iradesiyle, Türk Dili konuşan ülkelerin parlamentoları arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi ve genişletilmesi, tarih, kültür ve dil birliğine dayanarak, ulusal mevzuatların yakınlaştırılması ve diğer parlamentolar arası faaliyetler konularında işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla, bir danışma organı olarak 21 Kasım 2008 tarihinde kurulmuştur. Merkezi Bakü olup, depozitör ülke Azerbaycan Cumhuriyeti'dir. Bugün, 8. yılında faaliyetlerine devam etmektedir.

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi veya Türk Kenesi, TDİK), Türk dili konuşan ülkeler arasında kapsamlı işbirliğini teşvik etmek, yakınlaşmak, daha da derinleştirmek, etkili ve etkin iletişim ve daimi bir uyum amacı ile uluslararası bir teşkilat olarak 16 Eylül 2010 tarihinde kuruluşu ilan etmiştir. Türk dili konuşan cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra 1992 yılında "Zirveler Süreci" ile başlayan ilişkiler, Türk Konseyi Sekreteryası'nın kurulduğu 2010 yılına kadar aşamalı olarak devam etmiştir. Konseyin merkezi İstanbul'da olup, depozitör ülke Türkiye Cumhuriyeti'dir. Bugün, 6. yılında faaliyetlerine aktif olarak devam etmektedir. Diğer söz konu-

su ilişkili, çoklu ortak kurum ve kuruluşlar, Türk Konseyi çatısı altında toplanmışlardır.

Türk Dili Konuşan Ülkeler Ortak İş Konseyi (Türk İş Konseyi), bölgesel ekonomik işbirliğinin teşvik edilmesinin önemi göz önünde bulundurularak, sivil ve kâr amacı gütmeyen uluslararası bir teşkilat olarak kurulmuştur. Türk Konseyi'ne üye devletlere ait iş topluluklarını temsil eden taraflar (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye) 20 Ekim 2011 tarihinde Türk Konseyi himayesi altında sözleşmeyi imzalamışlardır. Bugün, 5. yılında toplantılarına devam etmektedir.

Türk Kültür ve Mirası Vakfı, Türk Dili konuşan ülkeler halkları arasındaki tarihi bağları, ortak dil, kültür ve gelenekleri temel alarak, Türk kültür ve mirasını korumak, araştırmak ve desteklemek amacıyla 23 Ağustos 2012 tarihinde Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'nin ortak kararıyla kurulmuştur. Kurumsallaşma süreci devam eden vakfın merkezi Bakü olup, depozitör ülke Azerbaycan Cumhuriyeti'dir.

Türk Akademisi Uluslararası Teşkilatı/ International Turkic Academy (Turkic World Educational and Scientific Cooperation Organization: TWESCO), yani resmî adıyla Uluslararası Türk Akademisi, Türk kültürünün tarihi ve manevi rolünü, Türk halklarının dünya medeniyetinin gelişimine, insanlığın tarihi ve kültürel mirasına katkısını araştırma, Türk Dili konuşan ülkeler ve halkları arasında eğitim ve bilimsel işbirliğinin teşvik edilmesi, akademik araştırma ve eğitimin desteklenmesi, Türk halklarının bütünleşmesini kolaylaştırma amacıyla Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye arasında 23 Ağustos 2012 tarihinde kurulmuştur. Merkezi Astana olup, depozitör ülke Kazakistan Cumhuriyeti'dir. Bugün, 4. yılında faaliyetlerini geliştirerek devam ettirmektedir.

Türk Üniversiteler Birliği, Orhun Süreci olarak belirlenen süreçte Türk Konseyi'ne üye ülkeler arasında yükseköğretim alanında işbirliğini geliştirerek Türk Konseyi Yükseköğretim Alanı oluşturmak amacıyla 29 Mart 2013 tarihinde Türk Konseyi çatısı altında kurulmuştur.

Türk Konseyi ve çatısı altında faaliyet gösteren ortak kuruluşlardan ayrı olarak, *Avrasya Askerî Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilatı (TAKM)*, Avrasya bölgesinde Askerî statülü kolluk kuvvetleri arasındaki karşılıklı işbirliği ve dayanışmayı geliştirmek, sadece barışa hizmet etmek ve vatandaşlarına insan

odaklı çağdaş kolluk ve koruma hizmeti vermek amacıyla 25 Ocak 2013 tarihinde Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de düzenlenen Konsey Toplantısı'nda tarafların imza beyanı ile uluslararası bir teşkilat olarak resmen kurulmuştur. Teşkilatın ana karargâhı Ankara'da bulunmaktadır.

Ortak kuruluşlar, kuruldukları tarihlerden itibaren ilişkilerini ve faaliyetlerini geliştirerek devam ettirmişler ve amaçları doğrultusunda önemli aşamalar kaydetmişlerdir. Elinizdeki bu çalışmanın amacı, uluslararası arenada ve Türk Dünyası'nda dahi tam olarak bilinmeyen, tanınmayan ve sesi pek duyulmayan söz konusu bu ortak kuruluşların kurumsal yapılarını, yetkilerini, işleyişlerini, ilkelerini, görevlerini, amaçlarını, geldikleri aşamayı, misyon, vizyonlarını ve rollerini, ortak ilişkiler ve işbirlikleri çerçevesinde resmi belgelere dayalı olarak ortaya koymaktır.

I. ORTAK KURULUŞLAR TEŞKİLATLANMASINA GİDEN YOLDA ZİRVELER SÜRECİ

Türk dili konuşan cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra 1992 yılında başlayan “Zirveler Süreci”nde, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan devlet başkanları arasında önemli kararların alındığı ve önemli aşamaların gerçekleştirildiği 10 adet Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi toplantısı düzenlenmiştir.

2010 yılında Türk Konseyi/Keneşi Sekretaryası'nın kurulmasından sonra, Türk Dili Konuşan Devletler Zirveleri Süreci, Türk Keneşi Zirveleri süreci değişikliğiyle devam etmiştir. Birincisi 21 Ekim 2011 yılında Kazakistan Almatı'da gerçekleşen Türk Keneşi Zirve'si, halen üye ülkeler Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye arasında düzenlenmektedir.

Türk dili konuşan devletlerin liderlerinin, 1991-1992 yılları arasında birçok kez gerçekleştirdikleri ziyaretler sonucu ortaya çıkan iletişim, işbirliği ihtiyacı, Türk dili konuşan halklar arasındaki ortak tarih, dil ve kültüre dayanan özel bağlara vurgu yapılması ve mevcut olan kardeşlik, dayanışma ve işbirliği ruhuna sürekli atıfta bulunulması ile birlikte Türkiye'nin girişimiyle 2010 yılına kadar süren Türk Dili Konuşan Devletler Zirveleri Süreci, 1992 yılında Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan arasında başlamıştır. Aşağıda ele alınan Zirveler Süreci,

2001 tarihli İstanbul Zirvesi'ne kadar resmi adıyla Türkçe Konuşan Ülkeler Zirvesi olarak anılmıştır.¹

30-31 Ekim 1992 yılında Türkiye Ankara'da gerçekleşen ilk zirvede, Türk devletleri arasında ikili ve çok taraflı işbirliğinin geliştirilmesi arzusu ve uluslararası kuruluşlarla ortak hareket etme iradesi beyan edilmiştir. Zirvede ulaştırma, haberleşme, sanayi, enerji, tarım, eğitim ve kültür alanlarında ortak kuruluşlar kurarak ortak projeler geliştirmek suretiyle işbirliğinin artırılması ve bu sahalardaki çalışmalar için çalışma grupları kurulması üzerinde durulmuştur. Türk dili konuşan devletler parlamentolar arası işbirliğinin önemi de ilk defa bu zirvede dile getirilmiştir. 18-19 Ekim 1994 tarihinde Türkiye İstanbul'da gerçekleşen 2. Zirvede, Türk lehçelerinin karşılaştırılmalı sözlüğünün hazırlanması, ortak kültür mirasının korunması, onarılması ve tanıtılması için yapılan işbirliği takdirle karşılanmıştır. Üniversitelerarası işbirliğinin geliştirilmesi, öğrenci değişim programlarının devam ettirilmesi, ulaştırma ve ticaretin geliştirilmesi, tarihi İpek Yolu'nun diğer ilgili ülkelerin de katkısıyla canlandırılması, Aral Denizi'ndeki çevreyle ilgili durumun normalleştirilmesi için uluslararası imkânların birleştirilmesinin gereği vurgulanmıştır. 27-29 Ağustos 1995 tarihinde Kırgızistan Bişkek'te gerçekleşen 3. zirvede, doğrudan ulaştırma bağlarının sağlanması, serbest dolaşımın kolaylaştırılması, işadamlarının çalışma şartlarının iyileştirilmesi ve karşılıklı ticaret, bankacılık ve sigortacılık faaliyetlerinin önündeki engellerin kaldırılması, kültürel ve insani bağların geliştirilmesi hususunda ortak eğitim kurumlarının kurulması, kültür günleri ve şenlikleri düzenlenmesi üzerinde durulmuş ve devlet başkanları, Azerbaycan-Türk, Kazak-Türk, Kırgız-Türk Üniversiteleri gibi ortak eğitim kurumlarının kurulmuş olmasını takdir ve memnuniyetle karşılamışlardır.²

21 Ekim 1996 tarihinde Özbekistan Taşkent'te gerçekleştirilen 4. zirvede devlet başkanları ilk defa ortak mal, hizmet, sermaye ve işgücü pazarı oluşturmak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler arasındaki ekonomik işbirliğinin sağlanması yönünde uygun hukuki ortamın oluşturulmasına taraftar

---

¹ Pelin Musabay Baki, Avrasya'da Bölgesel İşbirliği Sürecinden İşbirliği Mekanizmasına: *Türk Konseyi Bilge Strateji*, Cilt 6, Sayı 11, Güz 2014, s.141.

² *A.g.m.*, s.143.

olduklarını belirtmişlerdir. Zirvede ulaştırma alanında hem Türk dili konuşan devletler ve hem de diğer bölgesel ve bölge dışı aktörlerle işbirliği detaylı bir şekilde ele alınmış, ekonomik kalkınma hususunda uygulanması gereken yöntemler ortaya konmuştur. Zirvede ayrıca, Türkçe Konuşan Devletler Zirvesi Sekreteryası'nın kurulması ve tüzüğünün hazırlanması kararının alınması kurumsallaşma yönünde önemli bir aşama olmuştur. Türk dilini ve kültürünü tanıtacak sempozyumlar düzenlemek, Türk halklarının geçmişini ve bugünü inceleyen kaynakları araştırmak, derlemek ve yayına hazırlamak, faaliyete geçecek olan Sekreteryası'nın yapacağı görevler arasında yer almıştır. Taşkent Zirvesi, altı Türk devletinin devlet başkanlarının birlikte katıldığı son zirve olmuştur.³

1998 tarihinde Kazakistan yeni başkent Astana'da bir yıl tehirle gerçekleştirilen 5. Zirvede Türkçe Konuşan Ülkeler Sekreteryası Tüzüğü kabul edilmiş ve üye ülke dışişleri bakanlıkları, sekreteryası çalışmalarının denetimi ile görevlendirilmiştir. Türkmenistan, zirveye meclis başkanı düzeyinde katılmıştır. 8 Nisan 2000 tarihinde Azerbaycan Bakü'de yapılan 6. zirvede, 21. yüzyıla girerken karşılıklı menfaatlere ve eşitliğe dayalı işbirliğine yeni bir ivme kazandırılması gereğine işaret edilerek, BTC petrol boru hattı ile Türkmenistan-Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye-Avrupa Hazar geçişli doğal gaz boru hattının gerçekleştirilmelerine ilişkin bölgesel işbirliğinin geliştirilmesinin önemi vurgulanmıştır. Bu zirveye Türkiye, Kazakistan ve Kırgızistan devlet başkanı düzeyinde iştirak ederken, Türkmenistan ve Özbekistan meclis başkanı düzeyinde katılmışlardır. Zirveye katılan devletler arasında egemen eşitlik ilkesinin işbirliği sürecindeki önemine binaen, herhangi bir yanlış anlaşmaya mahal vermemek için, Bakü Zirvesi'ne kadar "Türkçe Konuşan Ülkeler" ifadesi bu zirveden itibaren "Türk Dili Konuşan Ülkeler" olarak ifade edilmeye başlanmıştır. 26-27 Nisan 2001 tarihinde Türkiye İstanbul'da gerçekleştirilen 7. zirvede İpek Yolu'nun canlandırılması ile bölgesel ve uluslararası işbirliğinin her alanda ilerletilmesini sağlamak amacıyla sürdürülen çalışmaların hızlandırılması konusunda görüş birliğine varılmıştır. Zirveye Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan devlet başkanı düzeyinde, Özbekistan meclis başkanı düzeyinde ve Türkmenistan ise Türkiye'nin daveti üzerine geçen zirveden farklı olarak dev-

---

³ A.g.m, s.144.

let başkanı düzeyinde katılmışlardır. Özbekistan, bundan sonraki zirvelere katılmasa da Türkmenistan farklı düzeylerde zirvelere iştirak etmiştir. Bir sonraki zirvenin 2002 yılında Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'ta gerçekleştirilmesine karar verilmiştir ancak bir sonraki zirve, dört yıl gecikme ile Türkiye'nin ev sahipliğinde Antalya'da gerçekleştirilebilmiştir. 17 Kasım 2006 tarihinde Türkiye Antalya'da gerçekleştirilen bu zirvede, Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev'in ısrarlı tavsiyeleriyle teşkilatlanmaya gidilmesi kabul edilmiştir. Zirve bildirisinde Avrasya bölgesinde her türlü örgütlü suçun meydana getirebileceği sınırı aşan tehditlerle ortak mücadelenin önemi bir kez daha vurgulanmış, kalıcı barış için iştirakçi ülkelerin katkıların sürdürülmesi ve bu yönde uluslararası etkinliklerin desteklenmesi gerektiği kaydedilmiştir. Ulaştırma ve enerji sahalarında gelişen işbirliği takdirle karşılanmıştır Türk dili konuşan halklar arasında ilişki ve etkili iletişimin kolaylaştırılması yönünde vize işlemlerinin kolaylaştırılması ve hızlandırılmasında çaba gösterilmesinin gereği ve önemi devlet başkanlarınca dile getirilmiştir. İştirakçi ülkeler arasında işbirliğinin daha ileri taşınmasına yönelik sonuçlar almak için önemli bir adım olarak, bu zirve itibarıyla, zirve sonuç bildirileri, Türkçe-Rusça olarak değil, Azerbaycanca, Kazakça, Kırgızca ve Türkçe olarak imzalanmaya başlanmıştır. Bu zirveye Türkmenistan büyükelçi seviyesinde katılmıştır.⁴

2-3 Ekim 2009 tarihlerinde Nahçıvan'da düzenlenen Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi'nde, iştirakçi ülkeler arasında teşkilatlanma ve ilişkilerin güçlendirilmesi açısından yeni ve önemli bir aşama olarak dört ülke Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye arasında Türk Konseyi'nin kuruluş anlaşması imzalanmıştır. Türkmenistan Cumhurbaşkanı Berdimuhamedov toplantıya katılmış olmasına rağmen kuruluş anlaşmasına imza koymamıştır. Avrasya'da Türk dili konuşan ülkeler arasında işbirliğinin geliştirilmesi ve derinleştirilmesinin önemi, ekonomi ve ticaretin uluslararası ilişkilerdeki rolü teyit edilmiştir. Ortak dil, ortak tarih ve ortak kültür birliğine dayanan ortak çıkarlar için işbirliğinin seviyesinin ticari-ekonomik, bilim-teknik ve sosyal alanlarda artırılması amacıyla ilave tedbirlerin alınmasına ihtiyaç duyulduğu üzerinde önemle durulmuştur. Zirvede üye ülkeler parlamentolar arası işbirliği amacıyla İstanbul Anlaşması ile

---

⁴ A.g.m, s.144-146.

2008 yılında kurulan Türk Dili Konuşan Ülkeler Asamblesi (TÜRKPA)'ne yönelik desteklerin artırılması ve Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY)'nın kültürel işbirliği için gösterdiği çabaların önemi devlet başkanları tarafından kaydedilmiştir. Bu yönde Azerbaycan'ın teklifiyle zengin Türk kültür mirasının ortaya çıkarılması ve korunması amacıyla TÜRKSOY Fonu kurulması kararlaştırılmıştır. Zirveler Süreci'nin son toplantısı 16 Eylül 2010 tarihinde Türkiye İstanbul'da dört ülke Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'nin iştirakiyle düzenlenmiştir. Zirvede üye ülke devlet başkanları, İstanbul'da yerleşik sekretaryasının kuruluş çalışmalarında son aşamaya gelinen Türk Konseyi'nin üye ülkeler arasındaki işbirliğine kurumsal bir nitelik kazandıracağı ve Türk dili konuşan ülkeler arasında bölgesel işbirliğine olumlu ve önemli katkılar sağlayacağı yönünde inanç ve iradelerini ortaya koymuşlardır. Bir önceki Nahçıvan Zirvesi'nde imzalanan Nahçıvan Anlaşması'nın imza gününün yıldönümü olan 3 Ekim tarihinin Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Günü olarak kutlanmasının teşvik edilmesi kararlaştırılmıştır. Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbanguli Berdimuhamedov toplantıya devlet başkanı düzeyinde ev sahibinin misafiri olarak katılmıştır. 2010 yılına kadar devam eden Zirveler Süreci'nde Türk Dili Konuşan Ülkeler arasında işbirliği adına iyi niyetli adımlar atılmış ancak daimi bir sekretaryanın bulunmamasının da etkisiyle zirvelerde alınan kararlar, tam anlamıyla uygulanamamıştır çünkü iştirakçi devletler arasında bölgesel işbirliğinin kurumlaşabilmesi için gerekli şartlar henüz olgunlaşmamıştır. Türkiye'de 1994, 1998-1999 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizlerin de etkisiyle Türkiye'nin Türk dili konuşan devletlere yönelik yürütülen dış politikası arzu edilen seviyede olamamıştır. Bağımsızlıklarını kazanan Türk Dili Konuşan Cumhuriyetler'de, o zor coğrafyada, bağımsızlıklarının hemen ardından kurumsal, siyasi, ekonomik ve sosyal zorlu bir geçiş süreci yaşamışlardır. Söz konusu ülkeler bir taraftan yeni bir devlet inşası ve devlet kurumlarını yeniden yapılandırmaya ve kurumsallaşmaya çalışırken, diğer taraftan pazar ekonomisine geçişte yaşanan ekonomik ve sosyal zorluklarla mücadele etmişlerdir. Yine de Türk

dili konuşan devletler, zirveler sürecinde jeopolitik, jeoekonomik ve jeokültürel dönüşüm ve gelişimlerinde önemli mesafeler kaydetmişlerdir.⁵

Şartların olgunlaşması ile birlikte bölgesel işbirliği kapsamında Türk dili konuşan ülkeler arasında ortak bilincin oluşmasında, ilişkilerin ve etkili işbirliklerinin gelişmesinde, kurumsallaşan ortak kuruluşlar önemli bir rol oynamışlardır. İşbirliği geçmişleri ile kurumsallaşan Türk Konseyi'nin çatısı altında faaliyetlerini sürdüren üye ülkelerin liderleri, çeşitli faaliyet ve vesilelerle ortak işbirliği, faaliyet ve etkili iletişim konularındaki kararlılıklarını sürdürmektedirler.

II. TÜRK DİLİ KONUŞAN ÜLKELER İŞBİRLİĞİ KONSEYİ (TDİK/TDKÜİK)

Türk Dili Konuşan Ülkelerin katılımına açık olan Türk Dili Konuşan (Dildeş) Ülkeler İşbirliği Konseyi (TDİK/TDKÜİK) (kısaca Türk Konseyi veya Türk Keneşi), Türk dili konuşan ülkeler arasında kapsamlı işbirliğini teşvik etmek, yakınlaşmak, daha da derinleştirmek, etkili ve etkin iletişim ve daimi bir uyum amacı ile uluslararası bir teşkilat olarak 2009 yılında kurucu üyeler olarak Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan⁶ ve Türkiye devletleri tarafından kuruldu. Türk Konseyi'nin kuruluşu, ilki 1992 yılında Ankara'da gerçekleştirilen ve 1992 yılından beri toplanan, "*Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirveleri*" ortak siyasi iradesinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Süresiz olarak akdedilen 3 Ekim 2009 tarihli Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşması ile zirvelerin onuncusu ve sonuncusu olan 16 Eylül 2010 tarihli zirvede İstanbul Bildirisi ile resmen ilan edilmiştir ve öncelikleri ve yol haritası ortaya konmuştur. Türk Konseyi'nin daimi bir yapı olarak kurulmasıyla birlikte yapılan Zirveler, Türk Konseyi Zirveleri olarak yeniden adlandırılmıştır. Depozitör olarak Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı tayin edilmiştir.⁷

⁵ A.g.m, s.146-147.

⁶ Mustafa Bıyıklı, "Bağımsızlığının 25. Yılında Türk Dili Konuşan Ülkeler Arasında Kırgızistan'ın Üye Olduğu Ortak Kuruluşlar", *Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset*, BYR Publishing House, Bişkek/Kırgızistan, 2017, ss. 377-406.

⁷ "Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşması"(3 Ekim 2009), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/07/20100715-2-1.pdf>, 23.04.2016,

Türk dili konuşan ülkelerden Özbekistan ve daimi tarafsızlık statüsüne sahip Türkmenistan'ın da bu işbirliğine katılması beklenmektedir. Bu babta 30 Nisan 2018 tarihinde Özbekistan'a ilk kez resmi ziyarette bulunan Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Özbekistan cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev'in görüşmesinin ardından, Şevket Mirziyoyev'in yaptığı açıklamada, Özbekistan'ın uzun aradan sonra Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nde (Türk Keneşi) yeniden yer alması konusunda olumlu sonuca vardıklarını belirterek, Eylül 2018 tarihinde Bıшкеk'te düzenlenecek Türk Keneşi Devlet Başkanları Zirve Toplantısına ülkesinin de katılacağını söyledi. Artık bu katılımı beraber, konseye üye ülkeler beşe çıkacak ve Türkiye'deki Türk Konseyi ofisinde Özbekistan'ın bayrağı da dalgalanıyor olacak⁸.

Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev'in, Özbekistan'ın Türk Keneşi'ne katılma kararına ilişkin beyanatını Türk Keneşi, büyük bir memnuniyetle karşıladı. Türk Konseyi Genel Sekreteri Büyükelçi Ramil Hasanov da katılma kararına ilişkin yayınladığı kutlama mesajında, Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev'in önderliğinde Özbekistan'ın Türk Keneşi'ne katılmasının Keneş'in çalışmalarına büyük bir güç ve zenginlik katacağını, Keneş'in Türk dünyasının bütün unsurlarını kapsayan bölgesel ve küresel bir teşkilat olarak ekonomiden politikaya, turizmden, eğitim, kültür ve spora kadar pek çok alandaki mevcut çalışmalarının etkinliğini arttıracaklarını ve Türk devletleri arasındaki güçlü bağların daha da kuvvetlenmesine katkıda bulunacağı beyan etti.⁹

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, devletler tarafından tanınmadığı için uluslararası hukuk gereği bu ortak ve çatı teşkilata katılamamaktadır. Konsey, uluslararası teşkilatlara ve forumlara, gözlemci statüsü verebilmektedir. Gözlemci statüsü almak isteyen bir devlet ya da uluslararası bir teşkilat ya da bir

---

Türk Dili konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (TDİK), (2014), "Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşması", *Resmî Belgeler*, İstanbul, s.3.

⁸ "Özbekistan Cumhurbaşkanı Mirziyoyev: Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'ne katılacağız", <https://aa.com.tr/tr/dunya/ozbekistan-cumhurbaskani-mirziyoyev-turk-dili-konusan-ulkeler-ismirliigi-konseyine-katilacagiz/1131701>, 01.05.2018.

⁹ "Türk Konseyi Genel Sekreteri Büyükelçi Ramil Hasanov'un, Özbekistan Cumhurbaşkanı Sayın Şevket Mirziyoyev'in, Özbekistan'ın Türk Konseyi'ne katılma kararı almasına ilişkin beyanatına mukabil kutlama mesajı", <http://www.turkkon.org/tr-TR/turk-konseyi-genel-sekreteri-buyukelci-ramil-hasanov%E2%80%99un-ozbekistan-cumhurbaskani-sayin-sevket-mirziyoyev%E2%80%99in-ozbekistan%60in-turk-konseyi%60ne-katılma-karari-almasına-iliskin-beyanatına-mukabil-kutlama-mesajı;/3/54/54/4700>, 02.05.2018.

forum, Konseye üye devletlerin onayına tabi olarak Türk Konseyi gözlemcisi olma niyetini belirten bir beyan ile Türk Konseyi'ne başvuruda bulunabilmektedirler. Öte yandan teşkilatın isminin Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi olması, yani isminde “Devletler” kelimesi yerine “Ülkeler” kelimesinin kullanılması, konseye diğer devletler içerisinde yer alan özerk cumhuriyetlerin üye olabileceğine de açık olduğu şeklinde yorumlanabilmektedir. Bu çerçevede Rusya Federasyonu içindeki Altay Cumhuriyeti, Başkurdistan Cumhuriyeti, Hakas Cumhuriyeti, Saha (Yakut) Cumhuriyeti, Tataristan Cumhuriyeti, Tuva Cumhuriyeti ile Moldova Cumhuriyetine bağlı Gagavuz Yeri Özerk Bölgesi'nin Konsey'e üyeliği konusunda, uluslararası hukuk açısından bir engel olmadığı ifade edilmektedir. Ne var ki Türk Konseyi, öncelikli olarak dört üye devlet arasındaki işbirliğinin geliştirilmesiyle ilgilendiği görülmektedir.¹⁰ Uluslararası kuruluşlara üye olmak ve imza atabilmek için uluslararası hukuk kuralları gereği devlet statüsünde olmak gerekmektedir. Özerk cumhuriyetler, devlet statüsünde sayılmadıkları, iç işlerinde bağımsız ancak dış işlerinde bağımlı oldukları için Türk Konseyi'ne üye olmaları bu aşamada mümkün görünmemektedir. Bununla beraber gözlemci sıfatıyla Konsey gibi uluslararası kuruluşların toplantıları ve faaliyetlerine katılabilmektedirler. Türk Konseyi/Keneşi üyesi devletler, Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın amaçlarını, ilkelelerini ve aynı zamanda uluslararası hukukun evrensel olarak tanınan ilkelerini de benimsemektedir. Barış ve güvenliğin korunması, iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesine ilişkin uluslararası normlar, Türk Konseyi çatısı altında yürütülecek işbirliği, yakınlaşma, etkili ve etkin iletişim ve uyumun zeminini oluşturmaktadır.¹¹

Türk Konseyi'nin temel amacı, üye devletler arasında kapsamlı iletişim, uyum ve işbirliğini sağlamak, geliştirmek, derinleştirmek ve hem bölge ve hem de dünya barışı ile istikrarına katkıda bulunmaktır. Türk Konseyi, teşkilat olarak kapalı değil açık ve geniş bir yaklaşım sahibidir. Türk dili konuşan ülkeler arasında etkili ve etkin iletişim, iyi ilişkiler ve tam bir dayanışmayı teşvik etmektedir. Özellikle ve öncelikle Asya Türk Coğrafyası ve Kafkaslar'da, Avrasya kıtasının uluslararası işbirliği ve uyumunu geliştirmek ve ilerletmek için

---

¹⁰ Süleyman Sırrı Terzioğlu, (2013), “Uluslararası Hukuk Açısından Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi”, *Uluslararası Hukuk ve Politika* Cilt: 9, Sayı: 36, s. 57.

¹¹ TDİK, *Resmi Belgeler*, s.III.

bölgesel hizmet vermeyi ve koordinasyon sağlamayı hedeflemektedir.¹²

Bir çatı kuruluş olan Türk Konseyi/Keneşi kapsamındaki karşılıklı güven, iyi komşuluk, iletişim, dostluk, yakınlaşma, işbirliği, barış ve uyum, üye devletler arasındaki ortak tarih, ortak kültür, örf, kimlik ve Türk dili konuşan halkların ortak dil birliğinden kaynaklanan özel yakınlaşma, işbirliği, anlaşma ve dayanışma temelinde inşa edilmiştir. Ortak tarih, ortak dil, ortak kimlik, ortak kültür ve örf gibi ana unsurlar temelinde inşa edilen Türk Konseyi, elbette ki bu ortak unsurlarla sınırlı değildir. Bölgenin yararına olan çok taraflı iletişim ve işbirliği hedefiyle, üye devletler arasında ticaret, eşit ortaklığa dayalı müşterek icraatlarla bölgede kapsamlı ve dengeli bir ekonomik büyüme, bilim, teknoloji, sağlık, spor, çevre, turizm, sosyal ve kültürel gelişim, çağdaş eğitim, modern kurumsallaşma, ortak çıkarların söz konusu olduğu dış politika meselelerinde ortak tutum ve ortak çıkarları ilgilendiren diğer çeşitli alanlarda olduğu gibi etkin bölgesel ve ikili işbirliği alanlarını geliştirmeyi ve genişletmeyi hedeflemektedir. Bununla beraber, teşkilat olarak üye devletler çerçevesinde sınırlı kalmadan, istekli, olumlu ve uyumlu bir yaklaşımla özellikle ticaret, yatırım, ulaştırma, altyapı, gümrük, mallar, hizmetlerin ve sermayenin dolaşımı, mali sistem, bankacılık ve turizm gibi alanlarda, kendi bölgesinde barış ve istikrarın sağlanması için komşu devletlerle de işbirliği ve barış içinde hareket etmektedir. Türk konseyi, Türk Dili Konuşan Ülkeler ve halkları arasındaki tarihi bağları, ortak dil, kültür ve gelenekleri temel alarak, kapsamlı işbirliğinin daha da derinleştirilmesini, siyasi çok kutupluluk ile ekonomi ve bilginin küreselleşmesi süreçleri çerçevesinde bölgede barışın güçlendirilmesine, güvenlik ve istikrarın teminine ortak katkıda bulunmayı arzu ederek, müşterek bir yapı içerisinde etkileşimin, iyi komşuluk, birlik ve devletler ile halklar arasındaki işbirliği açısından mevcut olan geniş potansiyelin ortaya çıkmasını kolaylaştırdığını göz önünde bulundurarak, karşılıklı güven, ortak çıkar, eşitlik, karşılıklı danışmalar, kültürel farklılıklara saygı ve Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvelerinde tesis edilen müşterek kalkınma isteği ruhundan hareket ederek, Birleşmiş Milletler Şartının amaç ve ilkeleri ile uluslararası barış ve güvenlik, iyi komşuluk ve dostane ilişkilerin kurulmasını ve devletler arasında işbirliğini hedefleyen egemen eşitlik, toprak bütünlüğü ve uluslararası tanınmış sınırların ihlal edilemezliği dâhil olmak üzere, uluslararası hukukun evrensel

---

¹² A.g.y.

düzeyde kabul görmüş ilke ve normlarına bağlılıklarını teyit ederek, Nahçıvan anlaşmasıyla belirtilen hususlar üzerinde mutabakata varmışlardır.¹³ Bu bapta uluslararası hukuk tarafından umumiyetle tanınan ilke ve normlara uygun olarak, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim, insan hakları ve temel özgürlüklerin güvence altına alınması, Türk dili konuşan halkların sahip oldukları zengin kültür ve tarihi mirasın araştırılması, değerlendirilmesi, kitlelere tanıtılması ve yayılmasında üye devletlerin basın, ajans ve iletişim araçları arasındaki etkileşimin sağlanması, karşılıklı hukuki yardımlaşma ve hukukun muhtelif alanlarındaki işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla hukuki bilgi değişimi hususlarının ele alınmasını bir görev saymışlardır.¹⁴

A- TÜRK KONSEYİ İÇİNDE YAPILAR VE ANA ORGANLAR

Belirtilen amaç ve görevleri yerine getirmek üzere Türk Konseyi içinde aşağıda belirtilen yapılar ve ana organlar teşkil edilmiştir:

1- Devlet Başkanları Konseyi

Devlet Başkanları Konseyi (DBK), üye devletlerin devlet başkanlarının periyodik olarak her yıl bir kez yapılan düzenli toplantılarda bir araya gelerek faaliyetlerini sürdürmektedirler. Yeri, kural olarak üye devletlerin İngilizce adlarının alfabetik sırasına göre belirlenen toplantılarda, güncel uluslararası sorunların çözümüne ilişkin olarak üye devletler arasındaki etkileşimler, TDİK kapsamında öncelikli işbirliği alanlarının belirlenmesi, TDİK'nin faaliyetleri ele alınarak değerlendirilmektedir. DBK, üye devletlerin mutabakatıyla, olağanüstü toplantılar düzenleyebilmektedir. Olağanüstü toplantının yeri üye devletler arasında sağlanacak uzlaşıyla belirlenmektedir. DBK'nin olağan toplantılarına ev sahipliği yapan taraf, bir sonraki DBK toplantısına kadar Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin dönem başkanlığını yürütmektedir.¹⁵

2- Dışişleri Bakanları Konseyi

Türk Konseyi'nin gündemdeki faaliyetleriyle ilgili konular, ele alınacak güncel uluslararası meselelerin tespiti, Sekreteryanın personel yapısı ve mali raporunun onayı, Dışişleri Bakanları Konseyi (DİBK)'nin yetkileri çerçevesindedir. DİBK, gerektiğinde Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi adına

¹³ TDİK, *Resmi Belgeler*, s.3.

¹⁴ *A.g.e.*, s.4.

¹⁵ TDİK, *Resmi Belgeler*, s.5.

beyanatta bulunabilmektedir. DİBK toplantıları, kural olarak Devlet Başkanları Konseyi toplantılarının yapıldığı yerde Devlet Başkanları Konseyi toplantıları öncesinde yapılmaktadır. DİBK, üye devletlerin mutabakatıyla, olağanüstü toplantılar düzenleyebilmektedir. Olağanüstü toplantının yeri üye devletler arasında sağlanacak uzlaşıyla belirlenmektedir.¹⁶

3- Kıdemli Memurlar Komitesi

Kıdemli Memurlar Komitesi (KMK)'nde üye devletlerin en az bir temsilcisi yer almaktadır. KMK yetkileri çerçevesinde, Sekreteryanın faaliyetlerinin koordine etmektedir. Sekreterya tarafından hazırlanan taslak belgelerin Dışişleri Bakanları Konseyi'nin tasvibine takdiminden ve Devlet Başkanları Konseyi'nin onaylamasından önce değerlendirmekte ve onay vermektedir. KMK toplantıları, kural olarak Dışişleri Bakanları Konseyi toplantıları öncesinde düzenlenmektedir.¹⁷

4- Aksakallar Konseyi

Türk Dili Konuşan Ülkeler Aksakallar Konseyi, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi himayesinde faaliyet gösteren daimi bir danışma teşekkülüdür.

Mali hususlar dâhil olmak üzere, Aksakallar Konseyi'nin faaliyetlerinin teferruatları, Nahçıvan Anlaşması 9. Maddesi'ne istinaden, 20 Ekim 2011 tarihinde Almatı'da DİBK tarafından kabul edilen, Aksakallar Konseyi'nin Yönetmeliği başlıklı ayrı bir belgeyle tanımlanmıştır. Aksakallar Konseyi'nin faaliyetleri Nahçıvan Anlaşması ve sözkonusu yönetmelik çerçevesinde belirlenmiştir. Aksakallar Konseyi, faaliyetlerini üye devletlerin halklarının ortak tarihi, dili, kültürü ve gelenekleri bazında yürütmektedir. Aynı zamanda Aksakallar Konseyi'nin danışmanı ve temsilcisi olan koordinatör (CEO), eşit temsil ilkesine dayalı olarak üye devletler tarafından dört yıllığına atanan tanınmış ve saygın danışmanlardan/temsilcilerden oluşan Aksakallar Konseyi, aşağıdaki amaç ve görevleri yerine getirmek için Türk Konseyi'nin bir organı olarak kurulmuştur:¹⁸

“Üye devletler arasında işbirliğini geliştirmek amacıyla Türk Keneşi fikirlerinin, tekliflerinin, uygulama önerilerinin, konseptle-

¹⁶ A.g.y.

¹⁷ A.g.y.

¹⁸ TDİK, (2014), “Aksakallar Keneşi Yönetmeliği”, *Resmi Belgeler*, İstanbul, s.57.

rinin, analitik ve bilgilendirici evrakların, eylem planlarının, programlarının ve raporlarının iletilmesi;

Ülke yetkililerinin, sivil toplum kuruluşlarının ve iş çevrelerinin ve üye devletlerin diğer ilgili kurumlarının temsilcilerinin katılımı ile üye devletler arasında işbirliğinin ve anlayışın geliştirilmesi ile ilgili meseleleri tartışmak üzere çalışma gruplarının oluşturulması;

Üye devlet halklarının tarihi, kültürel, dilsel yüksek manevi ahlaki değerlerinin ve geleneklerinin desteklenmesi, korunması ve geliştirilmesi;

Üye Ülkeler arasında işbirliğinin ve mutabakatın artırılması amacıyla uluslararası konferanslara, seminerlere, çalıştaylara ve diğer girişimlere katılması;

Faaliyetleri hakkında tahminlerin, bütçe ve mali raporların yanı sıra taslak programların, planların, raporların tartışılması ve kabul edilmesi;

Tekliflere, Aksakallar Konseyi/Keneşi'nin önceki kararlarına ve önerilerine bağlı olarak Aksakallar Konseyi oturumlarının taslak gündem maddelerinin oluşturulması.”¹⁹

Aksakallar Keneşi, yılda iki kere, kural olarak, Türk Dili Merkezleri'nde ya da üye devletlerin temsilcileri/danışmanları tarafından kararlaştırılan bir toplanma yerinde oturumlar düzenlemektedir. Oturumlara devlet başkanı başkanlık etmektedir.²⁰

Üyelerin devlet dilleri, resmi dilleri ve İngilizce olarak hazırlanan protokol, rapor ve yayınlar şeklinde düzenlenerek koordinatör tarafından imzalanan ve dağıtılan Türk Dili Konuşan Ülkeler Aksakallar Konseyi kararları ve önerileri, Türk Keneşi Dış İlişkiler Bakanları Konseyi ve Türk Konseyi Ülkeleri Devlet Başkanı için bir danışma niteliği taşımaktadır.²¹

Türk Konseyi/Keneşi, çatı kuruluş olarak ilişkili olduğu yukardaki Konseyin ana karar organı Devlet Başkanları Konseyi'dir. Dışişleri Bakanları Konseyi, Aksakallar Konseyi ve Kıdemli Memurlar Komitesi alt karar organları olarak çalışmaktadırlar.

¹⁹ A.g.e., s.58.

²⁰ A.g.y..

²¹ A.g.y..

5- Sekretarya

Yönetici personel, profesyonel personel ve genel hizmetler personelinin oluşan, uluslararası tüzel kişiliğe sahip ve uluslararası statüleri nedeniyle sorumlulukları gereği ihtiyatlı olmaları gereken sekreteryaya, Türk Konseyi'nin amaç ve görevlerinin icrasına yardımcı olmak üzere daimi bir yürütme ve organizasyon organıdır. Türk Konseyi'nin Türk vatandaşı olmayan veya Türkiye Cumhuriyeti'nde daimi olarak ikamet etmeyen yönetici personel mensupları ile üye devletlerin daimi temsilcileri ve bakmakla yükümlü olduğu kişiler, 18 Nisan 1961 tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkındaki Viyana Sözleşmesi'ne uygun olarak Türkiye Cumhuriyeti'ndeki diplomatik personele tanınan aynı ayrıcalık ve muafiyetlerden yararlanmaktadır. Türk vatandaşı olan veya Türkiye'de daimi olarak ikamet eden yönetici personel mensupları yalnızca mesleki işlevlerini yerine getirirken icra ettikleri resmi faaliyetlerle ilgili olarak yargı muafiyeti ve dokunulmazlığa sahiptirler. Bununla birlikte Nahçıvan Anlaşması çerçevesinde dokunulmazlık ve muafiyetlerden yararlanan tüm sekretarya personeli, sağlanan haklarına halel gelmeksizin, evsahibi ülke Türkiye Cumhuriyeti'nin kanun ve düzenlemelerine saygı göstermekle sorumlu tutulmaktadır.²²

Türk Konseyi sekretaryasının üye ülkeler arasında tarafsız uluslararası personeli, Türk Konseyi'ne karşı resmi görev ve yetkileri kapsamındaki sözlü veya yazılı ifadeleri ve tüm eylemleri bakımından evsahibi ülke Türkiye Cumhuriyeti yargısından muafır. Türk vatandaşı olmayan ve Türkiye'de daimi olarak ikamet etmeyen genel sekreter, genel sekreter yardımcıları ve proje yöneticilerinden oluşan yönetici personel mensupları ile üye devletlerin daimi temsilcileri ve bunların bakmakla yükümlü olduğu kişiler her türlü dolaylı vergi dâhil olmak üzere tüm vergilerden muafır ve aşağıdaki ayrıcalık ve muafiyetlerden yararlanmaktadır:

“1- göç kısıtlamalarından ve yabancıların kaydolma zorunluluğundan muaff[tırlar].

2- Kambiyo işlemleri konusunda uluslararası örgütlerin benzer seviyedeki memurlarına tanınan ayrıcalıklardan yararlanmak[tadırlar].

3- Uluslararası kriz hallerinde uluslararası örgütlerin benzer

²² TDİK, (2014), “Evsahibi ülke Anlaşması”, *Resmi Belgeler*, İstanbul, s.19.

seviyedeki memurlarına tanınan dönüş kolaylıklarından yararlanan[acaklardır].

4- Türkiye Cumhuriyeti'nin kanun ve düzenlemeleri doğrultusunda, Türkiye Cumhuriyeti'nde görevlerine başladıklarında, bir motorlu araç ve belli şartlar dâhilinde kişisel ve her türlü ev eşyalarında gümrük giriş çıkışlarında gümrüksüz muameleye tabidir[ler].'²³

Ancak sekretaryanın uluslararası memurlarına tanınan ayrıcalık ve muafiyetler, kişilerin şahsi çıkarları için değil, sadece sekretaryanın her şart altında kesintisiz çalışmasının güvence altına alınması için tanınmıştır. Türk Konseyi Dışişleri Bakanları Konseyi, muafiyetin adaletin yerine getirilmesini engellediği ve kaldırılmasının sekretaryanın çıkarlarına hanel getirmeyeceği görüşünde olduğu hallerde, genel sekreter ve genel sekreter yardımcıları da dâhil olmak üzere, sekretarya personelinin herhangi birinin dokunulmazlığını kaldırma hakkı ve görevini haizdir. Evsahibi ülke de, Türkiye Cumhuriyeti kanun ve düzenlemelerini ağır şekilde ihlal eden herhangi bir sekretarya personelinin dokunulmazlığının kaldırılmasını Türk Konseyi Dışişleri Bakanları Konseyi'nden talep edebilmektedir. Evsahibi ülke Türkiye Cumhuriyeti, sekretarya personeli, daimi temsilciler ve bakmakla yükümlü oldukları kişiler, Aksakallar Konseyi veya sekretarya tarafından düzenlenenler de dâhil olmak üzere, Türk Konseyi faaliyetlerine katılan uzmanlar ve resmi konuklar, Türkiye Cumhuriyeti'ne girişlerini, ayrılmalarını ve ikametlerini kolaylaştırmak yönünde gerekli tüm önlemleri almaktadır. Her bir üye devlet, personelin görevlerinin uluslararası niteliğine saygı duymakta ve görevlerini yerine getiren Türk Konseyi personelinin etkileyecek herhangi bir girişimden kaçınmaktadır.²⁴

Teknik görevler yanı sıra, Türk Konseyi ilgili organları ile koordinasyon ve işbirliği faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi, DBK, DİBK, ve KMK'nin verdikleri görevler, etkinlikler ve toplantıları ile TDİK nezdinde gerçekleştirilecek diğer toplantıların düzenlenebilmesi amacıyla ihtiyaç duyulacak idari, örgütsel, protokoller ve teknik önlemlerin alınması, ilerleme raporlarının hazırlanması, TDİK ile ilgili genel mahiyetli ortak bilgilerin yayımlanması, gerçekleştirilen mali faaliyetlerle ilgili olarak KMK'ya rapor sunulması, Türk Konseyi etkin-

²³ A.g.y.

²⁴ A.g.y.

liklerine katılan üye devletler, gözlemciler ve sivil toplum örgütleri ile istişarelerde bulunulması Türk Konseyi sekreteryasının görevleri arasında yer almaktadır.²⁵

Türk Konseyi faaliyet sekreteryasını oluşturan personel ve görev dağılımı şöyledir: İdari personel: Genel sekreter, her üye ülkenin temsil edildiği genel sekreter yardımcıları, yönetici (siyasi bölüm, ekonomik bölüm, kültürel bölüm ve sosyal bölüm). Mesleki personel: Proje yöneticisi, mali işler yöneticisi, protokol müdürü, araştırmaya uzmanları. Genel hizmet personeli: Sekreter/tercüman, arşiv memuru, yönetici asistanı (teknik), denetçi, şoför/kurye, vb.²⁶

Personel üyelerinin maaşları, her pozisyon Birleşmiş Milletler eşdeğer rütbe ile tanımlanarak Birleşmiş Milletler sistemi dikkate alınarak belirlenmektedir. Sekretarya, DİBK'in önerisi üzerine DBK tarafından onaylanan genel sekreter tarafından yönetilmektedir. Genel sekreterin uyuğunda bulunduğu ülke hariç olmak üzere, üye devletlerin her birinden bir genel sekreter yardımcısı bulunmaktadır. Genel sekreter, üye devletlerin İngilizce resmi ülke adlarının sıralamasına göre rotasyon temelinde üç yıl süreyle atanmakta ve görev süresinin uzatılması hakkı bulunmamaktadır. Genel sekreter yardımcıları ise üye devletlerin vatandaşları arasından DBK tarafından üç yıl süreyle atanmakta ve görev sürelerinin uzatılması hakları bulunmamaktadır. Sekretarya görevlileri üye devletlerin kendi ulusal mevzuatları uyarınca, kendi vatandaşları arasından atanmaktadır. Genel Sekreter, Genel Sekreter Yardımcıları ve Sekretarya'nın diğer görevlileri, görevlerini etkili ve verimli bir şekilde ifa ederlerken herhangi bir üye ülkeden veya üçüncü taraflardan talimat istememekte ve almamaktadırlar. DBK'ne karşı sorumlu olan uluslararası görevliler olarak konularını etkileyebilecek her türlü davranıştan kaçınmaktadırlar. Üye devletler, Genel Sekreter, Genel Sekreter Yardımcıları ve Sekretarya görevlilerinin ifa ettikleri görevlerin uluslararası mahiyetine saygı göstermeyi ve sözkonusu görevlileri etki altında bırakmamayı kabul etmişlerdir. Üye devletler, Sekretarya nezdinde milli mevzuatları uyarınca daimi temsilciler bulundurmaktadır. Üye devletler, 27 Aralık 2011 tarihinde Ankara'da imzalanan Evsahibi Ülke Anlaşması gereği Türk Konseyi ve sekreteryasının merkezinin Türkiye Cum-

²⁵ TDİK, (2014), "Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşması", *Resmi Belgeler*, İstanbul, s.6.

²⁶ Halen görevli olanlar için bakınız: TDİK, "Personel bilgileri", <http://www.turkkon.org/tr-TR/personel-bilgileri/2/31, 20.07.2016>.

huriyeti'nde İstanbul'da olmasını kararlaştırmışlardır. Beşiktaş Balmumcu semtinde Türkiye Cumhuriyeti tarafından tahsis edilen dokunulmazlığa sahip bina ve müştemilatta yerleşik olarak Nahçıvan Anlaşması'nda hükme bağlanan amaçlara ulaşılması yönünde faaliyetlerini sürdürmektedir. İlgili resmi makamlar, resmi görevlerini yerine getirmek üzere Sekreteryaya bina ve müştemilatına yalnızca genel sekreter veya vekilinin izniyle girebilmektedirler. Arşivleri ve belgeleri dokunulmazlığa sahiptir. TDİK'in görev ve sorumluluklarını yerine getirmek üzere üye devletlerin ülkelerinde gerekli olan hükmi şahsiyete ve özellikle aşağıdaki amaç ve görevleri yerine getirmek üzere, uluslararası hükmi yetkiye sahiptir: 1-Üye devletlerin tümünün onayıyla anlaşmalar imzalamak 2-Taşınır ve taşınmaz mülk edinmek ve elden çıkarmak 3- Yasal takibat yapmak bakımından hukuki ehliyete sahip olmak, davacı ve davalı olarak mahkemelere çıkmak. 4-Banka hesapları açmak ve nakit varlıklar üzerinden sözleşmeler akdetmek, işlemler yapmak.²⁷

Türk Konseyi sekreteryası, kendi bünyesindeki grup çalışmalarının yanı sıra ulusal ve uluslararası düzeyde ziyaretler gerçekleştirmekte medya ve sivil toplum kuruluşları nezdinde girişimler sürdürmekte ve üye ülkelerle birlikte ikili ve çok yönlü ilmi faaliyetlere ev sahipliği yapmaktadır. Türk Konseyi'nin önemle üzerinde durduğu bir başka alan, üye ülkelerin birbirleriyle ve dünyayla ekonomik bütünleşmesinin sağlanması yönündeki çalışmalarıdır. Sekreteryaya, üye devletler arasında imzalanan uluslararası bir anlaşma çerçevesinde kendi bütçesine, resmi işlevlerini yerine getirebilmesi için denetimi altındaki fonlar ve mallara sahiptir. Türk kanunlarına ve Türk Konseyi'nin amaçlarına uygun olmak kaydıyla, herhangi bir mali denetim, düzenleme ve moratoryumla sınırlandırılmaksızın her türlü fon, altın veya para ile herhangi bir para birimi üzerinden banka hesaplarına sahip olabilmekte ve işlem yapabilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti içinde veya diğer bir Ülkeye fonlarını serbestçe havale edilebilmekte veya sahip olduğu herhangi bir para birimini başka bir para birimine çevirebilmektedir. Sekreteryanın varlıkları, geliri veya diğer malları, gelir vergisi ve kurumlar vergisi de dâhil olmak üzere tüm doğrudan vergiler ile Katma Değer Vergisi, Özel Tüketim Vergisi, Motorlu Taşıtlar Vergisi ve diğer benzer dolaylı vergilerden muaf tutulmaktadır.²⁸

---

²⁷ TDİK, *Resmi Belgeler*, 2014, s.19.

²⁸ A.g.y.

Türk Konseyi nezdinde düzenlenen etkinliklere katılan uzman ve temsilcilerin giderleri gönderen ülke tarafından karşılanmaktadır. TDK, DİBK, KMK ve Aksakallar Kurulu toplantılarına katılan heyetlerin üyeleri ve Sekretarya görevlileri, ev sahibi ülke tarafından uluslararası hukuk çerçevesinde diplomatik misyon mensuplarına sağlanan ayrıcalık ve muafiyetlerden yararlanmaktadırlar. İdari düzenlemeler, Türk Konseyi Yönetmeliği uyarınca DİBK tarafından belirlenmekte ve DBK'nin onayına sunulmaktadır. Sorunlar, istişareler ve müzakereler yoluyla çözüme kavuşturulmaktadır.²⁹

Türkiye Cumhuriyeti, evsahibi ülke olarak, sekretaryanın resmi amaçları doğrultusunda serbestçe haberleşmesine izin vermekte ve bunu korumaktadır. Sekretaryanın resmi yazışmaları ve diğer resmi haberleşme vasıtaları dokümanmazlığa sahiptir. Anlaşma gereği yayımları, durağan ve hareketli resimleri, filmleri ve ses kayıtları üzerinde sansür uygulanamaz.³⁰

Türk Konseyi'nin ilk genel sekreterliğini Eylül 2010-Eylül 2014 arasında Büyükelçi Halil Akıncı üstlenmiştir. Dönem genel sekreterliğini ise 1. dereceli elçi statüsüne sahip Ramil Hasanov yapmaktadır.

B- TÜRK KONSEYİ SEKRETERYASININ GELİRLERİ

Uluslararası hukukun genel olarak kabul edilmiş ögeleri ve normları rehberliğinde, Nahçıvan Anlaşması'nın 11. maddesinin hükümlerinin uygulanmasını amaçlayarak ve Türk Konseyi Sekretaryasına dair Evsahibi Ülke Anlaşması'nı dikkate alarak, ana gelir olarak üye devletlerden alınan zorunlu katkı payları tahsis edilmektedir. Üyelerin iktisadi kapasitelerinde meydana gelen değişiklikler veya örgütün genişlemesi nedeniyle ihtiyaç duyulması halinde değişebilmek üzere katkı paylarının ölçeği şu şekilde belirlenmiştir³¹: Azerbaycan Cumhuriyeti: 2/15, Kazakistan Cumhuriyeti: 4/15, Kırgız Cumhuriyeti: 1/15, Türkiye Cumhuriyeti: 8/15. Bunun yanı sıra üye ülkeler tarafından miktarı sınırlı olmayan gönüllü katkılar yapabilmekte ve sekretarya, Türk Konseyi gözlemci devletleri, diğer devletler, Türk Konseyi gözlemci teşkilatları, diğer uluslararası kuruluşlar ve kurumlar, gerçek ve tüzel kişilerden de, üye ülkelerin onayına tabi olarak, nakdi olarak ve/veya diğer şekillerde gönüllü katkı payları

²⁹ A.g.e., s.7-8.

³⁰ A.g.e., s.19.

³¹ TDK, (2014), "Türk Keneşi Mali Esaslara İlişkin Anlaşma", *Resmi Belgeler*, İstanbul, s. 48-49.

kabul edebilmektedir. Sekreteryanın bütçesi, bir mali yılın giderlerini kapsayan gider tahminine uygun olarak uygulanmaktadır. Mali kaynaklarının yönetiminin genel sekreter tarafından denetlendiği ve dış denetime tabi harcamalar, yerel para biriminde yapılmaktadır.³²

C- TÜRK KONSEYİ'NİN İLİŞKİLER VE İŞBİRLİKLERİ ÇERÇEVESİNDE İLİŞKİLİ OLDUĞU MÜSTAKİL KURULUŞLAR

Türk Konseyi aynı zamanda ilişkiler ve işbirlikleri çerçevesinde müstakil şu kuruluşlarla ilişkilidir:

Merkezi Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de bulunan Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA),

Merkezi Türkiye'nin başkenti Ankara'da bulunan Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY),

Merkezi Kazakistan'ın başkenti Astana'da bulunan Uluslararası Türk Akademisi (UTA),

Merkezi Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de bulunan Türk Kültür ve Miras Vakfı,

Türk Konseyi bünyesinde faaliyet gösteren Türk İş Konseyi ve Türk Üniversiteler Birliği.

Bu kuruluşların her biri bulunduğu ülke merkezli müstakil kuruluş olmakla beraber bu kurumlar için Türk Cumhuriyetleri arasındaki işbirliği mekanizmasının en üstünde yer alan bir çatı ve şemsiye kurum olarak Türk Konseyi, kendisi ile ilişkili olan bu kurum ve kuruluşlarla faaliyetlerini uyumlaştırma görevini yürütmektedir.

D- TÜRK KONSEYİ'NİN ÇALIŞMA LİSANI

Türk Konseyi'nin çalışma lisanı, üye devletlerin devlet dilleri ve İngilizcedir. Nahçıvan Anlaşması 17. Maddesi'ne uygun olarak, Türk Konseyi üye devletlerin devlet dilleri, resmi dilleri ve İngilizce, Türk Konseyi toplantılarının ortak dilleri olarak kabul edilmiştir. Hazırlanacak olan ortak belgelerin İngilizce olması, imzalanacak ya da onaylanacak resmi belgelerin dili, Türk Konseyi üye ülkelerin milli dilleri olması kararlaştırılmıştır. Dolayısıyla toplantı ve organizasyonları üye devletlerin devlet dilleri ve İngilizce olarak yapılmakta-

---

³² A.g.y..

dır. Üye devletlerin bir kısmının remi dilleri kendi milli dillerinin yanında Rusça'dır. Bununla beraber organizasyon ve toplantılarda Türk Dili Konuşan Ülkeler birlikteliği olarak öncelikle Türk Dili teşvik edilmektedir. Türk Konseyi'nin çalışma esasları, 3 Ekim 2009 tarihli Nahçıvan Anlaşması 18. Maddesi'ne istinaden, Türk Konseyi Dışişleri Bakanları Konseyi tarafından 20 Ekim 2011 tarihinde, Almatı'da kabul edilmiş ve Türk Konseyi Devlet Başkanları tarafından 21 Ekim 2011 tarihinde Almatı'da onaylanmıştır.³³

E- TÜRK KONSEYİ'NİN BAYRAĞI

Üye ülkeler arasındaki siyasi entegrasyona yönelik kurulan Türk Konseyi'nin ortak sembollerden oluşturulmuş bir bayrağı vardır. Türk Konseyi'ne üye devletlerin milli bayraklarının öğelerini içerecek şekilde tasarlanmış olan bayrak, Azerbaycan Cumhuriyeti Bayrağı'nın yıldızı, Kazakistan Cumhuriyeti bayrağının rengi, Kırgız Cumhuriyeti bayrağının güneşi ve Türkiye Cumhuriyeti bayrağının hilalinden oluşmaktadır. Bayrak, 22 Ağustos 2012 tarihinde Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te düzenlenen Türk Konseyi II. Zirvesi öncesinde gerçekleştirilen Dışişleri Bakanları Konseyi basın toplantısında kamuoyuna tanıtılmıştır. Bayrak, 12 Ekim 2012 tarihinde Türk Konseyi'nin İstanbul Beşiktaş Balmumcu'da Bestekâr Şevki Bey Sokak'ta Türkiye Cumhuriyeti sorumluluğu ve güvenliği altında tahsis edilen yerleşik sekreteryaya binasında üye devletlerin ulusal bayraklarıyla birlikte törenle göndere çekilmiştir. Türk Konseyi bayrağı ve amblemi, binalar ve müştemilat üzerinde ve resmi amaçlar için kullanıldığında ulaşım araçları üzerinde sergilenmektedir. Üye ülkelerin bayrakları da sekreteryaya binası ve müştemilatında sergilenmektedir.³⁴

F- TÜRK KONSEYİ ZİRVELERİ

2010 yılında son zirve toplantısını düzenleyen Türk Dili Konuşan Devletler Zirveleri Süreci, Türk Konseyi Sekreteryası kurulduktan sonra Türk Konseyi'nin şemsiyesi altında daha önceki 10 Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri ile yeni zirve toplantılarında kabul edilen bildirimlerin hükümleriyle mutabakatlarını teyit ederek ve Türk Keneşi Zirveleri olarak yeni bir döneme işaret ederek devam etmiştir. Birincisi 21 Ekim 2011 yılında Kaza-

³³ TDİK, (2014), "Türk Keneşi Çalışma Esasları", *Resmi Belgeler*, İstanbul, s. 41-43.

³⁴ TDİK, *Resmi Belgeler*, 2014, s. V.

kistan Almatı’da, ikincisi 23 Ağustos 2012 tarihinde Kırgızistan Bışek’te, üçüncüsü 16 Ağustos 2013 tarihinde Azerbaycan Gebele’de ve dördüncüsü 5 Haziran 2014 tarihinde Türkiye Bodrum’da, beşincisi 11 Eylül 2015 tarihinde Kazakistan Astana’da gerçekleşen “*Türk Keneşi Zirveleri*” süreci Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye arasında düzenlenmiştir. Ekonomik konular, uluslararası projeler, güvenlik konuları, sosyal ve kültürel konular, uluslararası teşkilatlarla işbirliği, kültürel işbirliği, eğitim ve bilim işbirliği, ekonomik işbirliği, spor işbirliği, diaspora işlerinde işbirliği, dış politika ve güvenlik konularında işbirliği, toplumsal ve insani ilişkiler alanında işbirliği, medya ve enformasyon alanında işbirliği, Türk dünyasında kurumsal işbirliği vb. konu başlıkları altında periyodik olarak düzenlenen “*Zirveler*” sırasında üye ülkeler devlet başkanları, geçmiş dönemin sonuçlarını değerlendirerek, gelecek senenin hedeflerini belirlemektedirler.³⁵

Spor faaliyetleri alanında Türk Konseyi’nin 2012 yılında aldığı karar çerçevesinde, Türk Konseyi’nin himayesinde, 08-14 Eylül 2014 tarihlerinde Kırgızistan’da yapılan ve ilk defa gerçekleştirilen I. Dünya Göçmen Oyunları programının devamı olarak, 20-22 Kasım 2014 tarihlerinde Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi’nde, Türk halklarının dünden bugüne yansıyan oyunlarının, sporlarının, yarışlarının ve benzeri ortak değerlerinin ilk defa derli-toplu sayılabilecek Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları I. Uluslararası Sempozyumu da gerçekleştirilmiştir. Geleneksel spor oyunlarına Kazakistan, Afganistan, Azerbaycan, Türkiye, Kırgızistan, Moğolistan, Rusya Federasyonu’nun 10 bölgesinden temsilciler katılmışlardır. Bunlar arasında Kafkasya’da yaşayan Türk halklarının temsilcileri, Tataristan, Başkurdistan, Tuva, Hakasya, Dağlı Altay ve diğerlerinden gelen sporcular da yer almıştır. Kırgızistan Isıkgöl’de gerçekleştirilen I. Dünya Göçebe Oyunları’nın ikincisinin düzenlemesi durumunda, bunun için kullanılacak ismin II. Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları şeklinde düzeltilmesi, bu oyunlardan önce veya onunla eşzamanlı olarak II. Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları Kongresi’nin yapılması, Türk Keneşi tarafından desteklenen Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları, Olimpiyat Oyunlarının alternatifi olarak düşünülmesi, söz konusu oyunların, ileriki yıllarda Türk Dünyası Olimpiyat Oyunları şekline dönüştürü-

---

³⁵ “Türk Keneşi Zirveleri Bildirileri”, <http://turkkon.org/tr-TR/bildiriler/4/56>, 14.06.2016, TDİK, *Resmi Belgeler*, 2014, s. 101-140.

lerek daha kalıcı ve düzenli hâle getirilmesi, bu amaca ulaşabilmek için, Türk Keneşi çatısı altında, belli başlı Türk devletlerinin yönetim kademelerine kadar sahiplenilen Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları meselesinin, aynı desteği önümüzdeki yıllarda da görmesi konuları üzerinde düşünülmesi teklif olunmuştur.³⁶ Bu amaçla, Kırgızistan’da işbirliği yapmak üzere Göçebe Uygurluk Merkezi kurulması yönünde fikirler öne atılmıştır.

Ancak, Kırgızistan Issık-Göl’de gerçekleştirilen I. Dünya Göçebe Oyunları’nın ikincisi, teklif edilmesi düşünülen “II. Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları” adı yerine birincisinde olduğu gibi, 62 ülkenin ve 1750 yarışmacının katılımıyla yine Issık-Göl’de II. Dünya Göçebe Oyunları adıyla yeni olimpiyat hipodromunda 3-8 Eylül 2016’da görkemli ve nostaljik bir açılışla düzenlenmiştir.³⁷ II. Dünya Göçebe Oyunları’nın sunum ve tanıtımı, Rusça, Kırgızca ve İngilizce olarak yapılmıştır. Üye devlet ve ana destekleyicilerden biri olarak Türk dili Türkiye Türkçesinin internet tanıtım sayfasında dil seçenekleri arasında dahi yer almaması dikkat çekici olmuştur.

II. Dünya Göçebe Oyunları’nı, 27-28 Ekim 2016 tarihinde KT Manas Üniversitesi’nde gerçekleşen Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları II. Uluslararası Sempozyumu takip etmiştir. Dünya Göçebe Oyunları Türk Keneşi tarafından da desteklenmektedir.

Yeni bölgeselcilik kapsamında çok boyutlu ve kapsamlı işbirliğinin Avrasya’daki en son örneklerinden biri olan Türk Konseyi, Türk dili konuşan devletleri gönüllü olarak bir araya getiren ilk kuruluş olma özelliğini taşımaktadır. Konsey kurulduğundan beri üye ülkeler arasında işbirliği ve etkili iletişim açısından önemli mesafeler kaydedilmiştir.

Sürekli nitelikteki organları bulunan, esnek bir yapıya sahip, kararlarının bağlayıcı olmaktan ziyade tavsiye niteliğinde ve üye devletlere tercih hakkı tanıyan uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde bir uluslararası işbirliği platformu olarak görülen³⁸ Türk Konseyi’nin kurulmasıyla üye ülkeler arasında bölgesel bir işbirliği mekanizması oluşmuştur. İşbirliği süreci, son 7 yılda

³⁶ Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları, Editörler: Anvarbek Mokeyev, Fahri Unan, Olcobay Karatayev, Osman Yorulmaz, Ceenbek Alimbayev, Cengiz Buyar, *Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları Uluslararası Sempozyumu (20-22 Kasım 2014) Bildirileri*, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi (KTMÜ) Yayınları Bışkek 2015, s. 271-272.

³⁷ “World Nomad Games 2016”, <http://worldnomadgames.com/en/>, 10.06.2016.

³⁸ Terzioğlu, A. g. m., s. 52.

hızlı bir şekilde meyvelerini vermeye başlamıştır.

Ulaştırma alanında bölgesel ve uluslararası iş birliğini geliştiren çok modlu entegre taşımacılığın daha etkin olarak hayata geçirilmesi, Avrasya’da demiryolu taşımacılığının ve altyapısının geliştirilmesi, Avrupa normlarında aynı demiryolu rejiminin kullanılmaya başlanması, gümrük, ulaştırma ve turizm alanları, coğrafyanın ekonomik gelişiminin ve üye ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin, ticaretin ve karşılıklı yatırımların arttırılması, Asya’yla Avrupa’yı birbirine bağlayan ve böylelikle stratejik, modern bir ulaştırma güzergâhı haline gelecek olan tarihi İpek Yolu turizminin canlandırılarak bir turizm markası haline dönüştürülmesi, eğitim ve kültür alanında mevcut işbirliğinin derinleştirilmesi ve somut projelerin hayata geçirilebilmesi, ortak müfredat, ortak tarih ve ortak edebiyat kitapları hazırlanması, ortak terminoloji kurumunun oluşturulması, Türk halklarının birbirlerinin lehçelerini daha iyi anlamalarını ve ortak kazanımlarının daha çok farkında olmalarının sağlanması, Büyük Öğrenci Projesi’nin sürdürülmesi, üniversiteler arasında öğrenci-öğretim elemanı değişimini öngören Orhun Süreci ve ortak eğitim televizyonu kurulması, işbirliğinin diğer benzer bölgesel ve küresel işbirliği süreçleri ile işbirliği ve eşgüdüm içerisinde ilerletilmesi, eğitimden turizme, kültürden ulaştırmaya, ekonomiden dış politikaya sürdürmekte olduğu işbirliği projeleri, Avrasya’da işbirliği kültürünün geliştirilmesi konularında Türk Konseyi, ortak bölgesel çıkarlara yönelik olarak, kısa sürede, faaliyetleriyle Avrasya’da işbirliğinin geliştirilmesinde ve derinleştirilmesinde önemli bir aktör olarak yerini almıştır.³⁹

Kendisi ile beraber hareket etmek isteyen, din, dil, ırk ve millet farkı gözetmeden herkese kucak açabilen tüm devletler ve uluslararası kuruluşlarla birlikte ve beraber yürümeye hazır bulunduğunu tüm dünya kamuoyuna ilan eden ve hem bölge için ve hem de dünya için barış ve istikrar isteyen Türk Konseyi’nin sekreteryaya eş güdümündeki faaliyetleri, kurulan çalışma grupları, bakanlar toplantıları, toplantılarda alınan kararların belgeye dökülmesi ve ivedilikle uygulanması bölgesel işbirliği sürecinin daha da gelişmesini ve derinleştirilmesini sağlamaktadır. Uluslararası sistemle kalıcı ve barışçıl ilişkilerini geliştirmekte olan Türk Konseyi, Birleşmiş Milletler Anlaşması başta olmak

³⁹ Musabay Baki, *A.g.m.*, s.155-159.

üzere uluslararası hukukun temel ilkelerini, her ülkenin toprak bütünlüğünü ve üçüncü ülkelerin içişlerine karışmama yönündeki kararlılığını açıkça ortaya koyduğunu, Özbekistan'ın Nisan 2018'de katılma kararı ve gelecekte Türkmenistan'ın da muhtemel katılımıyla birlikte Türk Konseyi, toplam coğrafi alanıyla dünyada 7. sırada, nüfusuyla 9. sırada ve gayrisafı milli hasılasıyla 13. sırada olma konumunu yalnızca üye ülkelerin refahı için değil, aynı zamanda tüm bölge ve dünya halklarının barış ve huzuru için geliştirebilmek hedefine emin adımlarla yürümeye devam etmekte olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰

Uluslararası hukuka göre tam bir hükümetler arası teşkilat olan Türk Konseyi, uluslararası politikada çok önemli işlevleri yerine getiren, üye devletlere bir yandan destek diğer yandan frenleme mekanizması olarak destek veren uluslararası bir aktördür. Üye alımı açısından kapalı, coğrafi açıdan bölgesel ve faaliyet kapsamı açısından genel nitelikli bir yelpazede faaliyet gösteren sürekli mekanizmaya bir sahiptir. Ancak bu mekanizmanın kararlı, etkili ve sabırlı şekilde işletilmesi, güç dengelerini gözeterek hareket etmesi, somut adımlar atması ve faaliyetlerini toplumsal tabana, halkın gönlüne yayabilmesi önemli ve gereklidir. Bütünleşme için en etkili uluslararası bir araç olarak devletlerin eşit egemenlik ilkesi çerçevesinde sağlıklı işleyen daimi ve samimi işbirliği, bir ya da birkaç alanda bütünleşmenin de yolunu açılabilir. Temel anlaşma ve bütünleşmede alfabe-dil bütünleşmesi konusunda da, Türk Konseyi'nin (Türk Keneşi) yönlendirici gücü azımsanmamalı ve kullanılmalıdır. Bunun yanı sıra, Türk Dünyası'nın genel faaliyet kapsamlı bir yapıda organize davranma yeteneğinin bir test aracı olarak da değer taşıyan Konsey, bölgede düzen ve istikrarın sağlanması, işbirliğiyle maliyetlerin paylaşılması ve etkinliğin artması, uluslararası platformlarda tek-ortak ses gücünün kullanılması ve gerektiğinde teşkilatın siyasi baskı aracı olarak kullanılması, dış politikada bütünlük arz eden davranışların sergilenmesi hususlarında çok önemli fırsatlara sahiptir.⁴¹

Türk Konseyi, üye ülkelerin imajının uluslararası arenada iyileştiril-

⁴⁰ “Toğrul İsmayıl ile Mülakat”, 11 Eyl 2015 Dünya Bülteni, www.trtavaz.com.tr, 08.05.2016.

⁴¹ Çiğdem Şahin, (2015), “Uluslararası Örgüt İşlevleri Açısından Türk Konseyi (Türk Keneşi)”, *13. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri*, 28-30 Ekim 2015 Bakü/Azerbaycan, s.12.

mesi ve Türk dili konuşan halkların yaşadığı ülkelerdeki kamuoyu üzerinde tesir gücüne sahip olunabilmesi hedefine yönelik olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

III. ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ TEŞKİLATI (TÜRKSOY)

Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY), Türk dili konuşan Türk ülkeleri ve halkların birbirlerini daha iyi anlamalarını sağlamak, gönül birlikteliğini ve kardeşliğini güçlendirmek, ortak Türk kültürünün, tüm insanlık medeniyetinin oluşmasında önemli bir yer tuttuğunu ve Türk dili konuşan ülke ve halkların kültür ve sanatının korunması, yeniden canlandırılması ve gelişmesinin gerekli olduğunu göz önünde bulundurarak, ülkelerin gelecek kuşaklarına millî kültürün esaslarını öğretmek, nesilden nesile aktarmak ve böylece karşılıklı dostane temaslar sağlamak amacıyla kurulmuştur. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan, arasında, Türk Dili konuşan ülkeler kültür bakanlarının 19-20 Haziran 1992 İstanbul ve 30 Kasım - 2 Aralık 1992 Bakü toplantılarında kabul ettikleri kararlara ve belgelere bağlı kalarak, Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi (TÜRKSOY) adlı uluslararası bir teşkilat kurulmasına karar vermişlerdir. Daha sonra adını Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı olarak değiştirerek, 12 Temmuz 1993 tarihinde Kazakistan Almatı'da iştirakçi devletler kültür bakanları tarafından imzalanan "*TÜRKSOY'un Kuruluşu ve Faaliyet İlkeleri Hakkında Anlaşma*" ile faaliyet ilkelerini resmen belirlemişlerdir. Bu anlaşma, Azerice, Kazakça, Kırgızca, Özbekçe, Türkçe ve Türkmençe olarak aynı derecede geçerliliğe sahip altı nüsha olarak düzenlenmiştir. Anlaşma hakkında uluslararası bürokratik işlemler, anlaşma metninin muhafazası, kuruluşa katılacak yeni ülkelerle ilgili anlaşmayı kopyalama, yazışmalar yapma, BM'de diğer üyeler adına uluslararası hukuka uygun şekilde rol oynama hususunda yetkili depozitör devlet Türkiye'dir.⁴²

Kabul edilen ilkelerine göre,

---

⁴² "TÜRKSOY'un Kuruluşu ve Faaliyet İlkeleri Hakkında Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun" (22.02.1994), https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc077/kanunbmmc077/kanunbmmc07703973.pdf, 01.06.2016, *Resmî Gazete*, Yayımlı: 25.2.1994 Sayı: 21860.

TÜRKSOY'un kuruluşu ve faaliyet ilkelerine imza atan Türk dili konuşan altı devlet, kültür alanındaki tüm uluslararası anlaşma ve sözleşmeleri dikkate alarak, TÜRKSOY faaliyetlerini, altı ayda bir alfabetik sıraya göre TÜRKSOY'un dönem koordinatörü olan kültür bakanının başkanlığını deruhte ettiği, üye ülkeler kültür bakanlarından veya kültür işlerinden sorumlu bakanlarından oluşan en üst karar mercii olan Kültür Bakanları Konseyi tarafından tespit edilen proje ve programlar uyarınca yürütmektedir. Koordinatör, en az iki ülkenin teklifi üzerine konseyi olağanüstü toplantıya çağırabilmektedir. Türk Dili Konuşan Ülkeler Kültür Bakanları Konseyi, kuruluşun genel müdürünü oy çokluğuyla tayin etmektedir. Genel müdür de TÜRKSOY'un personelini ve personelin görev kapsamını tespit ve tayin etmektedir. Üye ülkeler, teşkilatta, kültür bakanları tarafından tayin edilen bir temsilci görevlendirmektedirler. TÜRKSOY'un faaliyetine ilişkin kararlar, kültür bakanları Konseyince oy çokluğuyla alınmaktadır.⁴³

TÜRKSOY'un malî kaynağı, Kültür Bakanlığı Daimî Konseyi tarafından tespit edilen katkı payları ile oluşan bir Fon'da toplanmaktadır. Katkı payları ile Fon'un işleyişine ilişkin mevzuat her yıl yenilenen bir protokol ile tespit edilmektedir. TÜRKSOY Fonu kendine ilave malî kaynak temin etmek için, uluslararası hukuka ve kurallara aykırı olmayan her türlü faaliyet ve girişimi yapabilmektedir.⁴⁴

TÜRKSOY'un merkezi Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti Ankara'da Or-An'da yerleşik bulunmakta ve dokunulmazlığa sahip kendine özel binasında Aralık 2006 tarihinden beri faaliyetlerini sürdürmektedir.

23/2/2011 tarihli Kanunla onaylanması uygun bulunan, Bakanlar Kurulu'nca 8/8/2011 tarihinde kararlaştırılan ve TÜRKSOY ile personelinin Türkiye'deki faaliyetleri sırasında yararlanacakları ayrıcalıklar ile muafiyetlerin hukuki açıdan belirlenmesini sağlamak amacıyla 4 Şubat 2010 tarihinde Ankara'da Türkçe ve iki nüsha olarak imzalan "*Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY) Arasında Evsahibi Ülke Anlaşması*" şartlarına uygun olarak Türkiye bu uluslararası kültür teşkilatına resmen ev sahipliği yapmaktadır.⁴⁵

⁴³ A.g.y.

⁴⁴ A.g.y.

⁴⁵ "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY) Arasında Evsahibi Ülke Anlaşması", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/08/20110827->

“*Türk dünyasının UNESCO’su*” olarak adlandırılan TÜRKSOY’un 6 kurucu ve 8 gözlemci üye olmak üzere toplam 14 üyesi bulunmaktadır. Kurucu üyeleri, Azerbaycan Cumhuriyeti, Kazakistan Cumhuriyeti, Kırgız Cumhuriyeti, Özbekistan Cumhuriyeti, Türkiye Cumhuriyeti ve Türkmenistan’dır. Diğer ortak kuruluşlardan farklı olarak Özbekistan Cumhuriyeti ve Türkmenistan TÜRKSOY’a üyedir. Gözlemci üyeler ise, Altay Cumhuriyeti, Başkurdistan Cumhuriyeti, Gagavuz Yeri (Moldova), Hakas Cumhuriyeti, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Saha (Yakut) Cumhuriyeti, Tataristan Cumhuriyeti ve Tiva Cumhuriyeti’dir.⁴⁶

A- TÜRKSOY’UN YETKİLERİ VE GELİRLERİ

Tüzel kişiliğe sahip TÜRKSOY, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde ve Türk mevzuatı çerçevesinde, akit yapma, taşınır ve taşınmaz mal satın alma ve elden çıkarma, bu amaçla hukukî işlem yapabilme yetkisine sahip bulunmaktadır. Teşkilata ait veya onun adına işletilen bir aracın neden olduğu bir kazadan kaynaklanan ve sigorta tarafından tazmin edilmeyen hasarlardan dolayı üçüncü kişilerin açtığı davalar ve TÜRKSOY veya personelinin ihmali veya eylemi sonucu ortaya çıkan kişisel yaralanma veya ölümle ilgili davalar dışında TÜRKSOY, faaliyetleri çerçevesinde her türlü hukuki süreçten muaf tutulmaktadır. Bunun yanı sıra, TÜRKSOY’un malvarlığı icrai, idari, adli veya yasal kararlara dayanak arama, sorgulama, el koyma, kamulaştırma ve diğer herhangi bir müdahaleden de muaftır.⁴⁷

TÜRKSOY’un bütçesi, üye ülke kültür bakanlıkları tarafından ödenen katkı paylarıyla oluşmaktadır. Bu katkı paylarının yanı sıra etkinlikler için yerel yönetimler, üniversiteler ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarından ek kaynaklar sağlanmaktadır.⁴⁸

TÜRKSOY işlevleri ve faaliyetleri çerçevesinde, herhangi bir malî kontrol ve moratoryuma ilişkin düzenlemelerle kısıtlı değildir. Hedeflerine ulaşmak için her tür fon, altın veya döviz sahibi olabilmekte ve herhangi bir cins para

2.htm, 01.06.2016.

⁴⁶ TÜRKSOY, “Türksöy Hakkında”, <http://www.turksoy.org/tr/turksoy/about>, 16.06.2016.

⁴⁷ “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY) Arasında Evsahibi Ülke Anlaşması”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/08/20110827-2.htm>, 01.06.2016.

⁴⁸ “Türksöy Hakkında”, <http://www.turksoy.org/tr/turksoy/about>, 16.06.2016.

birimi ile banka hesabı açabilmekte ve işletebilmektedir. Fonlarını Türkiye içinde veya bir başka ülkeye serbestçe, havale edebilmekte veya sahibi olduğu herhangi bir para birimini bir diğerine çevirebilmektedir. TÜRKSOY varlıkları, geliri ve diğer malvarlıkları, gelir vergisi ve kurumlar vergisini de içeren bütün dolaysız vergilerden, teşkilatın resmi kullanımı için ithal veya ihrac edilen kalemlerde, ilgili Türk mevzuatıyla da uyumlu olmak üzere, ithalat veya ihracat kısıtlamalarından, yasaklamalarından, ek mali zorunluluklardan, kurumun resmi yayınlarının ithal ve ihracı, ilgili Türk mevzuatıyla da uyumlu olmak üzere, tüm kısıtlama, yasaklama, tüm gümrük harçları ve resmi kullanımı amacıyla yaptığı mal ve hizmet alımlarında Katma Değer Vergisi'nden muaf tutulmaktadır. Söz konusu muafiyet çerçevesinde ithal edilen mallar, ilgili üye devletle üzerinde anlaşmaya varılan şartlar haricinde, ithal edilen ülkede satılmamaktadır.⁴⁹

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, TÜRKSOY'un resmi amaçlı her türlü haberleşmesine izin vermekte ve bunu korumaktadır. Teşkilatın resmi haberleşmesine ve arşivine ilişkin tüm evrak ve belgelerin dokunulmazlığı vardır ve resmi haberleşme amacıyla şifre kullanma, kurye ile mühürlü valizler içinde evrak ve yazı gönderip alma hakkı bulunmaktadır.

B- TÜRKSOY'UN PERSONELİ

TÜRKSOY'un, üye ülkeler kültür bakanlarından veya kültür işlerinden sorumlu bakanlarından oluşan en üst karar mercii Bakanlar Konseyi'dir. Teşkilatın uluslararası statülü personelini, genel sekreter, genel sekreter yardımcısı ve üye devlet temsilcileri oluşturmaktadır. Bakanlar Konseyi üyeleri tarafından seçilerek bu göreve atanan genel sekreter, konseyin aldığı kararlar doğrultusunda TÜRKSOY'un çalışmalarını yürütmekte ve yönetmektedir. Genel sekreterin yardımcılığını yapan yönetici genel sekreter yardımcısı, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından önerilerek ve Bakanlar Konseyi üyeleri tarafından seçilerek bu göreve atanmaktadır. Üye devletlerin temsilcileri ise üye devletler tarafından TÜRKSOY nezdinde görevlendirilmektedir.⁵⁰

TÜRKSOY'un, beşi uzman olmak üzere toplam 19 personeli bulunmaktadır. TÜRKSOY genel sekreterliğini, 29 Mayıs 2008 tarihinden itibaren Ka-

⁴⁹ "Evsahibi Ülke Anlaşması", *Resmi Gazete*, 2011.

⁵⁰ A.g.g..

zakistan Eski Kültür Bakanı Düsenbay Kaseinov üstlenmiştir. Genel Sekreter yardımcılığını ise, Fırat Purtaş yürütmektedir. Teşkilatta üye ülkelerin kültür bakanlıkları tarafından tayin edilen temsilciler bulunmaktadır.

Azerbaycan temsilciliğini görevini, Elçin Gafarlı, Kırgızistan temsilciliğini görevini, Hojogeldi Kuluev yapmaktadırlar.

C- TÜRKSOY'UN FAALİYETLERİ

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi(Türk Keneşi) ile ilişkili faaliyet gösteren TÜRKSOY, aynı zamanda Uluslararası Türk Akademisi Uluslararası Teşkilatı, Türk Kültür ve Mirası Vakfı ile koordinasyon içerisinde çalışmaktadır. TÜRKSOY, yürüttüğü projelerde, ayrıca aynı ilke ve amaçları paylaştığı, UNESCO, ISESCO ve Bağımsız Devletler Topluluğu İnsani İşbirliği Vakfı gibi uluslararası örgütlerle işbirlikleri gerçekleştirmektedir. TÜRKSOY'un faaliyetleri, Türk Dili Konuşan Ülkeler Kültür Bakanları Daimi Konseyi tarafından belirlenmektedir ve Daimi Konsey toplantılarında alınan kararlar TÜRKSOY genel sekreterliği tarafından icra edilmektedir.⁵¹

Türk Dili Konuşan Ülkeler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla UNESCO ile ilgili eğitim, bilim ve kültür konularında ortak hareket edilmesini sağlayacak ikili, çok taraflı mekanizmaların çalışması, Türkçe Konuşan Ülkelerin Somut ve Somut Olmayan Kültürel Miras envanterlerinin oluşturulması, sunulması ve korunması, ortak projeler yapılması, bilgi, belge ve deneyimli personel değişiminin sağlanması vb. konularda Ekim 2010'dan beri devam eden TÜRKSOY Üyesi Ülkeler UNESCO Milli Komisyonları Toplantılarında daha fazla uluslararası ve bölgesel işbirliği, daha fazla kültürlerarası diyalog ve yakınlaşma imkânları tartışılmakta ve tavsiye kararları alınabilmektedir.⁵²

TÜRKSOY, 20 yılı aşkın tecrübesiyle özellikle 2012 yılından itibaren hem nitelik hem de nicelik açısından daha zengin ve daha aktif olarak Türk dili konuşan ülkelerin ortak kültür ve sanat mirasının ortaya çıkarılması, tanıtılması ve dünyanın önemli merkezlerinde de gerçekleştirdiği geleneksel Nevruz kutlamaları yanı sıra sanatsal buluşmalar kapsamında her yıl Türk dünyasından fotoğrafçıları, ressamı, opera sanatçıları, şairleri, medya mensuplarını,

⁵¹ 20 Yıllık Birikimi: Faaliyet Raporu 2012-2014, (2014), Hazırlayan: Salim Ezer, TÜRKSOY Genel Sekreterliği Yayınları, Ankara.

⁵² Türksoy Üyesi Ülkeler Unesco Milli Komisyonları Toplantısı Çalışma Raporu (7-8 Ekim 2010, Ankara), s.1-4.

tiyatro gruplarını, dans ve müzik topluluklarını bir araya getirmektedir. Türk dili konuşan ülkelerin ortak kültür ve sanat mirasını araştırma, koruma ve gelecek nesillere aktarmanın yanı sıra aynı dili konuşan dildeş halklar arasındaki ortak kökler, tarih, medeniyet ve kültür bağlarını güçlendirmekte ve sağlamlaştırmaktadır.⁵³

Faaliyetlerini 20 yılı aşkın bir süredir Türk dili konuşan ülkeler devlet başkanlarının himayelerinde yürütmeye ve takdirlerini kazanmaya devam eden TÜRKSOY, Türk dili konuşan halkların gönül birlikteliğini, kardeşliğini, aralarındaki kültürel uyum ve işbirliklerini ve etkin iletişimi güçlendirmek, ortak Türk kültürünü gelecek nesillere aktarmak ve dünyaya tanıtmak için çalışmaktadır. Ressamlar buluşmaları, opera günleri, edebiyat kongreleri gibi geleneksel faaliyetleriyle TÜRKSOY, Türk dünyası bilim adamı ve sanatçılarının tecrübe alışverişlerine imkân sağlamaktadır. Türk dünyasının ortak geleneği olan nevrüz, TÜRKSOY'un çalışmaları sayesinde bütün dünyaya mal edilmiştir. 2010 yılında UNESCO Genel Merkezi'nde ve 2011 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda gerçekleştirilen kutlamalar sonrasında TÜRKSOY, üye ülkelerin dışında, Almanya, Avusturya ve İngiltere'de baharın gelişi olarak Nevruz'u her yıl kutlamaktadır. Her yıl farklı ülkelere yüzlerce sanatçının, akademisyenin ve entelektüelin katılımıyla, tiyatrodan sinemaya, müzikten plastik sanatlara ve edebiyattan müzeciliğe çeşitli etkinlikler, festivaller, toplantılar, konferanslar, kongreler, forumlar, konserler, yarışmalar, buluşmalar, anma günleri ve sergiler düzenlemektedir. Bu faaliyetler sayesinde Türk dili konuşan halklar olarak ortak Türk kültürünün paydaşları birbirlerini daha yakından tanıma imkânı bulmaktadır. Türk kültürüne emeği geçmiş öncü şahsiyetlerin doğum ya da ölüm yıl dönümleri münasebetiyle kültür insanları anma yılı ilan edilmektedir.⁵⁴

Düzenlenen anma toplantıları ve ilan edilen anma yılları kapsamında Türk kültürüne hizmet eden parlak şahsiyetler, pek çok kültür insanının örnek teşkil eden hayatları ve bıraktıkları eserler yeni nesillere tanıtılmış olmaktadır. Türk dili konuşan halkların ortak geçmişini; dil, edebiyat, kültür ve sanatını, bir bütün halinde ele alan kültürel ve bilimsel çalışmalar da yayımlayan TÜRKSOY, çıkarmış olduğu Türk dünyası kültür ve sanat dergisi TÜRKSOY ve

⁵³ 20 Yılın Birikimi, 2014, s.76.

⁵⁴ A.g.e., s.VI.

Türk Dünyası ile ilgili çeşitli kültürel kitap, bildiri, ansiklopedi, katalog, envanter çalışması, broşür ve takvim yayınlarıyla Türk halklarının zengin kültürel mirasını geniş kitlelere ulaştırmaktadır. Haziran 2000 yılından beri üç dilde ve üç ayda bir yayımlanmakta olan TÜRKSOY dergisinin yanı sıra yıl boyu farklı lehçe ve dillerde pek çok eser okuyucularla buluşturulmaktadır. Bütün faaliyetler ve yayınlar teşkilatın resmi web sayfası turksoy.org'dan takip edilebilmektedir.⁵⁵

Türk dünyası gönüllüleri ve sanatseverlerin ilgisi ve destekleriyle faaliyetlerini sürdüren TÜRKSOY, dünyada saygın bütün kurum ve kuruluşlarla kültürel ve sanatsal işbirliği yürütmekte ve bu bağlamda hem Batı hem Doğu Avrupa, hem Ortadoğu, hem Amerika ve hem de Çin ile kültürel etkileşimi artırmaya çalışmaktadır.⁵⁶

TÜRKSOY'un çalışmaları sadece üye ülkelerle sınırlı tutulmamaktadır. Üye ülkeler dışında Avrupa, Amerika, Afrika kıtalarında faaliyetler gerçekleştirmekte, Türkiye'nin öncülük ettiği Medeniyetler İttifakı inisiyatifini de en aktif biçimde desteklemektedir.⁵⁷

Yerel yönetimler, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları ile de yakın işbirliği içinde kendini sürekli geliştiren ve yeniliklere imza atan TÜRKSOY'un, Türk dili konuşan ülkelerin kültür hayatına kattığı yeniliklerden biri de, Türk dünyası kültür başkenti uygulamasıdır. Uygulama kapsamında 2012 yılında Astana, 2013 yılında Eskişehir, 2014 yılında Kazan ve 2015 yılında Türkmenistan'ın Merv şehri Türk Dünyası Kültür başkenti olarak seçilmiştir. Bu kapsamda Türk dünyası kültür başkenti ile Avrupa kültür başkenti arasında ortak programlar planlanmaktadır. Ankara OR-An'da TÜRKSOY Genel Sekreterliği Merkezi, Türk dili konuşan ülkeler kültür adamları ve sanatçılarının buluşma noktası haline gelmiştir. TÜRKSOY, kuruluşundan itibaren Türk dili konuşan Türk ülkelerin birbirlerini daha iyi anlamalarını sağlamış, gönül birlikteliğini ve kardeşliğini daha da güçlendirmiş, ortak Türk kültürünün, tüm insanlık medeniyetinin oluşmasında önemli bir yer tuttuğunu göstermiş ve Türk dili konuşan ülke ve halkların kültür ve sanatının korunması, yeniden canlandırılması ve

⁵⁵ TÜRKSOY, "Kütüphane", <http://www.turksoy.org/tr/library>, 16.06.2016.

⁵⁶ *20 Yılın Birikimi*, 2014, s.VI.

⁵⁷ Fırat Purtaş, (2013), "Türk Cumhuriyetlerinin Kültürel Entegrasyonu ve Türksoy", http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/25720/turk_cumhuriyetlerinin_kulturel_entegrasyonu_ve_turksoy, 13.06.2016.

gelişmesinin gerekli olduğunu göz önünde bulundurarak, üye ülkelerin gelecek kuşaklarına millî kültürün esaslarını öğretmek, nesilden nesile aktarmak amacıyla karşılıklı dostane temaslar sağlamıştır.⁵⁸

TÜRKSOY çatısı altında üye ülkeler arasında çok taraflı kültürel işbirliği için önemli ilerlemeler sağlanmıştır. TÜRKSOY, 1993'ten 2006 yılına kadar olan ilk dönemde, üye ülkeler arasında daha ziyade karşılıklı tanışma faaliyetleri yürütmüştür. Çünkü daha önce de Rus Çarlığı içerisinde ve sonra da eski Sovyet coğrafyasında yaşayan Türk dili konuşan halklar arasında kültürel iletişim imkânı olamamıştır. Bu iletişim kopukluğu ve bölgede oluşan algılar, genel bir yabancılaşma sorununu ortaya çıkarmıştır. Bağımsızlıklardan sonra ilk karşılaşmaların ve kucaklaşmaların gerçekleştiği ilk dönemde, Türk dili konuşan ve bağımsızlıklarını kazanan halkların kökleriyle buluşması, üye ülkeler arasındaki yabancılaşmanın ortadan kaldırılmasına yönelik girişimler yoğunluklu olmuştur. Bu çerçevede pek çoğu ideolojik dejenerasyondan dolayı çarpıtılmış ya da unutulmaya yüz tutmuş olan Dede Korkut'tan Köroğlu'na, Manas'dan Abay'a pek çok ortak kültürel şahsiyet ve değer yeniden canlandırılmaya çalışılmıştır. Fuzuli, Manas, Abay, Jambil, Avezov, Zeki Velidi Toğan, Divanü Lügati't-Türk, Kurmangazi, C. Aytmatov, N. Katanov ve nihayet Kitabı Dede Korkut kutlamaları ve anma etkinlikleri bunlardan birkaçıdır.⁵⁹

2008 yılından itibaren başlayan ikinci dönemde, karşılıklı tanışma, anlaşma ve etkileşime yönelik ressamlar buluşması, opera günleri, şairler buluşması, anma etkinlikleri, bilimsel sempozyumlar ve yayınlar devam etmiş, uluslararası Köroğlu Operası projesi, UNESCO ve BM Genel Kurulu'nda Türk Dünyası Nevruz kutlamaları, Floransa'dan Brüksel'e Avrupa'nın en prestijli salonlarında Türk Dünyası Ressamları'nın sergileri, New York ve Washington'da Yunus Emre Oratoryosu konserleri gibi Türk kültürünü tanıtmaya, kültürel ortaklığı vurgulamaya, etkileşimi ve kültürel uyumu artırmaya ve Türk Dünyası olgusunun güçlenmesine yönelik uluslararası faaliyetler düzenlenmiştir. Bu faaliyetler, Üye ülke Türkiye'ye ve Türkiye Türklerine olan bakış açısının, imajının da değişmesine katkıda bulunmaktadır.⁶⁰

Türk dili konuşan halkların ortak cabası ve fedakârlığı ile oluşan TÜRK-

⁵⁸ 20 Yıllık Birikimi, 2014, s.294.

⁵⁹ Purtaş, 2013, s.2.

⁶⁰ Purtaş, 2013, s.2.

SOY'un bu birikim ve faaliyetleri, aynı zamanda, Türk dili konuşan halklarının ortak geleceği açısından da önemli bir kazanım ve ümit kaynağı olmuştur.

Ortak dil ve kültürel değerler üzerine inşa edilen TÜRKSOY'u ilgilendiren önemli bir kültürel konu da Türk dili konuşan ilkelerin zengin manevî, dinî ve tasavvufî mirasıdır. Türk dili konuşan ilkelerin halkları, tarih boyu Doğu Asya'dan Batı Akdeniz'e Avrasya kuşağında İslâm dini itikadî ve amelî üzerine aşırılıklardan uzak "orta yol" olarak kabul ettikleri çoğunlukla itikatta Maturidî mezhebine, amelde ise Hanefî mezhebine göre amel ve hareket etmişlerdir. Bugün de Türk dili konuşan devlet ve cumhuriyetlerin resmî yaklaşımları da aynı şekildedir. Bu sebeple İslâm tarihi boyunca Asya Türk Coğrafyasında özellikle Maturidî ve Hanefî mezhebine mensup güçlü ve meşhur fıkıh(hukuk), hadis âlimleri ve Nakşî tasavvuf adamları yetişmiş ve Ehl-i Sünnet Müslümanlara öncülük etmişlerdir. Bunlar arasında Özbekistan'da itikat âlimi Muhammed Maturidî, hadis âlimleri Muhammed Buharî ve Muhammed Tirmizî, Kırgızistan'da Ahmet Serahsî yine tasavvufta Kazakistan'da Ahmet Yesevî, Özbekista'nda başta Muhammed Bahauddin Şah-ı Nakşibend, olmak üzere 10'dan fazla Nakşî tasavvuf büyüğü, Kırgızistan Oş'ta Selahaddin İbni Mevlana Siracüddin ve Türkiye'de Konya'da Mevlana Celaleddin Rumî olmak üzere pek çok ilim, tasavvuf büyükleri bunların meşhurlarıdır. Bu zengin dinî ve sufi tarihi kültürel miras da Türk dili konuşan ülkelerde sufi turizm açısından da önem taşımaktadır.

Türk dili konuşan ülkelerin halklarının gönül dili, paylaştıkları duygular, idealler ve ortak geleneksel değerler, TÜRKSOY'un sürekli ilerlemesi ve gelişiminin motorudur. Edebiyattan güzel sanatlara, resimden müziğe, tiyatrodan sinemaya, geleneksel değerlerden turizme kültür ve sanatın her alanında çeşitli bilimsel ve sanatsal faaliyetler gerçekleştirerek, Türk dili konuşan topluluklar arasındaki kültürel etkileşim, uyum ve iletişimi güçlendirmeye çalışmaktadır. Türk kültürünün ortak hazineleri, ortak değeri olarak bütün Türk dili konuşan halkların yeniden bir araya gelip ortak kültür mirasını etraflı bir şekilde ve derinlemesine ele almaları, paylaşarak çoğaltmaları anlatmaları ve kavratmaları açısından önemli rol oynamaktadır.⁶¹

Görülmektedir ki bütün bu faaliyetler ve kazanımlar TÜRKSOY üyesi ülkelerin kültür bakanlıkları başta olmak üzere, Türk dünyasının kültür ve sanat

⁶¹ A.g.y.

kurumları arasındaki eşgüdüm ve işbirliğinin de somut göstergesidir. Türk dili konuşan cumhuriyetler ve akraba topluluklarının tiyatrodan operaya, müzeci-likten kütüphaneciliğe, yazar birliklerinden güzel sanatlara ilişkin tüm kurumları birbiriyle iletişim halindedir ve TÜRKSOY'un koordinasyonunda ortak projeler hayata geçirebilmektedirler.

Son yıllarda güvenilir bir ortak olarak TÜRKSOY'un uluslararası düzeyde tanınırlık ve kabul edilirliliği belirgin bir biçimde pekişen teşkilatın Türk dili konuşan halkların beşeri mirasının uluslararası tanıtılması sahasında yürüttüğü kültür siyaseti, kültür alanında uluslararası faaliyet gösteren uluslararası kurum ve kuruluşların TÜRKSOY'la işbirliği yapma isteğini de arttırmıştır.

Türk cumhuriyetlerinin eğitim, bilim, kültür alanında çok taraflı ve çok yönlü işbirliği mekanizması olan TÜRKSOY'un bölgesel barış ve istikrara yaptığı katkılar son derece somuttur. Uygarlık tarihinde iz bırakacak etkinlikleri, TÜRKSOY üyesi ülkeler arasında daha fazla işbirliği imkânlarının araştırılması, çeşitli yeni projelerin hayata geçirilmesi ve ülkeler arasında ilişkilerin daha da geliştirilmesi amacıyla aktif olarak çalışmaların devam ettiği görülmektedir.

TÜRKSOY'un bugüne kadar yaptığı faaliyetler teşkilatın tanınırlığını artırdığı gibi, Türk dili konuşan halkların kültürel bütünleşmesi sürecine de ivme kazandırmıştır. Teşkilatın tüm çalışmaları üye ülke halkları arasındaki işbirliklerinin çeşitlendirilerek güçlendirilmesi yolunda önemli katkılar sağlamaya devam etmektedir.⁶²

IV. TÜRK DİLİ KONUŞAN ÜLKELER PARLAMENTER ASAMBLESİ (TÜRKPA)

A- TÜRKPA'NIN KURULUŞU VE AMAÇLARI

Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA), Türk Dili konuşan ülkelerin parlamentoları aralarındaki işbirliğini geliştirilmesi ve geniş-

⁶² Fırat Purtaş, (2015), "Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY)", *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı 2013*, Editör: Murat Yılmaz, Turgut Demirtepe, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, s.598; Mustafa Bıyıklı, "Türk Dili Konuşan Ülkeler Kültür ve Turizmde Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY)'nın Yeri ve Önemi", 3. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Sempozyumu (20 - 22 Nisan 2017 - Bişkek / Kırgızistan)*, *Bildiriler Kitabı*, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, Bişkek 2017, ss. 261-273.

letilmesi, tarih, kültür ve dil birliğine dayanarak, ulusal mevzuatların yakınlaştırılması ve diğer parlamentolar arası faaliyetler konularında en sıkı işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla, modern dünyanın yeni çağrılarını karşısında Türk dili konuşan halkların güçlerini birleştirmek yolunda atılan başarılı tarihi adım ile bir danışma organı olarak kurulmuştur. Üye ülkelerden her birinin istediğinde çekilebildiği eşit hukuki geçerliliğe sahip Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamento Asamblesi'nin kurulmasına ilişkin anlaşma, Azerice, Kazakça, Kırgızca ve Türkçe olarak süresiz olarak 21 Kasım 2008 tarihinde İstanbul'da imzalanmıştır. Asambleye üye olan parlamentoların kendi ülkelerinin hayatında demokratik gelişmenin tezahürü gibi önemli rol oynayacağına dayanarak parlamentolar arası işbirliğinin yüksek seviyesini ve tarih, dil ve kültürün ortaklığını vurgulayan bu anlaşmaya 27 Nisan 2011 tarihinde Astana'da ilave ve değişikliklere dair bir protokol metni eklenmiştir.⁶³

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi, Kazakistan Cumhuriyeti Parlamento Senati, Kırgız Cumhuriyeti Joqorku Keneşi, Türkiye Büyük Millet Meclisi heyetlerinin katılımıyla 29 Eylül 2009 tarihinde Bakü şehrinde Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamento Asamblesi'nin genel kurul toplantısında "*Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamento Asamblesi Bakü Beyannamesi*" beyan edilmiştir. Söz konusu beyana göre,

"1-Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamento Asamblesi çerçevesinde işbirliği, üye devletler arasında siyasi, ekonomik, kültürel ve diğer ilişkileri yoğunlaştırmanın, Türk dili konuşan halkların birbirlerine daha da yakınlaştırmanın önemli bir aracıdır].

2- Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamento Asamblesi'nin faaliyeti, tarih, dil ve kültüre dayalı ortaklığı, Türk dili konuşan dost ve kardeş halkların gelişmesi adına kullanmak niyetine dayanmak[tadır].

3- Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamento Asamblesi, üye ülkeler arasında karşılıklı olarak yararlı ve eşit işbirliğine yeni ivme verecektir].

4- Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamento Asamblesi, parlamentolar arası işbirliğinin kalite yönünden yeni aşaması olan par-

⁶³ TÜRKPA, "Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamento Asamblesi (TÜRKPA) İstanbul Anlaşması", *Resmi Belgeler*, t.y., s. 67-68.

lamento diplomasisi araçlarının yardımı ile devletler arasında siyasi diyalogun daha da geliştirilmesine katkıda bulunmaya çalışacak, bölgesel ve küresel güvenliği korumak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunması ve uygulanması için elverişli siyasi meydan aç[acaktır].”⁶⁴

Asamble, Bakü Beyannamesi çerçevesinde parlamentolar arası işbirliğini geliştirmek için, Türk dili konuşan ülkelerin kültürel mirasının ve tarih, sanat, edebiyat ve diğer alanlardaki ortak değerlerinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması konusu da dâhil olmak üzere, genel kurul toplantılarında müzakere ettiği konular ve ulusal mevzuatların yakınlaştırılması konusunda oybirliği esasına göre bildiri, çağrı ve tavsiye biçiminde kararlar alabilmektedir. Siyasi, sosyo-ekonomik, kültürel ve insani konuları müzakere etmekte ve Türk Konseyi’ne üye devletler arasında hukuki ve diğer konularda bilgi alışverişinde bulunmaktadır. Gerekli takdirde milletvekilleri ile parlamento görevlilerinden oluşan çalışma grupları kurarak, üye devletlerin milletvekilleri ve parlamento görevlilerinin karşılıklı ziyaretlerinin gerçekleştirilmesinde işbirliği sağlamaktadır. Asambelenin çalışma dilleri, üye ülkelerin devlet dilleri ve İngilizcedir. Üye devletlerden, asamble resmi dillerinden başka diğer bir dili kullanmak isteyenler teknik şartların temini ile ilgili tüm masrafları üstlenmek zorundadır.⁶⁵

B- TÜRKPA’NIN YAPISI

Türk dili konuşan ülkelerin üyeliğine açık olan asamble, Türk Konseyi’ne üye devletlerin ve İstanbul Anlaşması’na katılan parlamentoların delegasyonlarından oluşmaktadır. Parlamento delegasyonları, üyeler arasından seçilen veya görevlendirilen 9’ar temsilci milletvekilinden meydana gelmektedir. Parlamento delegasyonlarına, üye devletlerin yöneticileri (meclis/parlamento başkanı veya görevlendireceği başkanvekili) başkanlık etmektedir. Süreleri ve yetkilerinin son bulması ulusal tüzük ve ulusal yasalar doğrultusunda belirlenen her bir delegasyon üyesi, asamblede eşit haklara ve bir oy hakkına sahip bulunmaktadır. Diğer Türk dili konuşan ülke parlamentoları üye devletlerin tümüne

⁶⁴ TÜRKPA, “Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi Bakü Beyannamesi”, *Resmi Belgeler*, t.y., s. 69.

⁶⁵ TÜRKPA, “Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi İçtüzük”, *Resmi Belgeler*, t.y., s.76.

yazılı bildirim yapılması yoluyla bu asambleye katılabilmektedirler. Anlaşmaya katılmayan uluslararası parlamenter teşkilatlar ve diğer ülkelerin ulusal parlamentolarının temsilcileri, konsey üyelerinin rızasıyla asamble toplantılarına gözlemci olarak davet edilebilmekte ve katılabilmektedirler.⁶⁶

Asambelenin faaliyeti, olağan ve olağanüstü genel kurul toplantıları şeklindedir. Olağan genel kurul toplantıları, üye ülke sınırları içerisinde İngilizce alfabetik sıra ile yılda bir defadan az olmamak üzere düzenlenmektedir. Olağanüstü genel kurul, üye ülkelerden birinin teklifi ile başkanlık yapan parlamentonun çağrısı ve diğer tüm tarafların kabulü ile toplanmaktadır. Ev sahibi ülke, asamble olağan toplantılarına başkanlık etmektedir. Olağanüstü asamble ve konsey toplantıları çağrısı, üye devletlerden birinin teklifi ve diğerlerinin onayı üzerine başkanlığı yürüten ülke parlamentosu tarafından yapılmaktadır. Asamble genel kurul toplantıları ve seçimleri genel olarak kamuya açık yapılmaktadır. TÜRKPA Genel Sekreteri ev sahibi ülkenin parlamentosunun rızası ile üye olmayan diğer ülkelerin parlamentolarının genel sekreterleri, TÜRKPA'nın işbirliği yaptığı uluslararası teşkilatların genel sekreterleri, sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri, üye ülkelerden herhangi birisinin itiraz etmesi durumunda alınmak üzere kendilerine söz hakkı verilebilir misafir sıfatıyla ve gözlemci olarak asambelenin açık oturumlarına davet edilebilmektedir. Ancak gözlemci ve misafirler, asamble çalışmalarına müdahale etme hakkına sahip değildirler. Kapalı toplantılar ise Asamble Konseyi kararı ile bir üye ülkenin inisiyatifi doğrultusunda diğer üye ülkelerin de rızasıyla gerçekleştirilmektedir. Ev sahibi ülke, asamble ve konsey toplantılarının organizasyonu ile ilgili tüm masrafları ve her parlamento delegasyonu, asamble çalışma toplantılarına katılım ile ilgili masrafları üstlenmektedir. Asamble toplantılarında parlamento delegasyonu temsilcileri, başkanın izni ile konuşmaktadırlar. Başkan, toplantı esnasında tüm parlamento delegasyonlarına fikirlerini söyleme imkânını sağlamaktadır. Raportörler, kabul edilen bildirili gündeme uygun olarak konuşmaktadırlar. Genel kurul toplantısındaki tartışmalar sırasında aynı konu için parlamento delegasyonlarının konuşmaları üç defa ve süresi aksi kabul edilmedikçe 10 dakika ile sınırlı tutulmaktadır. Müzakere edilen taslak üzerine teklifler, söz konusu metne kaydedilmek üzere yazılı olarak verilmektedir. Delegasyon temsilcileri, belirlenen rapor yazıcılar hariç, hangi düzende

---

⁶⁶ TÜRKPA, "İstanbul Anlaşması", s. 67.

söz istemişlerse ona uygun şekilde konuşmaktadırlar. Raportörler, Asamble Konseyi kararı ile atanmakta ve başkanın kararı ya da karar verilen düzende sunum yapmaktadırlar. Konuşma yapanın müzakere edilen konudan sapması, toplantı düzenini ihlal etmesi veya uygunsuz ifadeler sarf etmesi durumunda, başkan uyarı yapabilmekte veya konuşmadan men edebilmekte ve üye devlet delegasyona konuşmacıyı değiştirmesini teklif edebilmektedir.⁶⁷

TÜRKPA dönem başkanlığını, Kazakistan Cumhuriyeti Parlamento Meclisi Başkanı Sayın Baktıkoja İzmuhambetov üstlenmektedir.

Asambelenin faaliyetlerini üye devletlerin parlamento kanatlarının yöneticileri delegasyon başkanları veya yetkilendirilmiş temsilcisinden oluşan asamble konseyi koordine etmektedir. Asamble konseyi üye devletler için ortak, etkin gelişme yollarını ve aralarındaki işbirliği perspektiflerini belirlemek, asambelenin amaç ve görevlerinin yerine getirilmesine yönelik müzakere ettiği konularda oybirliği esasına göre kararlar almaktadır. Asamble Konseyini üye ülkelere göre aşağıdaki isimler oluşturmaktadır⁶⁸:

1-Baktıkoja İzmuhambetov – Kazakistan Cumhuriyeti Parlamento Meclisi Başkanı ve TÜRKPA dönem başkanı,

2-Oktay Asadov - Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi başkanı,

3-Kasim-Jomart Tokayev– Kazakistan Cumhuriyeti Parlamento Senatosu başkanı,

4-Asılbek Jeenbekov -Kırgız Cumhuriyeti Jogorku Keneş başkanı,

5-İsmail Kahraman – Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanı,

Ulusal delegasyonları/temsilcileri üye ülkelere göre aşağıdaki isimler oluşturmaktadır⁶⁹:

1-Azerbaycan:

1. Oktay Asadov – Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi başkanı

2. Ehliman Emiraslanov - Komisyon başkanı

3. Sevinc Hüseynova - Komisyon başkanının yardımcısı

4. Cavanşir Fezyiyev

5. İlham Aliyev

⁶⁷ TÜRKPA, “İçtüzük”, s. 74.

⁶⁸ TÜRKPA, “Asamble Konseyi”, <http://www.turk-pa.org/cat.php?cat=2053&lang=tr>, 19.06.2016.

⁶⁹ TÜRKPA, “Ulusal Delegasyonlar”, <http://www.turk-pa.org/cat.php?cat=2027&lang=tr>, 19.06.2016.

6. Nizami Caferov
7. Sadakat Veliyeva
8. Ağalar Veliyev
9. Muhtar Babayev

2-Kazakistan:

1. Baktıkoja İzmuhambetov - Kazakistan Cumhuriyeti Parlamento Meclisi başkanı
2. Kasım-Jomart Tokayev - Kazakistan Cumhuriyeti Parlamento Senatosu başkanı

3. Serik Seydumanov
4. Nurlan Dulatbekov
5. Maharram Maharramov
6. Saıtбек Abdrahmanov
7. Muxtar Erman
8. Aliya Saparova
9. Sarsenbay Yensegenov
10. Serik Bilyalov
11. Serik Akılbay
12. Nurlan Orozalin

3-Kırgızistan:

1. Asilbek Jeenbekov - Jogorku Keneş başkanı
2. Sadık Şer-Niyaz - Komisyon başkanı
3. Dastanbek Jumabekov - Komisyon başkanı yardımcısı
4. Riskeldi Mombekov
5. Baktıbek Rayımkulov
6. İsaak Pirmatov
7. Abilkayır Uzakbayev
8. Torobay Zulpukarov
9. Kaldarbek Baymuratov

4-Türkiye

1. İsmail Kahraman, TBMM Başkanı
2. Haluk İpek, Başkan Hukuk İşleri ve Uluslararası İşbirliği Komisyonu
3. Feyzullah Kızıyıklık, Bşk. Yrd. Çevre ve Doğal Kaynaklar Komisyonu
4. Erkan Aydın, Üye Ekonomik İşbirliği Komisyonu
5. Mustafa Hüsnu Bozkurt, Üye Sosyal, Kültürel ve İnsani Konular Komisyonu

6. Ekrem Erdem, Üye Hukuk İşleri ve Uluslararası İşbirliği Komisyonu
7. Mahmut Celadet Gaydalı, Üye Çevre ve Doğal Kaynaklar Komisyonu
8. Mustafa İsen, Üye Sosyal, Kültürel ve İnsani Konular Komisyonu
9. Hasan Karal, Üye Ekonomik İşbirliği Komisyonu

C- TÜRKPA KOMİSYONLARI VE FAALİYETLERİ

TÜRKPA, Türk dili konuşan üye ülkelerin hakların temsilcileri olan milletvekillerinin temsil edildiği uluslararası bir teşkilat olarak yasama boyutu ile işbirliğini sağlamaya çaba göstermesi yanında, üye ülkelerin parlamentoları ve halkları arasında önemli bir platform olarak önemli misyonları yerine getirmeye çalışmaktadır.⁷⁰

Faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere asamble, aşağıdaki daimi komisyonları oluşturmuştur:

1- Ekonomi İşbirliği Komisyonu

Ekonomi, ticaret ve finans konularında daimi bir komisyondur. Dönem Başkanı: Serik Seidumanov (Kazakistan), Başkan Yrd.: Dastanbek Jumabekov (Kırgızistan).⁷¹

2011 yılında TÜRKPA 2.Genel Kurulu'nda Ekonomik, Ticari ve Mali İşleri Komisyonu olarak kurulan komisyonun adı, 2014 tarihinde TÜRKPA 5.Genel Kurulu'nda daha kapsayıcı bir hale getirilerek, Ekonomik İşbirliği Komisyonu olarak değiştirilmiştir. Komisyon, Türk Dili konuşan ülkeler arasında ekonomik ve ticari perspektifler, üye ülkelerin iş adamları arasında pratik işbirliğin sağlanması, ekonomik konulara ilişkin sektörel diyalogların oluşturulması, üye ülkelerinde yatırım ortamının iyileştirilmesi, Türk dili konuşan ülkeler arasında ekonomik işbirliğinde ulaşım ağlarının rolü ve ulaşım ağları işbirliği, Türk dili konuşan ülkeler arasında enerji sektörünün ve alternatif ve yenilenebilir enerji kaynaklarının gelişimi ve genişletilmesine ilişkin işbirliği vb. konularda toplantılar, müzakereler ve istişareler yaparak tavsiye kararları alabilmektedir.⁷²

⁷⁰ Kürşad Melih Sarıaslan, (2015), “Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi(TÜRKPA)”, *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Yıllığı 2013*, Editör: Murat Yılmaz, Turgut Demirtepe, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, s. 592.

⁷¹ Dönem komisyon üyeleri (2016): TÜRKPA, “Ekonomik İşbirliği Komisyonu”, <http://www.turk-pa.org/news.php?id=1207&lang=tr>, 15.07.2016.

⁷² TÜRKPA, *TÜRKPA Daimi Komisyonları*, 2015, s. 14-17.

2- Hukuk İşleri ve Uluslararası İlişkiler Komisyonu

Hukuk işleri ve uluslararası ilişkiler üzerine daimi bir komisyondur. Dönem Başkanı: Haluk İpek (Türkiye), Başkan Yrd.: Nurlan Dulatbekov (Kazakistan).⁷³

13 Haziran 2014 tarihinde yapılan TÜRKPA 5. Genel Kurulu'nda Daha önce ayrı faaliyet gösteren Uluslararası İlişkiler Komisyonu ve Hukuk İşleri Komisyonu daha geniş bir faaliyet alanı kazanmak ve birlikte çalışmak amacıyla birleştirilerek yeni adı ile Hukuk İşleri ve Uluslararası İlişkiler Komisyonu şeklinde yapılandırılmıştır. 2011 yılından beri faaliyet gösteren Uluslararası İlişkiler Komisyonu, uluslararası teşkilatlarla kurulan ilişkiler, perspektifler ve işbirliği ilişkilerinin genişletilmesi, uluslararası işbirliğinin temel yönleri ve perspektifleri, teşkilatın uluslararası alanda güçlendirilmesi, Türk dili konuşan ülkeler arasında ilişkilerin geliştirilmesi, Türk dili konuşan ülkelerin diğer uluslararası teşkilatlar ile yaptığı karşılıklı faaliyetler, üye ülkelerin uluslararası arenada, aynı zamanda Türk dili konuşan ülkeler arasında ilişkilerin geliştirilmesi istikametinde yeni mekanizmaların oluşturulması vb. konularda toplantılar, müzakereler ve istişareler yaparak tavsiye kararları alabilmektedir.⁷⁴

2011 yılından beri faaliyet gösteren Hukuk İşleri Komisyonu, yine aynı şekilde, üye ülke anayasaları, üye ülkeler parlamentolarının anayasal sistem içindeki yeri, işleyişi ve parlamentoların konumu, içtüzükleri ve içtüzüklerde milletvekillerinin konumu, parlamentoların çalışma yapısı ve işleyişleri, üye ülke parlamentoları arasında işbirliğinin artması, üye ülkelerde yasama uyumlaştırılması, üye ülkelerde seçimler, seçim sistemleri ve asambelenin seçim gözlem faaliyetleri, ortak terminoloji oluşturulması yasama çalışmalarında eşgüdüm amacıyla parlamento terimleri sözlüğünün oluşturulması, tüzüklerin üye ülkelerin lehçelerine çevrilmesi, çeşitli heyetler karşılıklı değişim ve staj programları vb. konularda toplantılar, müzakereler ve istişareler yaparak tavsiye kararları alabilmektedir.⁷⁵

TÜRKPA üye ülkeleri anayasa metinleri, üye ülke dillerine çevrilmiştir ve derleme kitaplar şeklinde basılmıştır.⁷⁶

⁷³ Dönem komisyon üyeleri (2016): TÜRKPA, "Hukuk İşleri ve Uluslararası İlişkiler Komisyonu", <http://www.turk-pa.org/news.php?id=1206&lang=tr>, 15.07.2016.

⁷⁴ A.g.e., s. 19-24.

⁷⁵ Sariaslan, a.g.e., s. 19-26.

⁷⁶ TÜRKPA, *Türk Cumhuriyetleri Anayasaları*, 2013, Ankara.

3- Sosyal, Kültürel ve İnsani Meseleler komisyonu

Sosyal, kültürel ve insani konular üzere daimi bir komisyondur. Dönem Başkanı: Sadyk Sher-Niyaz (Kırgızistan), Başkan Yrd.: Sevinc Hüseynova(Azerbaycan).⁷⁷

2011 yılından beri faaliyet gösteren komisyon, Türk dili konuşan ülkelerin manevi, medeni ve tarihi miraslarının korunması ve gelişmesi için ortak yöntemler geliştirmektedir. Önemli bir eğitim işbirliğini içeren Bilge Korkut programına yönelik olarak yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin yetiştirilmesi için teşviklerde bulunmaktadır. Türk dili, Türk dili konuşan devletler arasında enformasyon ağının geliştirilmesi, Türk dillerini bilen yüksek öğrenimli tercümanların yetiştirilmesi vb. konularda toplantılar, müzakereler ve istişareler yaparak tavsiye kararları alabilmektedir.⁷⁸

4- Çevre ve Tabii Kaynaklar Komisyonu

Dönem Başkanı: Ehliman Emiraslanov (Azerbaycan), Başkan Yrd.: Feyzullah Kıyıklık (Türkiye).⁷⁹

2014 yılından beri faaliyet gösteren komisyon, Çevrenin korunması ve doğal kaynakların yeterli kullanımı, alternatif enerji kaynaklarının gelişimi ile bağlı konular, üye devletlerin Hazar'ın bitki örtüsü ve faunası, kuraklıkla mücadele eden Aral Gölü'nün korunması, üye devletler alanında su yönetimi, çölleşme ile mücadele, çevre problemlerinin çözümü ile ilgili ortak bir bakışın ortaya konması, somut projelerin hayata geçirilmesi, küresel iklim değişikliği ve üye ülkeler için neticeleri, “Yeşil” ekonominin kalkınması, yürütülecek etkinlikler ile toplumların bilinçlendirilmesi, tabii kaynakların bilinçli yönetimine ve modern ölçülere ulaşılmasına yardımcı olunması, üye devletlerin çevre ve tabii kaynaklar üzerine çalışan bakanlıkları ile ilişkilerin geliştirilmesi, ciddi çevresel sorunların araştırılması, biyolojik çeşitliliğin korunması, petrol kirliliği, doğal kaynakların yönetimi vb. konularda toplantılar, müzakereler ve istişareler yaparak tavsiye kararları alabilmektedir.⁸⁰

Komisyonlar, faaliyetlerini, yetkilerine ilişkin konulara bakarken aşağıda-

⁷⁷ Dönem komisyon üyeleri (2016): TÜRKPA, “Sosyal, Kültürel ve İnsani Meseleler komisyonu“, <http://www.turk-pa.org/news.php?id=1208&lang=tr>, 15.07.2016.

⁷⁸ TÜRKPA Daimi Komisyonları, s. 2-6.

⁷⁹ Dönem komisyon üyeleri (2016): TÜRKPA, “Çevre ve Tabii Kaynaklar Komisyonu“, <http://www.turk-pa.org/news.php?id=1209&lang=tr>, 15.07.2016, turk-pa.org: Komisyon üyeleri.

⁸⁰ A.g.e., s. 80-10.

ki esaslarla hayata geçirmektedir: Komisyonlar, Asamble Konseyi ve başkanı tarafından kabul edilen kararların yürütülmesini sağlamakta, belgeleri değerlendirmekte ve komisyona sunulan önerileri incelemektedirler. Komisyon rapor, tavsiye ve karar taslaklarını kabul ederek ve asamblenin konsey toplantısına sunmak için oylama yoluyla rapor yazıcılar belirlemektedirler. Yeni komisyonların kurulmasına veya var olan komisyonların düzenlenmesine asamble konseyinin teklifi ile genel kurul toplantısında karar verilmektedir. Komisyonlar Asamble Konseyinin düzenlediği Asamblenin iş programına göre komisyon başkanlarının belirlediği tarihte yılda bir defadan az olmamak şartı ile toplanmaktadırlar. Her komisyon kendi toplantısının gündemi ve yeri hakkında kendisi karar vermekte ve bu karar komisyon sekreteri aracılığıyla yazılı olarak üyelere bildirilmektedir. Asamblenin raporlarını, müzakereden sonra komisyonlar aldıkları tavsiye ve kararlar çerçevesinde mevcut girişimleri incelemektedirler. Üye devletler, komisyona ev sahipliğini İngilizce alfabetik sıraya göre süreli dönemlerle kullanmaktadırlar. Üye ülke özürü sebebiyle komisyon oturumuna ev sahipliği yapamayınca ev sahipliği sıradaki ülkeye verilebilmektedir. Komisyon başkanı olmadığı durumlarda oturumlara başkan yardımcısı başkanlık yapmaktadır. Komisyonlar, belli alanlarda uzmanlaşan geçici komisyonlar kurabilmektedirler.⁸¹

Geçici komisyonların üyelerinin sayısı, faaliyetleri ve çalışma prensipleri geçici komisyonu düzenleyen komisyon tarafından belirlenmektedir. Geçici komisyonlar, son raporların sunulması ile ilgili bağlantılı oldukları komisyon önünde sorumludurlar. İki komisyon, ortak çıkarlara ilişkin konularda birlikte toplantı yapabilmektedir. Komisyonlarının kararları oy çokluğu ile kabul edilmektedir. Komisyonların çalışmalarına katılmak için TÜRKPA genel sekreteri tarafından komisyon başkanı ile ortak karara vararak, gözlemci ve misafir olarak diğer uluslararası teşkilatların, parlamentoların ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri davet edilebilmektedir. Komisyonların oturumu yapılan üye delegasyonların parlamentosu tüm kurumsal sorunları ve delegasyonun yerleşmesi üzere masrafları üstlenmektedir. Yine her komisyon üyesinin komisyon toplantısına katılımıyla ilgili ulaşım masrafları, temsil ettiği parlamento tarafından üstlenmektedir. Komisyon toplantıları başka karar kabul edilmediği takdirde açık yapılmaktadır. Komisyonun tüm oturumlarının protokolleri ko-

---

⁸¹ TÜRKPA, *Resmi Belgeler*, s. 71.

misyon sekreteri tarafından düzenlenmekte ve TÜRKPA sekretaryası arşivinde muhafaza edilmektedir.⁸²

Komisyon başkanı ve başkan yardımcısı, komisyon üyeleri arasından 3 yıllığına seçilmektedir. Komisyon üyeleri de parlamento delegasyonları tarafından 3 yıllığına seçilmektedir. Komisyon üyelerinin yerinin boşalması durumunda en geç bir ay içerisinde üye ülkeler bu pozisyona yeni bir temsilci atmaktadır. Asamble Konseyi toplantısından önce, üye ülkeler parlamento genel sekreterleri veya yetkilendirdiği kişiler başkanlığındaki çalışma grupları, asamble faaliyetlerine destekte bulunmak üzere toplanabilmektedirler. Üye ülkeler parlamento genel sekreterleri başkanlığındaki çalışma grupları veya görevlendirilen kişiler Asamble Konseyi ve genel kurul toplantıları gündemine dair taslakları müzakere etmekte ve hazırlamaktadırlar.⁸³

D- TÜRKPA SEKRETARYASI

Parlamente Asamblesinin komiteleri, konsey ve diğer kurumlarının etkili çalışmalarını düzenlemek amacıyla 21 Kasım 2008 tarihli İstanbul Anlaşması ile oluşturulan Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamente Asamblesi Sekretaryası, TÜRKPA'nın daimi çalışma organı olarak faaliyetlerini koordine etmekte, TÜRKPA çıkarları ve amaçları doğrultusunda sorumluluklarını yerine getirmektedir. Daimi olarak Azerbaycan'ın Bakü şehrinde yer alması kabul edilen TÜRKPA sekretaryasının bulunduğu ve sekretaryayı kabul eden Azerbaycan Cumhuriyeti, henüz Azerbaycan Millet Meclisi'nde kendisine tahsis edilen kattaki sekretarya binasının dokunulmazlığını, muafiyet ve ayrıcalıklarının sağlamakta ve sekretaryanın faaliyetlerini yerine getirebilmesi için tüm imkânları temin etmeye çalışmaktadır. TÜRKPA, faaliyetlerini Bakü'de kendine özel yapılmış olan yeni binasında sürdürecektir.⁸⁴

1- TÜRKPA Sekretaryasının Görevleri ve Fonksiyonları

Sekretarya, aşağıdaki görevleri ve fonksiyonları yerine getirmektedir:

“1-TÜRKPA üye devletleri parlamentoları ve diğer ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla iletişimi sağlamak[tadır].

⁸² TÜRKPA, “İçtüzük”, *Resmî Belgeler*, s.71-72.

⁸³ A.g.e., s.72.

⁸⁴ A.g.e., s.79.

2- *Asamble, konsey ve diğer organların toplantıları için gerekli dokümanların hazırlamak[tadır].*

3- *Asamble, konsey ve diğer organlarının veri ve bilgi desteğini temin etmek[tedir].*

4- *Asamble, konsey ve diğer organların kararlarının yerine getirilmesi konusunda enformasyonu yaygınlaştırmak[tadır].*

5- *Parlamentolara belgeler yollamakta ve düzenlenen faaliyetler hakkında bilgilendirme yapmak[tadır].*

6- *Asamble arşiv faaliyetlerini, yayınlarının basımını, basın yayın organları ile irtibatı, konsey ve diğer organlarının faaliyetleri için gerekli maddi şartları düzenlemek[tedir].*"⁸⁵

2- TÜRKPA Genel Sekreteri Yetkileri ve Görevleri

Sekretaryanın tüm faaliyetlerinin yönetimini genel sekreter yerine getirmektedir. Uluslararası memur olarak kabul edilen genel sekreter, Asamble Konseyi teklifi ile genel kurul tarafından TÜRKPA'ya üye olan parlamentoların bulunduğu ülke vatandaşları arasından İngilizce alfabetik sıraya göre dört yıllık dönemlerle seçilmektedir. Görev süresi sona eren genel sekreter, sekretaryada başka bir görev alamamaktadır. TÜRKPA üyesi devletlerin kurumları ve tüzel kişileri karşısında sekretarya adına faaliyetleri yürüten ve uluslararası kuruluşlarda konsey çıkarlarını temsil eden genel sekreter, Asamble Konseyi kararlarını ve asamble başkanın verdiği görevleri sekretarya aracılığıyla düzenlemektedir. Asamble Konseyi Başkanı rızasını alarak sekretarya personeli yapısı ve kadrolarına dair çalışma hazırlamakta ve kabul etmektedir. Yetkileri çerçevesinde, sekretarya mülkleri ve araçları üzerinde yetkisini kullanabilmekte ve iş sözleşmeleri de dâhil olmak üzere anlaşmalar ve sözleşmeler imzalayabilmektedir. Sevk ve idare için emir ve kararlar yayımlayabilmekte, çalışanları hakkında teşvik ve soruşturma uygulamaları gerçekleştirebilmektedir.⁸⁶

TÜRKPA dönem genel sekreterliğini Jandos Asanov yürütmektedir.

3- TÜRKPA Genel Sekreter Yardımcıları Yetkileri ve Görevleri

TÜRKPA Sekretaryası kadrosunda daimi statüde çalışan TÜRKPA üye devletleri parlamento temsilcileri-genel sekreter yardımcıları yer almaktadır.

⁸⁵ A.g.y..

⁸⁶ A.g.e., s.80.

Uluslararası memur olarak kabul edilen genel sekreter yardımcıları, Asamble Konseyi teklifi ile genel kurul tarafından TÜRKPA'ya üye olan parlamentoların bulunduğu ülke vatandaşları arasından dört yıllık dönemlerle seçilmektedir. Aynı kişi iki defadan fazla genel sekreter yardımcılığı görevine seçilememektedir. Her bir üyenin sekreteryada genel sekreter veya yardımcısı olarak ancak bir temsilcisi bulundurabilmektedir. TÜRKPA Konseyi ilgili parlamento ile karşılıklı ilişkilerini düzenlemekle görevli genel sekreter yardımcıları, genel sekreterin verdiği görevleri yerine getirmektedir. TÜRKPA ve Konsey toplantıları ile komite toplantılarının çalışmalarına katılabilmekte, asamble ve organlarının kararlarının yürütülmesi konusunda milli parlamentoları takip etmektedirler. TÜRKPA'nın diğer bölgesel ve uluslararası kurumlar ile bağlantılarının kurulmasına katkıda bulunan genel sekreter yardımcıları, üye devletlerin parlamentoları ile daimi bağlantıyı tesis etmekte ve TÜRKPA'daki protokol uygulamalarının sağlanması konusunda sorumluluk taşımaktadır. TÜRKPA'ya ait süreli ve diğer yayınlarının basımını üstlenmektedir.⁸⁷

TÜRKPA dönem genel sekreter yardımcılıklarını, Fuad Alekberov (Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamentosu temsilcisi), Altınbek Mamayusupov (Kırgızistan Parlamentosu temsilcisi), Kürşad Melih Sariarslan (Türkiye Büyük Millet Meclisi), yürütmektedirler.⁸⁸

4- TÜRKPA Komisyon Sekreterleri Yetkileri ve Görevleri

Uluslararası memur olarak kabul edilen komisyon sekreterleri, TÜRKPA genel sekreterinin önerisi temelinde asambleye üye olan her devletten bir kişi olmak şartı ile komisyonların çalışmalarını verimli sağlamak için 3 yıllık dönemlerle asamble konseyinde seçilmektedir. Aynı kişinin iki defadan fazla sekreter görevine seçilmesine izin verilmemektedir. Ülkenin devlet organlarında sorumlu görevlere tayin olunacak kişiler için ileri sürülen taleplere uygun olarak seçilen ve Birleşmiş Milletler Örgütü'nün resmi dillerinden olan İngilizce ve TÜRKPA'nın resmi dillerinden birini bilen yüksek eğitilmiş ve stajlı komisyon sekreterleri, genel sekreterin verdiği görevleri bağımsız şekilde, ayrıca ilgili genel sekreter yardımcısı ile birlikte yerine getirmektedirler. Komisyonların yazışmalarını yapmakta, oturumlarının çalışmasını düzenlemekte, belgeleri,

⁸⁷ A.g.e., s.81.

⁸⁸ TÜRKPA, "Diplomatik Personel", <http://www.turk-pa.org/cat.php?cat=2055&lang=tr>, 16.07.2016.

rapor taslaklarını, tavsiye kararlarını hazırlamakta ve yeni proje ve teklifleri incelemektedirler. Oturumların protokollerini ve kabul edilen kararların son versiyonunu düzenlemekte, komisyon toplantılarında alınan kararların uygulanmasını kontrol etmekte ve komisyon başkanlarını ve genel sekreterin yardımcılarını bilgilendirmektedir.⁸⁹

5- TÜRKPA Sekreteryasının Bütçesi

Asamble Konseyi tarafından onaylanan ve genel kurul toplantısında kabul edilen sekreteryanın bütçesi, TÜRKPA üyesi devletlerin katkı paylarından ve Azerbaycan yasalarına aykırı düşmeyen kira sözleşmeleri yoluyla mülk ve mallardan elde edilen gelirler ile diğer faaliyetlerden elde edilen gelirlerden oluşmaktadır. TÜRKPA'ya üye devletlerin parlamento katkı payları yıllık Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla esasına göre aşağıdaki verilen paylara göre belirlenmektedir: Azerbaycan: 2/15, Kazakistan: 4/15, Kırgızistan: 1/15, Türkiye: 8/15. Katkı payları, her yılın birinci ve yedinci ayları olmak üzere iki kısım halinde hesaplara yatırılmaktadır. Bütçe kullanımının denetlenmesi, her bir üye devletin temsili göz önüne alınarak asamble başkanı tarafından oluşturulan komisyonca gerçekleştirilmektedir. Sekreteryanın mal varlığı ve araçları bilançolara yansıtılmakta ve Azerbaycan Cumhuriyeti yasaları uyarınca istifade edilmektedir. Hükmi (tüzel) şahsiyet olan sekreterya, banka kuruluşlarında hesaplara, kendine ait mülk, mühür ve serbest bir kurumda bulunması gereken adres bilgilerine sahip olabilmektedir.⁹⁰

Parlamenter diplomasi ve yasama organları arasında işbirliği için çalışmakta olan TÜRKPA, daha aktif faaliyetler için daha fazla bütçeye ihtiyaç duymaktadır.

Üye meclislerin ihtisas komisyonlarının toplantıları, uzmanlarla yapılan çalıştaylar, öncelikli alanların belirlenmesini temin etmektedirler. TÜRKPA, kuruluş anlaşmasında yapılan vurgu ve komisyon tavsiye kararları doğrultusunda, üye ülkeler yasama organları arasında kurulan işbirliğinin, üye ülkeleri ve halklarını birbirine yakınlaştırmada ve özellikle de hukukçuların, akademisyenlerin, yasama uzmanlarının ve üst düzey parlamento yasama çalışanlarının katılımıyla mevzuatlar ve yasama uyumlaştırılması çalışmalarında önemli bir merhale katetmiştir. Teşkilat, işbirliğinin parlamenter boyutu olarak, Türk

⁸⁹ TÜRKPA, "İçtüzük", *Resmî Belgeler*, s. 81.

⁹⁰ *A.g.e.*, s. 82.83.

Konseyi, TÜRKSOY, Türk Akademisi gibi diğer ortak işbirliği kurumları çerçevesinde üye devletler arasındaki büyüyen bağlar için yasal bir zemin şekillendirmektedir. TÜRKPA'nın, 2010 yılından beri metodolojik seçim gözlemi faaliyetlerine başlamış olması ve üye ülkelerde çeşitli seçimleri gözlemlemiş ve komisyon tarafından müzakere edilerek raporlarını yayınlamış bulunması önemli bir aşama olarak görülmektedir. Üye ülkelerin seçim sistemleri ve siyasi yapıları dikkate alınarak, ulusal seçim mevzuatlarının gelişmesi, tecrübe ve iyi uygulamaların paylaşılması, üye ülkelerin yüksek seçim kurumları arasındaki ilişki ve işbirliğinin gelişmesine yasal zemin hazırlamaktadır. İlgili yasama uyumlulaştırma sürecini engelleyebilecek olan belirli hükümleri ortadan kaldırmak veya iyileştirmek amacıyla ulusal yasaları incelemede gerekli mekanizmaların kurulması ve işletilmesine yönelik çalışmalar planlayan teşkilat, yasal zeminin sağlanması ve geliştirilmesi amacıyla parlamenter diplomasi yöntemleri ve biçimlerinin kullanılması doğrultusunda üye ülkeler arasında işbirliğinin daha da güçlendirilmesi üzerinde çalışmalarını sürdürmektedir.⁹¹

Kültürel, sosyal ve toplumsal alanda başlatılan sözkonusu ortak işbirliği faaliyetleri, kültürel entegrasyon/uyum alanında sağlanan başarı, siyasi, ekonomik ve askeri alandaki ortak girişimlerin de önünün açılmasını ve hayata geçirilmesini kolaylaştırmış görünmektedir.

V. TÜRK KÜLTÜR VE MİRASI VAKFI

Türk Dili Konuşan Ülkelerin katılımına açık olan Türk Kültür ve Mirası Vakfı, Azerbaycan Cumhuriyeti, Kazakistan Cumhuriyeti, Kırgız Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti ortak kararıyla kurulan, Türk Dili konuşan ülkeler halkları arasındaki tarihi bağları, ortak dil, kültür ve gelenekleri temel alan uluslararası nitelikli vakıf, desteklediği ve finanse ettiği faaliyetler, proje ve programlar aracılığıyla, Türk kültür ve mirasını korumak, araştırmak ve desteklemek amacıyla kurulmuştur.⁹²

Türk dili konuşan halklar arasındaki tarihî ve kültürel bağların kuvvetlendirilmesinin ve ikili ve çok taraflı işbirliğinin derinleştirilmesinin önemi göz önünde bulundurularak, 3 Ekim 2009 tarihinde, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin

⁹¹ TÜRKPA, 2015 Faaliyet Bülteni.

⁹² TDİK, (2014), "Türk Kültürü ve Mirası Vakfı Şartı", *Resmi Belgeler*, İstanbul, s. 63.

Nahçıvan kentinde düzenlenen IX. Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi'nde alınan Türk Kültür ve Mirası Vakfı kurulması kararı ile 16 Eylül 2010 tarihinde İstanbul'da düzenlenen X. Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi'nde yinelenen desteği dikkate alınarak Kırgızistan'ın başkenti Bişkek şehrinde, Türk Kültür ve Mirası Vakfı Şartı 23 Ağustos 2012 tarihinde her biri eşit derecede geçerli olmak üzere, Azerice, Kazakça, Kırgızca, Türkçe ve İngilizce olarak tek nüsha halinde imzalanmıştır. Böylece uluslararası nitelikli Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Türk Kültür ve Mirası Vakfı teşekkül etmiştir.⁹³

Üye devletlerin ülkelerinde, amaç ve görevlerini yerine getirmek üzere gerekli olan hukuki ehliyete sahip olan Türk Kültür ve Mirası Vakfı, ortak anlaşmayla çerçevesi çizilen amaçları gerçekleştirmek ve görevlerini yerine getirmek üzere:

“Türk kültür ve mirasım muhafaza etmek, korumak, restore etmek ve geliştirmek için maddi destek sağlamak[tadır].

Türk kültür ve mirasının korunması, restore edilmesi ve geliştirilmesine ilişkin bilimsel ve teknik meselelerin çözümüne yardımcı olmak[tadır].

Türk kültür ve mirasının korunması, restore edilmesi ve geliştirilmesi alanında uzmanlar yetiştirilmesine destek olmak[tadır].

Seminerler, çalıştaylar, konferanslar, kongreler, alan çalışmaları ve sergiler düzenlenmesine yardımcı olmak[tadır].

Elektronik veya basılı bilimsel dergi ve yayınların hazırlanmasına yardım etmek[tedir].

Yarışma, festival, turnuva vs. etkinlikleri desteklemek[tedir].

Türk Dili konuşan halkların yaşadığı bölgelerdeki geleneksel sanat ve zanaatların yaşatılması, desteklenmesi ve geliştirilmesine yardımcı olmak[tadır].

Fikri mülkiyet haklarını korumaları için sanatçı, zanaatkâr ve diğer üretici sanat çalışanlarına yardım sağlamak[tadır].

Üye devletler, vakıf başkanının bu görevlerinin uluslararası mahiyetine saygı göstermeyi kabul etmişlerdir.”⁹⁴

⁹³ A.g.e., 63, 66.

⁹⁴ A.g.e., s. 64.

Vakıf, bu faaliyetlerini Uluslararası Türk kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY) ile işbirliği halinde yürütmektedir. Yürüttüğü faaliyetlere ilişkin hazırladığı ilerleme raporlarını, Devlet Başkanları Konseyi'ne sunmaktadır. Vakıf başkanı, Vakıf Konseyi'nin önerisi üzerine, Türk Konseyi Devlet Başkanları Konseyi tarafından, üye devletlerin İngilizce resmi adlarının alfabetik sıralamasına göre rotasyon temelinde, tarafların vatandaşları arasından seçilerek, dört yıl süreyle ve tekrar seçilebilmek suretiyle atanmaktadır. Şartname gereği ilk başkan Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları arasından atanmıştır. Sekreteryaya ise, üye ülkelerin vatandaşlarından oluşmak üzere ve vakıf başkanı tarafından atanabilmektedir.⁹⁵

Vakfın bütçesi, üye devletlerin zorunlu katkıları, üye devletlerin ödeme kapasiteleri, Birleşmiş Milletler katkı payı oranları ve benzer bölgesel kuruluşlara yapılmakta olan katkılar dikkate alınarak, ev sahibi ülkenin payı diğer üye devletlerin payından olmamak kaydıyla Dışişleri Bakanları Konseyi (DİBK) tarafından belirlenmektedir. Vakıf bütçesi, vakıf başkanı tarafından hazırlanıp, DİBK tarafından onaylanmaktadır. Bununla birlikte vakfa yapılacak gönüllü katkılar sınırsızdır.⁹⁶

Vakfın denetleyici organı Türk Konseyi'dir. Vakfın faaliyetlerini, süresiz olarak imzalanan Türk Kültür ve Mirası Vakfı Şartı'nın amaçları ve kabul edilen kararların uygulanması çerçevesinde denetlemektedir. Vakıf, Türk Konseyi tarafından üye devletlerin birer temsilcisinden oluşturulan denetleyiciler tarafından denetlenmektedir. Vakfın merkezi Azerbaycan Cumhuriyeti'nin başkenti Bakü'dedir. Vakfın çalışma lisanı üye devletlerin devlet dilleri, resmi dilleri ve İngilizcedir.⁹⁷

Vakıf, Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı binasında kendisine geçici olarak tahsis edilen katta faaliyetlerini sürdürmektedir. Dönem başkanlığını diplomat Günay Efendiyeva üstlenmiştir. Yeni kurumsallaşan vakfın, vakıf ve sekreteryaya personeli olarak da üye ülkeler tarafından güçlendirilmesi beklenmektedir.

---

⁹⁵ A.g.y.

⁹⁶ A.g.e., 65.

⁹⁷ A.g.y.

VI. TÜRK İŞ KONSEYİ

E- TÜRK İŞ KONSEYİ’NİN KURULUŞU VE AMAÇLARI

Türk İş Konseyi, 3 Ekim 2009 tarihli Nahçıvan Anlaşması ile Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin (TDİK) himayesi altında görev yapacak sivil ve kâr amacı gütmeyen uluslararası bir teşkilat olarak kurulmuştur. TDİK'e üye devletlere ait iş topluluklarını temsil eden taraflar (Azerbaycan Cumhuriyeti, Kazakistan Cumhuriyeti, Kırgız Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti), Türk Dili Konuşan Ülkeler arasında ortak bir iş konseyi kurmak için 16 Eylül 2010 tarihli İstanbul Zirvesi'nde Türk dili konuşan ülkelerin devlet başkanları tarafından alınan karara istinaden bölgesel ekonomik işbirliğinin teşvik edilmesi ve kurulmasının önemi de göz önünde bulundurularak Türk Dili Konuşan Ülkeler Ortak İş Konseyi'nin Kurulmasına ilişkin Sözleşme'yi 20 Ekim 2011 tarihinde Kazakistan Almatı'da imzalamışlardır.⁹⁸

Türk Konseyi'ne üye devletler, aşağıdaki tespit ve amaçlara yönelik olarak Türk Dili Konuşan Ülkeler Ortak İş Konseyi'ni kurmayı kararlaştırmışlardır:

“1-Ekonomik işbirliğinin teşvik edilmesinde TDİK ve mevcut ikili iş konseyleri tarafından oynanan rolleri kabul etm[işlerdir].

2-İkili ve çok taraflı işbirliğinin daha da artırılması için bu ülkelerdeki ekonomiler arasında mevcut olan tamamlayıcılıkları ve bu ülkelerin göze çarpan menfaatlerini de göz önünde bulundurm[ışlardır].

3-Genel anlamda TDİK üye devletlerinin iş paydaşları ve ekonomileri lehine etkili bir ağ kurulmasıyla oluşturulabilecek sinerjiyi kullanmayı amaçlam[ışlardır].

4-Tutarlı bir çerçevede ticaret, sanayi, yatırım, teknoloji transferi, hizmetler ve diğer ekonomik sektörlerde iş tanıtım faaliyetleri yürütmeyi amaçlam[ışlardır].”⁹⁹

⁹⁸ TDİK, (2014), “Türk İş Konseyi'nin Kuruluşuna Dair Anlaşma”, *Resmi Belgeler*, İstanbul, s.82.

⁹⁹ A.g.e., s.79.

F- TÜRK İŞ KONSEYİ'NİN STATÜSÜ, YETKİSİ VE FAALİYETLERİ

Türk İş Konseyi, üye devletlerin iş adamları arasındaki ortak faaliyetlerin tartışılması ve tanıtılmasına yönelik kurumsal bir platform sağlayarak, TDİK üye devletleri arasındaki özel sektör işbirliği için bir ana araçtır. Aynı zamanda talep edildiği şekilde özel konular üzerinde araştırma yaparak ve ortak eylem yoluyla TDİK üye devletlerinin ekonomik kalkınmasını ilerletmeye yönelik öneriler sunmakta, TDİK için bir danışma konseyi olarak da görev yapmaktadır. TDİK'nin üye devletleri arasında bulunan diğer ikili ve çok taraflı iş konseyi yapılarına rehberlik hizmeti vermektedir. Konseyi'n çalışma lisansı İngilizcedir.¹⁰⁰

G- TÜRK İŞ KONSEYİ'NİN TAAHHÜT VE HEDEFLERİ

Türk İş Konseyi, üyeler arasında resmi olarak aşağıdaki öncelikler doğrultusunda karşılıklı yardım ve destek ilkesine dayanan işbirliğinin çok taraflı faaliyetlerini başlatmayı ve denetlemeyi hedeflemekte ve taahhüt etmektedir:

“1-Türk İş Konseyi, kapsamlı ticari birliğini, karşılıklı yatırımları, sınır ötesi işbirliğini ve üyeler arasında ortak girişimlerin oluşumunu kolaylaştırmayı amaçlayan projeler ve programlar geliştirmek[tedir].

2-Sürdürülebilir diyalog ve tartışma forumları mekanizması oluşturma amacıyla güçlü kurumsal bağları teşvik etmek[tedir].

3-İş ihtiyaçları, fırsatlar, sorunlar ve diğer ilgili konuların ortak değerlendirmeleri de dâhil, kamu ve özel sektörler arasında bir diyalog ortamı hazırlamak[tadır].

4-Türk Konseyi'ne üye devletler arasındaki ekonomik işbirliğinin etkin bir modeli olarak kamu-özel sektör ortaklığının daha geniş kullanımını teşvik etmekte ve bu amaçla uzmanlık sağlamak[tadır].

5-Üye devletler arasında ekonomik ilişkileri geliştirmek için elverişli olan bir iş ortamının oluşturulmasına yönelik uygun yasal ve idari şartların uyumlaştırılmasını desteklemek[tedir].

6-Üye teşkilatlara, her üye devletteki genel ekonomik durum, yatırım fırsatları, ticaret politikaları ve mevzuat değişiklikleri hak-

¹⁰⁰ A.g.y.

kında güncel bilgiler vermek[tedir].

7-Uzmanlıklarını geliştirmek amacıyla kendi personelleri ve üyelerinin personelleri için eğitim kurslarının organize edilmesini teşvik etmek[tedir].

8-Hedef ve amaçlarına ulaşılması açısından, Türk İş Konseyi özel projeler ve diğer ortak faaliyetler ile ilgili olarak Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi ile yakın istişare ve müzakereleri sürdürmek[tedir].”¹⁰¹

H- TÜRK İŞ KONSEYİ'NE ÜYELİK, KONSEYİN ÜYELERİ VE FAALİYETLERİ

Türk İş Konseyi'ne üyelik ve ulusal şubelerin uygulama kuralları her ülkenin ihtiyaçları, kuralları ve yönergelerine göre bağımsız olarak belirlenmektedir. Türk İş Konseyi, işbirliği imkânları tam olarak üyelerin karşılıklı çıkarları için kullanılabilirsin diye kendi üyeliğinde çok sektörlü bir profil sürdürmektedir. Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'ne üye devletler, söz konusu ülkenin iş topluluklarını temsil eden aşağıdaki ulusal teşkilatları aracılığıyla Türk İş Konseyi'ne üye olarak katılabilmektedir: Azerbaycan Cumhuriyeti Girişimciler (İşverenler) Teşkilatları Milli Konfederasyonu (ASK), “Atameken” Kazakistan Ulusal Ekonomi Odası, Kırgız Cumhuriyeti Ticaret ve Sanayi Odası (CCI) ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ve Türkiye Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (TOBB/DEİK). Türk İş Konseyi'nin üst heyeti, yukarıda belirtilen ve sözleşmeye imza atan ulusal ekonomik teşkilatların başkanlarından oluşan yürütme kurulunun oybirliği kararı ile Türk İş Konseyi'nin faaliyetlerini yönlendirmektedir. İş Konseyi dört ulusal şube şeklinde çalışmaktadır. Her şube kendi üye şirketlerine ve ekonomik birliklerine sahiptir. ASK, Azerbaycan şubesi için; Atameken, Kazakistan şubesi için; CCI, Kırgızistan şubesi için; TOBB/DEİK ise Türkiye şubesi için sekreteryaya sağlamaktadır.¹⁰²

Ortak alt komiteler, ekonomik çeşitlendirme için kritik olan seçili endüstriler oluşturma ve Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi üye devletlerinin ulusal ve bölgesel ekonomileri arasında tamamlayıcılıklar ile ilgili olarak

¹⁰¹ A.g.e., s.80.

¹⁰² A.g.e., s.81.

özel bir eylemde bulunma amacıyla kurulmuştur. Türk dili konuşan ülkelerden ulusal iş teşkilatları, söz konusu sözleşmeye taraf olabilmektedirler:

“Ulusal şubelerin genel toplantısı, başarılarını gözden geçirmek ve finans, ikili ve uluslararası işbirliğinin yanı sıra ticaret, yatırımlar endüstriyel ve teknolojik işbirliği alanlarındaki fırsatları incelemek için yılda en az bir kere yap[ılmaktadır].

Dönüşümlü olarak ilgili üye devletlerin ev sahipliği yaptığı genel toplantılara her ülkeden bir temsilci tarafından eş başkanlık ed[ilmektedir].

Ekonomik işbirliğinin ticaret, yatırım ve diğer şekillerindeki yeni fırsatları ortaya çıkarmak için, ulusal şubeler, Türk İş Konseyi'nin tüm üyeleri için erişebilir olmakta, ilgili ülkelerden alınan istatistiksel veri ve sektörel bilgi havuzu sağla[nmaktadır].

*Türk İş Konseyi, ticari ve ekonomik ilişkilerdeki engelleri belirlemek için analitik çalışmalar yürütmekte ve üye devletler arasındaki iş ortamını düzene koymak amacıyla bulgularını Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'ne brifingler, raporlar ve politika belgeleri şeklinde sunmak[taadır]”.*¹⁰³

Her bir üye ülke vatandaşının diğer üye ülkelerde yatırım yapan yatırımcı, iş kuran işadamı ve esnafın can, mal ve namus güvenliğinin sağlanması yönünde Türk İş Konseyi'nin devlet ve toplum nezdinde etkin iletişim içinde olması, bu yönde etkili ve kalıcı faaliyetler yürütmesi beklenmektedir.

I- TÜRK İŞ KONSEYİ'NİN BÜTÇESİ VE FİNANSI

Üye devletlere ait her ulusal şubenin kendine ait bir bütçesi olmaktadır. Yıllık toplantıların giderleri ev sahibi şube tarafından karşılanmaktadır. Toplantı katılımcıları kendi seyahat ve konaklama masraflarını kendileri karşılamaktadır. Ortak araştırma, sempozyum, sergi veya benzeri faaliyetlerin finansman yöntemlerine Türk İş Konseyi toplantılarında karar verilmektedir.¹⁰⁴

¹⁰³ A.g.e., s.82.

¹⁰⁴ A.g.e., s.82; Mustafa Bıyıklı, “Türk Keneşi Bünyesinde Kurulan Türk İş Konseyi'nin Türk Dünyası Ekonomik İşbirliği Açısından Yeri ve Önemi”, 9. Uluslararası Girişimcilik Kongresi Bildirileri, 10-12 Mayıs 2018, Bişkek, Kırgızistan.

VII. TÜRK AKADEMİSİ ULUSLARARASI TEŞKİLATI (TÜRK AKADEMİSİ)

A- TÜRK AKADEMİSİ'NİN KURULUŞU

Türk Akademisi Uluslararası Teşkilatı/International Turkic Academy (Turkic World Educational and Scientific Cooperation Organization: TWESCO), kısaca Türk Akademisi.

Kurumun resmi adı, “*Uluslararası Türk Akademisi*”dir. “*Türk Akademisi Uluslararası Teşkilatı*” veya “*TWESCO*” adı, kurumun uluslararası alanda sergilemek istendiği veya ulaşmayı arzuladığı bir unvandır.

Türk dili konuşan ülkelerin katılımına açık olan Türk Akademisi'nin Kuruluşuna Dair Anlaşma, Kırgızistan'ın başkenti Bışkek şehrinde, 23 Ağustos 2012 yılında her biri eşit derecede geçerli olmak üzere, Azerice, Kazakça, Kırgızca, Türkçe ve İngilizce olarak tek orijinal nüsha halinde süresiz olarak Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'ne üye ülkeler olan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye tarafından imzalanmıştır. Kuruluş anlaşması, 3 Ekim 2009 tarihinde Nahçıvan şehrinde imzalanan Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşması'nda kayıtlı hükümlere dayandırılmıştır. Bununla beraber, 16 Eylül 2010 tarihinde İstanbul'da yapılan ve Türk Akademisi kurulmasının gereğini vurgulayan Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları 10. Zirvesi Bildirisi de anlaşmada dikkate alınmıştır. Böylece aynı yer ve tarihte imzalanan Türk Kültür ve Mirası Vakfı ile beraber Türk Akademisi de teşekkül etmiştir.¹⁰⁵

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'ne üye devletler arasında, Türk halklarını ortak çabalarında birleştiren ve yönlendiren Türk kültürünün tarihi ve manevi rolünün öneminin kabul edilmesi, Türk halklarının dünya medeniyetinin gelişimine, insanlığın tarihi ve kültürel mirasına katkısının dikkate alınması, Türk Dili konuşan ülkeler ve halkları arasında dostane ilişkileri güçlendirmek için eğitim ve bilimsel işbirliğinin teşvik edilmesinde kararlı olunması ve akademik araştırma ve eğitimin desteklenmesi suretiyle Türk halklarının bütünleşmesini kolaylaştırmanın hedeflenmesi sonucunda, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin himayesi ve çatısı altında Türk Akade-

¹⁰⁵ TDİK, (2014), “Türk Akademisi'nin Kuruluşuna Dair Anlaşma”, *Resmi Belgeler*, İstanbul, s.71, 76.

misi'nin uluslararası bir teşkilat olarak kurulmasında mutabık kalınmıştır.¹⁰⁶

27 Ağustos 2014 tarihinde uluslararası teşkilat statüsü kazanan Türk Akademisi, 28 Ekim tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nda uluslararası teşkilat olarak kayıt edilerek akredite olunmuştur. 26 Eylül 2014 tarihinde ise New York'ta yapılan Türk Konseyi'ne üye devletlerin dışişleri bakanlarının toplantısında Uluslararası Türk Akademisi'nin amblemi onaylanmıştır.

B- TÜRK AKADEMİSİ'NİN AMAÇLARI VE GÖREVLERİ

Uluslararası hukuki ehliyete sahip olan Türk Akademisi (veya Türk Akademisi Uluslararası Teşkilatı) aşağıdaki amaçları ve görevleri yerine getirmek üzere kurulmuştur:

“1-Türk dili, edebiyatı ve kültürünün tarihsel gelişimine ilişkin çalışmaların korunması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına odaklanarak, Türk çalışmaları alanındaki araştırmaları koordine etmek ve geliştirmek.

2-Türk çalışmalarının geliştirilmesi ve bu çalışmalara ilişkin bilimsel araştırmalarda uluslararası işbirliğini artırmak.

3-Ortak Türk tarihi ve etnografyası üzerinde kapsamlı çalışmalar yapmak.

4-Türk halklarının kültürel ve manevi mirası hakkında araştırmalar yapmak, bu halkların dünya uygarlığının gelişimine olan katkılarını ortaya koymak ve bu başarılar konusunda kamuoylarını bilgilendirmek.

5-Bilimsel topluluklar, kültür ve eğitim çevreleri, Türk Konseyi'ne üye ülkelerin ve diğer Türk dili konuşan ülkelerin ilgili devlet kurumları tarafından gerçekleştirilen girişimleri kolaylaştırmak ve teşvik etmek.

6-Ortak tarihi metinler ve sözlü kaynaklar da dâhil olmak üzere, Türk dillerinin tam potansiyelinden istifadeyle, tüm Türk halkları için ortak bir edebi dil oluşturma yolunda çaba harcamak.

7-Tüm Türk dilleri için geçerli olacak konsolide bir alfabe oluşturmak.

---

¹⁰⁶ A.g.y.

8-Tarafların eğitim kurumlarında kullanılmak üzere ortak ders kitapları/öğretim materyallerinin hazırlanması amacıyla çalışmalar yürütmek.

9-Türk Akademisi tarafından istihdam edilen araştırmacılar için doktora programları düzenleyerek Türk çalışmalarını alanında uzmanlar yetiştirmek.”¹⁰⁷

Bunların yanı sıra Türk Akademisi, uluslararası hukuki ehliyete sahip olarak, sözleşmeler yapmak, taşınmaz edinmek ve devretmek, mahkemeler huzurunda davacı veya davalı olarak bulunmak, mevduat hesapları açmak ve nakdi varlıklarla ilgili işlemler yapmak haklarını haizdir. Türk Akademisi, üçüncü taraflar ve uluslararası teşkilatlara Dış İşleri Konseyi (DİK) kararıyla gözlemci statüsü verebilmektedir.¹⁰⁸

C- TÜRK AKADEMİSİ'NİN YAPISI

Türk Akademisi, üye ülkelerin birer temsilcinin ve Türk Akademisi başkanı ve başkan yardımcılarının oluşturduğu bir Bilim Konseyi tarafından idare edilen uluslararası bir örgüt olarak aktif bir şekilde faaliyetlerini yürütmektedir. Bilim Konseyi Başkanlığı, üye devletlerin İngilizce resmi adlarının İngilizce alfabetik sıralamasına göre ve yıllık rotasyon esası çerçevesinde Bilim Kurulu üyeleri tarafından üstlenilmektedir. Bilim Konseyi kararları çoğunluk esasına göre alınmaktadır. Akademi yönetim organlarının fonksiyonları, Bilim Konseyi'nin tavsiyeleri çerçevesinde Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Devlet Başkanları Konseyi (DBK) tarafından atanan bir başkan tarafından icra edilmektedir. Başkan yardımcıları, başkanın milliyeti dışında kalan diğer üye devletlerce atanmaktadır. Başkan Yardımcıları, Bilim Konseyi tarafından yenilenebilmekte ve dört yıllık bir dönem için üye devletlerin vatandaşları arasından tayin edilmektedir. Türk Akademisi'nin personeli başkan tarafından atanmaktadır. Akademi başkanı, Türk Akademisi'nin faaliyetleri hakkında ilerleme raporları hazırlayıp, Türk Konseyi Sekreteryası vasıtasıyla DBK'ne sunmaktadır.¹⁰⁹

Bilimsel araştırma alanları, Bilim Konseyi tarafından belirlenmektedir. Bilim Konseyi tarafından belirlenen alanlarda araştırmalar yapmak için bilim-

¹⁰⁷ A.g.e., s.71-72.

¹⁰⁸ A.g.y..

¹⁰⁹ A.g.e., s.72.

sel ölçütlerle araştırmacılar istihdam edebilmektedir. Akademi, araştırmacıları bilimsel yetkinliklerini dikkate alarak istihdam etmektedir. Bu bilim insanları, araştırma kapsamında belirlenen görevler ve amaçlara yönelik olarak araştırmanın konusu ile sınırlı olacak şekilde sabit bir süre için sözleşmeli olarak istihdam edilmektedir.¹¹⁰

Türk Akademisi'nin Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşı olmayan ve Kazakistan'da daimi olarak ikamet etmeyen başkan, başkan yardımcıları ve bunların bakmakla yükümlü olduğu kişiler, 18 Nisan 1961 tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi uyarınca Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki diplomatik personele tanınan aynı ayrıcalık ve muafiyetlerden yararlanmaktadırlar. Türk Akademisi'nin yabancı personelinin ayrıcalık ve muafiyetleri Ev Sahibi Ülke Anlaşması ile belirlenmiştir. Akademi personeline ödenen maaş ve ikramiyeler vergiden muaf tutulmaktadır.¹¹¹

Türk Akademisi'nin merkezi Kazakistan Cumhuriyeti'nin başkenti Astana'dadır. Akademinin çalışma lisanı üye devletlerin devlet dilleri, resmi dilleri ve İngilizcedir. Akademi, daha uygun bir bina temin edilinceye kadar Kazakistan Astana'nın merkezinde bulunan Barış ve Uzlaşma Sarayı olarak adlandırılan piramit şeklindeki binanın 7. Katında aktif olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.

Türk Akademisi'nin dönem başkanlığını Darhan Kıdıralı üstlenmiştir.

Uluslararası Türk Akademisinin bünyesinde merkezlere dönüşmesi hedeflenen Tarih ve Etnoloji Bölümü, Sanat ve Kültür Bölümü, Sosyo-Ekonomik Araştırmalar Bölümü, Uluslararası Araştırmalar Bölümü ve Dil, Edebiyat ve Terminoloji Bölümü olmak üzere 5 akademik kısım bulunmaktadır.¹¹²

Akademi'de henüz otuza yakın personel çalışmaktadır. Uzman kadrosu, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan'dan gelen genelde tarihçi ve dilcilerden oluşan uzmanlardan oluşmaktadır. Kazak, Özbek, Kırgız, Tatar, Uygur, Nogay halklarının temsilcileri ve uluslararası bir ekip olarak, yeni ve eski edebiyat, tarih, dil, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve ekonomi alanlarında Akademi'de çalışmalarını sürdürmektedirler. Uzmanların çoğu Türkçe ve İngilizce bil-

¹¹⁰ A.g.e., s.73.

¹¹¹ A.g.e., s.74.

¹¹² Alyılmaz, Cengiz, "Uluslararası Türk Akademisi ve Altay Cumhuriyeti'ndeki Eski Türk Yazıtları Albümü Adlı Eser Üzerine", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 56, Erzurum 2016, s. 659.

mektedir. Akademide çalışan bilim adamları arasında birkaç Çince, Arapça ve diğer dilleri bilenler bulunmaktadır. Akademi, Türk Dünyası'nın güncel sosyo-ekonomik meselelerini de araştırmaktadır. Gün geçtikçe kurumsallaşan akademinin uluslararasılaşması adına uzman personelinin, Türkiye ve Azerbaycan tarafında da gönderilecek uzman personel ile güçlendirilmesi beklenmektedir.

D- TÜRK AKADEMİSİ'NİN BÜTÇESİ

Türk Akademisi, kendi bütçe taslağını hazırlamakta ve taslağı her bir madde üzerindeki hesaplamaları ve gerekçeleriyle birlikte yeni mali yıldan önce gelen yılın ilk yansında değerlendirmelerini almak üzere üye ülkelere göndermektedir. Bütçe taslağı, üye devletlerin uygun bulması üzerine, DİK tarafından onaylanmaktadır. Üye devletlerin zorunlu katkıları, üye devletlerin ödeme kapasiteleri, Birleşmiş Milletler katkı payı oranları ve benzer bölgesel kuruluşlara yapılmakta olan katkılar göz önüne alınarak, DİK tarafından belirlenmektedir. Bununla birlikte, ev sahibi ülkenin payı, diğer üyelerden daha az olmayacak şekildedir. Zorunlu katkıların oranı, DİK tarafından imzalanan ayrı bir protokolda gösterilmektedir. Akademiye gönüllü katkılar ise sınırsızdır. Türk Akademisi'nin mali faaliyetleri için dış denetim yılda bir kereden az olmamak kaydıyla, DİK'in yetkilendirdiği bir kurum tarafından yerine getirilmektedir. Türk Akademisi başkanı, dış denetimin yürütülmesi için gerekli belgeleri yetkili kuruma sağlamaktadır. Dış denetim yerine getirildikten sonra denetim raporu, Türk Akademisi başkanı tarafından tüm üye devletlere iletilmektedir.¹¹³

E- TÜRK AKADEMİSİ'NİN FAALİYETLERİ

Aynı zamanda uluslararası hukuki ehliyete sahip Türk Akademisi Uluslararası Teşkilatı, kendi kurumsal amaçlarını ve görevlerini yerine getirmek amacıyla Türkoloji alanındaki saygın bilimsel kurumlarla yoğun ilişkiler kurarak dünyanın ünlü Türkologlarının akademik çalışmalarının koordinasyonunu da üstlenmektedir.

Akademi, bu bapta aşağıda isimleri sıralanan bilimsel, akademik, stratejik ve sosyal kurum ve kuruluşlarla birlikte işbirliği memorandumlarını imzalamış bulunmaktadır¹¹⁴:

¹¹³ TDİK, *Resmî Belgeler*, 2014, s.74.

¹¹⁴ Uluslararası Türk Akademisi ziyaretinde elde edilen veriler, 27.05.2016.

Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA)

İslami Eğitim, Bilim ve Kültürel Organizasyonu (ISESCO)

İslam İşbirliği Teşkilatı'na bağlı İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)

İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC)

UNESCO'ya bağlı Göçebe Kültürü Araştırma Merkezi (Moğolistan)

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)

Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) Bilim Vakfı

Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA)

Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi

Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi

Türkmenistan Bilimler Akademisi

Tataristan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi (RF)

Başkurdistan İlimler Akademisi (RF)

Macaristan Bilimler Akademisi

Moğolistan Ulusal Bilimler Akademisi

Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi Nizami Edebiyat Enstitüsü

Rusya Bilimler Akademisi Ufa Bilimsel Merkezi

Rusya Bilimler Akademisi Doğubilim Enstitüsü

Rusya Bilimler Akademisi Sibirya Şubesi Dilbilim Enstitüsü

Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tataristan (RF) Edebiyat Enstitüleri

Türk Dil Kurumu

Moğolistan Bilimler Akademisi Tarih ve Arkeoloji Enstitüsü

Yunus Emre Enstitüsü

Hazar Strateji Enstitüsü (HASEN)

Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

Ege Üniversitesi

Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi

Kazan (Privoljiye) Federal Üniversitesi (RF)

Rusya Devlet Hümaniter Üniversitesi

Michigan Devlet Üniversitesi (ABD)

Xinjiang Üniversitesi İnovasyon Yönetimi Araştırmaları Enstitüsü (Çin)

Bakü Uluslararası Mültikültüralizm Merkezi
 Türk Dünyası Mühendisler Mimarlar Birliği
 Rusya Etnografi Müzesi
 Kazakistan Milli Müzesi
 Kırgız Cumhuriyeti Milli Kütüphanesi
 Çin Halk Cumhuriyeti Sosyal Bilimler Akademisi (CASS)
 Moğolistan Milli Müzesi

Uluslararası Türk Akademisi, amaçları ve görevleri doğrultusunda¹¹⁵ Türk Konseyi'ne üye ülkelerin 8. sınıflarında okutulmak üzere baskıya hazırladığı Ortak Türk Tarihi kitapları, Almanak ve Antoloji kitapları yanı sıra pek çok akademik kitap yayınlamıştır. Kitap yayınlarıyla beraber dergiler de çıkarmaktadır. Akademi, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'den Türk tarihi alanında uzman bilim adamlarının katılımıyla Türk Konseyi'ne üye ülkelerin ortaokul öğrencileri için ortak Türk tarihi kitabı projesi dâhilinde makul bir 8. sınıf Ortak Türk Tarihi ders kitabını hazırlamış bulunmaktadır. Söz konusu kitabın müfredat ve proje metni, 27-28 Kasım 2014 tarihlerinde Bakü'de gerçekleştirilen Türk Konseyi'ne üye ülkeler eğitim bakanlarının 3. toplantısında değerlendirilerek onaylanmıştır. Baskıya hazır halde tamamlanan kitap, 2016-2017 eğitim öğretim yılında 8. Sınıf okullarda okutulmak üzere üye devletlerin onay sürecinin tamamlanmasını beklemektedir. Söz konusu bu toplantıda ayrıca Türk Dünyasının Ulusal Bilimler Akademileri Birliği'nin kurulmasıyla ilgili karar alınarak kurucu devletlerin eğitim bakanlarının da dâhil edileceği Türk Akademisi Bilimsel Kurulu'nun heyeti tasdiklenmiştir.¹¹⁶

Akademi, yine Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'den Türk edebiyatı alanında uzman bilim adamlarının katılımıyla Türk Konseyi'ne üye ülkelerin ortaöğretim öğrencileri için ortak Türk Edebiyatı ders kitabının projesini hazırlamaktadır. 5 Ekim 2015 tarihinde Astana'da Uluslararası Türk Akademisi'nde Türk Dünyası Edebiyat Enstitüleri başkanları ile Türk Dil Kurumu'nun katılımıyla gerçekleştirilen toplantıda Ortak Türk Edebiyatı ders kitabı içeriği ele alınmıştır.¹¹⁷

¹¹⁵ Darhan Kıdırali, (2015), "Türk Konseyi (Türk Keneşi)", *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Yıllığı 2013*, Editör: Murat Yılmaz, Turgut Demirtepe, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, s. 600.

¹¹⁶ Uluslararası Türk Akademisi ziyaretinde elde edilen veriler, 27.05.2016.

¹¹⁷ Uluslararası Türk Akademisi ziyaretinde elde edilen veriler, 27.05.2016.

Akademi, terminoloji ve ortak alfabe konularında da çalışmalarını sürdürmektedir. Türk Akademisi'nin onayladığı ortak Latin alfabesi şu anda resmî internet sayfası ortamında kullanılmaktadır. Türk Akademisi, Türk entegrasyonu/uyumu/bütünleşmesi programının konseptini de hazırlamış bulunmaktadır.

İlk sayısı 2014'de çıkan GLOBAL-Türk dergisi, Türk dili konuşan ülkeler ile geniş anlamda Avrasya ülkelerinin gelişimi ile ilgili sosyal ve ekonomik süreçler, uluslararası ilişkiler, milli kimliğin oluşumu, dil siyaseti gibi kapsamlı konuları inceleyen uluslararası bilimsel bir dergi olarak yayını sürdürmektedir. Türk dili konuşan ülkeler ile Avrasya ülkeleri ve bölgelerinin bilimsel entegrasyonu ve tek entelektüel ortamının oluşturulmasını kendine misyon edinmiştir. Makaleler, Kazak, Türk, Rus ve İngiliz dillerinde kabul edilmektedir.¹¹⁸

İlk sayısı 2013'te çıkan ve Kazakistan, Rusya, İngiltere ve Türkiye devlet dillerinde üç ayda bir yayınlanan ALTAY VE TÜRKİYAT dergisi, çağdaş Türkoloji'nin yeni çalışma alanlarından haber veren makaleler; altayistik, dilbilimi ve edebiyat, folklor ve sanat, tarih ve tarihî kaynaklar alanında tanınmış uzman şahısların inceleme çalışmaları, ayrıca Türk dünyasının bilim ve eğitim alanlarına katkıda bulunan şahsiyetler hakkındaki bilgiler, yeni kitap tanıtım yazıları, Türk halklarının manevi kültürü hakkındaki yeni haberler yayınlamaktadır.¹¹⁹

Uluslararası Türk Akademisi tarafından hazırlanan ve Kasım 2015 tarihinden beri Kazakistan, Rusya, İngiltere ve Türkiye devlet dillerinde haftalık elektronik haber bülteni olarak çıkan Turkic Weekly, Türk dünyasındaki son gelişmelerin nabzını tutmaya yardımcı olan bir haber kaynağıdır. Bülten, Türk dili konuşan ülkelerde cereyan eden kilit öneme sahip siyasi, sosyal, ekonomik ve bilimsel olaylar hakkında güvenilir bilgi ve güncel analiz sunmaktadır.¹²⁰

Akademi'nin yürüttüğü bilimsel çalışmaların sonucu olarak 20 Mayıs 2014 tarihinde Rusya ve Türk dünyasının saygın akademisyenleri Dmitriy Vasiliyev (Güney Sibiryaya Runik Türk Yazıtları, Altay'ın Eski Türk Yazıtlarının İncelenmesi), Mirfatih Zakiyev (Eski Türk Adbilimi ve Morfonolojisi),

---

¹¹⁸ Türk Akademisi Uluslararası Teşkilatı/International Turkic Academy (Turkic World Educational and Scientific Cooperation Organization: TWESCO), "Yayınlarımız", <http://www.twesco.org/tr/edition/>, 09.06.2016.

¹¹⁹ A.g.int.s.

¹²⁰ A.g.int.s.

Zaur Gasanov (Sakaların Sosyal ve Kültürel Değerleri: Eski Aşguzlar-İşguzlar/Guzlar) ve diğer bilim adamlarının akademik çalışmalarının tanıtımı yapılmıştır. Bunun yanı sıra şu anda 6 bilimsel monografinin yayınlanması planlanmıştır.¹²¹

18-20 Temmuz 2014 tarihlerinde Türk Akademisi'nin "*Batı Türk Kağanlığı'nın Devlet Yapısı*" konusunda yürüttüğü bilimsel projesi çerçevesinde tanınmış arkeolog, Profesör Zeynolla Samaşev'in yönetiminde gerçekleştirilen arkeolojik kazı çalışmalarının sonucu olarak eski Türk asker ve ozanının mezarı bulunmuştur. Arkeolog akademisyenlerle birlikte yapılan ilk ekspertiz/uzman incelemesi çalışmalarına göre 7. yüzyılda yaşamış askerin iskeletiyle birlikte silahları (yay, ok, sadak, kılıç) ve at kemikleri bulunmuştur. Askerin yanında kopuza benzer müzik aletinin bulunması da arkeolojik kazı çalışmalarının en heyecan verici keşfi olmuştur. Arkeolojik buluntunun ait olduğu tarihi devir Türk Akademisi'nde yürütülecek ekspertiz/uzman incelemesi çalışmalarından sonra tesbit edilecektir.¹²²

Türk Akademisi, belirtilen amaçları, görevleri ve zirveler sonucunda çıkan talimatlar doğrultusunda, aktif olarak 2014 yılından beri, Türk kültürü ve mirası, Türk dünyası, Türk edebiyatı, Türk tarihi, Türk dili konuşan ülkeler ve topluluklar, Türk yazısı, siyaset, ekonomi, finans, enerji, vb. konularda uluslararası düzeyde düzenli olarak forumlar, konferanslar, toplantılar, bilimsel sempozyumlar, yuvarlak masa toplantıları ve tanıtım sergileri düzenlemektedir.

Bu faaliyetlerinde öne çıkanlar arasında, 15 Nisan 2015 tarihinde, Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, UNESCO Milli Komisyonları ve Türkiye'nin UNESCO nezdinde Daimi Temsilciliği'nin destekleriyle Paris'teki UNESCO merkezinde Uluslararası Türk Akademisi ve UNESCO işbirliği ile Kitap-ı Dedem Korkut eserinin yayınlanmasının 200. yıldönümü münasebetiyle uluslararası bir forum düzenlenmiştir. 26-27 Kasım 2015 tarihlerinde, Akademi heyetinin katıldığı, ISESCO 12. Genel Konferansı'nda, Uluslararası Türk akademisi, ISESCO'da gözlemci statüsünü kazanmıştır. 28 Mart 2016 tarihinde, Kazakistan ve Türkiye BM Daimi Temsilcilikleri, T.C. Başbakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı'nın destekleriyle Uluslararası Türk Akademisi, New

¹²¹ Uluslararası Türk Akademisi ziyaretinde elde edilen veriler, 27.05.2016.

¹²² Uluslararası Türk Akademisi ziyaretinde elde edilen veriler, 27.05.2016.

York şehrindeki Birleşmiş Milletler Genel Merkezi'nde, “*BM 2030 Gündemi İçin İpek Yolu Güzergâhındaki Sinerji*” konulu uluslararası bir sempozyum düzenlemiştir. Tanınmış bilim insanlarını altın madalyalarla ödüllendiren Akademi, sempozyum çerçevesinde İpek Yolu ve üzerindeki Merkezî Asya ülkeleri hakkında araştırma çalışmaları sayesinde halklar arasındaki işbirliğini pekiştirmeye yaptığı katkılarından dolayı 2015 Nobel Ödülü sahibi Aziz Sancar'a ve dünyaca ünlü akademisyenler Kemal Karpat ve Edward Allworth'a altın madalyalar takdim etmiştir¹²³. Akademi, aynı şekilde Türkolojiye katkı sağlayan ve çalışmalarıyla halklar arasındaki dostluğu pekiştirerek, kültürel bağları derinleştiren Astana'da tanınmış şair, fikir adamı Oljas Omaroğlu Süleymenov'u, Özbekistan Bilimler Akademisi üyesi, tanınmış tarihçi Ahmadali Askaroglu Askarov'u, tanınmış bilim adamı, fikir adamı Adil Kurmanjanoglu Ahmetov'u ve Rusya'nın tanınmış Türkolog bilim adamı Dmitriy Mihayloviç Nasilov'u özel altın madalyalarıyla ödüllendirmiştir.¹²⁴

Türk Akademisi Uluslararası Teşkilatı, Türk Dünyasının bilimsel ve entelektüel platformu haline gelmeyi amaçlamaktadır. Akademi bünyesinde 35 bini aşkın değerli kitap bulunduran açık raf bir Türk Kütüphanesi ve mini bir Türk Müzesi de bulunmaktadır. Akademi hakkında bütün haberlerin ve proje bilgilerinin yer aldığı İnternet sitesinde¹²⁵ müze ve kütüphaneye sanal seyahat imkânı sunulmaktadır. Site, aynı kökten gelen Türk Dili Konuşan Ülkeler halklarının bilim ve kültür dünyasından bilgi alışverişi yapılacak tek internet sitesi olma gayesini gütmektedir.

Türk Kütüphanesi, Amir Nacip, Abjan Kurışjanov, Abduali Kaydar gibi ünlü Türkolog akademisyenlerin ve Rabiğa Sızdıkova'nın bağışladıkları şahsi kitap kaynaklarıyla daha da zenginleştirilmiştir. Abjan Kurışjanov'un ve ünlü Macar Türkolog Mandoki Kongur İştvan'ın 16 bin kitaptan oluşan kütüphanesi Budapeşt'ten getirilerek akademi kütüphanesine teslim edilmiştir. Türkiye eski Cumhurbaşkanı Abdullah Gül de kütüphaneye bine yakın kitap bağışlamıştır. Bununla birlikte kütüphanede nadir kitap ve el yazmalar arşivi de kurulmuştur.¹²⁶

¹²³ Turkic Weekly/21, 2016.

¹²⁴ Mustafa Bıyıklı, (2016), “Türk Dünyası Ortak Kuruluşu Olarak Türk Akademisi Uluslararası Teşkilatı (TWESCO), Rolü ve İş Birlikleri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afro-Avrasya Özel Sayısı, Aralık, s. 413-414, twesco.org/tr/news/akademiya.

¹²⁵ twesco.org

¹²⁶ Uluslararası Türk Akademisi Türk Kütüphanesi ziyaretinde elde edilen veriler,

Akademi'nin Türk Müzesi, ünlü koleksiyoncu Ulan Jakeyev'in şahsi arşivinden teslim edilen 240 tarihi eserle yenilenmiştir.¹²⁷

Türk Konseyi çatısı altında görev yapan Türk Akademisi Uluslararası Teşkilatı'nın, yoğun güncel faaliyetlerden öte, diğer ortak ve ikili akademik kuruluşlarla ilişkiler kurarak arzulanan ve hedeflenen noktaya gelebilmesi, akademik hedeflerine ulaşabilmesi için ivedilikle yapılması gerekenler konusunda eleştirel değerlendirmeler de yapılmaktadır.¹²⁸

VIII. TÜRK ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ

A- TÜRK ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ'NİN KURULUŞU VE KURUCU ÜYELERİ

Türk Üniversiteler Birliği, Türk Konseyi'ne üye ülkeler arasında yükseköğretim alanında işbirliğini geliştirerek Türk Konseyi Yükseköğretim Alanı oluşturmak amacıyla kurulmuştur.

Adı Orhun Süreci olarak belirlenen süreçte, 10 Ağustos 2012 tarihinde Kırgızistan Issık-Göl Çolpan-Ata'da yapılan Türk Keneşi'ne üye ülkelerin eğitim bakanları toplantısı; 23 Ağustos 2012 tarihinde Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te gerçekleştirilen üye ülke devlet başkanlarının senelik toplantısı Türk Keneşi 2. Zirvesi; 28-29 Mart 2013 tarihleri arasında İstanbul'da yapılan Türk Keneşi Türk Üniversiteler Birliği hazırlık toplantısında alınan kararlar, Türk Üniversiteler Birliği'nin kuruluşunun dayanaklarını oluşturmuştur.¹²⁹

Türk Üniversiteler Birliği'nin genel kurulu, birliğe üye üniversitelerin rektörleri veya temsilcileri ve Türk Konseyi genel sekreteri veya temsilcisinden oluşan bir kuruldur. Birliğin kurucu üyeleri, Türk Konseyi'ne üye 4 ülkeden (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye) aşağıda sıralanan 15 üniversitedir¹³⁰.

Azerbaycan Mimarlık ve İnşaat Üniversitesi,

27.05.2016.

¹²⁷ Uluslararası Türk Akademisi Türk Müzesi ziyaretinde elde edilen veriler, 27.05.2016.

¹²⁸ Bakınız: Alyılmaz, 2016, s.660-661; Mustafa Bıyıklı, "Türk Dünyası Ortak Kuruluşu Olarak Türk Akademisi Uluslararası Teşkilatı (TWESCO), Rolü ve İş Birlikleri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afro-Avrasya Özel Sayısı, Aralık 2016, ss. 404-418.

¹²⁹ TDİK, (2014), "Türk üniversiteler Birliği ve Yükseköğretim Alanı oluşturma Yönergesi", *Resmî Belgeler*, İstanbul, s.87.

¹³⁰ A.g.e., s. 88.

Azerbaycan Tıp Üniversitesi,
 Bakü Devlet Üniversitesi,
 Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak Türk Üniversitesi,
 Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi,
 Lev Nikolayeviç Gumilyev Avrasya Milli Üniversitesi,
 Nazarbayev Üniversitesi,
 Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi,
 Hüseyin Karasayev Bişkek Bilimler Üniversitesi,
 Uluslararası Kırgızistan Üniversitesi,
 Yusuf Balasagun Kırgız Milli Üniversitesi,
 İstanbul Üniversitesi,
 Atatürk Üniversitesi,
 Ege Üniversitesi,
 Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.¹³¹

Türk Üniversiteler Birliği'ne üyelik, adaylık başvuruları, Türk Konseyi sekreteryasına gerekçeleriyle birlikte yazılı olarak yapılmaktadır. Üyeliğe kabul ve üyeliğin sonlanması, üye üniversitelerin temas grubu aracılığıyla görüşlerinin alınmasını takiben birlik üyelerinin en az üçte ikisinin katılımıyla gerçekleştirilecek genel kurul toplantısında salt çoğunluk ilkesiyle kararlaştırılmaktadır.¹³²

B- TÜRK ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ'NİN YAPISI

Türk Keneşi/Konseyi'ne üye ülkelerden katılan üniversitelerden oluşan birliğin başkanı, Türk Konseyi'ni temsilen genel sekreterdir. Birliğin dönem başkanlığı, gönüllülük esasına göre talepte bulunan veya diğer katılımcılarca önerilen üye üniversiteler arasından genel kurul toplantısında iki yıllığına salt çoğunlukla seçilmektedir. Birliğin başkanı, görevlerini akademik işlerden sorumlu dönem başkanı üniversitenin rektörü ile eşgüdüm içerisinde ifa etmektedir.¹³³

Dönem başkanı üniversite, birliğin genel kurul toplantısına ev sahipliği yapmak ve genel kurulda alınan kararları uygulamak, başkanlık dönemi süresince birlik üyeleri arasında sekreteryaya ile eşgüdüm halinde gerekli işbirliği ve iletişimi sağlamak görevlerini üstlenmektedir. Dönem başkanı üniversitenin

¹³¹ A.g.y..

¹³² A.g.y..

¹³³ A.g.y..

rektörü, görevi ile ilgili olarak, Türk Konseyi eğitim bakanları toplantısına ve/veya Türk Konseyi zirvelerine davet edilebilmektedir.¹³⁴

Birliğe üye üniversite rektörleri ve Türk Konseyi genel sekreteri veya temsilcilerinin katılımıyla Türk Üniversiteler Birliği'nin genel kurulu oluşturulmaktadır. Bunun yanı sıra oluşturulan temas grubu ise, Türk Konseyi'nden bir genel sekreter yardımcısı, üye üniversitelerin birlik çalışmalarından sorumlu birer rektör yardımcısı ile birer temsilciden meydana gelmektedir. Yılda en az iki kez toplanan temas grubunun görevi, birlik kararlarının uygulanmasında eşgüdümü sağlamaktır.¹³⁵

Türk Üniversiteler Birliği'nin altında birliğe üye üniversitelerden seçilen birer öğrenciden oluşan bir Birlik Öğrenci Konseyi/Keneşi de yer almaktadır. Öğrenci Konseyi'nin görev ve sorumlulukları ve diğer konular, birlik tarafından bir yönerge ile belirlenmiştir.¹³⁶

Türk Üniversiteler Birliği'nin dönem başkanlığını, bu dönem Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi rektörü Prof. Dr. Sebahattin Balcı üstlenmiştir.

C- TÜRK ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ'NİN HEDEFLERİ

Türk Üniversiteler Birliği, ortak tarih, kültür ve dil mirasından hareketle, Türk dili konuşan halklar arasında dostluk ve işbirliğini geliştirmek ve eğitim seviyesini yükseltmek için birliğe üye devletlerin yükseköğretim kurumları arasında işbirliğinin sağlanması kapsamında aşağıda yer alan hedeflerin gerçekleştirilmesini amaçlanmaktadır:

“1- Ortak medeniyete yönelik derslerin, çağdaş bilimsel düzeye uygun eğitim standartlarının uygulanması suretiyle tüm üye üniversitelerde verilmesi ve bu yolla ortak tarih, ortak dil, ortak kimlik ve kültür bilincine sahip nesiller yetiştirilmesi,

2- Yükseköğretim programlarının uluslararası akreditasyon standartlarına uyumlu hale getirilmesi,

3- Öğretim elemanı yetiştirme programlarının oluşturulması ve yürütülmesi,

4- Öğrenci ve öğretim elemanı hareketliliğinin teşvik edilmesi ve bu konuda gerekli düzenlemelerin yapılması,

¹³⁴ A.g.y.

¹³⁵ A.g.e., s. 89.

¹³⁶ A.g.y.

- 5- Ortak kredi transfer sisteminin oluşturulması,
- 6- Yükseköğretim programları arasında tanınırlık sağlanması ve üye üniversitelerin birbirlerinin diploma denkliğini tanımalarına yönelik uygun zeminin oluşturulması,
- 7- Üniversitelerin belli alanlarda sahip oldukları öne çıkan üstünlüklerinden yararlanılması,
- 8- Uygulamaya yönelik ortak eğitim öğretim ve araştırma projelerinin ve programlarının yürütülmesi ve bu alanda yayınlar yapılması,
- 9- Sosyal ve kültürel alanda iş birliği yapılması,
- 10- Türk dünyasına yönelik çalışmalar yürüten öğrencilere özel burs sağlanması,
- 11- Türk dünyasındaki akademik çalışmalar ve projeler hakkında elektronik ortamda bilgi paylaşımı sağlanması ve bu çerçevede üniversitelerin yürüttükleri çalışmalara ilişkin internet sitesi adreslerinin Türk Konseyi internet sitesinden bağlantı verilmesini temin etmek üzere Türk Konseyi sekreteryasına iletilmesi,
- 12- Birliğe üye üniversitelerin dış değerlendirme kalite güvencesi ve akreditasyon süreçlerine hizmet vermek üzere bağımsız bir "Türk Keneşi Kalite Güvencesi Kurulu" nun ihdası ve faaliyetlerinin desteklenmesi."¹³⁷

D- TÜRK ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ'NİN ÇALIŞMA ESASLARI

Türk Üniversiteler Birliği'nin kararları, birliğe üye üniversitelerin rektör veya rektör tarafından belirlenen temsilcilerin ve Türk Konseyi genel sekreterinin veya temsilcisinin iştirak edeceği genel kurul toplantılarında salt çoğunlukla alınmaktadır. Birliğin sekretarya işlemleri, Türk Konseyi sekretaryası tarafından, dönem başkanı üniversite ile eş güdüm içerisinde yürütülmektedir. Birliğin kurumsal yapısı, çalışma usul ve esasları ile mali konulardaki uygulamalar, birliğe üye üniversiteler tarafından salt çoğunlukla alınan kararlara balı olarak hazırlanan yönergeler göre belirlenmektedir. Birlik tarafından uygulamaya yönelik olarak alınan kararlar veya hazırlanan yönergeler, YÖK başkanının da iştirak edeceği Türk Konseyi Eğitim Bakanları toplantısında onaylandık-

---

¹³⁷ A.g.y.

tan sonra yürürlüğe girmektedir.¹³⁸

Türk Üniversiteler Birliği'nin faaliyetleri, Türkiye'den Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı'ndan bir temsilcinin de dâhil olacağı Türk Konseyi Eğitim Bakanları Kıdemli Memurları tarafından aşağıdaki amaçlar doğrultusunda izlenmektedir:

- “1-Süreçte uygulanması planlanan projeleri takip etmek,*
- 2-Üye ülkeler arasında gerekli eşgüdümü sağlamak,*
- 3-Süreçte yaşanabilecek problemler için çözüm önerilerinde bulunmak,*
- 4-Sürecin taraflar arasında kabul edilebilirlik ve uygulanabilirlik seviyesini arttırmak amacıyla faaliyetler gerçekleştirmek,*
- “5-Ulusal düzeyde yaşanan problemlerin çözümüne yönelik gerekli ulusal mevzuat değişiklikleri için çalışma yapmak ve ilgili kurumlara önerilerde bulunmak suretiyle destek sağlamak.”¹³⁹*

E- TÜRK ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ’NİN FİNANS KAYNAKLARI

Birlik tarafından gerçekleştirilecek yükseköğretim faaliyetleri için yapılacak tüm harcamalar aşağıda yer alan kaynaklardan finanse edilmektedir:

- “1-Üye üniversitelerin kendi mali kaynakları,*
- 2-Kurulan “Türk Bilimsel Araştırma Fonu” ile fon sağlayan ulusal veya uluslararası kurum ve kuruluşlardan edinebilen kaynaklar,*
- 3-Birliğe üye üniversitelerin devletlerinden proje bazında sağlanan ilave kaynaklar,*
- 4-Üye üniversiteler tarafından yıllık olarak sekretaryada oluşturulan fona ödenen aidatlar,*
- 5-Konu ile ilgili tahsis edilebilen diğer kaynaklar.”¹⁴⁰*

F- TÜRK ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ ÖĞRENCİ VE ÖĞRETİM ELEMANI DEĞİŞİMİ

Türk Üniversiteler Birliği'ne üye üniversitelerce, kendi bünyelerinde var

¹³⁸ A.g.e., s. 89-90.

¹³⁹ A.g.e., s. 90.

¹⁴⁰ A.g.y.

olan ve/veya oluşturacakları yaz ve kış okulu programlarına diğer üye üniversitelerden öğrenci kabul edilmektedir. Bu programlarda öğrencilere sunulacak imkânlar müteakabiliyet esasına göre belirlenmektedir. Öğrenci ve öğretim üyesi değişiminde Mevlana ve Erasmus gibi programlar örnek alınarak uygulanmaktadır. Öğrencilerin önceki eğitimlerinin tanınırlığı, öğrenci kabulü, öğrenim anlaşması ve transkriptlerin hazırlanması üye üniversitelerce belirlenen ortak kredi sistemine göre düzenlenmektedir.¹⁴¹

G- TÜRK KONSEYİ YÜKSEKÖĞRETİM ALANI (TÜYA)

TÜYA, üye ülkeler arasında oluşturulan ve yükseköğretim ile ilgili eğitim-öğretim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği bir alandır. TÜYA, üye ülkelerin oluşturacakları ortak platformlar aracılığı ile yukarıda yer alan hedefleri gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır.

Birliğe üye ülkelerin, Türk Konseyi Yükseköğretim Alanı kapsamında uygulamada gerçekleştirdiği işlemler şunlardır:

“1-Öğretim elemanı ve öğrenci değişimi programları,

2-Örgün öğretim, uzaktan eğitim veya açık öğretim yolu ile ön lisans, lisans ve lisansüstü seviyelerinde ortak diploma programları açma faaliyetlerini yürütürken ülkelerinde yürürlükte bulunan mevzuatın söz konusu işbirliği konularında uyumlu hale getirilme[sidir].

142

Yapılacak iş birliği kapsamında ise,

1-Birliğe üye üniversitelerin ve diğer resmi bilimsel kurumların verdikleri diploma denkliklerinin sağla[nması],

*2-Avrupa Birliğine üye ülkeler tarafından kullanılmakta olan Avrupa Yükseköğretim Alanı oluşturma araçlarının kullanılması ve yaygınlaştırılmasının teşvik edilmesi, Türkiye’den Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı’ndan bir temsilcinin de dâhil olacağı Türk Konseyi Eğitim Bakanları Kıdemli Memurları aracılığıyla destekle[nmesidir].”*¹⁴³

Türk Üniversiteler Birliği’nin hedefleri, çalışma esasları, programları ve

¹⁴¹ A.g.e., s. 91.

¹⁴² A.g.e., s. 90-91.

¹⁴³ A.g.y..

finans kaynakları, dönem başkanı üniversite ile sekretarya tarafından iş birliği içerisinde yürütülmektedir.

H- TÜRK KONSEYİ TÜRK ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ ÖĞRENCİ KENEŞİ/KONSEYİ

Türk Konseyi Türk Üniversiteler Birliği'ne üye üniversite öğrencileri arasında eğitim, spor ve kültürel alanlarda iş birliği yapılmasını ve geliştirilmesini sağlamak üzere, 22 Kasım 2013 tarihinde Eskişehir'de Türk Keneşi Eğitim Bakanları Toplantısında imzalanan Türk Keneşi Türk Üniversiteler Birliği ve Yükseköğretim Alanı Oluşturulması Yönergesi'ne istinaden, üye üniversite öğrencilerini temsil etme yetkisiyle Öğrenci Keneşi (veya Konseyi) oluşturulmuştur.¹⁴⁴

Türk Üniversiteler Birliği'ne üye ülkelerde Öğrenci Keneşi üyelerinin belirlenmesi ve organlarının oluşturulması için yapılan seçimler, Türk Keneşi Sekretaryasının dönem başkanı üniversite ile birlikte belirlediği takvim, süre ve program esas alınarak birlik üyesi üniversiteler tarafından gerçekleştirilmektedir. Öğrenci Keneşi'ne seçilecek temsilci adaylarının üçüncü sınıf ya da dördüncü sınıf lisans, yüksek lisans veya doktora öğrencisi olması, ülkesini temsil kabiliyet ve becerisine sahip olması gerekmektedir.¹⁴⁵

I- ÖĞRENCİ KENEŞİ'NİN GÖREVLERİ VE ÇALIŞMA ESASLARI

Birliğe üye ülkelerin yükseköğretim kurumları arasında işbirliğinin sağlanması kapsamında Öğrenci Keneşi aşağıdaki görevleri yerine getirmektedir:

“1-Üye üniversite öğrencileri arasında işbirlikleri gerçekleştirmek,

2-Üye ülkeler arasında öğrenci hareketliliği programlarının tanıtım ve katılım faaliyetlerine katkıda bulunmak,

*3-Üye ülkeler arasında var olan kültürel ve tarihsel bağlardan hareketle akademik alanda gerekli çalışmaların yapılması için projeler hazırlamak ve uygulamak.”*¹⁴⁶

¹⁴⁴ A.g.e., s. 97.

¹⁴⁵ A.g.y.

¹⁴⁶ A.g.e., s. 97-98.

Öğrenci Keneşi'nin çalışma esaslarına göre, Öğrenci Keneşi başkanı, dönem başkanı üniversitenin öğrenci temsilcisidir. Öğrenci Keneşi başkanı, üniversitesinin dönem başkanlığı süresince başkanlığı yürütmektedir. Öğrenci Keneşi yılda en az bir defa olmak üzere dönem başkanı üniversitenin belirleyeceği bir tarihte ve yerde toplanmaktadır.¹⁴⁷

J- ÖĞRENCİ KENEŞİ GİDERLERİNİN KARŞILANMASI

Öğrenci Keneşi'nde görevli öğrencilerin yurt içi veya yurt dışı görevlendirilmeleri, mensup oldukları yükseköğretim kurumu tarafından yapılmakta ve bu kapsamdaki giderler söz konusu kurumlarca karşılanmaktadır. Öğrenci Keneşi çalışmaları ve faaliyetleri, ilgili yükseköğretim kurumları ile eşgüdüm sağlamak ve gerektiğinde ilgili kurul ve kurumların onayını almak suretiyle Öğrenci Keneşi ve Sekreteryaya tarafından işbirliği içerisinde yürütülmektedir.¹⁴⁸

K- TÜRK ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ'NİN FAALİYETLERİ

Üye ülkeler arasında en fazla önem verilmesi gereken konuların başında hiç şüphesiz ortak bir yükseköğretim alanı oluşturmaktır.

Bu amaçla, Türk Üniversiteler Birliği Hazırlık Toplantısı'ndan (Mayıs 2013 İstanbul) beri Türk Üniversiteler Birliği İkinci Toplantısı (Mayıs 2013 Bişkek), Türk Keneşi Türk Üniversiteler Birliği Mevlana Değişim Programı Çalıştayı (Kasım 2013 Eskişehir), Türk Keneşi Türk Üniversiteler Birliği Bologna Süreci Çalıştayı (Mart 2014 İzmir), Türk Keneşi Türk Üniversiteler Birliği I. Genel Kurulu (Ekim 2014 Erzurum), Türk Keneşi Türk Üniversiteler Birliği II. Genel Kurulu (Nisan 2016 Erzurum) olmak üzere beş adet toplantı gerçekleştirilmiştir.¹⁴⁹

Dönem Başkanı Atatürk Üniversitesi ev sahipliğinde 12 Nisan 2016 tarihinde Erzurum'da gerçekleştirilen Türk Keneşi Türk Üniversiteler Birliği'nin II. Genel Kurulunda, birliğin yeni dönem başkanlığına Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi (KTMÜ) seçilmiştir. 3 yıldır Birliğin Dönem Başkanlığını yürüten Atatürk Üniversitesi Rektörü Prof.Dr. Hikmet Koçak, görevi, törenle

¹⁴⁷ A.g.y..

¹⁴⁸ A.g.e., s. 98.

¹⁴⁹ Osman Mert, (2015), "Türk Konseyi (Keneşi) Türk Üniversiteler Birliği ve Türk Üniversiteler Birliği I. Genel Kurulu", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 53, Erzurum, s. 284.

KTMÜ Rektörü Prof. Dr. Sebahattin Balcı'ya devretmiştir.¹⁵⁰

Zirveler ve Türk Keneşi Türk Üniversiteler Birliği'nin gerçekleştirdiği akademik faaliyetlerden de anlaşılacağı üzere, eğitimle ilgili olarak ilk zirvelerde alınan kararların sadece iş birliğini teşvik edici, iyi niyet göstergesi genel tavsiye niteliğinde olduğu, dönem başkanı Atatürk Üniversitesi'nin iş birliği ve koordinasyonu çerçevesinde yürüttüğü son toplantılarda alınan kararların ise daha somut, uygulanabilir ve sürdürülebilir kararlar olduğu, bir kısmının da uygulamaya geçirildiği¹⁵¹ ancak ilgili ortak kuruluşlar arasında işbirliğinin geliştirilmesi, akademik olarak güçlendirilmesi ve yoğun faaliyetlerden öte bilimsel çalışmaların derinleştirilmesi gerektiği görülmektedir.

IX. HOCA AHMET YESEVİ ULUSLARARASI TÜRK-KAZAK ÜNİVERSİTESİ

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi,

“Orta Asya'nın kadim bilim ve kültür merkezi olan Türkistan şehrini yeniden bir bilim ve kültür merkezi haline getirmek, Türkiye ile Kazakistan arasındaki dostluk ve işbirliğini geliştirmek, Türk devlet ve toplulukları arasında siyasi ve ekonomik ilişkilerin bilimsel ve kültürel altyapısını oluşturmak”

misyonunu yerine getirmek üzere Türkiye ile Kazakistan arasında ikili anlaşmayla kurulmuştur.¹⁵²

Üniversite,

“Türkiye ve Kazakistan Cumhuriyeti ile diğer Türk Dili konuşan devlet ve topluluklarına mensup üniversite çağında bulunan gençleri bir çatı altında eğitmek; çağdaş bilgi ve beceri ile donanmış, demokratik ve laik devlet esaslarına, millî ve manevi değerlere bağlı; hür ve bilimsel düşünce gücüne, tarih ve kimlik bilincine ve toplumsal sorumluluk duygusuna sahip; insan haklarına saygılı, hoşgörülü, dostluk ve dayanışmaya önem veren, girişimci insanlar

¹⁵⁰ “Türk Keneşi Türk Üniversiteler Birliği'nin yeni dönem başkanı, Manas Üniversitesi oldu”, 14 Nisan 2016, <http://mediamanas.kg/lang-tr/news/university/383-rektrnz-trk-kenei-trk-niversiteler-birlii-bakanlna-seildi.html>, 14.06.2016.

¹⁵¹ Mert, A.g.m., s.289.

¹⁵² Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Tüzüğü, <http://www.ayu.edu.tr/mevzuat>, 14.06.2016.

yetiştirmek ve bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetlerini yürütmek”

amacıyla eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmektedir.¹⁵³

Daha önce Kazakistan’ın 6 Haziran 1991 tarihli kararıyla, “*Orta Asya’nın tarihî ilim ve kültür merkezi olan Türkistan şehrini kalkındırmak*” amacıyla temeli atılan Türkistan Devlet Üniversitesi’nin, 29 Nisan-1 Mayıs 1992 tarihinde gerçekleşen Almatı zirvesinde yayımlanan “*Ortak Bildiri*” ve 1 Mayıs 1992’de Kazakistan ile Türkiye arasında imzalanan “*Eğitim, Bilim, Kültür ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması*” ile iki ülkenin ortak üniversitesi hâline getirilmesi kararı alınmıştır. Üniversite, iki ülkenin uluslararası, özerk statüye sahip, ortak devlet üniversitesi olarak 15 Ekim 1993 yılında resmen kuruluşunu tamamlamıştır.¹⁵⁴

Eğitim kalitesinin artırılması suretiyle üniversitenin Türk-Kazak işbirliğinin başarılı bir örneğini teşkil etmeye devam etmesi amacıyla, Türkiye ve Kazakistan Milli Eğitim Bakanlarınca Ankara Zirvesi’nde 22 Ekim 2009 tarihinde “*Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesinin İşleyişine Dair Anlaşma*” imzalanmıştır. Anlaşma, 2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 23 Aralık 2010 tarihli “*22 Ekim 2009 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesinin İşleyişine Dair Anlaşmaya Değişiklikler Getirilmesi Hakkında Protokol*” ile taraf devletlerin üniversiteyle ilgili hak ve yükümlülüklerini yeniden düzenleyerek zaman içinde ortaya çıkan idari ve hukuki sorunlara çözüm getirilmeye çalışılmıştır.¹⁵⁵

Üniversite,

“Türk Dili konuşan Devlet ve Toplumlara mensup öğrencileri, bir çatı altında eğitmek; hür ve bilimsel düşünce gücüne, çağdaş bilgi ve beceriye, toplumsal sorumluluk duygusuna sahip, insan haklarına saygılı, hoşgörülü, millî ve ahlâkî değerlere bağlı, sorgulayan, araştıran, girişimci, demokratik ve laik devlet esaslarına bağlı, tarih ve kimlik şuuruna sahip bireyler yetiştirmek; araştırma ve geliştirme

¹⁵³ A.g.int.

¹⁵⁴ Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, “Tarihçe”, <http://www.ayu.edu.tr/tarihce>, 14.06.2016.

¹⁵⁵ A.g.int.

faaliyetleri ile bilim ve toplum hayatına katkıda bulunmayı”

kendisine misyon edinmiştir.¹⁵⁶

Bununla beraber,

“uluslararası standartlarda eğitim ortamı, bilimsel ve teknolojik araştırma altyapısı ve hizmet anlayışı ile, eğitim ve araştırma faaliyetleri yürüten, Türk Devlet ve Toplulukları arasındaki dostluk ve dayanışmanın sembolü, rekabet gücü yüksek bir üniversite olmayı”

kendisine vizyon edinen üniversite, dostluk, eşitlik ve hoşgörü, bilimsel yaklaşım, konukseverlik, kalite bilinci, şeffaflık, hesap verilebilirlik, adalet, katılımcı yönetim, yenilikçilik ve üreticilik, sürekli gelişim, çevrecilik, geleceğe inanmak, toplumsal sorumluluk gibi temel değerleri prensip olarak kabul eden bir üniversite haline gelmiştir.¹⁵⁷

Tüzük gereği Üniversite Rektörü beş yıllığına Kazakistan Cumhuriyeti, Rektör Vekili (Eş Rektör) ise dört yıllığına Türkiye Cumhuriyeti Yükseköğretim Kurulu tarafından atanmaktadır. Üniversitenin dönem Rektörlüğünü Prof. Dr. Valihan Abdibekov, Rektör Vekilliğini (Eş Rektör) ise Prof. Dr. Mehmet Kutalmış üstlenmiştir.

Üniversite, beşi Türkiye Cumhuriyeti, beşi de Kazakistan Cumhuriyeti tarafından atanan on kişilik bir Mütevelli Heyet tarafından yönetilmektedir. Mütevelli Heyet Başkanı T.C. Cumhurbaşkanı tarafından doğrudan atanmaktadır. Üniversitenin dönem Mütevelli Heyet Başkanlığı'nı Prof. Dr. Musa Yıldız üstlenmiştir. Başkanlık Ankara'daki binasında faaliyetlerini sürdürmektedir. Örgün, açık ve uzaktan eğitim veren üniversitenin, Türkiye Türkçesiyle Uzak-tan Eğitim Programlarının (TÜRTEP) koordinasyonu da Ankara'daki birimlerinden yürütülmektedir.

Öğrenci alımına 1994-1995 Öğretim Yılı'nda başlamış olan Ahmet Yesevi Üniversitesi'nde, bugün (2016-2017) 10 fakülte ve 1 yüksekokul, 6 araştırma enstitüsü ve 1 uygulama merkezinde, çoğunluğu sırasıyla Kazakistan, Türkmenistan, Türkiye, Kırgızistan ve Özbekistan'dan olmak üzere 31 ülkeden 12 binden fazla öğrenci öğrenim görmekte ve 972 akademik personel, 976 idari personel görev yapmaktadır. Akademik personelden 125'i prof.dr., 328'i

¹⁵⁶ Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, “Misyonomuz”, <http://www.ayu.edu.tr/misyon>, 14.06.2016.

¹⁵⁷ Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, “Vizyonomuz”, <http://www.ayu.edu.tr/vizyon>, 14.06.2016.

doç.dr. ve 519'u öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. 959 akademik personel içerisinde Türkiye'den akademik personel olarak görevlendirilen prof.dr. sayısı 6, doç.dr. sayısı 17, öğretim görevlisi okutman sayısı 27 olmak üzere toplam 50, 971 idari personel içerisinde ise Türkiye'den görevlendirilen idari personel sayısı 13'tür.¹⁵⁸

Bağımsızlığından itibaren kurumsallaşmasına, kalkınmasına, gelişmesine ve bu yeni cumhuriyetin ayakları üzerinde durmasına tecrübesi ve gücüyle katkıda bulunmaya çalışan Türkiye Cumhuriyeti ile ortaklaşa kurulan Ahmet Yesevi Üniversitesi'nin personel yapısı gösteriyor ki, amaçları doğrultusunda bu ülkenin eğitim öğretim alanında da epey kurumsallaşmış, gelişmiş, eğitimin yanında, Kazak vatandaşları için önemli bir istihdam ve iş alanı oluşturmuş, çoğunlukla yetiştirebildiği kendi yerel akademik personeliyle ayakları üzerinde durur hale ve bölge eğitim öğretiminde bir marka haline gelmiştir. Bu yandan bakılınca olumlu bir gelişme görülmekle beraber, diğer yandan ortak iki ülke arasındaki personel sayıları arasındaki dengesizlik, Ahmet Yesevi Üniversitesi'nin gittikçe bir Kazak devlet üniversitesi haline dönüştüğünü ve yerelleştğini de göstermektedir. Kazakistan'ın ikili anlaşma çerçevesinde üniversiteyi Türkiye akademisyenleri için de cazibe haline getirmesi ve Türkiye'nin üniversiteyi akademik kadroyla güçlendirmesi uluslararasılaşma açısından da daha doğru olacağı öngörülmektedir.

Merkez yerleşkesi, Güney Kazakistan'daki Türkistan şehrinde, Hoca Ahmet Yesevî'nin türbesinin bulunduğu mekânında 300 hektarlık bir arazi üzerine kurulmuş olan Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk- Kazak Üniversitesi'nde, 1994-2016 yılları 22 dönemlik süreçte, 21 ülke ve 33 topluluktan toplam 73,631 öğrenci eğitim öğretim görmüştür. Bu öğrenciler arasında 2013-2014 Eğitim-Öğretim Yılı ile 2015-2016 Eğitim-Öğretim Yılı arasında üç yıllık dönemde 78 doktora, 403 yüksek lisans, 25 uzman doktor eğitim öğretim görmüştür.¹⁵⁹

2011-2012 Eğitim-Öğretim Yılı ile 2015-2016 Eğitim-Öğretim Yılı arasında beş dönemde Mevlana Programı'yla dönemlik olarak Türkiye'ye 24 üniversiteye toplam 179 öğrenci eğitim öğretim görmek amacıyla gitmiştir.

¹⁵⁸ Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Personel Dairesinden alınan bilgiler, 13.06.2016.

¹⁵⁹ Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Öğrenci İşleri Dairesi Başkanlığı'ndan alınan bilgiler, 10.06.2016.

İmkânlar dâhilinde Türkiye'ye giden öğrenci sayısı yok denecek kadar az görülmektedir. Bunun teşvik edilmesi önemlidir. Çünkü giden öğrencilerin ortak değerleri, ortak kültürü, ortak tarihi görerek yaşamaları, iki ülke insanlarının birbirlerini, ülkelerini yakından tanımaları, anlaması sonucunda öğrencilerde olumlu yönde önemli derecede bakış açısı değişikliği, zihniyet ve algı değişimi gözlemlenmiştir.

1994 - 2016 Yılları Arası 22 Dönemlik Öğrenci Sayıları:¹⁶⁰

No:	Eğitim-Öğretim Yılı	Öğrenci Sayısı
1	1994-1995	1581
2	1995-1996	1258
3	1996-1997	932
4	1997-1998	1124
5	1998-1999	1521
6	1999-2000	2042
7	2000-2001	2529
8	2001-2002	2522
9	2002-2003	2675
10	2003-2004	3980
11	2004-2005	4331
12	2005-2006	4936
13	2006-2007	4967
14	2007-2008	7115
15	2008-2009	6684
16	2009-2010	6797
17	2010-2011	5622
18	2011-2012	4118
19	2012-2013	2907
20	2013-2014	2732
21	2014-2015	1798
22	2015-2016	1460

Tabloda görüldüğü üzere, iki binli yılların ilk on yılında kayıt yaptıran öğrenci sayılarında ciddi bir artış görülmekle beraber, 2010 yılından itibaren ise kayıt yaptıran öğrenci sayılarında ciddi bir azalma göze çarpmaktadır.

1993 yılında Çimkent ve 1999'da Taraz şehirlerindeki kapanma riski bu-

¹⁶⁰ Öğrenci İşleri Dairesi Başkanlığı'ndan alınan bilgiler, 10.06.2016.

lunan üniversitelerin de Ahmet Yesevi Üniversitesi'ne bağlanmasıyla, üniversite, altı ayrı yerleşim biriminde konuşlanmış, 31 bin öğrencisi olan, yönetilmesi güç, kaynaklarını zorunlu ihtiyaçlarını karşılamaya ayıran bir kurum hâline gelmişti. 2008 yılında Mütevelli Heyeti kararıyla, üniversiteyi rekabet gücü yüksek bir kurum hâline getirmek amacıyla Türkistan ve Kentav Yerleşkesi dışındaki birimler Kazakistan Eğitim ve Bilim Bakanlığı'na devredilmiştir. Ayrıca Açık Öğretim programlarına 2009 yılından itibaren öğrenci alımları yavaşlatılmaya başlamıştır. Durum, bu sebeplerden ötürü öğrenci sayılarında düşüş gözlenmektedir şeklinde yorumlanabilir.¹⁶¹

Öğretim üyesi odası sistemi uygulamayan üniversite, öğrencilerinin rahat, sağlıklı ve başarılı bir eğitim alabilmeleri ve düşünen, üretken, deneyimli bir gençlik olarak yetişebilmeleri için kültür merkezinden spora, öğrenci yurtlarından yemekhanesine, sağlık merkezinden kütüphanesine geniş yelpazeli bir altyapı ve imkânlar sunmaktadır.

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, pek çok kitap yayını yanında kış yaz olmak üzere 51. sayıda AYHABER haber dergisi ile Ahmet Yesevi Üniversitesi bünyesinde 1996 Şubatı'nda bir bilim-kültür dergisi olarak yayımlanmaya başlanan, Kış/Ocak, Bahar/Nisan, Yaz/Temmuz ve Güz/Ekim olmak üzere yılda dört sayı yayımlanmakta olan uluslararası hakemli Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi *bilig*'i yayımlamaktadır. *bilig*, başta SSCI (Social Sciences Citation Index) olmak üzere pek çok indekste taranmaktadır.¹⁶²

Bütün bunlarla beraber üniversite, Türk Dünyası arasındaki eğitim, sanat, kültürel ve bilimsel ilişkilerin gelişmesine önemli katkılar sağlamakta ve Türk-Kazak dostluğunun sembol eğitim kurumu olarak çağdaş eğitim standartlarına uygun bütün Türk Dünyası öğrencilerine kaliteli eğitim sunmakta ve her geçen gün başarılı gelişimine devam etmektedir.¹⁶³

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, ikili bir ortak kuruluş olarak, kuruluşundan beri Türkiye ile Türk Dili konuşan diğer ülke

¹⁶¹ Üniversiteden alınan bilgiler, 24.06.2016.

¹⁶² Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, "Linkler", <http://www.ayu.edu.tr>, 14.06.2016.

¹⁶³ Çetin, Nursulu, (2015), "Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi", *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Yıllığı 2013*, Editör: Murat Yılmaz, Turgut Demirtepe, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, s. 620.

hakları arasında ortak değerleri, ortak kültürü, ortak tarihi, insanların birbirlerini yakından tanınması, anlaması, ülkeler arasında zihniyet ve algı değişimini sağlaması açısından önemli bir hizmet yapmakta ve bölgede bilim, kültür ve üretim alanında önemli bir rol oynamaktadır.

X. KIRGIZİSTAN TÜRKİYE MANAS ÜNİVERSİTESİ (KTMÜ)

Üniversite, 30 Eylül 1995 tarihinde İzmir’de imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti ile Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Kırgızistan’ın Başkenti Bişkek Şehrinde Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Kurulmasına Dair Anlaşma”, 24 Ekim 1997 tarihinde Ankara’da imzalanan bu anlaşmaya “Ek Protokol” ve 26 Nisan 2011 tarihinde “Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi’nin İşleyiş Esaslarına Dair Anlaşma”nın her iki ülke yetkili makamlarınca onaylanmasına müteakip 1997-1998 öğretim yılında öğretime başlamış ve ikili anlaşmalar çerçevesinde gittikçe kurumsallaşarak devam etmiştir.¹⁶⁴

“Modern Avrupa Modeli” esas alınarak iki ülke arasında bir “*altın köprü*” olarak kurulan¹⁶⁵ uluslararası nitelikli üniversitenin genel yönetimi, ortak işletme-ortak idare prensibinden hareketle, Türkiye Cumhuriyeti ve Kırgız Cumhuriyeti hükümetlerince atanan 8 kişiden oluşan bir Mütevelli Heyet tarafından yönetilmektedir. Mütevelli Heyeti Başkanı ve 3 üye, Türkiye Cumhuriyeti Yükseköğretim Genel Kurulu’nun önerisi üzerine Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığınca hazırlanan üçlü kararnameyle atanmakta, Heyet’in diğer 4 üyesi ise Kırgız Eğitim ve Bilim Bakanlığı’nın teklifi üzerine Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti tarafından cari usullere göre tayin edilmektedir.¹⁶⁶

Üniversitenin dönem Mütevelli Heyet Başkanlığını Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Müsteşarı Kemal Madenoğlu yürütmektedir.

Üniversitenin Rektörü, Mütevelli Heyetin teklifiyle Türkiye Cumhuriyeti Yükseköğretim Genel Kurulunca, Rektör Vekili (Rektör Birinci Yardımcısı), Mütevelli Heyetin teklifi üzerine Kırgız tarafınca cari usullere göre 4 yıl için atanmaktadır. Dönem rektörlüğüne Prof. Dr. Sebahattin Balcı, dönem rektör vekilliğine ise Prof. Dr. Asılbek Kulmirzayev atanmışlardır.

¹⁶⁴ “Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Arasında İşbirliği Protokolü”, <http://iro.manas.edu.kg/uib/pdf/1434006958.pdf>, 15.06.2016, “Tarihçe”, <http://www.manas.edu.kg/index.php/kurumsal/tanitim/tarih%C3%A7e>, 15.06.2016.

¹⁶⁵ Karıbek Moldobayev, (2012), *Bir Devrin Tanığı*, KTMÜ yayınları, Bişkek, s.155.

¹⁶⁶ A.g.y.

Üniversite,

“Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akrafa Topluluklarındaki gençler başta olmak üzere sürekli eğitime inanan her kesimden bireylerin birlikte öğrenmeleri ve ortak anlayış geliştirmeleri amacıyla, alanında yetkin ve özgüveni yüksek, ortak kültür değerleri etrafında ahlaki ilkeler ve evrensel değerlerle donatılmış, toplumsal sorumluluk sahibi, çağdaş, uluslararası istihdam edilebilir nitelikte bireyler yetiştirmek ve başta Türk Uygarlığı olmak üzere dünya bilimine katkı sağlamak” misyonu ve

“Eğitimde uluslararası bir marka olarak akademik çalışmaları ve topluma sunduğu hizmetlerle Türk Dünyası’na ve insanlığa değer katan, ‘uluslararası düzeyde saygın ve tanınan bir üniversite’ olmak”

vizyonu ile faaliyetlerine devam etmektedir.¹⁶⁷

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Türkiye ve Kırgızistan’daki devlet üniversiteleri ile aynı statüde bilimsel özerkliğe sahip bir üniversite olup, Eğitim-Öğretim dili, Türkiye Türkçesi ve Kırgızca’dır. Bunun yanı sıra bazı programlarda diğer yabancı dillerde eğitim-öğretim yapılmaktadır. Öğrenci alımına 1997-1998 öğretim yılında başlamış olan üniversitede, esnek, modüler ve sorun çözmeye odaklı eğitim programları geliştirerek toplumun ve iş dünyasının beklenti ve ihtiyaçlarını karşılama görev ve bilinciyle bugün 9 fakülte, 3 yüksekokul, 1 meslek yüksek okulu, 2 enstitü ve 7 Uygulama ve Araştırma Merkezi ile eğitim öğretim vermektedir.¹⁶⁸

Manas Üniversitesi, kaliteli, sürekli gelişmeci eğitim öğretim veren bir yükseköğretim kurumu olmanın yanı sıra, Kırgızistan vatandaşlarına önemli bir iş ve istihdam alanı oluşturmaktadır. 2016-2017 eğitim öğretim dönemi verilerine göre, Manas Üniversitesi’nde, 194 Türkiye Cumhuriyeti uyruklu, 645 Kırgız Cumhuriyeti uyruklu ve 9 diğer olmak üzere genel toplamda 848 akademik ve idari personel, 383 tam zamanlı, 61 yarı zamanlı, 108 ders saat ücretli olmak üzere toplam 552 akademik personel görev yapmaktadır. Toplam aka-

¹⁶⁷ “Misyon ve Vizyon”, <http://manas.edu.kg/index.php/kurumsal/misyon-ve-vizyon>, 15.06.2016.

¹⁶⁸ “Tarihçe”, <http://www.manas.edu.kg/index.php/kurumsal/tanitim/tarih%C3%A7e>, 15.06.2016.

demik personelin 155'ini Türkiye Cumhuriyeti'nden görevlendirilen akademik personel oluşturmaktadır. Tam zamanlı akademik personelden 46'sı Prof. Dr., 47'si Doç. Dr., 40'ı Yrd. Doç. Dr., 51'i Öğr. Gör. Dr., 53'ü Öğr. Gör., 92'si Okutman, 11'i Akademik Uzman, 43'ü ise Arş. Gör. olarak görev yapmaktadır. Tam zamanlı çalışan 384 akademik personel içerisinde Türkiye'den akademik personel olarak görevlendirilen Prof. Dr., sayısı 25, Doç. Dr. sayısı 21, Yrd. Doç. Dr. sayısı 22, Öğr. Gör. Dr. sayısı 6, Öğr. Gör. sayısı 19, Okutman sayısı 46, Akademik Uzman sayısı 6, Arş. Gör. sayısı ise 6'dır. Yani tam zamanlı çalışan 383 akademik personelden 151'ini Türkiye Cumhuriyeti'nden görevlendirilen akademik personel, 228'ini ise Kırgız Cumhuriyeti'nden görevlendirilen akademik personel oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti uyruklu akademik personelin sayısı herhangi bir kısıtlamaya tabi olmamasına, Türkiye şartlarına, akademisyenlerin talep imkânlarına göre az çok bir denge ve yeterlilik sağlamasına rağmen yine de düşük görünmektedir. 296 idari personel içerisinde ise Türkiye Cumhuriyeti uyruklu idari personel sayısı 39, Kırgız Cumhuriyeti uyruklu idari personel sayısı ise 257'dir.¹⁶⁹

2015-2016 eğitim öğretim yılı itibariyle çoğunluğu sırasıyla Kırgızistan, Türkiye, Tacikistan, Özbekistan, Kazakistan, Afganistan, Azerbaycan, Çin, Rusya, Moğolistan ve Türkmenistan'dan olmak üzere 12 ülkeden toplam 5020 (3114 K+1906 E) ön lisans, lisans ve lisansüstü öğrenci Manas Üniversitesi'nde eğitim öğretim görmektedir.¹⁷⁰

Ruşça, Çince, İngilizce de öğrenme ortamı bulan bu öğrencilerin 531 (123 K+ 408 E)'i Türkiye'den, 4183 (2892 K+1291 E)'ü Kırgızistan'dan, 305 (101 K+ 204 E)'i ise diğer ülkelerdendir. Kırgızistan ve Türkiye haricinde diğer Asya Türk Coğrafyası Türk dili konuşan cumhuriyetlerden toplam 171 ön lisans ve lisans öğrencisi eğitim öğretim görmektedir. Üniversitede, 186 (115 K + 71 E) öğrenci Yüksek Lisans, 81 (38 K + 43 E) öğrenci Doktora olmak üzere genel toplamda 286 (164 K + 122 E) lisansüstü öğrenci eğitim öğretim görmektedir. Bu öğrencilerden 235 (125K + 110 E) lisansüstü öğrenci sosyal bilimler alanında öğrenim görmektedir. Bunlardan, 122 (80 K+40 E)'i Kırgızistan'dan, 48(16 K+ 32 E)'si Türkiye'den ve 6 (4 K+ 2 E)'i diğer ülkelere olmak üzere toplam 176(100 K+ 76 E) Yüksek Lisans öğrencisi, 24 (18 K+6

¹⁶⁹ KTMÜ Personel Dairesi Başkanlığı'ndan alınan bilgiler, 24.02.2017.

¹⁷⁰ KTMÜ Öğrenci İşleri Dairesi Başkanlığı, Lisans, Ön lisans, Lisansüstü İstatistikleri, <http://oidb.manas.edu.kg/sayiyeni.php>, 15.06.2016.

E)'u Kırgızistan'dan, 32 (5 K+ 27 E)'i Türkiye'den ve 3 (1 K+ 2 E)'ü diğer ülkelerden olmak üzere toplam 59 (24 K+ 35 E)'ü Doktora öğrencisidir. 2001 yılında Türkoloji ve Tarih alanlarında açılan yüksek lisans programları ile eğitim öğretime başlamış olan enstitü, şu anda iktisat, işletme ve iletişim bilimleri, eğitim bilimleri anabilim dallarında yüksek lisans ve doktora; turizm işletmeciliği ve otelcilik, ilahiyat fakültesi İslâm bilimleri, uluslararası ilişkiler, sosyoloji, mütercim ve tercümanlık, eğitim yönetimi ve denetimi anabilim dallarında ise yüksek lisans programları devam etmektedir. Öğrencilerden 71 (42 K+29 E) lisansüstü öğrenci fen bilimler alanında öğrenim görmektedir. Bunlardan, 49 (35 K+14 E) öğrenci Kırgızistan'dan, 7 (1 K+ 6 E) öğrenci Türkiye'den ve 3 (0 K+ 3 E) öğrenci diğer ülkelerden olmak üzere toplam 59 (36 K+ 23 E) öğrenci Yüksek Lisans eğitim öğretimi görmektedir. 10 (5 K+5 E) öğrenci Kırgızistan'dan, 2 (1 K+1 E) öğrenci Türkiye'den olmak üzere toplam 12 (6 K+6 E) öğrenci Doktora eğitim öğretimi görmektedir. Sosyal bilimler alanında 2002-2016 yılları arasında toplam 549 öğrenci Yüksek Lisans ve Doktora eğitim ve öğretimini tamamlayarak mezun olmuştur. Bunlardan 75'i tezsiz olmak üzere, 403'ü tezli Yüksek Lisans, 71'i de doktora öğrencisidir. Fen bilimleri alanında ise, 2009-2016 yılları arasında 65 öğrenci Yüksek Lisans ve 7 öğrenci doktora eğitim ve öğretimini tamamlayarak mezun olmuştur.¹⁷¹

2013-2014 ve 2015- 2016 arası Mevlana Değişim Programı'yla eğitim öğretim amacıyla Türkiye'ye giden öğrenci sayısı 171 (41 K+130 E), gelen öğrenci sayısı ise 59(22 K+37 E)'dur. Türkiye'ye giden öğretim elemanı sayısı 26 (20 K+6 E), gelen öğretim elemanı sayısı ise 97(79 K+18 E)'dir. Bununla birlikte, Japonya ile İkili İş Birliği Anlaşması, Almanya ile Logo, Amerika ile UGRAD, Norveç ile "İnovasyon ve Sürdürülebilir Turizm Alanında Eğitim" projesi ve Türkiye ile Erasmus+ değişim programları ile, Türkiye'de 3, Amerika'da 2, Japonya'da 2, Almanya'da 18 ve Norveç'te 2 öğrenci uygulamalı eğitim ve öğretim görme imkanını bulmuştur.¹⁷²

Öğrenciler, başta Türkiye olmak üzere, Rusya, Çin, Türk Dili konuşan cumhuriyetler, akraba topluluklar ve diğer ülkelerde staj yaparak mesleki bilgi ve tecrübelerini arttırmakta ve 27 ülkede istihdam edilmektedirler.

Veriler göstermektedir ki, üniversite, dünya üniversiteleri arasında rekabet, uluslararasılaşma ve iki ülke arasında yakınlaşma, ortak algı ve ortak bilin-

¹⁷¹ Sosyal Bilimler ve Fen Bilimleri Enstitüsü'nden alınan bilgiler, 24.02.2017.

¹⁷² Mevlana Değişim Programı biriminden alınan bilgiler, 16.06.2016.

cin oluşması adına imkânlar dâhilinde, eğitim öğretim ve ihtisaslaşmada 20 yılda önemli bir mesafe katetmiştir.

Bunun yanında öğrenci hareketliliği, Türkiye'ye ve diğer ülkelere gidebilen öğrenci sayısı çok düşük seyretmektedir. Bunun imkânlar dâhilinde teşvik edilmesi önemlidir. Çünkü giden öğrencilerin ortak değerleri, ortak kültürü, ortak tarihi görerek yaşamaları, iki ülke insanların birbirlerini, ülkelerini yakından tanımaları, anlaması sonucunda öğrencilerde olumlu yönde önemli derecede bakış açısı değişikliği, zihniyet ve algı değişimi gözlemlenmiştir.

1997-2016 Yılları Arası 19 Dönemlik Yıllara Göre Kayıt Yaptıran Öğrenci Sayıları:

No:	Eğitim-Öğretim Yılı	Öğrenci Sayısı
1	1997-1998	87
2	1998-1999	141
3	1999-2000	467
4	2000-2001	536
5	2001-2002	350
6	2002-2003	528
7	2003-2004	432
8	2004-2005	400
9	2005-2006	587
10	2006-2007	521
11	2007-2008	763
12	2008-2009	1060
13	2009-2010	1065
14	2010-2011	1028
15	2011-2012	1149
16	2012-2013	1361
17	2013-2014	1468
18	2014-2015	1513
19	2015-2016	1469

Merkez yerleşkesi, Kırgızistan'ın başkenti Bişkek şehrinde, geniş bir arazi üzerine kurulmuş olan ve mezunlarını 2002'de vermeye başlayan Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, 1997-2016 yılları arası 19 dönemlik süreçte, 10006 öğrenciye eğitim öğretim vermiş, 4742 öğrenci mezun etmiş, kendi isteği, kayıt yenilememe, başarısızlık, devamsızlık, yatay geçiş gibi çeşitli sebeplerle 3795 öğrencinin de ilişkisini kesmiştir.¹⁷³

¹⁷³ KTMÜ Öğrenci İşleri Dairesi Başkanlığı' <http://oidb.manas.edu.kg/sayiyeni.php>, 20.06.2016.

Şubat 2017 tarihi itibarıyla, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi'nde Hazırlıkta toplam 1258 (765 K + 493 E), Önlisans ve Lisansda toplam 3911 (2502 K + 1409 E) olmak üzere genel toplamda 5169 öğrenci eğitim ve öğretimine devam etmektedir.¹⁷⁴

2002-2016 yılları arası mezun olan 5437 öğrenciden irtibat kurulan 3186 mezun öğrencinin, %51,74'ü özel sektör, %18,68'i diğer, %13,68'i kamu, %9,26'i lisansüstü ve %4,94'ünün ticaret sektöründe çalışma imkânı bulunduğu tespit edilmiştir.¹⁷⁵

Tabloda görüldüğü üzere, eğitim öğretime başladığı 1997 yılından beri kayıt yaptıran öğrenci sayılarında düzenli bir artış görülmektedir. Bu da Asya'da gittikçe itibarı artan, rağbet gören ve tercih edilen bir üniversite olduğunu göstermektedir.

Üniversite'ye Türkiye, Kırgızistan ve diğer Türk cumhuriyetleri ile topluluklarından gelecek öğrencilere imkânlar ölçüsünde ve kabul esaslarına göre öncelik verilmektedir.

Üniversiteyi tercih eden Kırgız Cumhuriyeti uyruklu öğrencilerin yüzde elliden fazlasının kız öğrenci olması dikkat çekicidir.

Asya Türk Coğrafyasının en gelişmiş ve bakımlı kampüsüne sahip olan üniversite, öğrencilerinin rahat, sağlıklı ve başarılı bir eğitim alabilmeleri ve düşünen, üreten, deneyimli bir gençlik olarak yetişebilmeleri için sosyal tesislerden spor alanlarına, sağlıklı öğrenci yurtlarından yemek kalitesine, sağlık imkânlarından kütüphanelerine geniş yelpazeli bir altyapıda ortak kültür değerleri etrafında birlik, beraberlik, sevgi, saygı, kardeşlik, dostluk ve dayanışma duyguları ile yoğrulmuş ortak bilincin geliştirilmesine yönelik her türlü imkân sunulmaktadır.¹⁷⁶

Eğitim öğretim ve bilimde bir uluslararası marka, bölgesinde bir “*kutup yıldızı*”, Kırgızistan ile Türkiye arasında bir “*bilim köprüsü*” ve üniversiteler arasında rekabette ön sıralarda olma idealiyle azim ve kararlılıkla faaliyetlerini çok yönlü ve halka inerek yürüten üniversite, yenilikçilik ve uluslararasılaşma anlayışı içerisinde büyüme ve gelişmesini hızla sürdürmektedir.

Üniversitede yapılan bilimsel çalışmalarda son yıllarda hızlı bir artış göz-

¹⁷⁴ KTMÜ Öğrenci İşleri Dairesi Başkanlığı, <http://oidb.manas.edu.kg/ss.php>, 27.02.2017.

¹⁷⁵ KTMÜ Mezunları ve Mensupları Derneği'nden alınan bilgiler, 28.02.2017.

¹⁷⁶ “KTMÜ Tanıtım Filmi”, <http://manas.edu.kg/index.php/kurumsal/tanitim/tan%C4%B1m-filmi>, 15.06.2016.

lemlemektedir. KTMÜ, akademik üretkenlik açısından toplamda Kırgızistan'da ilk sıralarda gelmekte, diğer üniversiteleri geride bırakmaktadır. Eğitim ve öğretime yapılan yatırımların sonuçlarının uzun bir zaman sonra alınacağı düşünülürse Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nin Kırgızistan ve Asya'daki etkisini ve başta Türk- Kırgız ilişkileri olmak üzere Türk dili konuşan diğer ülke ve topluluklara olan katkısını ölçmek için önce insan unsuruna yapılan yatırımları görmek ve bu yatırımlar sonucunda ortaya çıkan verimliliği, değerleri ve sonuçları değerlendirmek gerekmektedir.¹⁷⁷

Çeşitli üniversite ve bilimsel merkezlerle işbirliği kurarak ortak projeler yürüten Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, pek çok kitap yayını yanında Manas Bülteni¹⁷⁸, Gazete Manas¹⁷⁹ ve aşağıda listelenen uluslararası hakemli bilimsel e-dergileri¹⁸⁰ yayımlamaktadır:

1- MJEN, Manas Journal of Engineering 2- MJSS, Manas Journal of Social Studies 3- MJAL, Manas Journal of Agriculture and Life Science 4- REFORMA, Manas Journal of Economics and Administrative Science.

Üniversite, TRT'nin danışmanlığında üniversitede kurulan modern televizyon stüdyosu ve Manas FM-Radyo¹⁸¹ ile Türk Dili konuşan ülkeler arasındaki ilişkilerin gelişmesine halk nezdinde de önemli katkılarda bulunmaktadır.

Bilim ve devlet adamı Karıbek Moldobayev'in temelini attığı üniversite, "gelecek elimizde" sloganıyla iddialı yürüyüşünü ve gelişimini devam ettirmektedir:

"bu güzide kurum, yakın bir gelecekte eğitimde uluslararası bir marka, bilimde bir cazibe merkezi, toplum ve iş dünyası için gerçek bir değer, uluslararasılaşmada örnek bir yüksek öğretim kurumu, Türk dünyasının birlikteliği ve gelişmesinde etkin bir güç ve nihayet dünya bilimi ve insanlığa katkıları ile saygın bir üniversite olarak Türk dünyasına ebediyen hizmet edecek gençleri daha iyi ve nitelikli bireyler olarak yetiştirmek için çaba sarfetmektedir".¹⁸²

¹⁷⁷ Yaşar Sarı, (2015), "Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi", *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yılığ 2013*, Editör: Murat Yılmaz, Turgut Demirtepe, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, s. 625.

¹⁷⁸ Manas Bülteni, <http://www.manas.edu.kg/index.php/kurumsal/manas-b%C3%BClteni>, 20.06.2016.

¹⁷⁹ Gazete Manas, <http://www.manas.edu.kg/index.php/kurumsal/gazete-manas>, 20.06.2016.

¹⁸⁰ MANAS Scientific Publications Office, <http://journals.manas.edu.kg>, 20.06.2016.

¹⁸¹ KTMÜ, Radyo TV Manas-Medya Manas, mediamanas.kg, 20.06.2016.

¹⁸² Sebahattin Balcı, (2012), " "Altın Küprü" nün Mimarı Karıbek Moldobayev," *Bir Dev-*

Üniversite, Bologna Süreciyle uyumlu olarak düzenlenen akademik faaliyetleriyle, gelişmiş akademik sistem ve modern altyapısıyla ücretsiz fakat kaliteli bir eğitim vermeye çalışmaktadır. 20 yılda geldiği aşamada, rağbet gören ve tercih edilen bir üniversite ve ikili, ortak bir kuruluş olarak, kuruluşundan beri Türkiye ile Türk Dili konuşan diğer ülke hakları arasında ortak değerleri, ortak kültürü, ortak tarih bilincini, halkların birbirlerini yakından tanınması, anlaması, ülkeler arasında zihniyet ve algı değişimini sağlaması ve toplumsal, ekonomik, kurumsal, kültürel kalkınma hizmetlerinin iki ülke halkının gönlünde de yer etmesi açısından önemli bir hizmet yapmaktadır. Bölgede bilim, ortak kültür, çağdaş üretim ve modern kurumsallaşma alanında bir cazibe merkezi olarak önemli bir rol oynamaktadır.¹⁸³

Bu noktada KT Manas Üniversitesi, Türk devlet ve toplulukları arasında ekonomik, kültürel ve insani ilişkilerin güçlendirilmesi, Türk Dili konuşan ülkeler arasında çeşitli alanlarda ilişkilerin geliştirilmesinde uzman potansiyelini artırmak, eğitim ve akademik kurumların Türk Dünyası'nın parlamenter boyutu çerçevesindeki işbirliğine katkıda bulunabilmek ve Türk Dili konuşan ülkeler arasındaki işbirliğinin çeşitli alanlarında ortak projeler başlatmak, geliştirmek için, bilgi alışverişi, ortak uluslararası etkinlikler düzenleme ve bilimsel işbirliği konularında TÜRKPA ile 15.04.2016 tarihinde Bişkek'te bir protokol imzalamıştır.¹⁸⁴

XI. AVRASYA ASKERİ STATÜLÜ KOLLUK KUVVETLERİ TEŞKİLÂTI (TAKM)

Avrasya Askerî Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilâtı (TAKM) 25 Ocak 2013 tarihinde Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de düzenlenen Konsey Toplantısı'nda tarafların imza beyanı ile uluslararası bir teşkilat olarak resmen kurulmuştur. Avrasya bölgesinde, karşılıklı işbirliğini geliştirmek isteyen diğer tüm ülkelerin Askerî Statülü Kolluk Kuvvetleri ve Jandarmalarının üyeliğine açık

---

rin Tamğı, KTMÜ yayınları, Bişkek, s.209.

¹⁸³ “Rektör ve Rektör Vekilinden”, <http://manas.edu.kg/index.php/%C3%B6netim/rekt%C3%B6r%C3%B6k>, 15.06.2016.

¹⁸⁴ “Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA) Sekreteryası ile Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Arasında İşbirliği Protokolü”, <http://iro.manas.edu.kg/uib/pdf/1434006958.pdf>, 15.06.2016.

bulunan TAKM, hiçbir ülke ve kuruluşa karşı oluşturulmamış olup sadece barışa hizmet etmeyi ve vatandaşlarına insan odaklı çağdaş kolluk ve koruma hizmeti vermeyi hedeflemektedir. Dünyada 56 ülkede Jandarma ve Askerî Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilâtı bulunmakta olup, bu teşkilâtlar, Avrupa ve Akdeniz Jandarmalar ve Askerî Statülü Kolluk Kuvvetleri Birliği (FIEP), Avrupa Jandarma Kuvveti (AJK), Afrika Jandarmaları Birliği gibi uluslararası organizasyonlar vasıtasıyla zaman zaman bir araya gelmektedirler. Benzer şekilde, Türk Jandarma Genel Komutanlığının öncülüğünde Kafkaslar ve Asya Türk Coğrafyasında bulunan askerî statülü kolluk kuvvetleri arasında bilgi ve tecrübe değişimini esas alan bir organizasyon kurma girişimlerine Azerbaycan Dâhilî Koşunlar Komutanlığı, Kırgızistan ve Moğolistan İç Kuvvetler Komutanlıkları da destek vermiş, organizasyonun kurulması ve işbirliğine gidilmesi üzerinde fikir birliğine varılmasından sonra, Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan ve Moğolistan arasında bir dizi çalışma toplantıları yapılarak organizasyonun organları, işleyiş tarzı, görev alanları ve kurucu anlaşması üzerinde önemli kararlar alınmıştır. Kısaltma adı TAKM, kurucu bu dört ülkenin baş harflerinden oluşmuştur. Teşkilatın temelleri 02.03.2011 tarihinde başlatılan Çalışma Toplantısı'yla Ankara'da atılmıştır. Kuruluş amacı: "Askerî statülü kolluk kuvvetleri arasındaki işbirliği ve dayanışmayı geliştirmek" olarak açıklanan teşkilatın ana karargâhı Ankara'da bulunmaktadır. Mart 2011-Ocak 2013 tarihleri arasında düzenlenen çalışma toplantılarında, kurulması plânlanan organizasyonun temel yapısı ile çalışma prensipleri belirlenmiştir. Bu kapsamda, Türkiye'de 07-10 Haziran 2011 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenen Komutanlar Toplantısı'nda, Avrasya Askerî Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilâtı'nın kurulmasına yönelik iradeyi ortaya koyan "Niyet Beyanı" teşkilâtların komutanları Alb. Sovetbek Arbaev, Tümğ. Zakir Hasanov, Org. Necdet Özel, Tuğg. Ruslan Jaksılıkov ve Tuğg. Toglio Khurelbaatar tarafından imzalanmış, Azerbaycan'da 08 Ocak 2013 tarihinde Bakü'de yapılan Çalışma Toplantısı ve 25 Ocak 2013 tarihinde Bakü'de düzenlenen Konsey Toplantısı'nda ise "Mutabakat Muhtırası"nın Türk Jandarma Genel Komutanlığı, Azerbaycan Dâhilî Koşunlar Komutanlığı ve "Kırgızistan Millî Muhafız Komutanlığı" olarak ismi değişmiş olan Kırgızistan İç Kuvvetler Komutanlığı tarafından imzalanması ve Moğolistan İç Kuvvetler Komutanlığı'nın imza beyanı ile resmen kurularak faaliyetlerine başlamıştır. Mart 2014 ayı içinde Moğolistan'ın askerî statülerini kaybetmele-

rini gerekçe göstererek Mutabakat Muhtırası'nı imzalamaması nedeniyle imzalanın anlaşma geçersiz olmuş ve kuruluş süreci yeniden başlatılmıştır. Daha önceki çalışmaların tamamında yer alan ancak teşkilatındaki yapısal değişiklik ve iç prosedürlerini yetiştiremedikleri için Mutabakat Muhtırası'nı imzalamayan Kazakistan'ın yeniden müracaatı sonucunda, TAKM teşkilatının Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan ve Kazakistan arasında yeniden oluşturulması planlanmıştır. Bu kapsamda yürütülen çalışmalar devam etmektedir.¹⁸⁵

A- TAKM'İN YAPISI, ORGANLARI VE ÇALIŞMA ESASLARI

TAKM'in organları, dönem başkanlığı, sekreteryaya, genel komutan/Direktörler Konseyi'nden ve komisyonlardan oluşmaktadır. TAKM'da daimi bir sekreteryaya ve başkanlık sistemi mevcut değildir. Bu görevler üye ülkeler arasında dönüşümlü olarak yürütülmektedir. Dönem başkanlığı ve sekreteryaya görevleri her yıl Mayıs ayında yapılan genel komutanların katıldığı konsey toplantısı ile başlamaktadır. Bu görevleri yürüten teşkilât, başkanlık ve sekreteryaya görevlerini ülkesinde düzenlediği konsey toplantısı ile kendisinden sonraki teşkilâta devretmektedir. Teşkilâtın dönem başkanlığı, 1 yıl süre ile üye ülkeler arasında sıra ile yapılmaktadır. Dönem Başkanlığı görevini yürüten ülke, her yıl Mayıs ayında düzenlenen konsey toplantılarının yanı sıra, hazırlık faaliyetlerini düzenlemekten ve toplantılara ev sahipliği yapmaktan sorumludur. Dönem başkanı, TAKM'ı temsil etmekte ve konseyin belirlediği programları koordine ve kontrol etmektedir. Başkanlık sırası gelen teşkilat, bir yıllık dönem için, kendi karargâhında konuşlu bir Başkanlık Sekreteryası kurmaktadır. Bu sekreteryaya aşağıdaki belirtilen faaliyetlerin zamanında yapılması için, birliğe üye Askerî Statülü Kolluk Kuvvetleri'nin irtibat subayları arasında internet ve telefon bağlantıları sağlamakla görevlidir:

- 1-Mutabakat muhtırasının öngördüğü faaliyetleri yürütmek,
- 2-Komisyonlar arasındaki iletişimi sağlamak,
- 3-Her teşkilât bünyesindeki dış ilişkilerden sorumlu birimlerde görev yapan irtibat subayları arasında bağlantı vazifesi görmek,
- 4-Gerekli dokümanları hazırlamak,
- 5-Konsey hazırlık ve komisyon toplantıları gibi müşterek faaliyetleri ko-

¹⁸⁵ Avrasya Askerî Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilâtı (TAKM), <http://www.jandarma.tsk.tr/dis/takm.htm>, 10.06.2016.

ordine ve organize etmek,

6-Raporların ve bilgilerin toplanması ve dağıtılması amacıyla bir irtibat noktası görevi yapmak,

7-Konsey kararlarını, ortak açıklamasını ve toplantı tutanaklarını hazırlamak,

8-Komisyonlarda alınan kararları, toplantılara her yıl ev sahipliği eden üyelerden alacağı raporlar vasıtasıyla takip etmek,

9-Tarafların sunduğu genel veya özel teklifleri ve istekleri incelemek,

10-Üçüncü ülke teşkilâtlarından yapılan başvuruları kabul etmek.¹⁸⁶

B- TAKM KOMİSYONLARI, GÖREVLERİ VE ÇALIŞMA USULLERİ

TAKM'de Harekât ve Teşkilatlanma, Suçla Mücadele, Personel ve Eğitim İşbirliği, Lojistik, Teknoloji ve Araştırma Geliştirme şeklinde dört komisyon oluşturulmuştur.

Komisyonlar, faaliyet alanlarında işbirliğini başlatmak, tecrübe değişimi ile ortak mirası geliştirmek, yapılacak girişimlerin planlanmasını sağlamak ve müşterek faaliyetleri geliştirmek üzere görevlendirilmişlerdir.

Başkanlığı yürüten ülkenin belirlediği toplantı başkanı komisyonlara toplantı başkanı olarak başkanlık etmektedir. Her üye ülke, önceden belirlenmiş takvime göre dönüşümlü olarak komisyon toplantısına ev sahipliği yapmaktadır. Gelecek dönemde yapılacak komisyon toplantılarının tarihleri, yerleri ve konuları, her yıl düzenlenen konsey toplantısında belirlenmektedir. Komisyon toplantı sonuçları, başkanlık sekreteryası tarafından, her yılın sonunda onay için konseye sunulmaktadır. Komisyon toplantılarının devamlılığını ve düzenini arttırmak amacıyla bir çalışma protokolü hazırlanmaktadır.

1- Harekât ve Teşkilatlanma Komisyonu

Harekât ve Teşkilatlanma Konuları Komisyonu bilgi ve tecrübe değişimi vasıtasıyla; 1-Kanun, tüzük, yönetmelik, yönerge ve uygulamalar, 2- Görev alanları ile ilgili teşkilât ile taktik ve teknikler, 3- Terörle mücadele harekâtı, 4- Toplumsal olaylara müdahale, 5- Sınır koruma, 6-Barışı destekleme ve koruma harekâtı, 7-Halkla ilişkiler ve bu kapsamdaki diğer alanlarda işbirliğinin geliştirilmesini sağlamaktadır.

---

¹⁸⁶ A.g.int.s..

2- Suçla Mücadele Komisyonu

Suçla Mücadele Komisyonu bilgi ve tecrübe değişimi vasıtasıyla; 1- Kamu düzeninin korunması çalışmalarını yönetme ve organize etmede kullanılan yöntemleri standart hale getirmek amacıyla, bu konuda yaşanan sorunların incelenmesi ve değerlendirilmesi, 2- Terörle mücadele ile narkotik ve psikotrop madde kaçakçılığı, organize suç örgütleri, yasadışı göç ile mücadele alanlarında periyodik ziyaretler yapılması ile kurs ve seminerler organize etme, 3- Bilimsel soruşturma, 4- Patlayıcı maddelerin etkisiz hale getirilmesi ve sabotaja karşı mücadele edilmesi, 5- Çevre ve kültürel varlıkların korunması ve bu kapsamdaki diğer alanlarda işbirliğinin geliştirilmesini sağlamaktadır.

3- Personel ve Eğitim İşbirliği Komisyonu

Personel ve Eğitim İşbirliği Konuları Komisyonu, bilgi ve tecrübe değişimi vasıtasıyla; 1- Personel temin ve yönetim esasları, 2- Tek er, birlik ve lider eğitimi, 3- Özel birlik ve birimlerin eğitimi, 4- Eğitim kurumlarının incelenmesi ve bu kapsamdaki diğer alanlarda iş birliğinin geliştirilmesini sağlamaktadır.¹⁸⁷

4- Lojistik, Teknoloji ve Araştırma-Geliştirme Komisyonu

Lojistik, Teknoloji ve Araştırma-Geliştirme Konuları Komisyonu, bilgi ve tecrübe değişimi vasıtasıyla; 1- Görevde kullanılan silâh, teçhizat, araç ve malzemenin incelenmesi, 2- Keşif ve yer tespit amaçları için kullanılan teknik ve yöntemler, 3- Olay yeri inceleme teknikleri, 4-Muhabere elektronik bilgi sistemleri, 5- Yeni teknolojiler ve bu kapsamdaki diğer alanlarda işbirliğinin geliştirilmesini sağlamaktadır.

Görüldüğü üzere Avrasya Askerî Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilâtı (TAKM), askeri statülü kolluk kuvvetlerinin bilgi ve tecrübe değişimini amaçlayan uluslararası bir kolluk organizasyonudur. Mutabakat muhtırasında belirtilen çalışma komisyonları vasıtasıyla halkla ilişkiler, insan hakları, personel temin ve yönetim esasları ile eğitimi, barışı koruma, bilimsel soruşturma vb. alanlarda çalışmalar yapılarak askerî statülü kolluk kuvvetleri arasında kurulan bağları ve ilişkileri güçlendirmeyi, yenilikçi ve aktif fikirleri geliştirmeyi, karşılıklı dayanışmayı artırmayı hedeflemiştir. TAKM'nin askerî bir kuvveti olmadığı gibi, üye ülke askerî kuvvetlerinin birlikte bir bölgeye müdahalesini de kapsamamaktadır. TAKM'nin faaliyet sahası tamamen üye ülkelerin askerî

¹⁸⁷ A.g.int.s..

statülü kolluk kuvvetleri arasında bilgi ve tecrübe değişimi esasına dayanmaktadır. “Askerî Statülü Kolluk Kuvveti” tanımından, askerî statüye sahip, merkezî veya yerel sivil otoritenin yönetimi altında kamu düzenini sağlamak görevi bulunan ve diğer kolluk kuvvetleri ile birlikte eş sorumluluk verilmiş olan kolluk kuvveti anlaşılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Jandarma Genel Komutanlığı, sadece TAKM değil, aynı zamanda Avrupa ve Akdeniz Jandarmalar ve Askerî Statülü Kolluk Kuvvetleri Birliği (FIEP) ve Avrupa Jandarma Kuvveti (AJK) üyesidir. Türkiye Cumhuriyeti Jandarma Genel Komutanlığı’nın TAKM çalışmalarında öncülük etmesinin sebebi, sadece FIEP üyeleri ile değil, diğer bölgelerdeki askerî statülü kolluk kuvvetleri ile de işbirliğini artırmayı sağlamak, karşılıklı olarak tecrübelerden istifade ederek sunulan kolluk hizmetinin kalitesini artırmak olarak belirtilmiştir. TAKM, hiçbir ülke ve kuruluşa karşı veya alternatif olarak oluşturulmamış, ortak birlik kurulmasını hedeflememiş, FIEP’te olduğu gibi sadece katılımcı ülkelerin askerî statülü kolluk kuvvetleri arasında işbirliğini geliştirmeyi, barışa hizmet etmeyi ve Türkiye vatandaşlarına sunduğu insan odaklı, çağdaş kolluk hizmetinin kalitesini artırmayı hedeflemiştir. TAKM, karşılıklı işbirliğini geliştirmek isteyen diğer tüm ülkelerin Askerî Statülü Kolluk Kuvvetleri’ne ve jandarmalarına açıktır.¹⁸⁸

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Geniş Türk Coğrafyasını kapsayan ve Türk Dili konuşan ülkeler adına çeşitli tarihlerde kurulan söz konusu ortak kuruluşların, hem geniş bir coğrafi potansiyeli temsil ettiği ve hem de geniş bir nüfuz ve kültür alanı oluşturduğu ortaya çıkmaktadır.

Birleşmiş Milletler 2016 verilerine göre, Türk dili konuşan devletler (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye, Türkmenistan), Avrasya kuşağında 150.291.000 nüfusa sahip büyük bir birlik, sınırdaş olarak 4.735.191 km² yüzölçümüne sahip büyük bir coğrafya ve büyük bir ekonomik potansiyel oluşturmaktadır.¹⁸⁹

Görülüyor ki, Türk Konseyi’nin beklentileri daha fazla, daha hızlı olması, faaliyetlerin daha hızlı yapılması yönündedir. Türk devletlerinin entegrasyonu/uyumu sürecine yönelik sistemli bir şekilde gereken adımların atıldığı göz-

¹⁸⁸ A.g.ınt.s..

¹⁸⁹ Birleşmiş Milletler 2016 genel ekonomik verileri için bkz.: <http://unctadstat.unctad.org/CountryProfile/GeneralProfile/en-GB/031/index.html>, 15.05.2018

lemlemektedir. Ortak zirvelerin ve toplantıların sistemli şekilde yürütülmesi önem arz etmektedir. Tabii ki zirve ve toplantılardan daha önemlisi toplantılardan sonraki süreçte yapılan işlerin ortak ilişki ve işbirliklerine sağladığı faydalardır.

Toplantılarda ele alınan özellikle Türk Dünyası'nın turizm zenginliğinin ortaya çıkarılması, yap-işlet-devret modeliyle, hava-kara modern ulaşım ağı ve her çeşit toplum ihtiyacına cevap verebilecek donanımlı sosyal tesisleriyle altyapısı hazırlanmış su, dağ ve yayla turizminin geliştirilmesi, medya-ajans işbirliği, Türk Dünyası'nda medya işbirliği noktasında etkin bir üretim ve etkin bir işbirliğinin gözle görülür hale gelmesi de üye ülkelerin kısa ve uzun vadeli kazanımları, kalkınmaları açısından büyük önem arz etmektedir.

Türkiye'nin ortak medya konusundaki çalışmaları bilinmektedir. Özellikle Türk lehçelerinde yayın yapan TRT AVAZ bu konuda atılan ciddi adımlardan biridir. Ancak Türk Dili konuşan ülkeler arasında ortak bir medya-ajansın da geliştirilmesi önemli ve gereklidir. Karşılıklı haber, iletişim bağlantılarının oluşturulması ve geliştirilmesi noktalarında Türk Dili konuşan ülkelerin ortak haber kaynakları, televizyonu ve radyosu çok önemli meselelerden biri olarak karşımızda durmaktadır.

Bu konuda ortak dil önem arz etmektedir. Rusçanın etkisinin fazla olduğu Asya Türk Coğrafyası ülkelerinde ortak teknoloji dilinin oluşturulması gerekmektedir. Türkiye-Azerbaycan arasında medya işbirliği bu konuda örnek teşkil edebilecek durumda sayılır. Bu durumda Türk dili konuşan ülkeler medya-ajans-radyo konularında birbirlerine olumlu yaklaşımları, zirvelerde alınan kararları ve bu hususta imzalanan ortak işbirliği protokollerini hayata geçirmede yardımcı olmaları gerekmektedir. Toplumun nabızı, istek ve algılarının da dikkate alınması önem taşımaktadır. Türkçe eğitim veren Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi ve TÖMER'in Türk Dili konuşan ülkelerde Türkçe öğretim faaliyetleri ve Üniversitenin Manas FM-TV'si de aslında medya altyapısının oluşmasına önemli katkılar sunmaktadır.

Türk Konseyi'nin oluşturabileceği ortak medya-ajans-TV-radyo, öncelikle sadece Türkiye Türkçesi değil, Türk Dili konuşan ülkelerin resmi ve devlet dilleri konusunda yayın yapabilmelidir. Bu diller, Türk Konseyi'nin de ortak diller kabul ettiği milli dillerin yanında Rusça ve İngilizcedir. Böylece Türk Konseyi üyeleri birbirlerini daha iyi anlayacağı gibi, kendilerini dünyaya daha

iyi ve doğru olarak ifade edebileceklerdir.

Bunların yanı sıra Türk Konseyi'nin Türk İş Konseyi'nin Avrupa gümrük birliğine üye Türkiye için Asya ekonomik birlikleri için de stratejiler geliştirmeye devam etmesi önem taşımaktadır. Avrupa Birliği genişlemekte, büyümekte, alanını arttırmakta öte yandan Türkiye'nin iddia sahibi olduğu bölgede Avrasya Ekonomi Birliği, Şanghay İşbirliği de gittikçe alanlarını arttırmaktadır. İki önemli doğu batı gümrük birlikleri arasında sıkışan Türkiye bunları daha net algılaması, takip etmesi ve yeni stratejiler, politikalar geliştirmesi gerekmektedir. Türkiye'nin bu durumda nasıl davranacağı, nasıl bir politika geliştireceği, bu oluşumlara ne kadar hazırlıklı olduğu merak konusudur.

Üye ülkeler arasında işbirliğini amaçlayan ve sadece Türk Dili konuşan ülkelerin katılımına açık uluslararası bir çatı, şemsiye kuruluş ve ancak Türk Dili konuşan ülkelerin dışındakilere kapalı bölgesel bir teşkilat olan Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'ne henüz katılmayan Türkmenistan daimi tarafsızlığa sahip olsa da aktif daimi tarafsızlık denen bir politikayı kullanmaktadır. Dolayısıyla Türk Konseyi üyeliği onun herhangi bir bloka, bir devlete karşı olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü Türk Konseyi herhangi bir bloka, güç merkezine ve devlete karşı oluşturulmuş bir kuruluş ve birlik değildir. Daha ziyade Türk Dili konuşan ülkelerin ekonomik, sanatsal ve kültürel işbirliğini sağlamaya çalışan bir kuruluştur.

Sovyetler birliği dağıldığı zaman bölgenin en parlak devleti olarak düşünülen ve ilk başlarda aktif bir dış politika takip eden Özbekistan, zamanla gittikçe içerisine kapanmaya başlamıştır. İçeride bir takım gelişmeler sonucu dışa tamamen kapanmış duruma gelmiştir. İç sorunlarını hemen hemen çözmüş olan ve aynı zamanda zengin kültürel, turizm ve ekonomik altyapı ve mirasa sahip olan Özbekistan'ın da Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi içerisinde yer alarak ve en kısa zamanda Avrasya entegrasyonu/uyumuna dâhil olarak kontrollü bir şekilde bölgeye açılması topyekün ve çok yünlü olarak refaha ulaşma yoluna girmesinin lehine bir gelişme olacağı ve birlik sayesinde Asya'da sıçrama yapacağı öngörülmektedir.

Türk Dili konuşan ülkeler arasında en önemli faktörlerden birisi de üye ülkeler arasında öğrenci değişimi, bilim, eğitim ve algıdır. Bu hususta başta başkent Bişkek'te bulunan Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi ile Kazakistan Türkistan'da bulunan Ahmet Yesevi Üniversitesi olmak üzere devlet ve

özel üniversiteler önemli bir yer teşkil etmektedir. Ortak ve milli üniversitelerde tahsillerini, öğrenimlerini tamamlayan öğrenciler ileride Türk Dili konuşan ülkeler arasındaki işbirliğinin, köprünün oluşmasında çok önemli rol oynayacaklardır. Bu öğrenciler sayesinde sağlam bir bilim, eğitim, gönül ve ortak akıl köprüsü kurulmaktadır. Kültürel birlik ve duygu birlikteliği yanı sıra ortak akıl, ortak düşünce ve ortak mantık sayesinde kurumsal, ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda daha fazla iş yapılabilir ve beraber daha büyük projelere imza atılabilecektir. Türk Dili konuşan ülkeler, kendi aleyhlerine gelişen uluslararası olaylar ve durumlarda ortak hareket ederek daha güçlü tavır koyabileceklerdir.

Bunları ifade ederken tabii ki ortak akıl, ortak hareket ve ortak düşünce noktalarında Türk Dili konuşan ülkeler yani Türkistan Asya coğrafyasının bu devletleri, bu bölgeden kopmamaları, ortak sorunlara ilgili ve duyarlı olmaları, çok yönlü bakmaları ve birbirlerini ötekileştirmemeleri gerekmektedir.

Zaten ortak bir tarihe sahip olan Türk Konseyi üye devletlerinin okullarında 8. sınıf ve sonrasında okutulmak üzere ortak tarih konusundaki çalışmaları, önemli bir aşama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ortak dile sahip ülkeler vatandaşlarının birbirlerini daha iyi anlamak, ortak kültüre, ortak tarihe vurgu yapmak açısından üyeleri bir ileri taşımaktadır. Ortak tarih kitabıyla beraber daha ziyade Türk Dili konuşan ülkelerde tarih kitaplarının siyasi veya ideolojik yaklaşımlardan uzak, gerçek tarih üzerinden hareketle doğru ve uygun şekilde yazılması gerekmektedir.

Üye ülkeler arasında bölgesel işbirliğinin başlatılması, kurumsal ortak kuruluşların kurulması kadar, halk nezdinde tanınması, etkili ve etkin bir şekilde sürdürülmesi de önem arz etmektedir. Ortak ilişkiler ve işbirliği sürecinin başarısı, ortak çıkarlar uğruna kazanılan ve üye ülkelerin halkları nezdinde de etkileri ve kazanımları hissedilecek ve halkın gönlünde yer tutacak kazanımlara da bağlı bulunmaktadır. Üye ülkelerde, kaliteli alt ve üst yapılar ile devlet kurumlarının kurumsallaşmış yapıları ve geliştirilmiş mevzuatları, çağdaş çerçevede birbiriyle uyumlaştırıldığı sürece etkili iletişim ve verimli işbirliğinin etkinliği daha da arttırılabilecektir.

Günümüzde kökleri bir, ilişkileri gelişmekte olan ayrı bağımsız devletler halinde Türk Dili konuşan devletlerin halkları ve dünyada dağınık olarak yaşayan, Çin'de, Avrasya'da ve Ortadoğu'da ortak kökleri olan, dini ve kültürel olarak Arktik Okyanusu'ndan Akdeniz kıyılarına kadar yayılmış bulunan 200

milyonu aşan toplulukları, 21. yüzyılda ciddi çıkarları olan ortak coğrafyada, ortak kuruluşlar sayesinde ortak işbirliği yürütebilirler ve birlik içerisinde olabilirler. Bu açıdan ortak kuruluşların uluslararası konumlarının güçlendirilmesi, yükseltilmesi ve Türk Konseyi'nin İslam İşbirliği Teşkilatı ve BM'de yer alması önem arz etmektedir.

Türk Dili konuşan ülkelerin, bağımsızlıklarından itibaren kurumsallaşmasına, kalkınmasına, gelişmesine ve bu yeni cumhuriyetlerin ayakları üzerinde durmalarına tecrübesi ve gücüyle katkıda bulunmaya çalışan Türkiye Cumhuriyeti ve ortaklaşa kurdukları kuruluşlar, amaçları doğrultusunda bu ülkelerin modern kurumsallaşması, çağdaş gelişmesi, Türk Dili konuşan ülkeler ile bütünleşmesi ve dünya ile uyumuna olumlu ve önemli katkılar sağlamaya çalışmaktadır.

Türk Dili konuşan üye ülkelerin her alanda ortak kuruluşlar kurması, onların bütünleşmeye arzulu olduğunu göstermektedir. Bütün bu kurumsal gelişim ve değişim faaliyetleri, doğrudan ilişkiler ve kalıcı işbirlikleri, üye ülkeler arasında Asya uyumuna önemli katkılar da sağlayabilir.

Bunların yanında müşahede edilmektedir ki Türk Dünyası projesi son dönemde uluslararası ortak kuruluşlar aracılığıyla geliştirilmektedir. Türk Keneşi, TÜRKSOY, TÜRKPA, Türk Akademisi, Türk Üniversiteler Birliği ve Türk Kültürü ve Mirası Vakfı'nın ortak işbirliği, uyum, bütünleşme ve iletişim çalışmaları, siyasi-diplomatik-ekonomik, kültürel-yumuşak güç ve bilimsel-entelektüel alanları kapsamaktadır.

Bu kapsamda Türk Dünyası'nın gözbebeği Türk Konseyi, BM temelinde kurulan güzide uluslararası hukukî bir teşkilat olarak genelde Batıdaki uluslararası teşkilatlarla uyum içinde çalışarak Türkiye başta olmak üzere Türk Dili konuşan ülkeleri içeren Türk Dünyası için faaliyet göstermektedir. Kurumda 15'in üstünde diplomatın, araştırma uzmanlarının, sekreteryaya ekibinin çalışmaları ciddi bir potansiyel olmakla beraber, olması gerekenler beklentilerin altında görülmektedir çünkü üst düzey imkânlarla rağmen kurumun çalışma alanlarına yönelik faaliyetler dağınık bir seyir takip etmektedir. Mesela diaspora, ulaşım, turizm, enerji vb. pek çok toplantılar yapılmakta olmasına rağmen meseleler yelpazesi çok geniş olduğundan gelişim ve ilerleme yavaş olmakta ve üye ülkelerde bu çalışmaların duraksadığı müşahede edilmektedir.

Türk Keneşi/Konseyi'nin Birleşmiş Milletler ve İslâm İşbirliği Teşkilatı

tı'ndaki gözlemci sürecinin duraksaması ve uluslararası alandaki sesinin pek duyulmuyor olması dikkatlerden kaçmamaktadır. Türk dili konuşan ülkeleri içeren Türk Dünyasına ve ortak kuruluşlara çatı, şemsiye görevi gören hukuki kişiliğe sahip uluslararası konseyin, farklı olaylar demokrasi, insan hakları, terörizm, güvenlik, bölge meseleleri ve bir biri içinde yaşayan üye ülkelerin vatandaşlarının problemleri konularında sesinin daha gür çıkması beklenmektedir.

Konseyin Türk Dünyası'ndaki tanınırlığı yeterli görülmemektedir. Konseyin çalışan verimli ekibi ve gür sesi, teşkilatın uluslararası itibarını, ağırlığını ve üye ülkeler halkları nezdinde tanınırlığını daha da artırabilir.

Aynı çatı altında ilişkili çalıştığı ortak kurumlara bir gündem önerememesi, sorunların zirveden zirveye sürüklenmesi, bürokratların isteksizliği, stratejik veya taktik kararlar alamaması dikkat çeken hususlar arasındadır.

Türk Akademisi bünyesinde Astana'da haftalık olarak çıkan Turkic Weekly bülteninin, uluslararası kamuoyunda ve özellikle Türk Dünyasında sesi daha fazla çıkması beklenen Türk Konseyi/Keneşi bünyesinde, konseyin sesi olarak çıkması, daha isabetli ve daha doğru olacaktır.

TÜRKSOY, BM'de ve diğer uluslararası yerlerde yaptığı, itibar kazandıran üst düzey sanat faaliyetleriyle beraber, kendisinden Türk dili konuşan ülkeler halkları arasında ortak tarihi, kültürel, felsefi ve manevi mirasa daha ağırlık vermesi beklenmektedir. TÜRKSOY'un faaliyetlerinde, Türk Dili konuşan ülkelerin halkları gönül dilini, duygularını, ideallerini ve ortak geleneksel değerlerini bulması, halkın gönlünde de kurumun itibarını artıracığı kesindir ve önemlidir. Bu, Türk Dili konuşan topluluklar arasındaki kültürel etkileşim, uyum ve iletişimi daha da güçlendirecektir. Bunun için Türk kültürünün ortak hazineleri, ortak değeri olarak bütün Türk dili konuşan halkların yeniden bir araya gelip ortak kültür mirasını etraflı bir şekilde ve derinlemesine ele almaları, kurum çatısı altında paylaşarak çoğaltmaları, anlatmaları ve kavratmaları açısından da önemlidir.

Türkiye'de bile az bilinen TÜRKSOY'dan üye ülkeler, Asya Türk Coğrafyası ve BDT'de çok şeyler beklenmektedir.

Henüz faaliyetleri Türk Dünyası kamuoyunda pek duyulmayan TÜRKPA'dan, sekreterlik olmaktan öte, insan hakları, demokrasi, üye ülkeler ve bölge sorunları vb. konularda ses getirici faaliyetler beklenmektedir. Yılda

birkaç kez düzenli ve zamanlı yapılan ve bir grup milletvekilinden oluşan toplantılarının daha etkin olması, kanuni fırsatları elinde bulunduran kurumun üye ülkeler arasında entegrasyonun/bütünleşmenin önemli sorunları ile ilgili çözümler üretmeye ve belgeleri hazırlamaya odaklanması kurumun itibarını, uluslararası tanınırlığını ve etkinliğini daha da artıracakları aşikârdır.

Türk Kültürü ve Mirası Vakfı, kuruluş aşamasında olan ve henüz personel meselesi çözülmemiş uluslararası bir kuruluş olarak durmaktadır. Vakıf başkalarının katıldığı faaliyetlerden öte, kurumun görevlerini ve amaçlarını yerine getirme konusunda diğer ilgili ortak kuruluşlarla işbirliği içerisinde aktif faaliyet göstermesi ve personeli oluşma safhasında olan vakfın TÜRKSOY, Türk Akademisi ile ilişkileri ve farklı faaliyetlerinin net olarak belirginleşmesi beklenmektedir.

Türk Akademisi Uluslararası Teşkilatı, 2 yıl önce ulusal düzeyde ve ismi duyulmamış bir kurum iken bugün uluslararasılaşan, BM, UNESCO, OIC'e bağlı kurumlar tarafından tanınan ve pek çok akademik kuruluşla ikili ilişkiler kurmuş olan bir markaya dönüşmüş ve uluslararası alanda tanınmaya başlamıştır. Kısa sürede farklı devletlerin ve uluslararası teşkilatların dikkatlerini çekmiştir. Bunda Türkiye, Kazakistan, Azerbaycan ve Kırgızistan arasındaki işbirlikleri ve ilişkilerin katkısı büyük olmuştur. Söz konusu katkılar ve etkinlikler aracılığıyla dünyada ve BDT alanında meşruiyetini, tanınırlığını ve potansiyelini artıran kuruma dönüşmüş, uluslararası teşkilatlarla ilişkilerini arttırmıştır. Bununla birlikte sadece etkinliklerle ve tanıtım projeleriyle, ortak anlaşmada belirlenen görevlerini yerine getirmesi ve akademik hedeflerine ulaşması zor görünmektedir. Kurumun akademik çalışmalara daha fazla önem vermesi gerektiği ortadadır. Mesela Türk araştırmalarının perspektifi ve kapsamı ne olmalı, ortak ilmi ve kültürel stratejiler, Türk Dünyasının güncel ekonomik-sosyal sorunları nedir, radikalizm nasıl önenebilir, Türk Dünyası nereye gidiyor, Türkiye'nin adımları veya sorumlulukları nelerdir, Türk Dünyası arasındaki bağlar ne derecededir, Türkiye ve BDT-Avrasya ilişkileri nereye götürmektedir gibi sorulara akademik, bilimsel cevaplar aramalı ve üye ülkelere yönelik eserler ortaya koymalıdır. Tam bir Akademi ve tam bir uluslararası kuruluş olma yönünde ilerleyen teşkilatın, önemli akademik projelere imza atması, acele etmeden Türk Dünyasının en iyi akademisyenlerini ve fikir adamlarını kendine çekmeyi başarması beklenmektedir. Kapasitesi ve imkânlarının üstünde faali-

yet gösteren akademiye, üye ülkeler ve özellikle Türkiye'nin daha fazla ve samimi olarak desteklemesi ve Türkiye Türkçeci bilen akademik personelle kurumu daha da güçlendirmesi söz konusudur.

Türk Üniversiteler Birliği'nin ilgili ortak akademik ve kültürel kuruluşlarla işbirliği içerisinde çalıştırılması, Türk Akademisi, Türk Kültürü ve Mirası Vakfı ile Türk Üniversiteler Birliği arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi önem taşımaktadır.

Bir üst kurum olan Türk Konseyi çatısı altında toplanan ve faaliyetlerini yürüten bu uluslararası ortak kuruluşlar arasındaki ilişkileri, denk bütçe ve personel maaş eşitliğini düzenleyen ve her birinin sorumluluklarını belirleyen bir belgenin düzenlenmesi gerektiği ortadadır. Uluslararası hukuki özellik taşıyan ve depozito yetkisi verilen bu ortak kuruluşlar, özellikle iki taraflı ortak kuruluşlar, siyasî açıdan uzak ihtimal olsa bile, istihdam açısından uzun vadede ulusallaşma ve yerelleşme tehlikesi de taşımaktadır. Bu açıdan ortak kuruluşların uluslararasılaşması adına, yetkileri geniş kurum başkanlarının da katkılarıyla, her bir kurumda üye ülkelerden tarafları temsilen oluşacak kurulların karar vermesi daha doğru görülmektedir.

KAYNAKÇA

- 20 Yıllık Birikimi: Faaliyet Raporu 2012-2014, (2014), Hazırlayan: Salim Ezer, TÜRKSOY Genel Sekreterliği Yayınları, Ankara.
- "4.TÜRKSOY Üyesi Ülkeler UNESCO Milli Komisyonları Toplantısı", <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,62700/4-turksoy-uyesi-ulkeler-unesco-milli-komisyonlari-topla-.html>, 01.06.2016.
- Alyılmaz, Cengiz, (2016), "Uluslararası Türk Akademisi ve Altay Cumhuriyeti'ndeki Eski Türk Yazıtları Albümü Adlı Eser Üzerine", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 56, Erzurum, ss.657-690.
- "Avrasya Askerî Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilâtı" (TAKM), <http://www.jandarma.tsk.tr/dis/takm.htm>, 10.06.2016.
- Balcı, Sebahattin, (2012), "“Altın Köprü”nün Mimarı Karıbek Moldobayev," *Bir Devrin Tanığı*, KTMÜ yayınları, Bişkek.
- Bıyıklı, Mustafa, (2016), "Türk Dünyası Ortak Kuruluşu Olarak Türk Akademisi Uluslararası Teşkilatı (TWESCO), Rolü Ve İş Birlikleri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afro-Avrasya Özel Sayısı, Aralık, ss. 404-418.

- Bıyıklı, Mustafa, “Türk Dili Konuşan Ülkeler Kültür ve Turizmde Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY)’nin Yeri ve Önemi”, 3. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Sempozyumu (20 - 22 Nisan 2017 – Bişkek / Kırgızistan)*, *Bildiriler Kitabı*, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, Bişkek 2017, ss. 261-273.
- Bıyıklı, Mustafa, “Bağımsızlığının 25. Yılında Türk Dili Konuşan Ülkeler Arasında Kırgızistan’ın Üye Olduğu Ortak Kuruluşlar”, *Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset*, BYR Publishing House, Bişkek/Kırgızistan, 2017, ss. 377-406.
- Bıyıklı, Mustafa, “Türk Keneşi Bünyesinde Kurulan Türk İş Konseyi’nin Türk Dünyası Ekonomik İşbirliği Açısından Yeri ve Önemi”, 9. *Uluslararası Girişimcilik Kongresi Bildirileri*, 10-12 Mayıs 2018, Bişkek, Kırgızistan.
- Bıyıklı, Mustafa, “Türk Dünyası Ortak Kuruluşu Olarak Türk Akademisi Uluslararası Teşkilatı (TWESCO), Rolü ve İş Birlikleri“, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afro-Avrasya Özel Sayısı, Aralık 2016, ss. 404-418.
- Birleşmiş Milletler 2016 genel ekonomik verileri için bkz.: <http://unctadstat.unctad.org/CountryProfile/GeneralProfile/en-GB/031/index.html>, 15.05.2018
- Çetin, Nursulu, (2015), “Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi”, *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Yıllığı 2013*, Editör: Murat Yılmaz, Turgut Demirtepe, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.
- “Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Tanıtım Filmi”, <http://www.ayu.edu.tr/tanitimfilmi>, 15.06.2016.
- Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Tüzüğü, <http://www.ayu.edu.tr/mevzuat>, 14.06.2016.
- Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, “Misyonumuz”, <http://www.ayu.edu.tr/misyon>, 14.06.2016.
- Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, “Vizyonumuz”, <http://www.ayu.edu.tr/vizyon>, 14.06.2016.
- Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, “Linkler”, <http://www.ayu.edu.tr>, 14.06.2016.
- Kıdralı, Darhan, (2015), “Türk Konseyi (Türk Keneşi)”, *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Yıllığı 2013*, Editör: Murat Yılmaz, Turgut Demirtepe, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.

- “Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Tanıtım Filmi”, <http://manas.edu.kg/index.php/kurumsal/tanitim/tan%C4%B1t%C4%B1m-filmi>, 15.06.2016.
- Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nin İşleyiş Esaslarına Dair Anlaşma, 26 Nisan 2011, *Resmî Gazete*, 2 Kasım 2012, Sayı: 28455, s.5.
- Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi (KTMÜ), Öğrenci İşleri Dairesi Başkanlığı' <http://oidb.manas.edu.kg/sayiyeni.php>, 20.06.2016.
- KTMÜ Öğrenci İşleri Dairesi Başkanlığı, <http://oidb.manas.edu.kg/ss.php>, 27.02.2017.
- KTMÜ Mezunları ve Mensupları Derneği'nden alınan bilgiler, 28.02.2017.
- KTMÜ, Radyo TV Manas-Medya Manas, mediamanas.kg, 20.06.2016.
- Lisans, Ön lisans, Lisansüstü İstatistikleri, <http://oidb.manas.edu.kg/sayiyeni.php>, 15.06.2016.
- MANAS Scientific Publications Office, <http://journals.manas.edu.kg>, 20.06.2016.
- Manas Bülteni, <http://www.manas.edu.kg/index.php/kurumsal/manas-b%C3%BClteni>, 20.06.2016.
- Gazete Manas, <http://www.manas.edu.kg/index.php/kurumsal/gazete-manas>, 20.06.2016.
- Mert, Osman, (2015), “Türk Konseyi (Keneşi) Türk Üniversiteler Birliği ve Türk Üniversiteler Birliği I. Genel Kurulu”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 53, Erzurum, ss.273-290.
- “Misyon ve Vizyon”, <http://manas.edu.kg/index.php/kurumsal/misyon-ve-vizyon>, 15.06.2016.
- Moldobayev, Karibek, (2012), *Bir Devrin Tanığı*, KTMÜ yayınları, Bişkek.
- MSB'nin 11 Mart 2013 tarihli, MAİY: 2013/7123/Kan. ve Kar.D.Kan Tetkik ve İşl.Ş.(742) sayılı ve TAKM hakkında "Yazılı Soru Önergesi(7/17896) konulu yazısına T.C. İçişleri Bakanlığı Jandarma Genel Komutanlığı'nın TBMM Başkanlığı'na 12 Nisan 2013 tarihli cevabi yazısı, <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-17896sgc.pdf>, 11.06.2016.
- Musabay Baki, Pelin Avrasya'da Bölgesel İşbirliği Sürecinden İşbirliği Mekanizmasına: *Türk Konseyi Bilge Strateji*, Cilt 6, Sayı 11, Güz 2014, 159-162.
- “Özbekistan Cumhurbaşkanı Mirziyoyev: Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'ne katılacağız”, <https://aa.com.tr/tr/dunya/ozbekistan-cumhurbaskani-mirziyoyev-turk-dili-konusan-ulkeler-isbirligi-konseyine-katilacagiz/1131701>, 01.05.2018.
- Purtaş, Fırat, (2015), “Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY)”, *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Yıllığı 2013*, Editör: Murat Yılmaz, Turgut Demirtepe, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak

- Üniversitesi Yayınları, ss. 593-598.
- Purtaş, Fırat, (2013), “Türk Cumhuriyetlerinin Kültürel Entegrasyonu ve Türksoy”, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/25720/turk_cumhuriyetlerinin_kulturel_entegrasyonu_ve_turksoy, 13.06.2016.
- “Rektör ve Rektör Vekilinden”, <http://manas.edu.kg/index.php/y%C3%B6netim/rekt%C3%B6rl%C3%BCk>, 15.06.2016.
- Sarı, Yaşar, (2015), “Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi”, *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Yıllığı 2013*, Editör: Murat Yılmaz, Turgut Demirtepe, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.
- Sarıaslan, Kürşad Melih, (2015), “Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi(TÜRKPA)”, *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Yıllığı 2013*, Editör: Murat Yılmaz, Turgut Demirtepe, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, ss. 589-592.
- Şahin, Çiğdem, (2015), “Uluslararası Örgüt İşlevleri Açısından Türk Konseyi (Türk Keneşi)”, *13. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri*, 28-30 Ekim 2015 Bakü/Azerbaycan.
- “Tarihçe”, <http://www.manas.edu.kg/index.php/kurumsal/tanitim/tarih%C3%A7e>, 15.06.2016.
- Türk Dili konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (TDİK), (2014), “Aksakallar Keneşi Yönetmeliği”, *Resmi Belgeler*, İstanbul.
- TDİK, (2014), “Evsahibi ülke Anlaşması”, *Resmi Belgeler*, İstanbul.
- TDİK, (2014), “Türk Akademisi’nin Kuruluşuna Dair Anlaşma”, *Resmi Belgeler*, İstanbul.
- TDİK, (2014), “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi’nin Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşması”, *Resmi Belgeler*, İstanbul.
- TDİK, (2014), “Türk İş Konseyi’nin Kuruluşuna Dair Anlaşma”, *Resmi Belgeler*, İstanbul.
- TDİK, (2014), “Türk Keneşi Çalışma Esasları”, *Resmi Belgeler*, İstanbul.
- TDİK, (2014), “Türk Keneşi Mali Esaslara İlişkin Anlaşma”, *Resmi Belgeler*, İstanbul.
- TDİK, (2014), “*Türk Keneşi Öğrenci Keneşi Yönergesi*”, *Resmi Belgeler*, İstanbul.
- TDİK, (2014), “Türk Keneşi Personel Yönetmeliği”, *Resmi Belgeler*, İstanbul.
- TDİK, (2014), “Türk Kültürü ve Mirası Vakfı Şartı”, *Resmi Belgeler*, İstanbul.
- TDİK, (2014), “Türk üniversiteler Birliği ve Yükseköğretim Alanı oluşturma Yönergesi”, *Resmi Belgeler*, İstanbul.
- TDİK, (2015), *Annual Report 2015*.

- TDİK, “Personel bilgileri”, <http://www.turkkon.org/tr-TR/personel-bilgileri/2/31>, 20.07.2016.
- Terzioğlu, Süleyman Sırrı, (2013), “Uluslararası Hukuk Açısından Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi”, *Uluslararası Hukuk ve Politika* Cilt: 9, Sayı: 36, ss.45-72.
- “Toğrul İsmayıl ile Mülakat”, 11 Eyl 2015 Dünya Bülteni, www.trtavaz.com.tr, 08.05.2016.
- Turkic Weekly/21, 2016.
- “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi’nin Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşması”(3 Ekim 2009), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/07/20100715-2-1.pdf>, 23.04.2016.
- “Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA) Sekreteryası İle Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Arasında İşbirliği Protokolü”, <http://iro.manas.edu.kg/uib/pdf/1434006958.pdf>, 15.06.2016.
- Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları, Editörler: Anvarbek Mokeyev, Fahri Unan, Olcobay Karatayev, Osman Yorulmaz, Ceenbek Alimbayev, Cengiz Buyar, *Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları Uluslararası Sempozyumu* (20-22 Kasım 2014) *Bildirileri*, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları Bişkek 2015.
- “Türk Keneşi Tanıtım Filmi”, <http://www.turkkon.org/tr-TR/video-galeri/6/750>, 08.04.2016.
- “Türk Keneşi Türk Üniversiteler Birliği’nin yeni dönem başkanı, Manas Üniversitesi oldu”, 14 Nisan 2016, <http://mediamanas.kg/lang-tr/news/university/383-rektrmz-trk-kenei-trk-niversiteler-birlii-bakanlna-seildi.html>, 14.06.2016.
- “Türk Keneşi Zirveleri Bildirileri”, <http://turkkon.org/tr-TR/bildiriler/4/56>, 14.06.2016.
- “Türk Konseyi Genel Sekreteri Büyükelçi Ramil Hasanov’un, Özbekistan Cumhurbaşkanı Sayın Şevket Mirziyoyev’in, Özbekistan’ın Türk Konseyi’ne katılma kararı almasına ilişkin beyanatına mukabil kutlama mesajı”, <http://www.turkkon.org/tr-TR/turk-konseyi-genel-sekreteri-buyukelci-ramil-hasanov%E2%80%99un-ozbekistan-cumhurbaskani-sayin-sevket-mirziyoyev%E2%80%99in-ozbekistan%60in-turk-konseyi%60ne-katilma-karari-almatina-iliskin-beyanatina-mukabil-kutlama-mesaji;/3/54/54/4700>, 02.05.2018.
- “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRK-SOY) Arasında Evsahibi Ülke Anlaşması”,

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/08/20110827-2.htm>, 01.06.2016.

“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesinin İşleyişine Dair Anlaşma” ile “22 Ekim 2009 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesinin İşleyişine Dair Anlaşmaya değişiklikler Getirilmesi Hakkında Protokol kanunun onaylanmasına dair kanun tasarısı”, <http://www.tbmm.gov.tr/d23/1/1-1004.pdf>, 14.06.2016.

TÜRKPA, (2013), *Türk Cumhuriyetleri Anayasaları*, Ankara.

TÜRKPA, (2015), *TÜRKPA Daimi Komisyonları*.

TÜRKPA, *2015 Faaliyet Bülteni*.

TÜRKPA, “Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA) İstanbul Anlaşması”, *Resmi Belgeler*, t.y.

TÜRKPA, “Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi Bakü Beyannamesi”, *Resmi Belgeler*, t.y.

TÜRKPA, “Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi İchtüzük”, *Resmi Belgeler*, t.y.

TÜRKSOY, “Türksoy Hakkında”, <http://www.turksoy.org/tr/turksoy/about>, 16.06.2016.

TÜRKPA, “Asamble Konseyi”, <http://www.turkpa.org/cat.php?cat=2053&lang=tr>, 19.06.2016.

TÜRKPA, “Ulusal Delegasyonlar”, <http://www.turkpa.org/cat.php?cat=2027&lang=tr>, 19.06.2016.

TÜRKPA, “Ekonomik İşbirliği Komisyonu”, <http://www.turkpa.org/news.php?id=1207&lang=tr>, 15.07.2016.

TÜRKPA, “Hukuk İşleri ve Uluslararası İlişkiler Komisyonu”, <http://www.turkpa.org/news.php?id=1206&lang=tr>, 15.07.2016.

TÜRKPA, “Sosyal, Kültürel ve İnsani Meseleler komisyonu”, <http://www.turkpa.org/news.php?id=1208&lang=tr>, 15.07.2016.

TÜRKPA, “Çevre ve Tabii Kaynaklar Komisyonu”, <http://www.turkpa.org/news.php?id=1209&lang=tr>, 15.07.2016.

TÜRKPA, “Diplomatik Personel”, <http://www.turkpa.org/cat.php?cat=2055&lang=tr>, 16.07.2016.

Türksoy Üyesi Ülkeler Unesco Millî Komisyonları Toplantısı Çalışma Raporu (7-8 Ekim 2010, Ankara), ss.1-4.

“TÜRKSOY'un Kuruluşu ve Faaliyet İlkeleri Hakkında Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun” (22.02.1994),

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc077/kanuntbmmc077/kanuntbmmc07703973.pdf, 01.06.2016, *Resmî Gazete*, Yayımlı: 25.2.1994 Sayı: 21860.

twesco.org

Uluslararası Türk Akademisi ziyaretinde elde edilen veriler, 27.05.2016.

Uluslararası Türk Akademisi Türk Kütüphanesi ziyaretinde elde edilen veriler, 27.05.2016.

Uluslararası Türk Akademisi Türk Müzesi ziyaretinde elde edilen veriler, 27.05.2016.

“World Nomad Games 2016”, <http://worldnomadgames.com/en/>, 10.06.2016.

“Yayınlarımız”, <http://www.twesco.org/tr/edition/>, 09.06.2016.

**25. YILLIK TECRÜBENİN ARDINDAN
TÜRK KENEŞİ BÜNYESİNDEKİ ÜLKELERDE
ORTAK EĞİTİM İLİŞKİLERİ
VE İŞBİRLİKLERİ**

Proje Ekibi

Doç. Dr. Hakan DÜNDAR

Prof. Dr. Akmatali ALİMBEKOV

Prof. Dr. Nurbübu ASİPOVA

Doç. Dr. Yücel ÖKSÜZ

Doç. Dr. Murat GÖKALP

Öğr. Gör. Dr. Kadian BOOBEKOVA

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	123
A. BÜYÜK ÖĞRENCİ PROJESİ.....	123
B. ÜLKELERDE AÇILAN ÖĞRETİM KURUMLARI.....	126
C. ANLAŞMALAR	128
D. DİĞER İŞBİRLİKLERİ	129
2. TÜRKİYE–AZERBAJYAN EĞİTİM İLİŞKİLERİ	132
BÜYÜK ÖĞRENCİ PROJESİ.....	133
3. TÜRKİYE – KAZAKİSTAN EĞİTİM İLİŞKİLERİ.....	133
BÜYÜK ÖĞRENCİ PROJESİ.....	134
4. TÜRKİYE – KIRGIZİSTAN EĞİTİM İLİŞKİLERİ	135
5. TÜRKİYE - ÖZBEKİSTAN EĞİTİM İLİŞKİLERİ	137
BÜYÜK ÖĞRENCİ PROJESİ.....	138
6. TÜRKİYE – TÜRKMENİSTAN EĞİTİM İLİŞKİLERİ	138
7. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME.....	140
8. KAYNAKLAR.....	147

TÜRKİYE VE TÜRK CUMHURİYETLERİ ARASINDAKİ EĞİTİM İLİŞKİLERİ

1. GİRİŞ

Türkiye, Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetlerini tanıyan ilk ülke olmuştur. Türkiye, Türk Cumhuriyetleri ile gerek akrabalık bağları gerekse tarihi ve kültürel bir sorumluluk ile pek çok konuda işbirliği ve ilişkilerini çok kısa zamanda geliştirmiştir.

Türkiye; Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin bağımsız, siyasi ve ekonomik istikrara sahip, kendi aralarında ve komşularıyla işbirliği içinde, uluslararası toplumla bütünleşmiş ve demokratik değerleri benimsemiş devletler olarak varlıklarını sürdürmelerini desteklemek adına Türk Cumhuriyetleri ile Kültür, sanat, din, eğitim, bilim ve teknik, sağlık, tarım ve kırsal alt yapı, çevre, çalışma, sosyal güvenlik ve istatistik alanlarında işbirliği anlaşmaları ve protokoller imzalamıştır. Bu anlaşma ve protokoller gereği de pek çok uygulama ve işbirlikleri geliştirilmiştir. Türkiye 1990 yılından bu yana Türk Cumhuriyetleri ile yukarıda sayılan alanlarda işbirliklerini pek çok alanda sürdürmektedir. Bu işbirliği ve ilişkilerin başında da eğitim faaliyetleri gelmektedir. Tarihsel süreç içinde yapılan bu işbirlikleri aşağıda yer verilen dört başlık altında anlatılmaya çalışılacak ve genel bilgilerden sonra her bir ülke ile Türkiye arasındaki eğitim işbirlikleri ayrı ayrı verilmeye çalışılacaktır. Son bölümde ise eğitim alanında gerçekleştirilen işbirlikleri ile ilgili genel bir değerlendirilme yapılacaktır. Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki eğitim işbirliklerini;

- A. Büyük Öğrenci Projesi,
- B. Ülkelerde Açılan Öğretim Kurumları
- C. Anlaşmalar
- D. Diğer İşbirlikleri başlıkları altında toplamak mümkündür.

A. BÜYÜK ÖĞRENCİ PROJESİ

1992–1993 öğretim yılı itibariyle, Türk Cumhuriyetlerinin ve Türk Topuluklarının eğitim düzeylerini yükseltmek, yetişmiş insan gücü ihtiyaçlarını karşılamaya yardımcı olmak, Türkiye dostu, genç bir nesil yetiştirmek ve Türk Dünyası ile kalıcı kardeşlik ve dostluk köprüsü kurmak, Türk Dünyasında yer alan ülkeleri, bu ülkelerin kendi aralarındaki ilişkileri geliştirerek bir büyük

şemsiye oluşturmak amacıyla Büyük Öğrenci Projesi uygulamaya konulmuştur. Türk dünyası ile kalıcı bir kardeşlik ve dostluk köprüsü kurmak amacıyla 1992 yılında 5 ülkeyle (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan) başlatılan Büyük Öğrenci Projesi (BÖP) zamanla 57 devlet ve topluluğun dâhil olduğu bir burs programı niteliği kazanmıştır.¹²

Projenin başladığı ilk yıllarda Türk Cumhuriyetlerinden gelen öğrencilerin seçiminin sağlıklı yapılamadığı düşüncesiyle 1994 yılından itibaren Türk Cumhuriyetleri ve Akraba Toplulukları Sınavı (TCS) ile öğrenci seçimi yapılmaya başlanmış olup, sınav yapılamayan ülkelerde ise öğrenci seçimi Seçici Kurullarca yapılmıştır. Proje kapsamında, yükseköğrenim görmek amacıyla Türkiye’ye gelen öğrencilerin burs, barınma, kitap, kırtasiye, giyim, üniversite katkı payı, ikamet tezkeresi bedeli ve tedavi gideri gibi ihtiyaçları Milli Eğitim Bakanlığınca (MEB) karşılanmıştır. Aşağıda Büyük Öğrenci Projesi kapsamında 1992-2012 yılları arasında Türkiye’ye gelen öğrenci sayılarına yer verilmiştir. 2012 yılından itibaren Türk Cumhuriyetlerinden gelen öğrenciler Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığınca ortak burs programı olan “Türkiye Bursları” kapsamında kabul edilmişlerdir.

Tablo1. Öğrencilerin Sayısal Dağılımı*

ÜLKE ADI	ÖĞRETİM YILI	VERİLEN KONTENJAN	KULLANILAN KONTENJAN	KULLANILMAYAN KONTENJAN	BURSU KESİLEN	MEZUN	ÖĞRENİM GÖREN
AZERBAYCAN	1992-2012	5278	4148	1130	1931	1604	604
KAZAKİSTAN	1992-2012	5221	3721	1500	2134	1132	448
KIRGIZİSTAN	1992-2012	5367	3404	1963	1932	896	570
ÖZBEKİSTAN	1992-2012	3225	1886	1339	1495	291	100
TÜRKMENİSTAN	1992-2012	5267	4367	900	2108	1733	521

¹ MEB, 2009, Büyük Öğrenci Projesinin Değerlendirilmesi(1992-2008), Ankara

²Yalçın, S., Ayhan, M., Ünal, M. ve Karakaş, H. (2014). Yükseköğretimin Uluslararasılaşması Çerçevesinde Türk Üniversitelerinin Uluslararası Öğrenciler İçin Çekim Merkezi Haline Getirilmesi Araştırma Projesi Raporu. Kalkınma Araştırmaları Merkezi, Ankara.

TACİKİSTAN	1992-2012	713	458	255	292	115	51
MOĞOLİSTAN	1992-2012	873	823	50	329	239	255
TOPLAM		25.944	18.807	7.137	10.221	6.010	2.549

*Veriler 31.12.2012 tarihi itibari ile dir. Bu tarihten sonra Türkiye Bursları kapsamında veriler YTB tarafından arşivlenmektedir. Aşağıda bu bilgilere de yer verilecektir. Kaynak: MEB, 2016

Büyük Öğrenci Projesi çerçevesinde; Türk Cumhuriyetleri ile Tacikistan ve Moğolistan'a 31.12.2012 tarihine kadar yükseköğrenim için 25.944 devlet bursu kontenjanı verilmiş, bu kontenjanın 18.807'si kullanılmış ve bu öğrencilerden 6010'u mezun olarak ülkelerine dönmüştür. Bu tarih itibariyle Türkiye yükseköğrenim kurumlarında 2549 öğrenci bulunmaktadır.

5978 Sayılı Kanun gereğince; Avrupa Birliği çerçevesinde yürütülen projeler ile Yükseköğretim Kurulu ve üniversiteler hariç olmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarınca Türkiye' de eğitim görmesi uygun görülenlerle, uluslararası anlaşmalar çerçevesinde Türkiye' ye gelen öğrencilerle ilgili iş ve işlemler 31.12.2012 tarihinde Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığına devredilmiş olup, ilgili Başkanlıkça Türkiye Bursları kapsamında yürütülmektedir. Aşağıda 2013-2015 yılları arasında Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden gelen öğrencilere ilişkin istatistikî bilgilere yer verilmiştir.³

Tablo 2. YTB tarafından verilen öğrenci bursları

Ülkeler	2013	2014	2015
Azerbaycan	160	149	146
Kazakistan	122	155	133
Kırgızistan	100	103	108
Özbekistan	53	70	62
Türkmenistan	63	81	81
Genel Toplam	498	558	530

2013 yılından itibaren Türkiye, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden gelen öğrencileri Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından verilen Türkiye Bursları ile istihdam etmektedir. Bu kapsamda Tablo 2' de görüldüğü gibi Kırgızistan, Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbe-

³YTB 2016, Türkiye Ve Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Eğitim İşbirliği (KTMÜ ORA-SAM Proje Raporuna İlişkin Veriler)

kistan' dan 2013-2015 yılları arasında toplam 1586 öğrenci Türkiye Burslarından faydalanmıştır.

Başlangıç aşamasında Türk Cumhuriyetlerinden yükseköğrenim öğrencilerinin yanında ortaöğretim öğrencisi de gelmiştir. Gelen 1844 öğrenci ortaöğretim kurumlarına yerleştirilerek öğrenimlerini tamamlamaları sağlanmıştır. Ortaöğretimden öğrenci kabulü 2003 yılı itibari sonlandırılmıştır. Aşağıda 2003 yılına kadar ortaöğretime kabul edilen öğrenci sayıları yer almaktadır.⁴

Tablo 3. Orta Öğrenim Gören Öğrencilerin Sayısal Dağılımı

Ülke Adı	Verilen kontenjan	Gelen		Dönen	
		Kullanılan Kontenjan	Kullanılmayan Kontenjan	Bursu Kesilen	Mezun Olan
Azerbaycan	604	311	293	113	198
Kazakistan	620	179	441	124	55
Kırgızistan	672	140	532	63	77
Özbekistan	682	338	344	315	23
Türkmenistan	1035	876	159	339	537
Genel toplam	3613	1844	1769	954	890
				1844	

B. ÜLKELERDE AÇILAN ÖĞRETİM KURUMLARI

Orta Asya Cumhuriyetlerinde; MEB tarafından açılan temel eğitim, orta-öğretim, yükseköğretim kurumları ile Türkiye Türkçesi Eğitim Öğretim Merkezleri ve Yaygın Mesleki Eğitim Merkezleri bulunmaktadır.

Eğitim Kurumları

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında eğitim alanındaki işbirliğini geliştirmek, yurtdışında yaşayan vatandaşların çocuklarının eğitim ihtiyaçlarının karşılanması, bu ülke ve toplulukların eğitim öğretimlerine yardımcı olmak, Türkçenin ve Türk kültürünün yaygınlaştırılmasını sağlamak ve bu ülkelerin ihtiyacı olan ara elamanlarını yetiştirmek amacıyla MEB iş birliğinde eğitim-öğretim kurumları açılmıştır.

⁴ MEB 2016, Türkiye Ve Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Eğitim İşbirliği (KTMÜ ORASAM Proje Raporuna İlişkin Veriler)

Tablo 4. Yönetici ve Öğretmenlerin Sayısal Dağılımı*

ÜLKE	OKUL/MERKEZ ADI	ÖĞRETMEN	İDARECİ SAYISI
AZERBAYCAN	Bakü Türk İlkokulu	58	7
	Bakü Türk Ortaokulu		
	Bakü Türk Anadolu Lisesi		
	Bakü Türkiye Türkçesi Eğitim Öğretim Merkezi	1	1
KIRGIZİSTAN	Kırgız Türk Anadolu Lisesi	42	8
	Kırgız Türk Anadolu Kız Meslek Lisesi		
	Bişkek Türk Ortaokulu		
	Bişkek Türk İlkokulu	25	2
Bişkek Türkiye Türkçesi Eğitim Öğretim Merkezi			
ÖZBEKİSTAN	Taşkent Türk İlkokulu	12	2
	Taşkent Türk Ortaokulu		
TÜRKMENİSTAN	Aşabat Türk İlkokulu	67	7
	Aşabat Türk Ortaokulu		
	Aşabat Türk Anadolu Lisesi		
	Aşabat Türkiye Türkçesi Eğitim Öğretim Merkezi	6	1
TOPLAM		214	29

*(Ekim 2015 tarihi itibarıyla), Kaynak: MEB, 2016

Türk Cumhuriyetlerinde açılan eğitim öğretim kurumlarında 2015–2016 eğitim öğretim yılı başı itibarıyla; MEB tarafından görevlendirilen 29 yönetici, 214 öğretmen olmak üzere toplam 243 kişi görev yapmakta olup, toplam 6667 öğrenci ve kursiyer bulunmaktadır.

Tablo 5. MEB Tarafından Açılan Öğretim Kurumlarındaki Öğrencilerin Sayısal Dağılımı

ÜLKELER	OKUL / MERKEZ ADI	ÖĞRENCİ SAYISI
Azerbaycan	Bakü Türk İlkokulu	730
	Bakü Türk Ortaokulu	411
	Bakü Türk Anadolu Lisesi	462
	Bakü Türkiye Türkçesi Eğitim Öğretim Mer-	311

	kezi	
Kırgızistan	Bişkek Türk İlkokulu	250
	Bişkek Türk Ortaokulu	162
	İmam Hatip Ortaokulu	25
	Kırgız Türk Anadolu Lisesi	196
	Kırgız Türk Anadolu Kız Meslek Lisesi	197
	Bişkek Türkiye Türkçesi Eğitim Öğretim Merkezi	1681
	Özbekistan	Taşkent Türk İlkokulu
	Taşkent Türk Ortaokulu	65
Türkmenistan	Aşkabat Türk İlkokulu	732
	Aşkabat Türk Ortaokulu	416
	Aşkabat Türk Anadolu Lisesi	257
	Aşkabat Türkiye Türkçesi Eğitim Öğretim Merkezi	223
TOPLAM		6218

Kaynak: MEB, 2016

2014–2015 eğitim öğretim yılı sonu itibarıyla; İlk ve Ortaöğretim Kurumlarından 6110 öğrenci mezun edilmiş olup, Türkiye Türkçesi Eğitim Öğretim Merkezlerinden 35124, Yaygın Mesleki Eğitim Merkezlerinden 7354 kursiyere çeşitli seviyelerde ve branşlarda sertifika verilmiştir.

Yükseköğretim Kurumları

Türkiye, Türk Cumhuriyetlerinde; Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi ve Kırgızistan - Türkiye Manas Üniversitesi olmak üzere iki ortak üniversite açmış ve 28 Ağustos 2015 tarihi itibarı ile Türkmenistan’da Uluslararası Türkmen-Türk Üniversitesi adında bir üniversite kurulması konusunda ortak anlaşma yapılmıştır.

C. ANLAŞMALAR

Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler, Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarına kavuşmalarının hemen ardından imzalanan protokoller ve sonrasında hayata geçirilen anlaşmalar gereğince yürütülmektedir. Türkiye ile;

Azerbaycan arasındaki eğitim ilişkileri, Azerbaycan Eğitim Bakanlığı ile 1 Aralık 2000 tarihinde imzalanan ve halen yürürlükte olan “Eğitim İşbirliği Anlaşması”

Türkmenistan arasındaki eğitim ilişkileri, 18.11.1996 tarihinde imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı ile Türkmenistan Bilim Bakanlığı ve Devlet Senet Birleşği Başkanlığı Eğitim ve Öğretim Alanlarında İşbirliği Protokolü”

Kazakistan arasındaki eğitim ilişkileri, 04.03.1997 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı ile Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı Arasında imzalanan “Eğitim İş Birliği Anlaşması”

Kırgızistan arasındaki eğitim ilişkileri, Bişkek’te 28 Haziran 1996 tarihinde imzalanan “Eğitim İşbirliği Anlaşması”

Özbekistan arasındaki eğitim ilişkileri, 22 Eylül 1994 tarihinde “Eğitim, Uzman Değişimi ve Yetiştirilmesi Alanlarında İşbirliğinin Daha da Geliştirilmesi Hakkında Antlaşma” ile yürütülmektedir.

Ayrıca, Türkiye ile Azerbaycan arasında 8’inci, Türkmenistan ile 5’inci, Kazakistan ile 8’inci, Kırgızistan ile 9’uncu, Özbekistan ve Tacikistan ile 4’üncü Daimi Komisyon Tutanakları imzalanmıştır.

D. DİĞER İŞBİRLİKLERİ

Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri Arasında, Büyük Öğrenci Projesi, Eğitim Kurumları ve Yapılan Anlaşmalar dışında eğitimcilerin eğitimi seminerleri, öğretim materyalleri desteği ve kardeş okullar ve YÖK tarafından uygulamaya konulan Mevlana Programı gibi farklı işbirlikleri de yapılmış ve bu uygulamalar karşılıklı olarak devam etmektedir. Aşağıda bu işbirliklerine ilişkin kısa bilgilere de yer verilmiştir.

Türk Dünyası Edebiyatı Kitabı

29 Eylül-3 Ekim 1992 tarihleri arasında Bişkek’te yapılan “Türk Cumhuriyetleri Eğitim Bakanları ve Türk Halkları Temsilcileri II. Konferansı” nda, edebiyat ve tarihte ortak program hazırlanması amacıyla bir komisyon kurulması ve çalışma prensipleri ile süresinin belirlenmesi kararı alınmıştır. Bu karar gereği, Türk Cumhuriyetlerinden edebiyatçıların da katılımı ile oluşturulan komisyonca MEB iş birliğinde Ortak Türk Edebiyatı Lise Ders Kitabı hazırlanmıştır. Bu kitap “**Türk Dünyası Edebiyatı**” adı altında TİKA tarafından basılarak Türk Cumhuriyetlerine gönderilmiştir.

Eğiticilerin Eğitimi Projesi

MEB ile TİKA işbirliğinde yürütülmekte olan Mesleki ve Teknik Eğitim-

de Eğitimcilerin Eğitimi Projesi kapsamında;

- Kazakistan'dan 2012 yılında 120, 2013 yılında 61, 2014 yılında 62, 2015 yılında 68 ve 2016 yılında 44 eğitimciye,
- Türkmenistan'dan 2013 yılında 68, 2014 yılında ise 41 eğitimciye,
- Özbekistan'da 2014 yılında 100 personele,
- Tacikistan'da 2014 yılında 150 kişilik servis ve mutfak personeline eğitim verilmiştir.

Aynı zamanda; **Teknik Destek Projesi** kapsamında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan'a 107.991 Dolar tutarında 9475 adet eğitim araç gereç gönderilmiştir.

Türkiye' de Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğüne bağlı yurtlarda, yabancı uyruklu statüsündeki öğrencilere her yıl mevcut boş yatak sayısı üzerinden %1 oranında kontenjan ayrılmaktadır.

Uluslararası İmam Hatip Öğrencileri projesi kapsamında; MEB ile Türkiye Diyanet Vakfı arasında imzalanan protokole istinaden, Türkiye'deki Uluslararası Anadolu İmam Hatip Liselerinde, Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan ve Moğolistan'dan Devlet Parasız Yatılı statüsünde 2015-2016 eğitim öğretim yılı itibariyle 119 öğrenci öğrenim görmektedir. Latin Alfabesine geçme kararı alan Azerbaycan'a ders kitaplarının basımı konusunda yardımcı olunmuştur. Bu kapsamda, 450.000 kitap bastırılmış ve ders kitaplarının basımında kullanılmak üzere 250 ton kâğıt ile birlikte Azerbaycan'a gönderilmiştir. Türkmenistan Bilim Bakanlığınca talep edilen 37 çeşit ders kitabının tamamı MEB, Başbakanlık Tanıtma Fonu Başkanlığı, Türkiye Diyanet Vakfı ve TİKA tarafından Latin harfleri ile bastırılmış ve toplam 3.945.000 kitap ilgili ülkeye gönderilmiştir. 1992-2011 yılları arasında her yıl Temmuz-Ağustos aylarında Türk Cumhuriyetleri ile Bağımsız Türk Topluluklarından davet edilen öğretmenlere yönelik “ **Türk Kültürünü ve Millî Eğitim Sistemini Tanıtma Seminerleri** ” düzenlenmiştir. Bu seminere Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Moğolistan'dan 1072 kursiyerin katılımı sağlanmıştır.

MEB tarafından Türk Cumhuriyetleri ile eğitim işbirliklerini geliştirme adına **Kardeş Okul Projesi** uygulaması başlatılmış ve uygulanan bu proje kapsamında 248 okul arasında kardeş okul eşleştirilmesi yapılmıştır. Bu okullar arası ilişkilerin geliştirilmesine çalışılmaktadır. Aynı zamanda Türk Cumhuriyet-

leri ile Türk ve Akriba Topluluklarından Türkiye' ye gelen öğrencilerin Türkiye'de buldukları süre içinde Türk ailesinin sosyal, kültürel, ekonomik yapısını, gelenek ve göreneklerini öğrenmesi, Türkiye Türkçesinin öğrenme sürecine pratik yapılmasının geliştirilmesi amacıyla uygulamaya konulan “**Dost Aile Projesi**”nden 545 aile ile 924 öğrencinin yararlanması sağlanmıştır.

Mevlana Değişim Programı

Türkiye tarafından, yurtdışındaki yükseköğretim kurumları ile işbirliğini geliştirme adına geliştirilen Mevlana Değişim Programı 23 Ağustos 2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu program kapsamında 2013-2014 eğitim-öğretim yılından itibaren Türkiye ile yurtdışındaki yükseköğretim kurumları arasında öğrenci ve öğretim elemanı değişimi devam etmektedir. Mevlana Değişim Programı kapsamında Türk Cumhuriyetleri ile yapılan protokol ve değişim sayıları aşağıda verilmiştir.⁵

Tablo 6. Mevlana Değişim Programı Protokol Sayısı

Ülkeler	Protokol Sayısı
Azerbaycan	397
Kazakistan	203
Kırgızistan	204
Toplam	804

Mevlana Değişim Programı kapsamında, 2011 yılından itibaren Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan' dan yükseköğretim kurumları ile öğrenci ve öğretim elemanı hareketliliğine ilişkin olarak tablo 6' da da görüldüğü gibi toplam 804 protokol imzalanmıştır.

Tablo 7. Mevlana Değişim Programı Kapsamında Genel Değişim Sayıları

Değişim Türü	2013-2014	2014-2015	2015-2016	Toplam
Türkiye' ye Gelen Öğrenci	238	363	599	1200
Türkiye' ye Gelen Öğretim Elemanı	48	155	141	344
Türkiye' den Giden Öğrenci	29	74	199	302
Türkiye' den Giden Öğretim Elemanı	140	0	0	140
Toplam	455	592	939	1986

Kaynak: YÖK, 2016

⁵ YÖK 2016, Türkiye Ve Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Eğitim İşbirliği (KTMÜ ORA-SAM Proje Raporuna İlişkin Veriler)

Tablo 7’ de de görüldüğü gibi 2013-2014 öğretim yılından itibaren Kırgızistan, Kazakistan ve Azerbaycan ile Türkiye arasında öğrenci ve öğretim elemanı değişimleri gerçekleşmektedir. Bu kapsamda Toplamda Türkiye’ ye 1200 öğrenci geldiği ve Türkiye’ den 302 öğrencinin bu ülkelere gittiği görülmektedir. Yine Mevlana Değişim Programı ile Türkiye’ ye 344 öğretim elemanın geldiği ve Türkiye’ den 140 öğretim elemanının bu ülkelere gittiği görülmektedir. 2014-2015 öğretim yılında Türkiye’ den öğretim elemanı hareketliliğinin olmaması ise yönetmelik değişikliğine dayalı programın geçici süre ile öğretim elemanı başvurusuna kapalı olmasıdır. Ancak 2016 yılı itibari ile Mevlana Değişim Programının öğretim elemanı ile ilgili başvuru koşullarında ilgili kurumlara proje ve işbirlikleri şartı zorunlu hale getirilmiştir.⁶

Türk Cumhuriyetleri ile eğitim işbirlikleri konusunda verilen genel bilgilerden sonra aşağıda her bir ülke ile yapılan işbirlikleri “anlaşmalar, eğitim kurumları ve büyük öğrenci projesi” başlıkları altında açıklanmıştır. Ayrıca aşağıda, her bir ülke ile ilgili işbirliklerinin ardından hedeflenen işbirlikleri, gerçekleştirme oranları, deneyim ve uygulamalara dayalı önerilerin yer aldığı son “Genel Değerlendirme” bölümü yer almaktadır.

2. TÜRKİYE – AZERBAYCAN EĞİTİM İLİŞKİLERİ

30 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını kazanan Azerbaycan ile Türkiye’ nin eğitim ilişkileri 1992 yılı başında MEB yetkililerinden oluşan heyetin Türk Cumhuriyetlerine yaptıkları ziyaret ve bu ziyarette iş birliği konularının genel kapsamını belirleyen ön protokollerin imzalanması ile başlamıştır. Daha sonraki süreçlerde gelişen eğitim ilişkileri sonucunda Azerbaycan Tahsil Nazırlığı ile MEB arasında en son 1 Aralık 2000 tarihinde eğitim ve bilim alanlarında iş birliği protokolü imzalanmıştır. En son eğitim alanında yürüyen işbirliği 25 Kasım 2014 tarihinde yenilenmiştir.

EĞİTİM KURUMLARI

Bakü Türk İlkokulu, Ortaokulu ve Anadolu Lisesi

Bakü’de yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının ilköğretim çağındaki çocuklarının temel eğitim ihtiyacını karşılamak amacıyla iki ülke Cum-

⁶<http://www.yok.gov.tr/web/mevlana>

hurbaşkanları arasında imzalanan Protokol gereğince 14.08.2000 tarihinde Bakü Türk Anadolu Lisesi bünyesinde Bakü Türk İlköğretim Okulu açılmış ve 2000–2001 eğitim-öğretim yılında faaliyetine başlamıştır. 2007–2008 eğitim-öğretim yılında ilk mezunlarını veren okuldan 2007–2015 yılları arasında **827** kişi mezun olmuştur. 2015-2016 eğitim öğretim yılı başı itibariyle de Bakü Türk İlkokulu'nda 730, Ortaokulda ise 411 öğrenci öğrenim görmektedir. Bakü Anadolu Lisesinde ise 1997-2015 yılları arasında toplam 1021 öğrenci mezun verilmiş olup, 2015-2016 eğitim öğretim yılı başı itibariyle de 462 öğrenci öğrenim görmektedir. Bakü' de Türkiye Türkçesini öğretmek amacı ile kurulmuş olan Türkiye Türkçesi Eğitim Öğretim Merkezinde, 1995–2015 yılları arasında 1926 kişiye çeşitli seviyelerde sertifika verilmiş olup 2015-2016 eğitim öğretim yılı başı itibariyle de 311 kursiyer öğrenim görmektedir.

Azerbaycan'da bulunan eğitim-öğretim kurumlarında 2015-2016 eğitim-öğretim yılı başı itibariyle 72 T.C. vatandaşı, 16 Azeri uyruklu toplam 88 öğretmen görev yapmaktadır.

BÜYÜK ÖĞRENCİ PROJESİ

Büyük Öğrenci Projesi kapsamında; Azerbaycan'a 1992-2012 yılları arasında yükseköğrenim için 5278 devlet bursu kontenjanı verilmiş, bu kontenjanın 4148'i kullanılmış ve bu öğrencilerden 1604'ü mezun olarak ülkelerine dönmüştür. 2013-2015 yılları arasında Türkiye burslarından 455 Azeri öğrenci faydalanmıştır.⁷

3. TÜRKİYE – KAZAKİSTAN EĞİTİM İLİŞKİLERİ

16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını kazanan Kazakistan Cumhuriyeti ile eğitim ilişkileri, 1992 yılı başında MEB yetkililerinden oluşan heyetin Kazakistan'a yaptıkları ziyaret ve bu ziyarette eğitim iş birliği konularının genel kapsamını belirleyen ön protokollerin imzalanması ile başlamıştır. Türkiye Kazakistan Eğitim İlişkileri 04/03/1997 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı ile Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı Arasında imzalanan Eğitim İş Birliği Anlaşmasına göre şekillenmektedir. Ayrıca iki ülke arasında gelişen işbirliği ve eğitim süreçlerindeki değişime dayalı olarak da 25 Eylül 2014 tarihinde Astana'da yeni bir protokol imzalanmıştır.

---

⁷ YTB, 2016, a.g.e.

EĞİTİM KURUMLARI

Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi

4 Mayıs 1993 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Türkistan Şehrinde Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi Kurulmasına Dair Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna İlişkin Kanun” ile Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi kurulmuştur. Üniversitede 142 örgün öğretim, 54 hazırlık sınıfı, 474 uzaktan eğitim olmak üzere toplam 670 Türk vatandaşı öğrenci öğrenim görmektedir.

Yaygın Mesleki Eğitim Merkezi (YAMEM)

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı ile Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi arasında 25/06/1998 tarihinde imzalanan protokol ile Kazakistan Kentau şehrinde 1998 yılında Yaygın Eğitim Merkezi (YAMEM) kurulmuştur. Merkezde Türkiye Türkçesi dil kursu, Halı-kilim, Trikotaj, El Sanatları, Hazır Giyim, Bilgisayar, Kuaförlük, Sıhhi Tesisat ve Doğalgaz, Elektrik Tesisatçılığı, Motorlu Araç Teknolojileri, Mobilya ve Ağaç İşleri ile Nakış kursları verilmiştir. Merkezce kapanana kadar 3480 kursiyere sertifika verilmiştir. Bu merkez 2012-2013 eğitim öğretim yılı sonu itibari ile kapatılmıştır.

Almatı Türkiye Türkçesi Eğitim Öğretim Merkezi

Türkiye Türkçesinin öğretilmesine katkıda bulunmak, milli, manevi, tarihi bağları güçlendirmek amacıyla 15 Nisan 1996 tarihinde açılmıştır. Merkezde; 1997–2015 yılları arasında 6246 kişiye çeşitli seviyelerde sertifikalar verilmiştir.

BÜYÜK ÖĞRENCİ PROJESİ

Büyük Öğrenci Projesi çerçevesinde; Kazakistan’a 1992-2012 yılları arasında yükseköğrenim için 5221 devlet bursu kontenjanı verilmiş, bu kontenjanın 3721’i kullanılmış ve bu öğrencilerden 1132’si mezun olarak ülkelerine dönmüştür. 2013-2015 yılları arasında Türkiye burslarından 410 Kazak öğrenci faydalanmıştır.⁸

⁸ YTB, 2016, a.g.e.

4. TÜRKİYE – KIRGIZİSTAN EĞİTİM İLİŞKİLERİ

31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını kazanan Kırgızistan ile Türkiye arasında eğitim ilişkileri 1992 yılı başında ön protokollerin imzalanması ile başlamıştır. Daha sonra 28 Şubat-6 Mart 1992 tarihleri arasında Bakanların da dâhil olduğu bir heyet, ülkelerle ortak yapılacak faaliyetler için mutabakata varmak amacıyla, Kırgızistan’ında içinde bulunduğu Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine yaptığı ziyaret sonucunda her ülke eğitim bakanlığı ile Mutabakat Zabıtları imzalanmıştır. Gelişen eğitim ilişkileri sonucunda pek çok anlaşma imzalanmış olup en son eğitim işbirliği anlaşması 28 Haziran 1996 tarihinde Bişkek’te imzalanmıştır. İki ülke arasında gelişen ilişkiler ve eğitim süreçlerindeki değişimlere dayalı olarak 6 Mayıs 2008 tarihinde Ankara’da Eğitim ve Bilim Mutabakat Zaptı imzalanarak eğitim alanında yeni bir protokol imzalanmıştır. Ayrıca 26 Nisan 2011 tarihinde “Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi’nin İşleyiş Esaslarına” ilişkin yeni bir anlaşma imzalanmıştır.

EĞİTİM KURUMLARI

Kırgızistan’da MEB tarafından açılan 1 Anasınıfı, 1 İlkokul, 1 Ortaokul, 1 İmam Hatip Ortaokulu, 1 Anadolu Lisesi, 1 Anadolu Kız Meslek Lisesi, 1 Türkiye Türkçesi Eğitim Öğretim Merkezi ve Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi bulunmaktadır.

Bişkek Türk İlkokulu, Ortaokulu, İmam Hatip Ortaokulu ve Anasınıfı

Bişkek Türk İlkokulunda 2015-2016 eğitim öğretim yılı başı itibari ile 115 erkek ve 135 kız öğrenci olmak üzere toplam 250 öğrenci, Ortaokulda 86 erkek ve 76 kız öğrenci olmak üzere toplam 162 öğrenci, İmam Hatip Ortaokulunda 25 öğrenci ve Ana sınıfında 30 erkek 19 kız öğrenci olmak üzere toplam 49 öğrenci vardır. Okulda MEB tarafından görevlendirilen 27 öğretmen görev yapmaktadır. Bişkek Türk Ortaokulundan 2014-2015 eğitim öğretim yılı sonu itibariyle 248 öğrenci mezun olmuştur.

Kırgız-Türk Anadolu Kız Meslek Lisesi

Kırgız-Türk Anadolu Kız Meslek Lisesi, 1992-1993 eğitim öğretim yılı başında açılmıştır. Öğrenciler, 8. sınıfı başarıyla bitiren adaylar arasından sınavla seçilmektedir. Hazırlık + 3 yıl olmak üzere toplam 4 yıl üzerinden eği-

tim-öğretime devam edilmektedir. Okulda, Kırgızistan'ın çeşitli bölgelerinden gelen öğrencilere parasız yatılı barınma imkânı sağlanmaktadır. Okulda; 2015–2016 öğretim yılı başı itibariyle; 10 Türk ve 6 Kırgız öğretmen görev yapmaktadır. 2015-2016 eğitim-öğretim yılı başı itibarıyla okulda, 197 Kırgız kız öğrenci öğrenim görmektedir. Okul, ilk mezunlarını 1996 yılında vermiş olup, 2014-2015 öğretim yılı sonu itibariyle bu güne kadar 623 öğrenci mezun olmuştur.

Kırgız-Türk Anadolu Lisesi

Kırgız-Türk Anadolu Lisesi, 1992-1993 öğretim yılında açılmıştır. 2015–2016 öğretim yılı başı itibariyle; okulda MEB tarafından görevlendirilen 1 müdür, 1 müdür yardımcısı ve 12 öğretmen olmak üzere toplam 14 kişi görev yapmaktadır. 2015-2016 eğitim öğretim yılı başı itibariyle 52'si T.C. vatandaşı ve 144'ü Kırgız vatandaşı olmak üzere toplam 196 öğrenci bulunmaktadır. 2014-2015 eğitim öğretim yılı sonu itibariyle de bu güne kadar 491 öğrenci mezun olmuştur.

Türkiye Türkçesi Eğitim Öğretim Merkezi

Merkez, 29.01.1996 tarihinde eğitim öğretim faaliyetine başlamıştır. Ayrıca Bışkek, Oş ve Celalabat'ta bazı üniversite, lise ve askeri okullarda da Türkçe öğretimi yapılmaktadır. 2015-2016 ders yılının 1.döneminde toplam 1.681 kursiyer kayıt yaptırmış olup, bu kursiyerlerden sertifika programına tabi 787 öğrenciden 554'ü sertifika almıştır, TTÖMER verilerine göre açılış tarihinden itibaren 2015-2016 eğitim-öğretim yılı itibarıyla toplam 27.100 kursiyere Türkçe öğretimi verilmiştir.

Kırgızistan–Türkiye Manas Üniversitesi

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Türkiye Cumhuriyeti ile Kırgız Cumhuriyeti Hükümetleri arasında imzalanan anlaşma gereği Kırgızistan'ın başkenti Bışkek'te 1995 yılında kurulmuştur. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi faaliyetlerine 1997-1998 eğitim-öğretim yılında başlamıştır.

Üniversite 2014-2015 Eğitim-Öğretim Yılında 9 Fakülte, 4 Yüksekokul, 1 Meslek Yüksekokulu'nda 4.634 lisans ve önlisans, 2 Enstitüde ise toplam 240 lisansüstü öğrenciye eğitim vermektedir. Üniversite, 307 İdari, 380 Tam Zamanlı Akademik olmak üzere toplam 687 personelle faaliyetlerini sürdürmektedir. 2014-2015 eğitim-öğretim yılı itibariyle geçmiş 19 yıl içerisinde Üniversite Fakülte ve Yüksekokullarından toplam 4.702 lisans ve önlisans öğrencisini mezun etmiştir.

BÜYÜK ÖĞRENCİ PROJESİ

Büyük Öğrenci Projesi çerçevesinde; Kırgızistan'a 1992-2012 yılları arasında yükseköğrenim için 5367 devlet bursu kontenjanı verilmiş, bu kontenjanın 3404'ü kullanılmış ve bu öğrencilerden 896'sı mezun olarak ülkelerine dönmüştür. 2013-2015 yılları arasında Türkiye burslarından 311 Kırgız öğrenci faydalanmıştır.⁹

5. TÜRKİYE – ÖZBEKİSTAN EĞİTİM İLİŞKİLERİ

01 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlığını kazanan Özbekistan ile eğitim ilişkileri 1992 yılı başında MEB yetkililerinden oluşan heyetin Türk Cumhuriyetlerine yaptıkları ziyaret ve bu ziyarette iş birliği konularının genel kapsamını belirleyen ön protokollerin imzalanması ile başlamıştır. Daha sonra 28 Şubat-6 Mart 1992 tarihleri arasında aralarında yapılan görüşmelere sonrasında her iki ülke eğitim bakanlığı ile mutabakat zabıtları imzalanmıştır. Fakat 1999 Şubat ayında Özbekistan'da yaşanan olaylardan dolayı anlaşma sürelerinin bitmesi gerekçesiyle Özbekistan'da faaliyet gösteren tüm Özbek-Türk Liselerinin faaliyetine son verilmiş ve Türkiye'deki üniversitelere devam eden Özbek öğrenciler ülkelerine geri çekilmiştir. Gelişen eğitim ilişkileri sonucunda Özbekistan Cumhuriyeti Ali ve Orta Mahsus Talim Vezirliği ile MEB arasında en son 22 Eylül 1994 tarihinde “Eğitim, Uzman Değişimi ve Yetiştirilmesi Alanlarında İşbirliğinin Daha da Geliştirilmesi Hakkında Antlaşma” imzalanmıştır.

EĞİTİM KURUMLARI

Taşkent'te yaşayan Türk vatandaşlarının ilköğretim çağındaki çocukların temel eğitim ihtiyacını karşılamak amacıyla, 21 Ekim 1993 tarihinde açılan “Taşkent Türk İlkokulu” 1998 yılında da Taşkent Türk İlköğretim Okulu olarak değiştirilmiştir. 28.06.1999 tarih ve 10/7910 sayılı yazı ile söz konusu okulun faaliyetine sadece Türk kimliği taşıyanların çocuklarına eğitim vermek şartıyla izin verilmiştir. Taşkent Türk İlkokulu ve Ortaokulunda; 2015–2016 eğitim öğretim yılı başı itibariyle; MEB tarafından görevlendirilen 14 öğretmen görev yapmaktadır. İlkokulda 100, ortaokulda 65 olmak üzere toplam 165 öğrenci öğrenim görmektedir. Ayrıca, okuldan; 1993-1994 öğretim yılından 2014-2015 öğretim yılları arasında toplam 249 öğrenci mezun olmuştur.

⁹ YTB, 2016, a.g.e.

BÜYÜK ÖĞRENCİ PROJESİ

Büyük Öğrenci Projesi çerçevesinde; Özbekistan'a 1992-2012 yılları arasında yükseköğrenim için 3225 devlet bursu kontenjanı verilmiş, bu kontenjanın 1886'sı kullanılmış ve bu öğrencilerden 291'i mezun olarak ülkelerine dönmüştür. 2013-2015 yılları arasında Türkiye burslarından 185 Özbek öğrenci faydalanmıştır .

6. TÜRKİYE – TÜRKMENİSTAN EĞİTİM İLİŞKİLERİ

27 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığını kazanan Türkmenistan ile eğitim ilişkileri 1992 yılı başında MEB yetkililerinden oluşan heyetin Türk Cumhuriyetlerine yaptıkları ziyaret ve bu ziyarette iş birliği konularının genel kapsamını belirleyen ön protokollerin imzalanması ile başlamıştır. 2000 yılında imzalanan 5. Daimi Komisyon Toplantı Tutanağı ile eğitim alanında işbirliğine devam edilmiştir. 2011 yılında da Daimi Komisyon Toplantısı düzenlenmiştir, ancak tutanak imzalanmamıştır. Eğitim alanında yapılan işbirlikleri en son 15 Ağustos 2014 tarihinde “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkmenistan Hükümeti Arasında Eğitim Alanında İşbirliğine Dair Anlaşma (Avaza Muta-bakatı) ile yürümektedir. Söz konusu anlaşma gereği;

1)“Ortak Türkmen Türk Okulu Tüzüğü”

2)“Ortak Türkmen Türk Üniversitesi Tüzüğü”

3)“Türkmenistan Eğitim Bakanlığı ile Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı Arasında Eğitim Alanında İşbirliğinin Geliştirilmesinden Sorumlu Hükümetler arası Ortak Türkmen-Türk Konseyine İlişkin Tüzük ”ün hazırlanması kararlaştırılmıştır. Okul ve üniversitenin işleyişi için hazırlanmış olan Ortak Türkmen-Türk Okulu Anlaşma Taslağı ve Yönetmeliği ile Uluslararası Türkmen-Türk Üniversitesi Kuruluş Anlaşması ve Tüzüğü 28 Ağustos 2015 tarihinde Antalya’da gerçekleştirilmiş olan Eğitim Alanında İşbirliğine Dair Hükümetlerarası Türk-Türkmen Konseyi toplantısında Eğitim Bakanlarının başkanlığında müzakere edilmiştir.

EĞİTİM KURUMLARI

Türkmenistan Aşkabat'ta MEB' e bağlı Aşkabat Türk İlkokulu, Aşkabat Türk Ortaokulu, Aşkabat Türk Anadolu Lisesi ve Türkiye Türkçesi Eğitim

Öğretim Merkezi ve Aşkabat Yaygın Mesleki Eğitim Merkezi olmak üzere 5 eğitim-öğretim kurumu bulunmaktadır.

Aşkabat Türk İlk Okulu, Orta Okulu ve Anadolu Lisesi

1992 yılında MEB ile Türkmenistan Bilim ve Kültür Bakanlığı arasında yapılan işbirliği Protokolü gereğince, Aşkabat'ta yaşayan Türk ve Türkmen vatandaşlarının ilköğretim çağındaki çocuklarının temel eğitim ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 1993–1994 eğitim öğretim yılı başında açılarak faaliyetine başlamıştır. 2015-2016 eğitim öğretim yılı başı itibariyle 732 öğrenci görmektedir. Aşkabat Türk Orta Okulunda ise 2015–2016 eğitim öğretim yılı başı itibariyle; 416 öğrenci bulunmaktadır. 1993-2015 yılları arasında Aşkabat Türk İlköğretim Okulu'ndan 1015 öğrenci mezun olmuştur. Aşkabat' ta 1993 yılında açılan Aşkabat Türk Anadolu Lisesinde 2015-2016 eğitim öğretim yılı başı itibariyle 257 öğrenci öğrenim görmektedir. 1999-2015 yılları arasında Aşkabat Türk Anadolu Lisesi'nden 792 öğrenci mezun olmuştur.

Aşkabat Türkiye Türkçesi Eğitim Öğretim Merkezi:

Merkez, Türkmenistan Bilim ve Kültür Bakanlığı ile MEB arasında yapılan 08.04.1993 tarihli anlaşmaya istinaden 1993–1994 eğitim öğretim yılında faaliyetine başlamıştır. Merkezde; 2015-2016 eğitim öğretim yılı başı itibariyle, MEB tarafından görevlendirilen 1 idareci, 7 öğretmen olmak üzere toplam 8 kişi görev yapmakta olup, 223 kursiyer bulunmaktadır. 1993-2015 yılları arasında Aşkabat Türkiye Türkçesi Eğitim Öğretim Merkezi'nden 10107 kursiyer mezun edilmiştir.

Aşkabat Yaygın Meslekî Eğitim Merkezi

Aşkabat' ta örgün eğitim kurumlarının yanı sıra bir de mesleki eğitim veren ve 01.05.1996 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı ile Türkmenistan Bilim Bakanlığı arasında imzalanan “**Eğitim Alanında İşbirliği Protokolü**” çerçevesinde açılan “Aşkabat Yaygın Eğitim Merkezi” bulunmaktadır. Merkezde; 2010–2011 eğitim öğretim yılı sonu itibariyle bugüne kadar **3874** kişiye mesleki eğitim verilmiştir. Merkez 01.04.2013 tarihi itibarıyla kapatılmıştır.

BÜYÜK ÖĞRENCİ PROJESİ

Büyük Öğrenci Projesi çerçevesinde; Türkmenistan'a 1992-2012 yılları arasında yükseköğrenim için 5267 devlet bursu kontenjanı verilmiş, bu konten-

janın 4367'si kullanılmış ve bu öğrencilerden 1733'ü mezun olarak ülkelerine dönmüştür. 2013-2015 yılları arasında Türkiye burslarından 225 Türkmen öğrenci faydalanmıştır.¹⁰

7. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Hazırlanan raporda; Türkiye ile Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Azerbaycan arasındaki eğitim ilişkileri genel olarak dört başlık altında incelenmiş ülkeler özelinde istatistikî veriler ise üç ana başlık altında özetlenmiştir. Yukarıda genel olarak istatistikî bilgiler ve yapılması planlanan eğitim işbirliklerine ilişkin anlaşma, eğitim materyalleri desteği, seminer ve diğer işbirliklerine ilişkin genel bilgiler verilmiştir. Bu bölümde ise diğer işbirlikleri haricinde yukarıda açıklanan üç alandaki hedeflerin gerçekleştirilme durumu, anlaşmalar konusunda günümüzde yapılabilecekler, yaklaşık 25 yıllık bir eğitim işbirliği deneyimlerine dayalı olarak gelecekte yapılabilecek faaliyetlere ilişkin önerilere yer verilmiştir.

Türk Cumhuriyetleri ile yapılan ve ülkeler arasında kalıcı işbirliğinin temelini atması beklenen en önemli proje, Büyük öğrenci projesidir. Bu proje, 1992 yılından itibaren, Türkiye'ye Türk Cumhuriyetleri ve Akraba Topluluklarından burslu olarak öğrenci kabulünü sağlayan çok önemli bir projedir. Bu proje ile Türkiye'nin bağımsızlıklarının hemen ardından, Türk Cumhuriyetleri ile uzun süreli ve kalıcı bir ilişki içine girmek istediği ve her alanda sağlam işbirliklerinin temelini atmak istediği söylenebilir. Bu amaçla oldukça önemli bir sayı olan 25944 kontenjanın Türk Cumhuriyetlerine verildiği görülmektedir. Ancak bu öğrenci kontenjanının yaklaşık % 25'inin mezun olabildiği görülmektedir. Aynı zamanda bursu kesilen öğrenci sayısının mezun olan ve öğrenim gören öğrenci sayısından daha fazla olması da düşündürücü bir sonuçtur. Büyük Öğrenci Projesi kapsamında 2003 yılına kadar Türk Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye ortaöğretime de öğrenci kabul edilmiştir. Toplamda 3613 öğrenci için verilen kontenjanın yaklaşık % 50'si kullanılmamış öğrenim için Türkiye'ye gelen öğrencilerden 890' ı mezun olabilmıştır. Yine lisans ve lisansüstü öğrencilerde olduğu gibi ortaöğretimde de % 25 oranında öğrencinin başarılı olduğu görülmektedir. Türkiye, Türk Cumhuriyetlerinden 2003 yılın-

---

¹⁰ YTB, 2016, a.g.e.

dan sonra ortaöğretime öğrenci almamaktadır.

2012 yılına kadar MEB Yurt Dışı İlişkiler Genel Müdürlüğüne organize edilen ve Büyük Öğrenci Projesi kapsamında gelen öğrenciler, 2012 yılından itibaren Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığınca organize edilen “Türkiye Bursları” ile Türkiye’ de öğrenim imkanı bulmaktadırlar. Bu kapsamda şu anda Türkiye’ de lisans, yüksek lisans ve doktora kapsamında 12575 öğrenci öğrenim görmektedir. Türk Dili Konuşan ülkeler kategorisi ile “Kazakistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Kırgızistan ve Özbekistan” dan 5054 öğrenci Türkiye’ de halen eğitim görmektedir.¹¹

Türkiye dostu öğrenci yetiştirmeyi ve Türk Dünyasının birbiriyle etkili bir birliklilik kurmasını hedefleyen Büyük Öğrenci Projesi oldukça güzel bir amaçla hazırlanmış ve uygulamaya konmuştur. Ancak sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde projenin amacı, hedef kitle için beklenen başarı düzeyi ve misyon açısından genel bir değerlendirme yapıldığında sonuçların istenilen düzeyde başarı sağlamadığı söylenebilir. Ancak eğitime yapılan yatırımın uzun soluklu olduğu ve ürünlerinin gelecek süreç içinde de beklendiği unutulmamalıdır. Aynı zamanda ülkeler bazında Türkiye’ de mezuniyet programları yapıldığı ancak törene katılımların sayısının oldukça düşük olduğu söylenebilir. Büyük Öğrenci Projesi ile ilgili olarak, Türkiye’nin hedefi ve üstlendiği misyonun sadece mezun vermekle kalmayıp bu mezunların takibi, Türkiye ve Türk Dünyası ile ilgili işbirlikleri vb. çalışmalardaki durumlarının da tespiti son derece önemlidir. Başta planlanan ve üzerinden çeyrek asır geçen bir projenin ürünlerinin somut ve verilere dayalı olarak görülmesi gerekir. Bu açıdan mezun takip sistemi, Türk Dünyasında Türkiye Burslusu öğrenciler ve Kamu ve Eğitim diplomasisi adına bunların işlevleri konusu belirsiz ya da kendi olağan seyrine bırakılmış durumdadır.

Büyük Öğrenci Projesi ile ilgili olarak, hali hazırda Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, TİKA veya MEB yetkililerince mezun bilgi sistemi kurulabilir. Mezunlar ve öğrenim gören öğrenciler arasında bir işbirliği ve etkileşim sağlanarak öğrenim görenlerin sorun, beklenti ve gelecek perspektiflerine ışık tutulabilir. Aynı zamanda programın eksiklik ve geliştirilebilecek noktaları yine mezun ve öğrenim gören öğrencilerle birlikte çalışılabilir.

Büyük Öğrenci Projesi ile ilgili olarak yukarıda yapılan yorumlar genel

---

¹¹ <http://www.kdk.gov.tr>

olarak Türkiye ve Türkiye’deki yetkililerin sorumluluklarına ilişkin olarak verildi. Ancak bu proje kapsamında, Kırgızistan, Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan’ a da bir takım yükümlülük ve Türk Dünyası ile ilgili işbirliklerin gelişimi açısından önemli görevler düşmektedir. Bu ülkelerin de anlaşma ve yükümlülükler gereği öğrencilerin takibini yapmaları, kontenjanların kullanılması konusunda hassasiyetle üzerine gidilmesi ve mezunların istihdamı gibi konuları bir misyon gereği takip etmeleri gerekmektedir. Aynı zamanda Türk Cumhuriyetlerinde, Türkiye’den alınan doktora gibi unvanların tanınması ve denklik problemlerinin olduğu bir gerçek olarak Türkiye Burslusu öğrencilerinin önlerine çıkmaktadır. Böyle sorunlarla mücadele eden ve sonuç almak için uzun zaman çalışan bursiyerler, motivasyon kaybı yaşamakta ve bir misyonun parçası olmaktan daha çok günlük yaşam çabası içinde alanlarından uzaklaşmaktadırlar. Ya da ülkelerine döndüklerinde denklik ve iş kaygılarından dolayı Türkiye’deki burslarını kaybederek farklı alanlarda iş hayatına yönelmektedirler. Bu durum tüm Türk Dünyası için yetişmiş kalifiye elemanın kaybına yol açmakta ve toplumlar için itici güç olan akademik bilgi ve beceriye sahip nitelikli elemanların farklı alanlara yönelmesine sebep olmaktadır. Bu gibi durumlar göz önüne alınarak Türk Cumhuriyetlerinin, Türk Keneşi ve Üye ülkelerin ilgili yetkililerinin gerekli önlemleri almaları son derece önemlidir.

Büyük Öğrenci Projesi ile ilgili olarak Özdemir ve Can yapılan araştırmalara dayalı olarak yaşanan problemleri dört başlık altında toplamıştır; *burslar, yurtlar, mezuniyet ve diğer sorunlar*.¹² Yapılan araştırmalarda “*Öğrenciler; verilen burs ücretlerini yeterli görmemekte, yurt ortamlarının daha da iyileştirilmesi gerektiği konusunu dile getirmektedirler. Türkiye’den alınan diplomaların denkliğiyle ilgili sorun yaşanan ülkelerle diplomatik kanallarla görüşülmesi gerektiğini ve denklik sorununun çözülmesi gerektiğini dile getirmektedirler. Öğrenciler bazı şehirlerde toplu taşıma ücretlerinden şikâyetçi olduklarını ifade etmektedirler. Üniversite ve bölüm seçimindeki yanlışlıklar yapıldığını ve üniversite ve üzeri seviyede öğretim için gerekli dil seviyesine sahip olmadıklarını ifade etmektedirler. Bununla birlikte, Türkiye’de çalışmak isteyen başarılı öğrencilerin, çalışma hayatına geçiş süreci kolaylaştırılması ve bu süreci Türkiye’den takip etmesine imkân verilmesini istemektedirler. Ayrıca, mezun*

¹² Özdemir, Ç. ve Can, T. (2016). Türkiye’nin Büyük Öğrenci Projesi.

<http://www.21yyte.org/arastirma/ekonomik-arastirmalari-merkezi/2013/06/03/7030/21>

öğrencilerle-özellikle burslu olarak öğrenim görenlerin-ilişkileri koparmamak için sağlıklı işleyen bir mezun takip sistemi kurulması ve mezunların birbiriyle rahatlıkla iletişim kurabilecekleri (çevrimiçi veya yüz-yüze) ortamlar geliştirilmesi...” noktalarının ön plana çıktığı söylenebilir.

Büyük Öğrenci Projesinden sonra hayata geçen ve günümüzde Türkiye’ nin başta Türk Cumhuriyetleri ve Akraba Topluluklar olmak üzere dünyada yaklaşık 150 ülkeden 140 binin üzerinde öğrencinin başvuru yaptığı “Türkiye Bursları” nda, Büyük Öğrenci Projesinde yaşanan ve soyut, büyük beklentilerinin ötesinde, daha somut, uzun vadeli ve kalıcı eğitim, ekonomik, ticari, siyasi, kültürel ve bilimsel bağların kurulmasına ve geliştirilmesine hizmet edecek projelere önem verilmesi, mezunların takibi, devletler düzeyinde işbirlikleri ve bu işbirliklerinin sonuçlarının değerlendirildiği çalışmaların yapılmasına önem verilmelidir.

Kalkınma Bakanlığının hazırladığı raporda da Türkiye bursları ile ilgili yukarıdaki önerilere ek olarak uygulama süreçleri ışığında aşağıdaki öneriler getirilmiştir; *“Türkiye Bursları programı kapsamında verilen bursların da öğrenci başarısına ve niteliklerine göre kademelendirilmesi ve farklılaştırılması değerlendirilmelidir. Öğrenci seçim ve yerleştirme sürecinde üniversitelerin öncelikleri ve akademik beklentileri karşılanmalıdır. Burslu seçim ve yerleştirme süreciyle, akademik takvim arasında uyum gözetilmelidir. Uluslararası öğrencilere lisansüstü eğitim verebileceği belirlenen üniversitelere kontenjan ayrılarak kendi öğrencilerini seçme yetkisi verilmeli ve böylece üniversitelerin burs sisteminde aktif bir rol üstlenmeleri sağlanmalıdır. Türkiye Bursları gibi genel programların dışında seçim süreci, kriterleri ve burs miktarı farklılaştırılmış burs programları (Fulbright Programı gibi) hayata geçirilebilir”¹³*

Hazırlanan bu raporda Türk Cumhuriyetleri ile Eğitim İlişkileri “Ülkelerdeki Eğitim Kurumları” başlığı altında da özel olarak incelenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti tarafından Türk Cumhuriyetleri arasında eğitim alanındaki işbirliğini geliştirmek, yurtdışında yaşayan vatandaşların çocuklarının eğitim ihtiyaçlarının karşılanması, bu ülke ve toplulukların eğitim öğretimlerine yardımcı olmak, Türkçenin ve Türk kültürünün yaygınlaştırılmasını sağlamak ve bu ülkelerin ihtiyacı olan ara elamanlarını yetiştirmek amacıyla MEB iş birliğinde Türk Cumhuriyetlerinde eğitim- öğretim kurumları açılmıştır. MEB’ na bağlı;

¹³ Yalçın, S., Ayhan, M., Ünal, M. ve Karakaş, H. (2014).a.g.e.

Azerbaycan’ da dört, Kırgızistan’ da beş, Özbekistan’ da iki ve Türkmenistan’ da dört olmak üzere toplam on beş eğitim kurumu vardır. Bu kurumlarda, 2015–2016 eğitim öğretim yılı başı itibariyle; MEB tarafından görevlendirilen 29 yönetici ve 214 öğretmen olmak üzere toplam 243 kişi görev yapmakta olup, toplam 6667 öğrenci ve kursiyer bulunmaktadır.

Türkiye’ nin eğitim alanında Türk Cumhuriyetlerinde doğrudan katkı sağladığı ve görünen yüzü olan eğitim kurumları Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında bir köprü görevi üstlenmektedir. Öyle ki kendi vatandaşları dışında Türk Cumhuriyetlerinin vatandaşlarının kaliteli bir eğitim alması, Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasında birer kültür elçisi görevi üstlenmesi amacıyla öğrenci yetiştiren eğitim kurumları 1991 yılından itibaren Türkçe öğretimi başta olmak üzere, meslek edindirme kursları ve örgün eğitim kurumlarında binlerce öğrenciyi hayata hazırlayarak mezun etmektedir. Bu açıdan Türkiye’ nin Türk Dünyasında görünen yüzü ve gönüllü elçisi konumunda olan mezunlar Türkiye açısından büyük bir misyon üstlenmişlerdir. Bu misyonun gönüllü elçilerini yetiştiren MEB öğretmen ve yöneticileri de Türkiye’ nin buldukları ülkelerde en önemli temsilcileridir. Bu bilinçle MEB tarafından özel sınavla seçilen ve oryantasyon eğitimlerinden geçirilen öğretmenlerin sorumluluklarının bilincinde hareket etmeleri ve görevlerini en iyi şekilde sürdürmeleri son derece önemlidir. Türkiye’ nin maddi ve manevi yatırımlarının yürütücüleri olan öğretmenler Türk Cumhuriyetlerinde Türkiye ve Türk Dünyası işbirliğinin tesisinde önemli bir görev yürütmektedirler. Eğitim kurumları açılmasının amaçları ve uygulanan programlar genel olarak değerlendirildiğinde sayısal olarak amacın yerine getirildiği söylenebilir. Ancak Kamu ve Eğitim Diplomasisinin gereği olarak Türk Dünyası ile işbirlikleri, dil öğrenme, iletişim ve akrabalık bağlarını güçlendirme adına bu kurumların verilere dayalı ve her yıl düzenli olarak merkez teşkilatlarına rapor vermeleri hayati öneme sahiptir.

Türkiye’ nin Türk Cumhuriyetlerinde açtığı eğitim kurumları çok önemli bir görevi yerine getirirken bir takım sıkıntılar ve uygulamadan kaynaklanan sorunlarla da karşılaşmaktadırlar. Öğretmenlerin beş yıllığına görevlendirilmeleri ve yıllık olarak görevlendirme sürelerinin uzatılması, görev yaptıkları ülkelerdeki sosyal yaşam ve sağlık hizmetlerinin kalitesi, dilden kaynaklanan problemler, görevli oldukları ülkelerde hizmet puanlarının asgari puan düzeyinden sayılması vb. problemler öğretmen ve yöneticiler açısından zaman za-

man motivasyon kayıplarını beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda hizmet alımları ve okulun demirbaşlarının büyük ölçüde Türkiye' den karşılanması zaman kaybı ve buna dayalı farklı sorunları da beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda protokoller gereği müfredat ve çalışma koşullarının bağlı oldukları ülke ve Türkiye ile uyumu açısından da bir takım problemlerin yaşanması kaçınılmazdır.

Yukarıda sayılan problemlerin, çoğunluğu maddi kaynaklı ve Bakanlık tarafından özellikle son yıllarda yapılan yatırımlarla yönetici ve öğretmenlerin kısa sürede rahatlatılacağı konulardır. Ancak öğretmen ve yöneticilerin görevli oldukları süre içinde yaşadıkları mesleki tükenmişlik ve okul ikliminin olumsuz bir hal aldığı durumlar, maddi çözümlerin dışında ve en önemli problem olarak karşılaşılabilecek sorunlardır. Bu açıdan başta Eğitim Müşavirlikleri olmak üzere Merkez teşkilatı ve okul yöneticilerinin bu konularda çalışma yapmaları önemlidir. MEB 4 Mart 2015 tarihinde yayınladığı Uzman Yardımcılarının Tez Konuları¹⁴ içinde Yurt Dışı Teşkilatları ile ilgili konuların da çalışılması gerekliliğini önemle vurgulamıştır. Ancak bununla birlikte oryantasyon eğitimi alan görevli öğretmenlerin yurtdışında da sürekli mesleki gelişimlerine önem verilmelidir.

Türkiye Cumhuriyetinin Türk Cumhuriyetlerinde yükseköğretim kurumları olarak iki üniversitesi bulunmaktadır. Bu üniversitelerden biri olan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek' te 1995 yılında kurulmuş ve 2015 yılı itibari ile 4702 öğrenci mezun vermiştir. Türk dünyası için büyük bir misyon görevi yürüten KTMÜ, Türk Cumhuriyetlerinden aldığı öğrenciler ile Türk Dünyasının işbirliğine önemli katkılar sağlamaktadır. Türk Uygarlığı Araştırma Merkezi ve Orta Asya Araştırmaları Merkezi gibi Türk Cumhuriyetleri ve Türk kültür ve işbirliği konularında doğrudan araştırmalar yürüten üniversite Türk Dünyasının işbirliği ve etkileşimine önemli katkılar sağlamaktadır.

Türkiye Cumhuriyetinin Türk Dünyasında bulunana ikinci yükseköğretim kurumu da Kazakistan' da 1992 yılında açılan Hoca Ahmet Yesevi üniversitesidir. Hoca Ahmet Yesevi üniversitesi de Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesinde olduğu gibi Türk Dünyası ile ilgili araştırmalar yapan, yetiştirdiği öğrenciler ile Türk Dünyasının etkileşimine önemli katkılar sağlayan bir üniversitedir. Her iki üniversite de yerine getirdikleri bu önemli görevlerini Türkiye ve

---

¹⁴<http://www.sgb.meb.gov.tr/www/mill-egitim-uzman-yardimciligi-tez-konulari>

Türk Cumhuriyetlerinin işbirlikleri konusunda yapacakları süreli yayınlar, araştırmalar ve özellikle Büyük Öğrenci Projesinden başlayarak, Türkiye Bursları ve Mevlana kapsamında Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri ile etkileşime geçmiş öğrenci ve öğretim elemanlarının takip, işbirliği ve proje süreçlerinin yönetimlerini sağlayacak şekilde projeler geliştirmeleri olacaktır.

Hazırlanan raporda üçüncü başlık olarak ele alınan konu Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasında imzalanan anlaşma ve protokollerdir. Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlığa kavuşmalarını takip eden en kısa zamanda eğitim alanında işbirliklerini geliştirmek adına karşılıklı anlaşma ve protokoller yaparak eğitim alanında önemli uygulamaların hayata geçirilmesi istemiştir. Daha sonraki süreçlerde karşılıklı anlaşmalarla eğitim işbirliği ve ilişkileri sürekli canlı tutulmaya çalışılmıştır. Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında eğitim işbirliklerine ilişkin ön protokoller 1992 yılında imzalanmıştır. Ön protokollerden sonra ülkeler arasında belirlenen ihtiyaç ve gelecek perspektifleri ışığında Kazakistan ile 1997 yılında, Kırgızistan ile 1996 yılında, Azerbaycan ile 2000 yılında, Türkmenistan ile 1996 yılında, Özbekistan ile 1994 yılında anlaşmalar imzalanmış ve yaklaşık on beş yıl Türk Cumhuriyetleri ile eğitim işbirlikleri bu anlaşmalar gereğince yürütülmüştür. Ancak değişen dünya koşulları, gelişen ilişkiler ve eğitim sistemlerinde yaşanan gelişmeler ışığında Kırgızistan’ da 2011, Kazakistan ve Türkmenistan’ da ise 2014 yılında yeniden eğitim işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. Aynı zamanda 28 Ağustos 2015 tarihinde Türkmenistan ile ortak bir üniversite kurulması konusunda anlaşma sağlanmıştır. Yapılan ikili anlaşmalar yaklaşık on beş yılın ardından süreçte yaşanan deneyimlere, ihtiyaç ve ortak ideallere dayalı olarak yeniden güncellenmeye başlanmıştır. Öyle ki Türkmenistan ile yapılan “Avaza Mutabakatı” ile kurumların işleyişine ilişkin yeni tüzük ve uygulamaların güncellenmesi sağlanırken, 2011 yılında Kırgızistan ile yapılan anlaşma gereğince eğitim kurumlarının işleyişi yeniden düzenlenmiş, Büyük Öğrenci Projesinde elde edilen deneyimlere dayalı olarak “Türkiye Burslarının” uygulaması (gerçekçi ve sekiz alanda kullanılan kontenjanlar) ile bu süreçlerin etkili kılınmaya çalışıldığı görülmektedir. Yine Mevlana programı kapsamında 2011 yılında çıkarılan ve sadece öğrenci ve öğretim elemanı değişimlerini esas alan yönetmeliğin; öğretim elemanlarının bölge üniversitelerine gelirken bir proje ile gelmeleri¹⁵ ve proje kapsamında ortaya

¹⁵ <http://www.yok.gov.tr/web/mevlana/mevlana-yonetmelik>

bir ürün koymaları gibi gelecek adına planlı ve kalıcı şartların istenmesi anlaşma ve yönetmeliklerin zaman içinde etkililiğinin gözden geçirildiğini göstermektedir.

Sonuç olarak Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile akrabalık bağlarına dayalı ve işbirliğinin artırılmasına yönelik yirmi beş yıl boyunca yaptığı faaliyetler oldukça önemlidir. Eğitime yapılan yatırım özellikle de kültürel ve akrabalık bağlarının gelişmesi için yapılan yatırımlar oldukça uzun süreli beklentileri içerir. Bu açıdan binlerce öğrencinin Türkiye' de öğrenim görerek ülkelerine dönmeleri Türkiye'nin Eğitim Diplomasisi adına oldukça önemli bir başarısıdır. Yine ülkelerde açmış olduğu kurumlar ve bu kurumlarda öğrenim alan öğrenciler Türkiye ile Türk Cumhuriyetlerinin gelecek ilişkileri adına en önemli yatırımlarıdır. Ancak yukarıda açıklanan ve uygulama süreçlerinden doğan aksaklıklarında bir an önce dikkate alınması ve eğitim ilişkileri özelinde Türk Cumhuriyetleri ile yapılan tüm işbirliği ve ilişkilerin karşılıklı olarak kısa, orta ve uzun vadeli stratejik planlarının tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir.

8. KAYNAKLAR

- MEB (2009). Milli Eğitim Bakanlığı, Büyük Öğrenci Projesinin Değerlendirilmesi(1992-2008), Ankara, 2009.
- MEB 2016, Türkiye Ve Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Eğitim İşbirliği (KTMÜ ORASAM Proje Raporuna İlişkin Veriler)
- KDK 2016, Kamu Diplomasisi Kurumu, <http://www.kdk.gov.tr>
- Özdemir, Ç. ve Can, T. (2016). Türkiye'nin Büyük Öğrenci Projesi. <http://www.21yyte.org/arastirma/ekonomik-arastirmalari-merkezi/2013/06/03/7030/21>
- Yalçın, S., Ayhan, M., Ünal, M. ve Karakaş, H. (2014). Yükseköğretimin Uluslararasılaşması Çerçevesinde Türk Üniversitelerinin Uluslararası Öğrenciler İçin Çekim Merkezi Haline Getirilmesi Araştırma Projesi Raporu. Kalınma Araştırmaları Merkezi, Ankara.
- YTB 2016, Türkiye Ve Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Eğitim İşbirliği (KTMÜ ORASAM Proje Raporuna İlişkin Veriler)
- YÖK 2016, Türkiye Ve Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Eğitim İşbirliği (KTMÜ ORASAM Proje Raporuna İlişkin Veriler)
- <http://www.yok.gov.tr/web/mevlana>
- <http://www.sgb.meb.gov.tr/www/mill-egitim-uzman-yardimciligi-tez-konulari>

**25. YILLIK TECRÜBENİN ARDINDAN
TÜRK KENEŞİ BÜNYESİNDEKİ ÜLKELERDE
KÜLTÜR-SANAT İLİŞKİLERİ,
İŞBİRLİKLERİ VE ETKİNLİKLERİ**

HAZIRLAYANLAR

**Prof. Dr. Mehmet BAŞBUĞ
Öğr. Gör. Sebahattin SİVRİKAYA**

İÇİNDEKİLER

I. GİRİŞ.....	151
II. BAĞIMSIZLIK SONRASI TÜRK KENEŞİ'NİN KURULMASINA GİDEN GELİŞMELER.....	152
III. TÜRK KENEŞİ KURUCU ÜYE ÜLKELERİ İLE İLGİLİ YAPILAN İŞBİRLİKLERİ VE ÖNEMLİ KÜLTÜR SANAT FAALİYETLERİ.....	155
IV. TÜRK KENEŞİ ÜYE ÜLKELERİNDEKİ KÜLTÜR- SANAT İŞBİRLİKLERİ VE FAALİYETLERİ.....	163
A. TÜRKİYE' DEKİ KÜLTÜR –SANAT İŞBİRLİKLERİ VE FAALİYETLER.....	163
B. KAZAKİSTAN' DAKİ KÜLTÜR –SANAT İŞBİRLİKLERİ VE FAALİYETLER.....	181
C. KIRGIZİSTAN' DAKİ KÜLTÜR –SANAT İŞBİRLİKLERİ VE FAALİYETLER.....	184
D. AZERBAYCAN'DAKİ KÜLTÜR – SANAT İŞBİRLİKLERİ FAALİYETLER.....	189
V. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	192
VI. KAYNAKLAR.....	196

I. GİRİŞ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, bu birliğe bağlı Kırgızistan, Özbekistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan gibi ülkeler 1991 yılından itibaren bağımsızlıklarına kavuştular.

Bağımsızlıktan sonraki süreç içerisinde Türk dünyasında çok hızlı ve hareketli bir değişim süreci görülmeye başlanmıştır. Bu süreç içerisinde birbirlerini tanıyan ve yakınlaşan Türkiye ile Türk Dünyası ülkeleri arasında dostluk, kardeşlik duygularını geliştirmek ve pekiştirmek, ortak kültür değerlerini öne çıkarmak, aynı kök' ün mensupları olarak tarihsel, kültürel bağlar ile her türlü ilişkileri, işbirliğini geliştirmek ve gerçekleştirmek amacıyla birçok toplantılar, kurultaylar, kongreler, konferanslar, sempozyumlar düzenlenmeye başlanmış, kültürel ve sanatsal faaliyetler yapılmaya çalışılmış, güçlü dünya ülkelerine ve artan küresel tehdide karşı Türkiye ve Türk Cumhuriyetlerinin karşılaştıkları ve karşılaşılabilecekleri muhtemel meseleler, bu meselelerin çözümü gibi konular bu bilimsel toplantılarda ele alınmıştır. Türk dünyası ile ilgili konularda ilişkilerin geliştirilmesi yönünde her alanda yapılabilecek işbirliklerine katkı sağlamak ve ortak paydada buluşmak amacıyla çeşitli dergilerde de makaleler ve kitaplar yayınlanmış, ortak projeler üretilmiş, bu projeler uygulamaya konulmaya başlanmıştır.

“Karşılıklı imzalanan eğitim, kültür, ekonomik, işbirliği gibi anlaşmalar güncelleştirilmiş ve doğal olarak yeni kurum, kuruluş, dernek, vakıf, üniversite gibi birlikte yürütülen projelere dönüşmüştür”¹.

Günümüzde küreselleşme ile birlikte her alanda artan tehditlere karşı tarihi ve kültürel kimliği ve değerleri korumak yeni ve gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarmak ve geleceğin bozulmamış sağlıklı neslini ve tesisini sağlamak zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Bu çalışma bağımsızlık sonrası Türk Cumhuriyetleri arasındaki son 25 yıl içerisinde gerçekleşen kültürel ve sanatsal işbirlikleri, faaliyetleri, ortak kültürel değerleri ortaya koymak, bu faaliyetlerin bundan sonra daha da gelişmesi ve pekiştirilmesi yönünde yapılacak çalışmalara öneriler sunarak katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Konumuz itibariyle bu rapor çalışmamızda giriş kısmından sonra bağımsız-

---

¹ <http://turkoloji.cu.edu.tr/erartun/makaleler.htm>. 11.09.2016

sızlık ve bağımsızlık sonrası Türk Devletlerinin ortak toplantıları Türk Dünyası Günü'ne, Türk Keneşi' nin kurulmasına giden gelişmeler, Bağımsızlıklarının 25. Yılında Türk Keneşi Üye Ülkelerindeki Kültür - Sanat ilişkileri, işbirlikleri, etkinlikleri, bu konuda ortaya çıkan meseleler, bu uğurda yapılan çalışmalar, sonuç ve öneriler, hakkında yapılan değerlendirmelere yer verilmiş, Türk Dünyası, Türk Keneşi Üye Ülkeleri kültür ve sanatı ile ilgili yapılan faaliyetler ve gelişmeler ortaya konulmuştur.

II. BAĞIMSIZLIK SONRASI TÜRK KENEŞİ'NİN KURULMASINA GİDEN GELİŞMELER

Bağımsızlıktan sonra geçen 25 yıl içerisinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinden ayrılan Türk soylu ülkeler kendilerini tanıtmak, bağımsızlıklarını dünyaya kabul ettirmek, her alanda olduğu gibi sosyo - kültürel ve sanat alanında da ilişkiler geliştirmek amacıyla uluslararası birçok kuruluşun üyesi oldular. Bu arada Türk devlet ve topluluklarının kendi aralarındaki ilişkilerini geliştirecek ve güçlendirecek çalışmalar da aralıksız sürdürülmeye çalışıldı. Çok geniş bir coğrafya içerisinde aynı kök, tarih, kültür ve geleneğin mensupları olan yeni Türk devletleri ve toplulukları arasında ortak tarihsel ve kültürel kimlik konusunda önemli gelişmeler yaşanmıştır.

1991 yılının mayıs ayında Azerbaycan'da ilk defa olarak İmbat Fuarcılık tarafından organizasyonu yapılan Türk ihraç ürünleri fuarı açıldı. Bu fuar her ne kadar ticari ürünler fuarı olmasının yanında Türk Kültür ve Sanatının tanıtımı için de önemli bir adım olmuştur. Türk Sanat Müziği ve Halk Müziği Konserleri yanı sıra, Çağdaş Türk Sanatı Sergileri (Resim, grafik, hat, tezhip, tekstil ürünleri ve fotoğraf) açılmıştır². Ankara Olgunlaşma Enstitüsü moda defilesi sunarak Azerbaycan sanat ortamında önemli bir etki bırakmıştır. Bağımsızlığa giden yolda ilki yapılan bu sanat çıkarması 1992 yılında daha büyük bir katılımı Mayıs 1992 Bakü de, Kasım 1992 Almatı da, Aralık 1992'den itibaren Bişkek, Taşkent ve Aşkabat' ta devam etmiştir³.

İmbat Fuarcılık organizasyonu ile 'Türk ihraç ürünleri fuarları' kapsamında düzenlenen Güzel Sanatlar Kültür etkinlikleri ve Konserler, bağımsızlığını

² Çağdaş Türk Sanatı Sergi Kataloğu, İmbat Yayınları, Sistem Matbaası, Ankara 1991.

³ Türk İhraç Ürünleri Fuar Kataloğu, İmbat Yayınları, Ankara, 1992.

ilan eden Türk Cumhuriyetlerinin ve Türkiye'nin ortak ilk kültür ve sanat etkinliği olmuştur.

1992 yılında TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı) kuruldu. Bu kuruluş, Türkiye ve yeni Türk Devlet ve Topulukları arasında kültür ve sanat alanında işbirliği hususunda önemli hizmetler gerçekleştirdi.

12 Temmuz 1993 yılında Almatı'da imzalanan anlaşma ile TÜRKSOY (Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi) kuruldu. TÜRKSOY'un kurulması ile birlikte Türk Kültür ve Sanatı alanında ve Türk Dünyası sanatçıları arasında işbirliğinin yapılması için büyük projeler geliştirildi.

Daha sonra ise ilk adı Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı olan ve isim değişikliği ile TUDEV olan Türk Devlet ve Topulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı (TUDEV) kuruldu.

TÜRKSOY (Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi) Türk Devlet ve Topulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı (TUDEV) ve Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) işbirliği ile Türk soylu ülkelerin meselelerini ele almak amacıyla Türk Kurultayları düzenlenmeye başlandı.

1993 yılında Antalya'da başlayan Türk Kurultaylarının ilki, zamanın Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal ve zamanın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın Süleyman Demirel'in katılımlarıyla gerçekleştirilmiştir. 11. Kurultay, Azerbaycan'ın başşehri Bakü'de yapıldı. Bu Kurultay'da 12. Kurultayın Kırgızistan'ın başşehri Bişkek'te yapılması yönünde karar alındı. Düzenli olarak gerçekleştirilen Türk Kurultayları ekonomik, siyasi ve sosyolojik meselelerin görüşülmesinin ve tartışılmasının yanı sıra kültür ve sanat alanında da işbirliğinin yapılması, ortak konser, tiyatro faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi, ortak sergilerin açılması ve Türk Dünyası kültür ve sanat adamlarının, sanatçılarının birbirlerini yakından tanımalarına vesile olmuştur.

1996 yılında Türk Dünyası yazarlar ve sanatçılar vakfı (TÜRKSAY) kuruldu. Bu vakıf da 20 yıllık geçmişinde her yıl Türk Dünyası sanatçılarının eserlerinden oluşan sergiler açarak Türk sanatına katkıda bulunmaktadır. Türk dünyası sanatı ile ilgili açtıkları çeşitli sergilerin yanı sıra her yıl "Türk Dünyası Hizmet Ödülleri" de vererek Türk Kültür ve Sanatına katkı ve hizmetlerde bulunanları da ödüllendirmektedir.

Esas raporumuza konu olan Türk Keneşi veya Türk Konseyi'ni 2006 yılında Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev tarafından ortaya atıl-

miş bir teklif üzerine 3 Ekim 2009 tarihinde Nahcivan'da imzalanan antlaşma ile Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye kurucu devletler olarak kurmuşlardır.

“İstanbul’da düzenlenen 16 Eylül 2010 tarihli son zirvede TDİK’ nın (Türk Dünyası İşbirliği Konseyi) kuruluşu resmen ilan edilmiş, öncelikleri ve yol haritası ortaya konulmuştur. Türk Konseyi’nin daimi bir yapı olarak kurulmasıyla birlikte yapılan zirveler, “Türk Konseyi Zirveleri” olarak yeniden adlandırılmıştır.”⁴

İlk olarak Türk Konseyi olarak kurulan bu teşkilat, daha sonra Konsey’in karşılığı olarak Divan-ı Lügat’ ü Türk’ de ‘Keneş’ sözcüğü tercih edilerek Türk Keneşi olarak adlandırılmıştır.⁵ Bu kuruluş bugün ‘Türk Keneşi’ adıyla faaliyetini sürdürmektedir. Türk Keneşi’nin kurumsal merkezleri İstanbul’ da Genel Sekreterlik, Bakü’ de Parlamenteler Asamblesi, Astana’ da ise Türk Akademisi’dir.

22 Ağustos 2012 tarihinde Bişkek’te toplanan 2. Türk Keneşi Dış İşleri Bakanları toplantısında Türk Keneş’inin bayrağı seçilmiştir. Bu bayraklar kurucu ülkelerin bayraklarından alınan simgelerle belirlenmiştir. Bayrağın zemin rengi Kazakistan bayrağındaki gök mavi, ortadaki güneş Kırgızistan bayrağından, güneşin içindeki ay Türk bayrağından, ayın içindeki sekiz köşeli yıldız ise Azerbaycan bayrağından alınmıştır.⁶

Türk Keneşi’ nin amaçları arasında Türk Keneşi kapsamında işbirliği, üye ülkeler arasındaki ortak tarih, kültür, kimlik ve Türk dili konuşan halkların dil birliğinden kaynaklanan özel dayanışma temelinde yapılandırarak Türk Keneşi ile Türk Devlet ve toplulukları arası işbirliğini güçlendirmeye ve pekiştirmeye çalışmaktır.

Bu amaçtan hareketle Bağımsızlıklarının 25 yıllık süreçlerinde Türk Keneş’ ini oluşturan kurucu devletler ve diğer Türk devlet ve topluluklarının sanatçıların, sanatçı derneklerinin, sivil toplum kuruluşlarının, kamu kurum ve kuruluşlarının kültür ve sanat alanında büyük işbirliği ve çalışmalar içinde oldukları yapılan projelerden, faaliyetlerden ve ortaya çıkan birçok eserden de anlaşılmaktadır.

⁴ http://www.turkkon.org/tr-TR/genel_bilgi/1/10.14.09.2016

⁵ Özer Özgür 12 Mayıs 2014 turkkenesi.chess.com

⁶ https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_Kenesi.

III. TÜRK KENEŞİ KURUCU ÜYE ÜLKELERİ İLE İLGİLİ YAPILAN İŞBİRLİKLERİ VE ÖNEMLİ KÜLTÜR SANAT FAALİYETLERİ

Bağımsızlık sürecinden günümüze gelindiğinde eğitim- öğretim, kültürel ve sanatsal anlamda iki Yüksek Öğretim kurumu dikkat çekmektedir. Bunlar, Türk Keneşi üye ülkeleri arasında ortak iradenin sonucu olarak 1995 yılında Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te Kırgızistan Cumhuriyeti Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından kurulan ve bugün Orta Asya'nın altın köprüsü olarak faaliyetlerini ve çalışmalarını devam ettiren Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi ile Kazakistan Cumhuriyeti Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından Kazakistan'ın Türkistan (eski adıyla Yesi) şehrinde kurulan Kazak-Türk Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi'dir. Her iki yükseköğretim kurumu da kuruluş misyonlarına ve vizyonlarına uygun olarak uluslararası alanlarda eğitim – öğretim faaliyetlerinin yanı sıra kültür ve sanat alanında da hizmet vermeye devam eden Orta Asya'nın en önemli, saygın ve vizyon sahibi yükseköğretim kurumlarıdır.

Bu yükseköğretim kurumlarının dışında TÜRKSOY, TİKA, TÜDEV, TÜRKPA, TÜRKSAV, Yunus Emre Enstitüsü, Türk Akademisi, Türk Kültür ve Miras Vakfı vb. kurumlar ile de Türk Dünyası kültür ve sanatına büyük hizmetler verilmeye devam edilmektedir.

•Türksoy Faaliyetleri:⁷

TÜRKSOY'un ilk genel müdürü Azerbaycan'lı Polat Bülbül oğlu döneminde edebiyat ve sanat alanında Manas, Divan-ı Lügat'ü Türk, Fuzuli, Abay, Jambıl, Avezov, Buhari, Togan, Kurman Gazi, Aytmatov, Katanov ve Kitap-ı Dede Korkut kutlamaları gibi faaliyetler gerçekleştirilmiştir.⁸ Dusen Kasenov yönetimindeki Türksoy faaliyetleri kültürel ve sanatsal anlamda bir gelişme ve ivme kazanmıştır. Bu dönemde TÜRKSOY faaliyetlerinin üye ülkelerin sınırlarını aşması amaç edinilmiştir. Bu amaç ve hedefler doğrultusunda düzenlenen ilk önemli etkinlik 2009 yılı başında düzenlenen "TÜRKSOY 15. yıl kutlamaları" olmuştur. "Üye ülkelerden gelen kalabalık sanatçı topluluklarının katılı-

⁷ <http://www.turksoy.org/tr.11-09-2016>

⁸ Purtaş, Fırat (2011). "<http://www.turksoy.org/TR/belge/1-93256/turksoy-genel-sekreter-yardimcisi-doc-dr-firat-purtasin-.htm.11-09-2016>

mıyla gerçekleştirilen Köroğlu Operası, UNESCO Merkezi ve BM Genel Kurulu'nda Nevruz kutlamaları, ABD'de Yunus Emre Oratoryosu gibi büyük çaplı uluslararası projeler, ortak başarılar olarak Türk dünyası sanatçılarının daha da kenetlenmesini sağlamıştır".⁹

Bunun yanında Türk Dünyası Ressamlar Buluşması, Türk Dünyası Fotoğraf Sanatçıları Buluşması, Opera Günleri, bilimsel toplantılar ve yayınlar gibi geleneksel TÜRKSOY etkinlikleri, TÜRKSOY' un kurulduğu günden bu güne Türk dünyasının önemli orkestraları ve müzik gruplarıyla ayrıca Türk Dünyasının ortak seslerini bir araya getirerek gerçekleştirdiği konserler, tiyatro gösterileri ve bunun yanı sıra sinema alanında filmlere verdiği destek, kurum ve kuruluşlara, kültür ve sanat adamlarına verdikleri ödüller, Türk dünyası özel günleri, Türk kültür tarihinin önemli şahsiyetleri ve sanat adamlarının adlarına ithaf edilen anma yılları, Türk Dünyasının kültür ve sanatına katkıları, sanatçılara desteği ve diğer önemli etkinlikleri en dikkat çekici ve önemli faaliyetler olarak gösterebiliriz.

•Türk Dünyası Ressamlar Buluşması

TÜRKSOY, Türk Dünyası Ressamlar Buluşması ve Türk dünyası resim sergileri gibi projeleri ile Türk Dünyası Resim Sanatına büyük katkılar sunmaya devam etmektedir.

İlki 1998 yılında başlanan Ressamlar buluşmasının 19.su 10-20 Ekim 2016 tarihleri arasında TÜRKSOY 'un öncülüğünde İnönü Üniversitesi ve TİKA iş birliğiyle, Türkiye'nin Malatya şehrinde gerçekleştirilmiştir. Bu buluşmada 19 ülkeden 22 ressam katılarak eserlerini sergileme ve birbirleriyle tanışma fırsatı yakalamışlardır.

TÜRKSOY' un planladığı en önemli resim sanatı etkinliği ise 1. Şubat 2017 tarihinde Romanya'nın Başkenti Bükreş'te TÜRKSOY, T.C. Bükreş Büyükelçiliği ile Yunus Emre Enstitüsü, Bükreş Kültür Merkezi'nin işbirliğinde gerçekleştirilecek olan "Altaylar'dan Balkanlar'a Türk Dünyası Resim Sergisi" dir.¹⁰

Bu etkinlikler ile Türk Dünyasının doğa güzellikleri, kültürel değerleri, gelenekleri, tarihi değerleri, sanatçıların paletleri ve fırçalarıyla tuvalerinde hayat bulmaya devam etmektedir.

⁹ <http://mekam.org/mekam/kulturel-diplomasi-ve-turksoy>. 11-09-2016

¹⁰ <http://www.turksoy.org/tr/events/2017/02/01/altaylar-dan-balkanlar-a-turk-dunyasi-resim-sergisi>.19-01-2017

•Türk Dünyası fotoğrafçılar buluşması

Türk Dünyası fotoğrafçılar buluşması projeleriyle TÜRKSOY, Türk Fotoğraf Sanatı' nı desteklemek ve Türk dünyası fotoğraf sanatına katkıda bulunmak amacıyla, Türk dünyası fotoğraf sanatçılarını bir araya getirmektedir. Türk dünyası fotoğraf sanatçıları da bu buluşmalarda tanışma, yakınlaşma, bilgi, görgü ve tecrübe artırımı fırsatları yakalamışlar, Türk dünyasının tabii güzellikleri, sosyal ve kültürel değerlerini objektifleriyle buluşturarak ortaya çıkan eserlerde, Türk Sanatı için olduğu kadar, dünya sanatına da büyük değer katmışlardır.

TÜRKSOY Ressamlar Buluşması gibi geleneksel olarak yapılan “ TÜRKSOY Fotoğrafçılar Buluşması” etkinliğinin 13.sü ise 18-25 Ağustos 2016 tarihleri arasında 531. Geleneksel Kızıldağ Karakucak Güreş Festivali kapsamında TÜRKSOY ile Adana Büyükşehir Belediyesi'nin ortak işbirliği ile gerçekleştirilmiştir. Bu etkinliğe Türkiye ile birlikte 14 ülkeden 20 fotoğraf sanatçısı katılmıştır.

Etkinliği organize eden “Adana Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü “Türk Dünyası Fotoğrafçıları Gözüyle Adana” fotoğraf kataloğunun sanatseverlerin beğenisine sunulmasını da ayrıca planlamaktadır”.¹¹

•Köroğlu Operası

TÜRKSOY' un gerçekleştirdiği proje ve faaliyetlerin içerisinde en çok ses getiren ve önem arz eden projelerden biri, TÜRKSOY üyesi altı ülkeden yaklaşık 250 sanatçının katılımıyla gerçekleştirilen “Uluslararası Köroğlu Operası Projesi” olmuştur.¹² Azerbaycan' lı bestecisi Üzeyir Hacıbeyli'nin (Üzeyir Hacıbekov) ölümsüz eseri Köroğlu Operası bağımsızlıktan sonra ilk olarak Kırgızistan'ın başkenti Bışkek'te Opera Bale Tiyatrosu'nda 2009 yılı Ekim ayı içerisinde, daha sonraları ise Almatı, Ankara ve Bakü olmak üzere dört başkentte, 2010 yılında ise Avrupa Kültür Başkenti etkinlikleri çerçevesinde düzenlenen I. Uluslararası Opera Festivali'nin kapanışında İstanbul'da ve bunun dışında dünyanın birçok ülkesinde sahnelenmiştir. Bu Opera ile Türk dünyasının ortak destan motifi ve kahramanı Köroğlu'nun yeniden canlandırılmasına, Azerbaycan' lı besteci Üzeyir Hacıbeyli'nin de Türk dünyasında ve dünyanın

---

¹¹ <http://www.turksoy.org/tr/news/2016/09/19/13-turksoy-fotografcilar-bulusmasi-adana-gerceklestirildi>. 29-11-2016

¹² Uluslar arası Köroğlu Operası projesi ve sonuçları hakkında daha geniş bilgi için bkz. Altın Çağın İncisi Köroğlu, TÜRKSOY Yayınları, Ankara, 2011.

farklı coğrafyalarında da daha iyi tanınmasına imkân sağlanmıştır.¹³

“Bu projenin ardından üye ülkeler arasında sanatçı ve repertuar değişimi başlatılmış ve TÜRKSOY’ a Üye Ülkeler Opera ve Bale Yöneticileri Kurulu’ adında yeni bir kurum yapılanmıştır, ayrıca bu proje Türk Dünyası’nda benzeri ortak çalışmaların tiyatro ve sinema alanında da başlatılmasına vesile olmuştur. Bu vesileyle Mart 2011 tarihinde TÜRKSOY’ a Üye Ülkeler Sinema Yöneticileri ve Sektör Temsilcileri toplantısı, Mayıs 2011’de de TÜRKSOY Üyesi Ülkeler Devlet Tiyatroları Müdürleri Toplantısı düzenlenmiştir”.¹⁴

•Opera Günleri

İlki 1994 yılında gerçekleştirilen ve geleneksel olarak devam eden “TÜRKSOY Opera Günleri” etkinlikleri de ses getiren önemli projeler arasındadır. 7-12 Ekim 2016 tarihlerinde “19. TÜRKSOY Opera Günleri” kapsamında gerçekleştirilen ve TÜRKSOY üyesi ülkelerin opera sanatçılarının katıldığı etkinliklerin ilki 8-9 Ekim 2016 tarihleri arasında “Kıbrıslı Türk Opera Sanatçısı Cemali’ye Kıyıcı ve Azerbaycanlı sanatçı Reşid Behbudov’un anısına” K.K.T.C de, 11 Ekim 2016 tarihinde ise İstanbul’un Grand Pera Emek Sahnesi’nde Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının 25. Yılına ithaf edilerek gerçekleştirilmiştir.¹⁵

•Nevruz Kutlamaları ve Nevruz’ un Milli ve Resmi Bayram İlan Edilmesi;

Asya ve Ortadoğu’nun geniş bir coğrafyasının yanı sıra dünyanın farklı coğrafyalarında da farklı adlar ile bahar bayramı olarak kutlanan Türk Dünyasının da büyük bayramı olan “Nevruz–Yeni Gün Bayramı” TÜRKSOY’ un girişimleri ile Türk Dünyası coğrafyasında milli ve resmi bir bayram olarak kutlanmaya başlanmıştır.

1995 yılından itibaren Türkiye’de de kutlanan Nevruz bayramı 2009 yılında UNESCO tarafından “Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi” ne dahil edilmiştir. Türk Keneşi kurucu ülkelerinden Azerbaycan’ın girişimleri sonucu, 23 Şubat 2010 tarihinde Birleşmiş Milletler

Genel Kurulundan, 21 Mart’ı Uluslararası Nevruz Bayramı olarak ilan

¹³ http://mekam.org/mekam/kulturel-diplomasi-ve-turksoy_29-11-2016

¹⁴ http://mekam.org/mekam/kulturel-diplomasi-ve-turksoy_29-11-2016

¹⁵ <http://www.turksoy.org/tr/news/2016/10/07/opera-nin-yildizlari-tek-konserle-istanbul-da.19-11-2016>

eden bir karar çıkartılmıştır.¹⁶

UNESCO'nun 2010 yılını 'Kültürlerarası Yakınlaşma Yılı' olarak ilan etmesinden dolayı ilk olarak 29 Mart 2010 yılında Paris'te UNESCO Merkezi'nde Nevruz kutlamaları Türk Keneşi kurucu üye ülkeleri Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan'ın yanı sıra, Rusya Federasyonu'ndan Tataristan, Başkurdistan, Tuva ile Moldova (Gagavuzya) dan gelen sanatçılarla çok geniş bir katılımıla gerçekleştirilmiştir.

24 Mart 2011 yılında ise New York' ta BM Genel Kurulu'nda Nevruz kutlamaları düzenlemiştir. Bu kutlamalara TÜRKSOY' a bağlı 11 üye ülkenin sanatçıları katılmıştır.

Yine A.B.D' de 28-29 Mart 2016 ve 1 Nisan 2016 tarihleri arasında "Baharın Renkleri" adlı Nevruz etkinliği gerçekleştirilmiştir. Bu etkinliklerin ilki 28 Mart 2016 tarihinde New York' da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda, ikincisi 29 Mart 2016 tarihine ise New York' da "Ne Baruch Koleji Performans Sanatları Merkezi'nde gerçekleştirmiştir. Washington DC'in sembollerinden olan Cherry Blossom Festivali ile eş zamanlı (...) TÜRKSOY Nevruz Konseri, 1 Nisan 2016 tarihinde ABD'nin tarihi Warner Tiyatrosu'nda" sanat-severlerle buluşmuştur.¹⁷

Bu gelişmeler ve etkinlikler ile birlikte Türk dünyasının ortak ve milli bayramı Nevruz, Türkiye' de, Türk dünyası coğrafyalarında ve dünyanın farklı ülkelerinde milli ve resmi bayram olarak büyük coşku ve etkinlikler ile kutlanmaya devam etmektedir. Bu kutlamaların birçoğunda Türk dünyası ülkeleri ve halklarından gelen sanat gruplarının özel gösterileri ile tecrübe, bilgi, görgü deneyimleri arttırılmakta ve paylaşılmakta, aynı kökten gelen kültür sanat ürünleri sergilenmekte, kardeşlik duyguları pekiştirilmektedir.

•Türk Dünyası Kültür Başkenti Projesi

UNESCO'nun Avrupa Kültür Başkenti projesinden hareketle Türk Dünyası ülkeleri ve Türk toplulukları arasında, kültürel etkileşimi artırmak için 15-16 Eylül 2010 tarihinde İstanbul'da düzenlenen Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları 10. Zirvesinde TÜRKSOY' un önerisi ve Türk Dili Konuşan

---

¹⁶ <http://www.turksoy.org/TR/belge/1-93256/turksoy-genel-sekreter-yardimcisi-doc-dr-firat-purtasin-.htm>. 11-09-2016

¹⁷ <http://www.turksoy.org/tr/news/2016.04.01-baharin-renkleri-Turksoy-ile-ABD-de> 18.10.2016

Ülkeler Devlet Başkanları'nın uygun bulması ile 2012 yılında Türk Dünyası Kültür başkenti projesi başlatılmıştır.¹⁸

Bu proje de ilk olarak 2012 yılında Kazakistan'ın başkenti Astana, Türk Dünyası Kültür Başkenti olarak ilan edilmiştir.

Türk Dünyası Kültür Başkenti projesi kapsamında sonraki yıllarda gerçekleşen Türk Dünyası Kültür Başkenti Etkinlikleri ise şunlardır;

2013 yılında Türkiye'nin Eskişehir şehri

2014 yılında Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti Kazan,

2015 yılında Türkmenistan'ın Merv şehri,

2016 yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti: Azerbaycan- Şeki,

Bu şehirlerdeki etkinlikler büyük ve görkemli kutlamalar, konserler, sergiler ve gösteriler ile gerçekleşmiştir.

2017 yılı ise Kazakistan'ın Türkistan şehri Türk Dünyası Kültür Başkenti olarak ilan edilmiştir.

Bu proje çerçevesinde Türk Dünyası Kültür Başkenti ilan edilen şehirlerde, yapılan görkemli etkinlikler ile gerek Türk Keneşi kurucu devletleri gerek diğer Türk Devlet ve toplulukları kendi kültür ve sanatını çeşitli kültürel etkinlikler, tiyatro gösterileri ve konserlerle temsil ederek tanıtımlarını yapmak için önemli fırsatlar elde etmekte, Türk dünyası kültür ve sanatına hizmet ederek önemli katkılar sağlamaktadırlar.¹⁹

• Yunus Emre Oratoryosu

Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli ve saygın bestecilerinden Adnan Saygun' un ölümsüz eseri ve aynı zamanda Türkiye'nin ilk oratoryosu olan Yunus Emre Oratoryosu, TÜRKSOY' a üye ülkelerin sanatçıları, TÜRKSOY senfoni orkestrası ve Amerikan Jonhatan Grifitt Korosu'nun katılımıyla ortak bir çalışma olarak ABD'nin New York ve Washington şehirlerinde sahneye koyulmuştur. Amerikan Jonhatan Grifitt Korosu sanatçıları, bu etkinlikte Yunus Emre'nin şiirlerini ve ilahilerini Türkçe olarak seslendirmişlerdir. Bu etkinlik daha sonra 2013 Türk Dünyasının Kültür Başkenti Eskişehir etkinliklerinde de gerçekleştirilmiştir.²⁰

¹⁸ <http://www.turksoy.org/tr/>

¹⁹ <http://www.turksoy.org/tr/>

²⁰ <http://www.turksoy.org/TR/belge/1-93256/turksoy-genel-sekreter-yardimcisi-doc-dr-firat-purtasin-.htm/11-09-2016>

• TÜRKSOY Gençlik Oda Orkestrası Konserleri;

TÜRKSOY tarafından Türk Cumhuriyetlerinin farklı ülkelerinden yetenekli genç sanatçıların bir araya getirilmesi ile oluşturulan TÜRKSOY Gençlik Oda Orkestrası Türk Keneşi kurucu üye ülkeleri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan'ın yanı sıra, Özbekistan ve Türkmenistan'ın bağımsızlığının 25. yılı münasebeti ile bir dizi konser gerçekleştirmek üzere faaliyetlerine devam etmektedir. Bu topluluk ilk olarak Azerbaycan 7. Uluslararası Şeki İpek Yolu Müzik Festivali, 27 Haziran-1 Temmuz 2016 tarihleri arasında Türk Dünyası Kültür Başkenti Şeki etkinlikleri kapsamında Azerbaycan'ın Şeki şehrinde bu faaliyetlerini gerçekleştirme imkânı bulmuşlardır. TÜRKSOY Gençlik Oda Orkestrası ve Korosu 25 Temmuz- 3 Ağustos 2016 tarihleri arasında İngiltere, İskoçya ve İtalya da “Avrasya'nın Sesleri” turnesi kapsamında da 7 konser gerçekleştirmiştir.²¹

• Altaylar' dan Balkanlar'a Türk Dünyası Ezgileri Konserleri;

20 Şubat 2016 Balkanların Türk Yurdu Bosna Hersek'in başkenti Saraybosna ile Goraj de şehirlerinde 'Altaylardan Balkanlara klasikleşmiş ezgiler' konseri düzenlenmiştir. Saraybosna Kış Festivali kapsamında düzenlenen konserlerde Türk Dünyası Müzik Topluluğu orkestrasının eşliğinde Türk dünyası müzik kültürünün zenginlikleri Balkanlarla buluşmuştur.

22 Şubat 2016 tarihinde Sırbistan'ın başkenti Belgrad' da yapılan 'Altaylardan Balkanlara klasikleşmiş ezgiler konseri' ne Türk Keneşi kurucu üye ülkeleri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye' den gelen topluluklar ve sanatçıların yanı sıra Türk halklarından gelen sanatçılar da katılmıştır.

23 Nisan Kosova Türkleri Milli Bayramı kutlamaları kapsamında 23 Nisan 2016 tarihinde Kosova'da 'Altaylardan Balkanlara Türk Dünyası Ezgileri Konseri' gerçekleştirilmiştir. Bu konsere Türk Keneşi Üye Ülkeleri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye' den gelen topluluklar ve sanatçıların yanı sıra, Özbekistan, Gagavuzya (Moldova), Moğolistan ve Rusya Federasyonu'ndan Başkurdistan'dan katılan sanatçılarla ile birlikte yaklaşık 40 kişilik sanat topluluğu konserler ve gösteriler sunmuştur.

01 Nisan 2016 tarihinde 'Altaylardan Balkanlara Türk Dünyası' isimli sergi, TÜRKSOY, T.C. Köstence Başkonsolosluğu ve Yunus Emre Enstitüsü Köstence Türk Kültür Merkezi işbirliğinde Romanya'nın Köstence şehrinde

²¹ <http://www.turksroy.org/tr/news/2016/08/05/avrasya-nin-sesleri-avrupa-da-ses-getirdi>

sanatseverlerle buluşmuştur.²²

•**Türk Cumhuriyetlerinin 25.yılı Gala Konseri**

TÜRKSOY ve Azerbaycan Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Türk Cumhuriyetlerinin 25.yılı Gala Konseri 3 Aralık 2016 tarihinde Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de Azerbaycan Devlet Filarmonisinde gerçekleştirildi.

Azerbaycan Hazar Üniversitesi Oda Orkestrası'nın eşlik ettiği konserde Türk Dünyası'nın “*Üzeyir Hacıbeyli, Gara Garayev, Arif Melikov, Hayyam Mirzazade, Ferhad Bedelbeyli, Samir Aliyev, Kerem Ekber (Azerbaycan), Raşid Kalimullin (Tataristan), Muradbek Begaliyev (Kırgızistan), Turgay Erdenner (Türkiye), Balnur Kıdırbek, Yerulan Kanapyanov, Habibulla Setekov (Kazakistan), Rövsan Nepesov (Türkmenistan) ve Leyla İsmagilova' (Başkurdistan) gibi tanınmış ünlü bestekârlarının eserleri başarıyla icra edildi*”.²³

•**Türk Dünyası Âşıklar Şöleni:** Bu şölende Türk Dünyasının âşıkları buluşturulmuş, Türk Dünyasının âşık, akın, ozan geleneğinin ortak yönleri ile aynı kültürün kökleri gözler önüne serilmiştir.

•**Yusuf Has Hacıb Yılı Etkinlikleri:** Türk Dünyası'nın büyük bilgesi Balasagunlu Yusuf Has Hacıb' in doğumunun 1000. Yılı münasebetiyle 2016 yılının TÜRKSOY tarafından “Yusuf Has Hacıb Yılı” ilan edilmesi vesilesiyle yurt içi ve yurt dışında birçok kültürel ve sanatsal etkinlik düzenlenmiştir. Bu çerçevede 19 Şubat 2016 tarihinde İstanbul' da “TÜRKSOY, Kırgızistan Cumhuriyeti Kültür Bilim ve Turizm Bakanlığı, Kırgızistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği ve Türk Dünyası Belediyeler Birliği” işbirliği ile Yusuf Has Hacıb Yılı'nın açılışı yapılmıştır. 2016 Yusuf Has Hacıb Yılı kapanış etkinliği ise 14 Ekim 2016 tarihinde Kırgızistan'ın Tokmok şehrinde gerçekleştirilmiştir.

•**Kitap-ı Dede Korkut'un 200. Yılı etkinleri:** 2016 yılı Dede Korkut Kitabı'nın 200. Yılı etkinlikleri çerçevesinde Türk Keneşi ülkelerine Dede Korkut hikâyeleri üzerinde tiyatro oyunları sergilemeleri ve etkinlikler düzenlemeleri istenmiştir. Bu etkinlik çerçevesinde çeşitli kurum ve kuruluşlarda, üniversitelerde de konserler, tiyatro oyunları sergilenmiştir.

²² bkz. <http://www.turksoy.org/tr/11-09-2016>

²³ <http://www.turksoy.org/tr/news/2016/12/08/baku-de-turk-cumhuriyetlerinin-25-yili-gala-konseri-duzenlendi.19-01-2017>

•**TÜRKSOY’ un Diğer etkinlikleri;**

- Türk Dünyası Gençlik Haftası
- TÜRKSOY Anma Günleri Projesi,
- Anadolu Günleri Kültür ve Sanat Festivali,
- Uluslararası Âşık Seyranı Kültür ve Sanat Festivali,
- Kazakistan’ın Birjan ve Sara Operası Projesi,
- Aşk ve Ölüm Balesi,
- 2015 Kırgız Akın Toktogul Satılğanov Yılı,
- Kazakistan Tattımbet Orkestrası Konserleri.²⁴

IV. TÜRK KENEŞİ ÜYE ÜLKELERİNDEKİ KÜLTÜR-SANAT İŞBİRLİKLERİ VE FAALİYETLERİ

A. TÜRKİYE’ DEKİ KÜLTÜR-SANAT İŞBİRLİKLERİ VE FAALİYETLER

Türkiye’ de TÜRKSOY’ un faaliyetleri dışında resmi ve özel kurum ve kuruluşların kültür ve sanat faaliyetleri olarak da aşağıdaki bilgileri vermemiz mümkündür.

• **Meslek Birlikleri Faaliyetleri**

1986 yılında 5846 sayılı yasayla kurulan sanatçıların telif haklarını takip etmekle mükellef meslek birlikleri faaliyetleri devam etmektedirler. Bu Meslek Birlikleri;

1. İLESAM (Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği)
2. GESAM (Türkiye Güzel Sanat Eseri Sahipleri Meslek Birliği)
3. MESAM (Türkiye Müzik Eseri Sahipleri Meslek Birliği)
4. SESAM (Türkiye Sinema Eseri Sahipleri Meslek Birliği)

Esas faaliyet alanı telif hakları olsa da sanatsal alanda da faaliyetlerine devam etmektedirler. Bağımsızlıklarını kazanan Türk Keneşi kurucu ülkeleri ve diğer Türk Devlet ve topluluklarının sanatçıları ile ortak kültürel ve sanatsal faaliyetlerde bulunmuşlardır. Özellikle Türkiye Güzel Sanat Eseri Sahipleri Meslek Birliği Türk Keneşi kurucu ülkelerinden çok sayıda Sanatçının Ankara’da sergilerini açmalarına ortak çalışmalar yapmasına öncülük etmiştir. 1992 yılından başlayarak günümüze kadar Türk Dünyası ile ilgili bir çok etkinlikler-

---

²⁴ bkz. <http://www.turksoy.org/TR/> 23.07.2016.

de bulunan bu Meslek Birlikleri Üyelerinin aynı zamanda Türk Keneşi ülkeleri Sanatçıları ve Sanat Birlikleri ile ilişkileri devam etmektedir. Türk Dünyası Kültür başkentlerindeki sanatsal etkinliklerde bunu rahatlıkla izlemek mümkündür.

•TİKA Faaliyetleri

1992 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Türk İşbirliği Kalkınma Ajansı (TİKA) da Türk Dünyası Kültür ve Sanatına katkılarında devam etmektedir. Türk Dünyası'nda Türk Dünyası Kültür ve Sanatı ile ilgili birçok proje ve faaliyetlerde TÜRKSOY ve kurumlarla işbirliği içerisinde olan ve ortak faaliyetler gerçekleştiren TİKA'nın en önemli projeleri arasında "Uluslararası Rumeli Balkan Trakya Kültür Sanat ve Tanıtım Günleri" "Gönül Coğrafyası Kültür Buluşmaları" gibi etkinlikler ses getiren etkinlikler olarak görülebilir.²⁵ Bunlarla beraber gerek Türk Keneşine üye ülkelerde, gerek Türk Devlet ve akraba topluluklarında ve diğer birçok ülkede Türk Kültür dünyasının önemli birçok sanat eserinin restorasyonu ile birlikte arkeolojik kazılarla ilgili projelere destekleri devam etmektedir.

•TUDEV (Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı) Faaliyetleri

TİKA ile birlikte Türk devlet ve toplulukları arasındaki dostluk, kardeşlik ve işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla, 1993'den beri düzenledikleri kısa adı Türk Kurultayı olan Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayları en önemli faaliyetleridir. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultaylarının ilki Türkiye'de Antalya da başlamış, Samsun, İzmir şehirlerinde devam ederek, 11. Kurultay ise Bakü 'de düzenlenmiş, 12. Kurultay'ında Bişkek'te yapılması kararlaştırılmıştır. Bu kurultaylara Türk Keneşi üye ülkeleri ile diğer bağımsız Türk devletlerinin yanı sıra Rusya Federasyonu sınırları içerisinde bulunan Türk toplulukları da katılım göstermiştir.²⁶

•Yunus Emre Vakfı

"Türkiye'yi, Türk dilini, tarihini, kültürünü ve sanatını tanıtmak; bununla ilgili bilgi ve belgeleri dünyanın istifadesine sunmak; Türk dili, kültürü ve sanatı alanlarında eğitim almak isteyenlere yurt dışında hizmet vermek; Türki-

²⁵ www.tika.gov.tr/

²⁶ www.tudev.org.tr

ye'nin diğer ülkeler ile kültürel alışverişini arttırıp dostluğunu geliştirmek"²⁷. kurumsal amacıyla 2007 yılında kurulmuş olan Yunus Emre Vakfı'nın Dünya'nın farklı ülkelerinde 2009 yılında faaliyetlerine başlayan Yunus Emre Enstitüsü adıyla kurmuş oldukları kültür merkezleri bulunmaktadır. Vakıf, faaliyet yaptığı ülkelerde yabancılara yönelik Türkçe öğretimi faaliyetlerinin yanı sıra bilimsel çalışmalara da destek vermekte, panel, konferans, çalıştay vb. bilimsel faaliyetler ile Türkiye, Türk kültürü ve sanatını tanıtmak amacıyla ulusal ve uluslararası kültür ve sanat faaliyetleri kapsamında Türkiye ve Türk Dünyası Sanatçılarının eserlerinden oluşan sergiler ile tiyatroları, müzik konserleri, sinema filmleri, folklor gösterileri düzenlemektedir. Bunun dışında Türk kültürüne katkı ödülleri de vermektedir.²⁸

•**Türk Akademisi**, 2012 yılında Bişkek zirvesinde Türk Keneşi çerçevesinde faaliyetlerini sürdürme kararı alarak Türk halklarının kültürel ve manevi mirasına ilişkin araştırma, Türk Dili, edebiyatı, kültürü, sanatı, tarihi arkeolojisi ve etnografyası ile ilgili projeleri destekleme faaliyetleri yürütmektedir.

•**Türk Kültür ve Miras Vakfı**, Türk dünyası kültürel miraslarının gelişmesi ve korunması amaçlı araştırma projelerini desteklemektedir.

Bu kurumların dışında kısa adı TURKPA olan Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi' ile Türk İş Konseyi' de Türk Dünyası kültür ve sanatına olan katkıları da unutulmamalıdır.

•**Üniversitelerdeki Faaliyetler:**

Türk Devletlerinin bağımsızlıklarını ilan etmesi ile birlikte Türkiye Yüksek Öğretim Kurulu yaptıkları değerlendirme toplantıları sonucunda üniversitelerde lisans, lisansüstü eğitiminde Türk Dünyası ile ilgili bilimsel araştırma çalışmalarının yapılması, Türk Dünyasının ortak değerleri ile ilgili tez çalışmalarının yapılması, üniversitelerde Türk dünyası araştırma ve uygulama merkezleri ile Türk uygarlığı araştırma ve uygulama merkezlerinin açılması ve bu konularda işbirliklerinin geliştirilmesi hususlarında çeşitli önerilerde bulunmuştur.

Bu öneriler doğrultusunda Türk Dünyası Araştırma ve Uygulama Merkezlerinin, Türk Uygarlığı Araştırma ve Uygulama Merkezlerinin, Uluslararası İlişkiler ve Halkla ilişkiler birimlerinin, Türk Dünyası ve özellikle Türk Kene-

²⁷ <http://www.yee.org.tr/tr/>

²⁸ <http://www.yee.org.tr/tr/> 12.06.2016

şi kurucu üye ülkeleri ile ilgili yaptıkları bilimsel ve kültürel faaliyetler, tanıtım ve sanat çalışmaları gibi faaliyetleri önemli faaliyetler ve etkinlikler olarak gösterebiliriz. Bu birimlerin dışında üniversitelerde sanat, kültür alanındaki öğrenci kulüpleri, oluşturulan müzik ve halk oyunları toplulukları, Türk dünyası sanat ve kültürü adına yapılan bilimsel ve sanatsal diğer faaliyetler aynı kök, tarih ve kültürden beslenen Türk dünyasının tanınmasına ve ortak projeler üretilmesine ve bu projelerin gerçekleştirilmesine büyük katkı sağlamıştır.

Bunun yanı sıra bu gün Türkiye'nin birçok üniversitelerinde Türk Keneşi'ni oluşturan kurucu ülkelerin kültür ve sanat alanında ortak proje ve faaliyetler ile bir çok işbirliklerini gerçekleştirdikleri görülmektedir. Üniversitelerde lisansüstü eğitimde kültür ve sanat alanında çok sayıda bildiri sunulmuş, ulusal ve uluslararası indekslerde taranan çok sayıda makale yazılmış, Türk dünyası ile ilgili çok sayıda tez çalışması yapılmıştır. Güzel Sanatlar Fakültelerinde, Konservatuarlarda resim, heykel, grafik, geleneksel Türk sanatları, tekstil, seramik, müzik, tiyatro, sahne sanatları, sinema vb. bölümlerde Türk dünyası ülkelerinden öğretim elemanlarının istihdamı yapılarak hem Türkiye de kültür ve sanat alanında yapılan (eğitim - öğretim, kültür ve sanat) faaliyetlerine, Türkiye kültür ve sanatına, Türk dünyası kültürüne ve sanatına hizmet verme, Türkiye' de bu alanlarda faaliyet gösterenlerin gelişmesine imkân sağlanmıştır. Bu öğretim elemanlarının gayretleri ile Türk öğrenciler de Türk Dünyası kültür ve sanatını yakından tanıma imkanı bulmuş, bu konuda çalışmalar yapılmış, topluluklar oluşturulmuştur. Türkiye' de sanat eğitimi alan Türk Keneşi ülke vatandaşları da Türk kültürü ve sanatı hakkında yeterli bilgi ve deneyim kazanarak, hatta çeşitli sanat toplulukları da oluşturarak kendi ülkelerine hizmet etmektedirler.

Türkiye' de kültür ve sanat alanında eğitim ve öğretime katkı veren en önemli hizmetlerden biri de Türkiye burslarıdır. Türkiye bursları programından her alanda olduğu gibi kültür ve sanat alanında eğitim – öğretim gören öğrenciler de yararlanmaktadır. Türkiye bursları programı ile Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığına bağlı Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Dairesi tarafından her yıl gerek Türk Keneşi gerekse diğer Türk devlet ve akraba topluluklarından müracaat eden öğrencilere lisans, lisansüstü eğitimleri süresince karşılıksız burs verilmektedir. Bu burslardan faydalanan güzel sanatlar alanlarından bir hayli öğrenci ve öğretim elemanı mevcuttur. Türkiye'nin büyük üniversite-

lerinin sanat bölümlerinde eğitimlerini sürdüren Türk Keneşi üye ülkelerinin ve çok sayıda devlet vatandaşı öğrenciler, eğitimlerini tamamladıktan sonra ülkelerine dönüp orada mesleki tecrübeleri ile hizmet etmektedirler.

Türk dünyası kültür ve sanatının ortak proje ve ortak hareketle gelişmesine katkı sağlamak amacıyla üniversitelerde çeşitli bilimsel toplantılar, faaliyetler ve çalıştaylar da düzenlenmektedir. Bu faaliyetlerin en önemlilerinden biri de Türk Dünyası üniversiteleri arasında kültür ve sanat alanında eğitim, özellikle sanat eğitimi konusunda ortak bir birlikteliğin sağlanması konusunda projeler geliştirmek, sosyal, kültürel ve sanatsal faaliyetlere önem vermek, ortak faaliyetler yapmak amacıyla 26-27 Ekim 2011 tarihleri arasında Ankara Gazi Üniversitesi organizasyonunda Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, TİKA, TRT ve Üniversiteler arası kurul sanat dalları eğitim konseyi katkılarıyla Gazi Üniversitesi'nde ilk defa düzenlenen "Türk Dünyası Güzel Sanatlar Fakülteleri Ankara toplantısı ve çalıştayı" dır. Bu çalıştay kapsamında Türk dünyası kültür ve sanatı ile ilgili kararlar alınmış, çeşitli öneriler sunulmuş, Türk Dünyası Sanatçılarının eserlerinin yer aldığı bir de sergi açılmıştır. Ankara Gazi Üniversitesi Rektörlüğüne bağlı Mimar Kemalettin konferans salonunda yapılan toplantıya gerek Türk Keneşi Devletleri, gerek diğer Türk Devletinden gelen 45 kişilik Güzel Sanatlar Fakültelerinin Dekanları katılarak önerilerini sunmuşlardır. Aynı gün Gazi Üniversitesi Resim Heykel Müzesinde bu fakültelerde görev yapan öğretim elemanlarının eserlerinden oluşan sergi açılmış. Çalıştay sonunda ortak deklarasyon yayımlanarak bir de katalog basılmıştır.

"(...)Toplantı kapsamında, yine dekanların oluşturduğu 32 kişilik çalışma grubu; Üniversiteler Arası Kurul Sanat Dalları Eğitim Konseyi aracılığı ile Yüksek Öğretim Kurumu'na ve konuyla ilgili kurumlara iletilmek üzere bir sonuç bildirgesi hazırlamıştır.

Bu Bildirge'de;

- 1. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Türkiye ve KKTC Güzel Sanatlar Fakülteleri arasında öğrenci ve öğretim elemanı değişim programının gerçekleştirilmesi için gerekli düzenlemenin yapılması,*
- 2. Teorik ve/veya uygulamalı derslerin uzaktan eğitim (e-eğitim) aracılığı ile verilmesi,*
- 3. Özellikle Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Üniversitelerinin resmi web*

sayfalarında Güzel Sanatlar Fakülteleri bölüm, program içeriklerinin ve akademik personel bilgilerinin kapsamlı olarak yer alması,

4. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Güzel Sanatlar Fakülteleri öğretim elemanlarının ‘‘Sanat’’ ve ‘‘Tasarım’’ ile ilgili dergilerden haberdar edilmesi, ‘‘Sanat ve Tasarım’’ alanında ortak hakemli dergi çıkarılması,
5. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’nden Türkiye’ye gelen öğretim üyelerinin YÖK tarafından özel bir statüyle kabul edilmesi,
6. Türk Dünyası Sanat Bienali’nin yapılması,

oy birliği ile karar altına alınmıştır.

Bu kapsamda; Türkiye’nin, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri başta olmak üzere, yurt dışında yaşayan bütün Türk Dünyası ile ekonomik ve politik işbirliği içerisinde bulunma çabalarının yanı sıra sanat ve kültür alanındaki birlikteliğinin önemine işaret eden Güzel Sanatlar Fakülteleri Dekanları, sanat/egitim aracılığı ile ciddi bir işbirliğinin oluşturabileceği düşüncesini desteklemektedirler. Güzel Sanatlar Fakülteleri Dekanları bu konuda Türkiye Üniversitelerinin bir kısmı ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Üniversiteleri arasında öğrenci eğitimi ve araştırma projeleri kapsamında daha önce yapılmış protokolleri değerli adımlar olarak nitelendirmekle birlikte, Türk Dünyası Üniversiteleri’nin yapılacak düzenlemeler ışığında oluşturulacak programlarla sanat eğitimi alanında birlikteliğinin sağlanmasını önemli ve gerekli bulmaktadırlar’’.²⁹

• Müzik eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalar

1993’te Ankara Gazi Üniversitesi’nde Türkiye ile birlikte Türk Dünyası ülkelerindeki müzik eğitiminin araştırılması, incelenmesi ve geliştirilmesi amacıyla kısa adı TUMARGEM olan Türk Müzik Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Merkezi kuruldu.

2002 yılında Gazi Üniversitesi’nde Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan Kırgızistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nden gelen müzik eğitmeni ve bilim adamlarının katıldığı Uluslararası kapsamda "Avrupa’da ve Türk Cumhuriyetlerinde Müzik Kültürü ve Müzik Eğitimi Kongresi" düzenlendi.

1999’ da kurulan Müzik Eğitimcileri Derneği (MÜZED)’nin girişimleriyle TÜRKSOY, MÜZED ve Abant İzzet Baysal Üniversitesi ortaklığında 3

²⁹ Türk Dünyası Güzel Sanatlar Fakülteleri 2011 Ankara Toplantısı ve Çalıştayı, Gazi Üniversitesi Yayınları 2011, s.23

Nisan 2015 te Ankara’da “Türk Dünyası Müzik Eğitimi Birliği’nin Kurulması” konulu toplantı gerçekleştirildi. Bu toplantıya MÜZED yöneticilerinin yanı sıra Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan gibi Türk Keneşi üye ülkelerinin, Rusya Federasyonu’ndan ise Başkurdistan, Tataristan müzik eğitimi yükseköğretim kurumlarının rektör, dekan ve yöneticileri katıldı.

Bu toplantıda Türk Dünyası Müzik Eğitimi Birliğinin amacı ve yapacağı çalışmalar şu şekillerde vurgulandı:

Amaçlar;

(1) Türk Dünyası ülkeleri, toplum ve topluluklarının birbirlerinin müzik kültürlerini ve müzik eğitimlerini çok daha yakından ve içten tanımalarına fırsat ve olanak sağlamak.

(2) Türk Dünyası ülkeleri, toplum ve topluluklarının müzik kültürü ve müzik eğitimine ilişkin donanım, birikim ve deneyimlerini birbirleriyle paylaşmalarına fırsat ve olanak sağlamak.

(3) Türk Dünyası ülkeleri, toplum ve toplulukları müzik eğitimcileri arasında;

(a) Sağlıklı ve düzenli bir iletişim – etkileşim ve kalıcı bir mesleki birliktelik sağlamak,

(b) Etkili ve verimli bir dayanışma, işbirliği ve ortak fırsat ve olanakları yaratmak,

(c) Ortak çalışmalar yapmak, ortak etkinlikler düzenlemek ve ortak yayımlar gerçekleştirmek.

(4) Türk dünyası ülkeleri, toplum ve toplulukları müzik eğitimcilerini belli aralıklarla buluşturup

(a) Ulusal, bölgesel ve uluslararası müzik eğitimi sorunlarını saptamak, görüşmek, tartışmak,

(b) Olası çözüm önerileri geliştirmek ve paylaşmak;

(c) Yeni tasarım ve gerçekleştirmeler için uygun ortam oluşturmak.

(5) Türk Dünyası ülkeleri, toplum ve topluluklarının müzik kültürü ve müzik eğitimi alanında sahip oldukları çeşitli fırsat, olanak ve seçeneklerden birbirlerini daha etkili ve verimli yararlandırmak.

(6) Türk Dünyası ülkeleri, toplum ve toplulukları arasında müzik kültürü ve müzik eğitimi alanında gerçekleştirilecek düzenli buluşma, ortak çalışma, etkinlikler ve yayımlar yoluyla kardeşlik, dildaştık, kültürdaşlık, ulusdaşlık ve

ülküdaşlık bilincinin ve düşüncesinin daha da güçlenmesine katkıda bulunmak.

(7) *Türk Dünyası ülkeleri, toplum ve toplulukları müzik kültürü ve müzik eğitimi varlıklarının taranması, korunması ve daha da geliştirilmesi yönünde çeşitli öneri ve etkinliklerde bulunmak.*

(8) *Türk Dünyası ülkeleri, toplum ve topluluklarının müzik kültürü ve müzik eğitimi donanım, birikim ve deneyimlerini öbür dünya ülkeleri, toplum ve topluluklarına tanıtmak ve onlarla paylaşmak.*

(9) *Türk Dünyası ülkeleri, toplum ve topluluklarının müzik eğitimiyle ilgili ulusal sivil toplum örgütlerini Uluslararası Müzik Eğitimi Birliği (ISME-International Society for Music Education) ve Avrupa Okul Müzik Eğitimi Birliği (EAS-European Association for Music in Schools) gibi kıtasal ve küresel ölçekli örgütlere tanıtmak, üye olmalarını sağlamak ve onların etkinliklerine katılmalarını olanaklı kılmak.*

(.....) *Ayrıca bildirgede aşağıda belirtilen projelere de temas edilmiştir;*

(1) *Türk Dünyası Müzik Eğitimi Vakfı,*

(2) *Türk Dünyası Müzik Eğitimi Yayınları,*

(3) *Türk Dünyası Müzik Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Merkezi,*

(4) *Türk Dünyası Müzik Eğitimi Üniversitesi.”³⁰*

Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Faaliyetleri

A- Kitap projesi

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü'nün en önemli projelerinden bir tanesi de Türk müzik kültürü ve müzik tarihinin temel yapı taşları ve yazılı kaynakları olan “Edvarlar” ile ilgili olan projedir. Bu proje Kültür ve Turizm Bakanlığı, Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü'nce yedi eserlik “Türk Müzik Kültürünün Tarihsel Kaynakları Olarak Edvarlar E-Kitap Dizisi” konunun bilim adamları ve uzmanları tarafından hazırlanmıştır. Dizinin ilk kitabı olan Kırşehirli Yusuf bin Nizameddin'in “Risale-i Musiki” adlı eseri yayımlanmıştır.³¹

B- Müzik alanında kurulan topluluklar ve gerçekleştirilen konserler

Ankara Kültür ve Turizm Bakanlığı Ankara Türk Dünyası Müzik Topluluğu

³⁰ <http://www.muzed.org.tr/?p=189> . 14.6.2016

³¹ bkz. <http://www.guzelsanatlar.gov.tr>

2000 yılında kurulan Ankara Kültür ve Turizm Bakanlığı Ankara Türk Dünyası Müzik Topluluğu, Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü bünyesinde faaliyetlerini devam ettirmektedir. Türk dünyası müzik kültürü sözlü- sözsüz repertuarı ile Türkçe konuşulan tüm bölgelerin geleneksel müziklerinin yurt içi ve yurt dışında tanıtımını kendisine amaç edinmiştir. Bu amaç doğrultusunda Türk keneşi kurucu üyeleri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'nin yanı sıra Özbekistan, Türkmenistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Tataristan gibi Türk soylu ülkeler ile Kırım, Başkurdistan, Çuvaşistan, Karaçay-Balkar, Hakas ya, Tuva, Saha-Yakutistan, Gagavuz'a, Bosna, Balkanlar, Doğu Türkistan (Çin-Uygur Özerk Bölgesi) gibi kardeş ve akraba toplulukların geleneksel müzik örneklerini tarih içindeki seyri ile inceleyen, alan araştırmaları ve derlemeler yapan, notaya alan ve bunları arşivleyerek periyodik konserler vererek, televizyon ve radyo programları, yurt içi ve yurt dışı festival ve konserler gibi etkinliklere katılarak başarılı sunumlar gerçekleştiren Ankara Türk Dünyası Müzik Topluluğu, Türk Dünyasının zengin müzik kültürünü hem dünyaya hem de farklı coğrafyalarda yaşayan Türk Topluluklarına tanıtmaktadır.³²

Etkinlikleri:³³

Türkiye ve Avrupa' ile dünyanın farklı ülkelerindeki konserlerinin yanı sıra Türk Dünyası ülkelerinde de birçok konserler vermiştir,

Gagauzya Bakanlık Komitesi Başkanlığı'nın organizasyonunda Gagauzya'da Türkmenistan Bakanlığı organizasyonunda, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Kültür A.Ş. işbirliği ile Türkmenistan'ın Başkenti Aşkaabat'ta düzenlenen "Kaşgarlı Mahmud' un 1000. Doğum Yıldönümü" etkinlikleri kapsamındaki konser, 9-15 Ağustos 2009 tarihinde Türk Ocakları Derneği Genel Merkezi Başkanlığı'nın organizasyonunda Kırım-Ukrayna'da, 23-31 Ağustos 2009 tarihleri arasında Özbekistan Cumhuriyeti, Ankara Büyükelçiliği'nin organizasyonunda Özbekistan'da, 31 Temmuz-2 Ağustos 2009 tarihleri arasında TÜRKSOY Genel Müdürlüğü'nün organizasyonunda Kazakistan' da birçok konserler gerçekleştirmiştir.

---

³² <http://www.guzelsanatlar.gov.tr/TR,2319/tarihce.html>

³³ bkz. <http://www.guzelsanatlar.gov.tr>

İzmir Türk Dünyası Dans ve Müzik Topluluğu

2000 yılında kurulan bu topluluk, başta Türk Keneşi kurucu üyeleri Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan ve Azerbaycan ile birlikte Türk dili konuşan ülkeler ve halklar arasında kültürel ve folklorik değerlerini tanıtmak ve son yıllarda oluşan kültürel işbirliği çerçevesinde ortak değerleri araştırmayı amaç edinerek 2008 yılında çalışmalarına başlamıştır. Topluluğun yoğun olarak konserleri ve gösterileri Türkiye'de gerçekleşmiştir. Bunun dışında bu topluluğun ve topluluk sanatçılarının birçok Avrupa ülkesinde, 8-20 Mart 2009 tarihleri arasında ise bir turne kapsamında Makedonya konserleri gerçekleştirilmiştir.

Tarihi Türk Müziği Topluluğu

Bu topluluk, Türkiye'deki birçok ulusal ve uluslararası etkinliklerin dışında Fransa, Avusturya - Viyana, Almanya, İtalya, İngiltere, ABD, Japonya, Avustralya, Mısır, Rusya, Gürcistan vb. ülkelerdeki konserlerinin yanı sıra Türk Dünyası coğrafyalarında Kosova' da, Bosna- Hersek' de, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kazakistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Tataristan' da yapılan birçok etkinliklerde gösteriler sunmuşlardır.

Ankara Devlet Türk Halk Müziği Topluluğu

Bu topluluk, Ankara'daki periyodik konserlerinin dışında, Türkiye'nin farklı bölge ve şehirlerinde festivaller, şenlikler ve çeşitli etkinliklerdeki konserler, Avrupa'nın birçok ülkesinde konserler, ayrıca Türk dünyası coğrafyalarında; 24-31 Ağustos 2007 tarihlerinde T.C Dışişleri Bakanlığı'nın organizasyonunda Özbekistan- Semerkant, 18-22 Kasım 2007' de Devlet Halk Dansları Topluluğu ile birlikte Türkmenistan- Aşkaabat' da, 11-14 Aralık 2007 Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, 9-13 Mayıs 2008 ve 8-12 Mayıs 2009' da Makedonya Türk Sivil Toplum Teşkilatları Hıdrellez Bahar Şenliği Derneği Başkanlığı'nın organizasyonunda Makedonya-Üsküp'te Hıdrellez Şenliklerinde, Kazakistan- Astana, Azerbaycan- Bakü' de çeşitli konserler gerçekleştirmiştir.

Konya Türk Tasavvuf Müziği Topluluğu

Bu topluluk, Japonya- Tokyo, Finlandiya- Helsinki, Suudi Arabistan, Pakistan -Karaçi, Bürüksel, İtalya- Roma, Fas, İspanya-Madrid, Avustralya- Sidney, Estonya, Letonya, Hindistan- Yeni Delhi, ABD, İsveç, Norveç, Suriye-

Şam, Tacikistan-Duşanbe gibi dünyanın çok sayıda farklı ülke ve şehirlerinde verdikleri konserler ve sema gösterilerinin yanı sıra, Türk Dünyası'nda da Bosna Hersek, Rusya Federasyonu Saha Yakut Cumhuriyeti'nde de çeşitli etkinliklerde gösteriler sunup, konserler gerçekleştirmiştir. Bu topluluk aynı zamanda 2009 yılında Türkiye Yazarlar Birliği tarafından düzenlenen Türk Müziği dalındaki ödüle layık görülmüştür.

Diğer toplulukların konserleri

2-9 Aralık 2007' de İstanbul Devlet Türk Müziği Topluluğu bünyesinde faaliyet gösteren Araştırma Ve Uygulama Topluluğu'nun Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti konseri, 15-20 Kasım 2007' de Edirne Devlet Türk Müziği Topluluğu, 8-20 Mart 2009 İzmir Devlet Türk Dünyası Dans ve Müzik Topluluğu sanatçılarının Makedonya konserleri, Balkan Ülkeleri Bursa Kılıç Kalkan Folklor Ve Turizm Derneği'nin organizasyonunda Makedonya Kosova Gora' da Samsun Devlet Türk Müziği konserleri, 16-19 Şubat 2009' da Saray Bosna Kış Festivali kapsamında İzmir Devlet Senfoni Orkestrası, 26 Ağustos-14 Eylül 2009 tarihleri arasında İstanbul Bayrampaşa Belediye Başkanlığı'nın organizasyonunda Bursa Devlet Klasik Türk Müziği Korosu'nun Bosna Hersek Sırbistan Karadağ Kosova Makedonya Arnavutluk Yunanistan Bulgaristan turne konserleri, TÜRKSOY' un organizasyonunda 3-7 Temmuz 2009 tarihinde "Geleneksel Türk Müziği Festivali" kapsamında Kazakistan 3-7 Temmuz 2009 İzmir Devlet Klasik Türk Müziği Korosu, Edirne Devlet Türk Müziği Topluluğu, İstanbul Devlet Türk Müziği Araştırma Ve Uygulama Topluluğu sanatçılarının katıldığı konserler ve Türkiye'nin farklı şehirlerindeki devlet korolarının da çeşitli konserleri gerçekleştirilmiştir.³⁴

C- Tiyatro alanındaki etkinlikler

Gerek Türkiye devlet opera ve toplulukları, gerekse Türk dünyası devlet opera ve topluluklarınca hem Türkiye'de, hem de Türk Dünyası ülkelerinde TÜRKSOY' un organizasyonlarının dışında da karşılıklı işbirliği çerçevesinde birçok faaliyet gerçekleştirilmiştir.

2011 Denizli Tiyatro festivalinde Azerbaycan Lenkeran Tiyatrosu "Şah İle Eks Seda" isimli oyunu sahneledi. Azerbaycan Devlet Tiyatroları Genel

---

³⁴ bkz. <http://www.guzelsanatlar.gov.tr>

Müdürlüğü oyuncularını Ahmet Oruçoğlu'nun yazdığı "Nenenin Keleş" adlı tiyatro oyununu Keçiören Belediyesinin ev sahipliğinde, Azerbaycan Devlet Tiyatrosu da Kars'ta "Cumhuriyet'in İlk Sedası" adlı tiyatro oyununu sahneledi.

14 Kasım 2012' de Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) işbirliğinde "Kalibek Kuanışbayev Kazak Dram Tiyatrosu" tarafından Kazak halkının tarihini, kültürünü, folklorunu, müziğini konu alan "Kenesarı - Kunimcan" isimli tiyatro oyunu Ankara Devlet Tiyatroları Küçük Tiyatro Sahnesi'nde Türkçe olarak sahnelendi.³⁵ Kazak dramaturg ve rejisör Dunay Yespayev'in yönettiği Dede Korkut hikâyelerinden alınan "Kazan Bey'in oğlu Uruz Bey'in esir olduğu boy" adlı 1 perdelik oyun Konya Devlet Tiyatrosu oyuncularından S. Seyfullin Karaganda Vilayet Kazak Dram Tiyatrosu'nda sahnelendi.

Trabzon devlet tiyatroları oyuncularından M. Auezov'un yazdığı, K. Kasımov'un yönettiği "Karagöz" adlı tiyatro oyunu sahnelendi.³⁶

İzmir Devlet Tiyatrosu oyuncularını Ünlü Kazak dramaturg Dulat İsabekov'un 70. Yaş günü nedeniyle Kazakistan Cumhuriyeti Kültür ve Enformasyon Bakanlığı Kültür Genel Müdürlüğü tarafından 10 – 16 Ekim 2012 tarihleri arasında Alma ata şehrinde düzenlenen "İsabekov'un Dünyası" Uluslararası Tiyatro Festivali kapsamında; İsabekov'un "Mirasçılar" adlı oyununu 15 Ekim 2012 'de Kazan Devlet Akademik Drama Tiyatrosu'nda sahnelendi.³⁷ Kazakistan'ın "Jastar" Tiyatrosu da Türkiye'nin Konya ve Eskişehir'de gösteriler yaptı.³⁸

20 Nisan 2016 tarihinde 9.su yapılan "Bin Nefes Bir Ses Uluslararası Tiyatro Festivali" kapsamında Azerbaycan, Kazakistan, Bulgaristan, Moldova, KKTC ve Irak ve diğer ülkelerden gelen topluluklar gösteriler yaptılar.

D- Opera ve Bale alanındaki etkinlikler

TÜRKSOY'un Opera Günleri etkinliğinin dışında Türkiye'de yapılan diğer önemli etkinlikler ise şunlardır;

³⁵http://www.kazakturklerivakfi.org/index.php?option=com_content&task=view&id=422&Itemid=18 /27.07.2016

³⁶ <http://www.devtiyatro.gov.tr/>

³⁷<http://www.devtiyatro.gov.tr/haberler-211-izmir-devlet-tiyatrosu--mirasçilar--ile-kazakistan-da.html/> 27.07.2016

³⁸ <http://www.kazakhstan.org.tr/index.asp?sayfa=101>.27.07.2016

Kazak besteci Mukan Tölebayev'in doğumunun 100. yılı münasebetiyle TÜRKSÖY' un organizasyonunda, Mukan Tölebayev'in "Birjan ve Sara operası"nın Türkiye prömiyeri 18 Kasım 2013' te Kazakistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan gibi ülkelerden gelen pek çok konuk sanatçının ve Samsun operası sanatçılarının katılımıyla Samsun'da gerçekleşti.

15 Eylül 2014 tarihinde, İstanbul Leyla Gencer Opera ve Kültür Merkezinde Türk opera sanatçısı Leyla Gencer'in anısına T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Devlet Opera ve Balesi Orkestrası'nın eşliğinde gerçekleştirilen konserlere, TÜRKSÖY üye ülkelerinden Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, KKTC, Rusya federasyonundan Altay, Hakas, Saha- Yakut, Tuva, Tataristan, ayrıca Gagavuz ya - Moldovya, Tacikistan, Sincan Uygur Özerk Bölgesi (Çin Halk Cumhuriyeti)'den 15 opera sanatçısı katıldı.

E- Devlet Halk Dansları Topluluğu

Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Devlet Halk Dansları Topluluğu da, gerek kendi topluluğu ile gerekse müzik grupları ve çeşitli topluluklar ile birlikte ortak projeler içerisinde yer alarak Türk müzik ve dans kültüründen örnek repertuarlarıyla Türkiye'de, Türk varlığının ve kültürünün olduğu her yerde, Türk Dünyası ve dolayısı ile Türk Keneşi üye ülkeleri ile akraba topluluklarında festivallere katılmakta, gösteriler sunmaktadırlar.

STK (Sivil Toplum Kuruluşları) Faaliyetleri

1. Avrasya Yazarlar Birliği Faaliyetleri

Avrasya Yazarlar Birliği, Türk Dünyası edebiyatçıları, şair ve yazarlarının yanı sıra dramaturglar ve sanatçılar ile ilgili etkinlikler, anma faaliyetleri gerçekleştirmekte, Türk Dünyası hizmet ödülleri de vermektedir. Bunların dışında çeşitli kongreler, yarışmalar ve festivaller de tertip ederek Türk Dünyası ve kültürüne önemli hizmetleri yerine getirmektedir.

Avrasya yazarlar birliğinin organizasyonda gerçekleşen yarışma ve festivalleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

5-7 Eylül 2015 tarihleri arasında MERV 2015 Türk Dünyası Kültür Başkenti ev sahipliğinde Türkmenistan'da TİKA, Avrasya Yazarlar Birliği ve

TÜRKSOY işbirliğiyle gerçekleştirilen 8. Türk Dünyası Edebiyat Dergileri Kongresi,

Türk Devlet ve topluluklarında geleneksel olarak uygulanan Uluslararası Kaşgarlı Mahmut Hikâye Yarışması.

2015 yılının TÜRKSOY tarafından “Haldun Taner Yılı” ilan edilmesi dolayısı ile “Doğumunun 100. Yılında Haldun Taner Tiyatro Eseri Yarışması”. Bu yarışma Türk Dünyasında uygulanan ilk hikâye ve piyes yarışması olması dolayısıyla önemlidir. Bu yarışma Başbakanlık Tanıtma Fonu tarafından desteklenmiş, Avrasya Yazarlar Birliği’nin organizasyonunda, TÜRKSOY ve Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü işbirliği ile düzenlenmiştir.

Konya’da düzenlenen “Bin Nefes Bir Ses” adlı Uluslararası Türkçe Tiyatro Yapan Ülkeler Festivali ³⁹ gibi faaliyetleri sayabiliriz

2. TÜRKSAV (Türk Dünyası Yazarlar ve Sanatçılar Vakfı) Faaliyetleri

1996 yılında bir grup yazar, sanatçı ve akademisyen tarafından kurulmuş olan TÜRKSAV, Türk dünyası ile ilgili birçok kültürel ve sanatsal etkinliğin organizasyonunu gerçekleştirmiş ve birçok organizasyonun içinde de aktif rol oynamıştır.

Uluslararası Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesiyle TÜRKSAV’ in öncülüğünde “Avrasya Sanat Edebiyat Yıldızları” projesi ile “Türkiye’nin Türk Dünyası Gündemi” paneli,

Türk Dünyasından bazı şairlerin katılımlarının desteklendiği Makedonya’daki “Uluslararası Struga Şiir Akşamları”, “Elazığ Uluslararası Hazar Şiir Akşamları”,

“100 Ülkeden Çocuk Şiirleri”, “Merv”, “Haray”, “Gagavuzlar”, “Deli Tay”, “Türkmenistan Armağanı” vb. eserlerin Türk Dünyasına kazandırılması,

“Türk Dünyası Uluslararası Resim Sergileri”, bu sergilere katılan sanatçıların eserlerinin kataloglarda yayımlanması,

Azerbaycan’da Dede Korkut’un 1300 yılı, Türkmenistan’da Karacaoğlan Haftası gibi etkinliklere katılım,

Ayrıca, Bayburt Uluslararası Dede Korkut Kültür Şölenleri, Ankara Büyükşehir Belediyesi Türk Dünyası Âşıklar Şöleni, Eskişehir Yunus Emre Haftası Uluslararası Şairler ve Âşıklar Şöleni, Kırıkkale Valiliği Türk Dünyası

³⁹ bkz. www.ayb.org.tr/

Günleri, TÜRKSAV Kültür Bakanlığı işbirliği ile “Mahalli Halk Oyunları Yarışması” gerçekleştirilmiştir.

TÜRKSAV kurulduğu yıldan itibaren kültür, sanat, ekonomi, bilim ve siyaset alanında Türk Dünyası gençliğine hizmet veren, katkı sunan çalışmaların hatırlanması ve hatırlatılması amacıyla her yıl geleneksel olarak “Türk Dünyasına Hizmet Ödülleri” vermeye devam etmektedir.⁴⁰

3. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Faaliyetleri

Prof. Dr. Turan Yazgan tarafından kurulan bu vakıf, kültür ve sanat alanında en aktif vakıflardan birisidir. Bu vakıf, her yıl aylık süreli yayın olarak Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, iki ayda bir ise Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi gibi bilimsel yayınlar yayımlamaktadır. Bunun yanı sıra müzik konserleri, Türk Dünyası şair, yazar, kültür ve sanat adamlarını anma etkinlikleri, Türk Dünyası ülkeleri ile ilgili çeşitli periyodik etkinlikler, Nevruz etkinlikleri, her yıl Haziran ve Mayıs aylarında geleneksel olarak Türk Dünyası Çocuk Şöleni ve bu şölen kapsamında Türk Dünyası Çocuk Ses Yarışması, Türk Dünyası gençlik kültür gezileri düzenleyerek, Türk Dünyası Göçebe Oyunları’na destek vererek Türk dünyası kültürüne ve sanatına büyük katkılar sağlamaktadır.⁴¹

4. Elazığ Manas Yayıncılık Faaliyetleri

5 Aralık 1992 tarihinden itibaren organizasyonu Elazığ Manas yayıncılık tarafından yapılan “Uluslararası Hazar Şiir Akşamları Projesi” , Türk dünyası kültür ve sanatı ile ilgili en önemli projelerden biridir. Bu projeye Elazığ Valiliği’nin himayelerinde, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA), Türk Edebiyatı Vakfı katkı sağlamaktadır. Elazığ Belediye Başkanlığı, Fırat Üniversitesi Rektörlüğü, Sivrice Kaymakamlığı, Sivrice Belediyesi, Elazığ Müzik Konservatuvarı’na hazırlanan etkinliklerin ilki 5 Aralık 1992 tarihinde Elazığ Folkloruna büyük hizmetleri olan Fikret Memişoğlu anısına yapılmıştır. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarında Türk Dünyasının kültür, edebiyat ve sanat adamları; Kırgız yazar Cengiz Aytmatov, Kazak şairler Mağcan Cumabayev ile Akmola, Kazak yazar ve dramaturg Muhtar Şahanov, Azerbaycan’dan Almas Yıldırım, Bahtiyar Vahapzade, Kırım’ dan Mustafa Cemiloğlu

---

⁴⁰ Kaynak: <http://turksav.net/hakkimizda>. 20-06- 2016

⁴¹ bkz. www.turkdunyasivakfi.org.tr/

vb. Türk dünyasının mihenk taşları ile şair ve yazarları hatırlatılmış, bu şair ve yazarlar ile birlikte Türk dünyasının önemli kültür ve sanat adamları da bu etkinliklere davet edilmiştir.

İlki 2003 yılında yapılan, o tarihten bugüne geleneksel hale gelen Türk Dünyası Hizmet Ödülleri ise Hazar Şiir Akşamları projesinin en önemli organizasyonudur.

Bunun dışında Türk dünyası edebiyatı konularında eserler de yayımlayan Manas Yayıncılık'ın organizasyonunda bulunduğu ve katılım gösterdiği diğer etkinlikler şunlardır:

24-28 Ekim 2008, Kırgızistan- Bişkek'te düzenlenen Cengiz Aytmatov ve Günümüz forumuna katılım,

3-4 Şubat 2012, Elazığ'da yapılan Elazığ, Bakü Kültür ve Sanat Buluşması'na katılım,

24-26 Mayıs 2012 Çaydaçıra Işığında Elazığ, Bakü, Şanlıurfa, Kerkük Müzik Buluşması'na katılım,

25-26 Ekim 2013, Elazığ'da yapılan Elazığ- Kazan Kültür ve Sanat Buluşması.⁴²

5. İLESAM Faaliyetleri (İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği)

1986 yılında kurulan İLESAM (İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği) T. C. Kültür Bakanlığı Telif Hakları Genel Müdürlüğüne bağlı olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Bünyesinde 3500 yazar, şair, akademisyen, bilim insanı gibi edebi ve fikri eser üreten herkesin telif haklarını koruyan önemli bir kurum olmasının yanında Türk soylu ülkelerle tarihsel, kültürel ve sanatsal işbirliklerini, kardeşlik bağlarını güçlendirecek, geliştirecek, geleceğe yön verecek, Türk kültürü ve sanatının korunması, güçlendirilmesi, geliştirilmesi gelecek nesillere aktarılması hususunda ortak çalışmalar yapmak amacıyla başlattığı en önemli projelerden biri de Türk Dünyası Konserler Dizisi Projesidir.

Projenin işleyişine göre her ülke kendi şairlerinden Türk hece vezni ya da aruz vezniyle yazılmış bestelenmek amacıyla 6 tane şiir, her ülke Türk Sanat Musikisi Formlarında nitelikli besteler yapabilecek özelliklere sahip 6 bestekâr seçmekte, ülkelerin bestekârları öteki ülkenin şairlerinin şiirlerini besteleyerek

⁴² bkz. www.manasyayincilik.com/etknk.html/ 15-12-2016

ve bu eserleri proje katılımcısı ülkeler kendi solistleriyle seslendirmektedirler. Proje her iki ülkenin başkentlerinde tekrar edilmekte, TRT Avaz'ın katkılarıyla canlı olarak yayınlanmaktadır.

Bu proje kapsamında 2016 yılına kadar aşağıdaki etkinlikler gerçekleştirilmiştir;

-“Mahnıdan Şarkıya Konser Programı”: İLESAM ve Azerbaycan Bes-tekârlar Birliği'nin ortak çalışmalarıyla hazırlanan, Başbakanlık Tanıtma Fonu, TİKA ve TÜRKSOY' un desteklediği konser programının 16 Ekim 2015 de Bakü'de Mugam Merkezinde, ikinci galası da 19 Kasım 2015 de Ankara Arı Stüdyolarında gerçekleştirilmiş, TRT AVAZ ekranlarından canlı olarak yayınlanmıştır.⁴³ -“Hoyrattan Şarkıya Konser Programı”: İLESAM ve Irak Yazarlar Birliği Türkmen Bürosu ile ortak çalışmalarıyla hazırlanmıştır. Başbakanlık Tanıtma Fonu, TİKA ve TRT'nin desteklediği bu konser programının galası 8 Aralık 2016 da Ankara Arı Stüdyolarında gerçekleştirilmiş, TRT AVAZ ekranlarından canlı yayınlanarak izleyicilerle buluşmuştur.⁴⁴

-“İrdan Şarkıya Konser Programı”: Bu konser programı Kırgızistan ile ilgili olarak proje aşamasındadır. İLESAM ve Kırgızistan - Türkiye Manas Üniversitesi Rektörlüğü ve Güzel Sanatlar Fakültesi ortak çalışması ile hazırlanması Başbakanlık Tanıtma Fonu, TİKA ve TÜRKSOY, TRT tarafından desteklenmesi, 2017 Ekim ve Kasım ayları içerisinde de gerçekleştirilmesi düşünülmektedir.

6. Türkiye'deki Diğer Faaliyetler

Türkiye'de TÜRKSOY ve diğer kurumlarla ortak Nevruz kutlamaları, Türk Dünyası Gençlik Kurultayları ve bu kurultayların sanat faaliyetleri, Türk Dünyası Belediyeler Birliği içerisinde yapılan kültür sanat çalışmaları, TÜRKSOY ' un Türkiye' deki diğer kurumlarla, üniversitelerle işbirliği içinde gerçekleştirdiği faaliyetler, TÜRKSOY fotoğrafçılar buluşması, TÜRKSOY ressamlar buluşması, opera ve tiyatro günleri gibi faaliyetleri gösterebiliriz.

- Resim ve Heykel Sanatı ile ilgili etkinlikler;

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarına kavuşan Türk Devletlerinin Türkiye Resim Sanatı' nın gelişmesine de büyük oranda katkıları olmuştur.

⁴³ <http://www.ilesam.org.tr/12046/ilesam-“turk-dunyasi-konserler-dizisi”-15-12-2016>

⁴⁴ <http://www.ilesam.org.tr/12046/ilesam-“turk-dunyasi-konserler-dizisi”-15-12-2016>

Türkiye’de panorama müzelerinin kurulması çalışmasının da özellikle Türk devletlerinin bağımsızlıklarının kazanılmasından sonra geliştiğini görmekteyiz. 26 Ağustos 2002 de açılışı yapılan Ankara Anıtkabir’deki Kurtuluş Savaşı Müzesi içinde yer alan Çanakkale, Sakarya ve Dumlupınar panorama çalışmaları ki her biri 3,5 x 36 m uzunluğundadır. Türkiye’de yapılan ilk panorama çalışmalarıdır. Bu panorama müzesinin yapımı ve müzedeki çalışmalar, Türk ve Azerbaycanlı sanatçıların ortak çalışmalarıdır. Azerbaycanlı ünlü ressam Tahir Salahov’un koordinasyonu ile ortak yapılan bu panorama resimleri, Türkiye’de panorama müzelerinin geliştirilmesi için birçok kurum ve kuruluşun çalışmalarına da hız kazandırmıştır. Anıtkabirdeki panoramadan bir yıl sonra 2003 yılında T.C. Başbakanı şimdiki Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan’ın talimatıyla İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. İstanbul’da bir fetih panoraması müzesinin yapılması için çalışmalara başlamıştır. Türk ve Azeri sanatçılardan oluşan bir grup tarafından 2003 yılında projelendirilmiş, 2005 yılında çalışmaya başlanmış ve 2008 yılında da tamamlanmıştır. 31 Ocak 2009 yılında açılışı yapılan Fethih panoraması 2350 m² lik resimde yer alan 10 bin figür ve 16 metre yükseklikle dünyada dördüncü büyük panorama müzesi olarak hizmet vermektedir.⁴⁵

Sakarya Meydan Muharebesini konu alan Sakarya panoramasının Polatlı’da yapımı devam etmektedir. Çanakkale panorama müzesinin şehitlik bölgesinde yapımı sürdürülmektedir. Atatürk’ün Samsun’a çıkışını ve milli mücadelenin başlamasını konu alan Samsun 19 Mayıs panoraması 2016 yılında tamamlanmıştır. Bütün burada saydıklarımız panorama resimleri ile Türk Keneşi devletlerinin sanatçılarının ortak yapımı olarak hem kültür ve sanat dünyasına eser kazandırılmış hem de Türk Tarihini gelecek nesillere görsel ve işitsel müziklerle sunarak büyük bir hizmet gerçekleştirilmiştir.

Resim alanındaki çalışmaların dışında Türkiye’nin birçok yerinde dikilen çok sayıda anıtsal projelerde de Türk Keneşi ülke sanatçılarının imzalarını görmek mümkün. Bunlar Afyon Kocatepe Anıtı, Polatlı Atatürk Anıtı, Çanakkale Mehmetçik Anıtı, Türk Tarihinden önemli şahsiyetleri temsil eden anıtlar ve portreler gibi sayısız örnekleri saymak mümkün. Türkiye’nin birçok devlet ve özel üniversitelerinde görev yapan heykel ustaları hem eğitim ve öğretime katkı vermekte hem öğrenci yetiştirmekte hem de şehir, parkların ve üniversitele-

---

⁴⁵ panaromikmuze.com/ 21.10.2016

rin önemli yerlerine dikilen anıt ve heykellerin yapımında hizmet vermektedir.

2017 yılı için de Türkiye'deki birçok belediye, dernek, vakıf, kültür sanat merkezleri, galeriler, üniversiteler vb. kuruluşlar Türk Keneşi ülke sanatçıları ve diğer Türk Devlet ve Akraha toplulukları sanatçılarının katılacağı çalıştaylar, sempozyumlar, kongreler, sergiler, sanat yazışmalar, hizmet ödülleri gibi etkinliklerle ilgili duyuruları da yayınlamaktadır.

Türkiye'deki şehirlerin sanat galerilerindeki sergilerden de Türk Keneşi üye ülke sanatçıların eserleri ile Türk Dünyası'nın farklı coğrafyalarından gelen sanatçıların eserlerini görmek mümkündür. Bu faaliyetler ve yapılan kültür programları ile Türk dünyasından gelen sanatçılar birbirleriyle tanışma, karşılıklı bilgi, görgü geliştirme, tecrübe artırımı ve paylaşma, eserlerini sergileme ve satma, ayrıca tatil imkânları da elde etmektedirler.

B. KAZAKİSTAN'DAKİ KÜLTÜR – SANAT İŞBİRLİKLERİ VE FAALİYETLER

Bağımsızlıktan sonra Kazakistan'ın kültür ve sanat alanında atılımlar gerçekleştirdiğini ve önemli mesafeler kat ettiğini görmekteyiz. Eskiden var olan sanat yapıları restore edilmiş, Astana, Almata, Pavlador ve Çimkent gibi kentler ile birlikte ülkenin bütün şehirlerinde yeni mimari yapılar, eserler, flarmoniya, opera, bale ve tiyatro salonları, sanat galerileri ve müzeler kurulmuş, sanat topluluklarını geliştirerek, dünyada ses getiren yeni ve güçlü sanat toplulukları oluşturmuşlardır

Kazakistan Cumhurbaşkanı N. A. Nazarbayev, “Tarih Akımında”, adlı eserinde Milli kültür ve milli kültür politikaları ile ilgili şunları dile getirmektedir: “Amaç ilk başta, milli kültürde her gün gelişen etkenleri yorumlayarak, yeni kültür tecrübelerini öğrenmektir. Kurulan genel Kazakistan kültürü gerçeği, bizim devlet kültür sistemimiz içinde kapalı kalmamalıdır. Onun temel niteliği, ilkeler düzeyinde açıklık ve başka kültür akımlarıyla diyaloga yönelik olmasıdır.”⁴⁶ “1992’de düzenlenen Uluslararası Kazak Kurultayı, Cumhuriyet’in kültür yaşamındaki önemli bir olayı olmuştur. Büyük toplumsal dalga yaratan kurultay, ilk defa dünyanın her yerinden ünlü yazarları, şairleri, ressamları ve siyaset bilimcilerini, ilim adamlarını ve iş adamlarını bir araya getirdi.”⁴⁷

⁴⁶ <http://turk-dunyasi.cokbilgi.com/kazakistan-kultur-ve-medeniyeti/>.16.06.2016

⁴⁷ <http://turk-dunyasi.cokbilgi.com/kazakistan-kultur-ve-medeniyeti/>.

1995’ da Kazakistan’ da Kazak kültürüne, sanatına, sanat kurumlarına ve sanatçılara destek sağlamak amacıyla Kültür Destekleme Milli Fon’u kuruldu. “*Bu Fon’un geleceğe yönelik planlarında “Kazak Müziği Tarihi”, okul kitabının ve “Puşkin ve Kazakistan” eserinin yayınlanması, konserler ve sergiler düzenlemek vs. gibi sanat eylemleri yer almaktadır. Devlet kültür kuruluşlarıyla birlikte Fon, Kazakistan halklarının manevî zenginliklerini geliştirme, koruma ve çoğaltmaya katkıda bulunmaktadır*”.⁴⁸

Kazakistan-Türkiye Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi ise hem eğitim öğretim alanında hem de kültür ve sanat faaliyetleri ile çok önemli bir işlevi yerine getirmektedir. H. Ahmet Yesevi Üniversitesi bünyesinde 2000 yılında oluşturulan Yesevi Sanat Topluluğu da Türk Dünyası oyun ve müzik kültüründen repertuarıyla uluslararası festivallere katılmaktadır. Bu topluluk aynı zamanda Türkiye’deki H. A. Yesevi Üniversitesi Vakfı bünyesinde Kazakistan’dan gelen ve Türkiye’de lisans ve lisansüstü eğitim öğretim gören öğrencileri ile de faaliyetlerine devam etmektedir. Yine Ahmet Yesevi uluslararası Türk – Kazak Üniversitesi Tiyatro Fakültesi öğrencileri Göktürklerin kuruluşu ve yıkılışını anlatan Azerbaycanlı Şair ve Yazar Bahtiyar Vahapzade’nin Özünü Kesen Kılıç (Göktürkler) adlı 2 perdelik tiyatro eserini Kazakistan ve Türkiye’nin birçok şehrinde sahneleme imkânı bulmuşlardır.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü olan UNESCO tarafından 2016 yılını Hoca Ahmet Yesevi’nin doğumunun 850.yılı olarak ilan edilmesi münasebetiyle Türkiye’nin birçok üniversitelerinde olduğu gibi Türk Keneşi ülkelerin de, çeşitli sergi, konferans, konser, kongre ve çeşitli etkinlikler yapıldı. Ayrıca bu yılın anısına kalıcı eserler bırakmak için Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi “Divan-ı Hikmetin” tıpkı baskısını yaptıırarak bilim dünyasına kazandırdı.

• Müzik alanında:

Kazakistan’da bağımsızlık sonrası gelişen en önemli müzik ve sanat kurumları Almatı’daki Kurman Gazi Konservatuarı ve Başkent Astana’daki Ulusal Konservatuardır. Bunların dışında Astana’da kurulan bünyesinde orkestra ve solistler bulunduran Müzik Akademisi, Almatı’daki müzik koleji de en önemli eğitim kurumları olarak dikkat çekmektedirler.

“Kurman Gazi Halk Çalgıları Orkestrası”, “Devlet Senfoni Orkestra-

⁴⁸ <http://turk-dunyasi.cokbilgi.com/kazakistan-kultur-ve-medeniyeti/>. 29-09-2016

si”, “Kazak Ulusal Operası” ve “Kazak Devlet Oda Orkestrası”, “Gülder”, “Otrar Sazı”, “Sazgen” grupları, Turan”, Tattımbet Orkestrası ülke çapında ve yurt dışında büyük üne sahip orkestralar ve topluluklardır.

Çok eski bir tarihi geçmişine sahip olan Kazak Devlet Kurman Gazi Halk Çalgıları Orkestrası bağımsızlık sonrasında gerek yurt içinde gerekse dünyanın farklı bölgelerinde, Türk Dünyası ülkelerinde ve Türkiye’de katıldıkları festival ve gerçekleştirdikleri konserler ile hem Kazak müziğinin hem de Türk dünyası müzik kültürünün tanıtılmasına önemli katkılar sağlayan ve büyük üne sahip topluluklardan biri olmuştur.

Kazakistan’ın Karagan da eyaletinde yeni bir oluşum olarak ortaya çıkan ve Devlet Kurman Gazi Halk Çalgıları Orkestrası’ndan sonraki en önemli orkestralardan birisi olan Kazakistan Akademik Tattımbet Orkestrası da Dünya’nın farklı ülkelerinde ve Türkiye’de verdikleri konserler ile adından söz ettirmiştir.

Bunların dışında etno müzik topluluğu “Ulutay” “Er- Turan” adlı etno folk ve etno rock müzik toplulukları da adlarından söz ettiren topluluklar olmuştur.

Bu topluluklardan Ulytau (Uludağ) müzik topluluğu 2001 yılında kurulmuştur. Kazakların geleneksel çalgıları Dombra ile çağdaş çalgılardan gitar ve kemanla birlikte çağdaş etno; Kazak Türk rock müziği ve etnik rock müziği çalışmaları yapan bu topluluk, ulusal ve uluslararası etkinliklerde ve festivallerde büyük beğeni ile izlenen konserler vermektedir.

Er-Turan folklor – etnografya müzik topluluğu ise, 2008 yılında Kurman Gazi adlı Kazak devlet konservatuvarı öğrencileri ve katılımcılar, tarafından kurulmuştur. Kazak etno çalgıları ve geleneksel halk çalgılarını kullanan topluluk, Kazak geleneksel enstrümantal ve sözlü eserlerinin yanı sıra Türk dünyası eserlerini de başarılı bir şekilde icra etmektedir. Bu orkestra yurt içi ve yurt dışında katıldıkları çok sayıda yarışma ve festivallerde konserler vererek başarılar elde etmiştir.

Kazakistan’ da bağımsızlık yıllarında yapılan “Asya Dausı”, “Doğu Mevsimi”, “Gelenekler Ödülü”, “Jas Kanat”, “Ükülü Dombra”, “Aynalayın” gibi müzik festivalleri faaliyetleri de geleneksel hale gelmiştir”.⁴⁹

---

⁴⁹ <http://turk-dunyasi.cokbilgi.com/kazakistan-kultur-ve-medeniyeti/29-09-2016>

•Tiyatro ve Bale alanında

Bağımsızlık sonrası Abay Opera Bale Tiyatrosu, Almatı Genç Balesi Kazak Devlet Dramatik Tiyatroları, Uygur Komedi tiyatrosu gibi tiyatrolar Kazak ve Türk Dünyası tiyatro oyunlarından oyunlar sahnelemektedir.

Kazak halkının tarihini, folklorunu, müziğini, şarkılarını işleyen Kalibek Kuanişbayev Tiyatrosu oyuncularından Kazak halk kahramanını anlatan “Kenesarı-Kunimcan” isimli tiyatro oyunu 2012 yılında Türkiye - Ankara’da sergilenmiştir. Bunların dışında Kazakların ünlü “Birjan ve Sara Operası” Türkiye ve Türk dünyasının diğer ülkelerinde sahnelenmiştir.

•Sinema alanında

“Bağımsızlık sonrası Kazak filmleri, prestijli uluslararası film yarışmalarında özel ve baş ödülleri kazandı”.⁵⁰ Almatıdaki “Arman” ve “Otau-Sinema” adlı büyük sinema salonları, Kazak filmleri ile Türk dünyası filmlerinin yanı sıra çeşitli ülkelerin ünlü sinema yapıtlarını da sinema severler ile tanıştırmaktadır.

•Diğer etkinlikler

UNESCO kararları doğrultusunda Kazakların aksakalı, ünlü bilim adamı, yazarı ve dramaturjisti Muhtar Avezov’un ve ünlü Kazak akademisyeni ve yazarı Sabit Mukanov’un doğumlarının 100. Yıldönümleri, dünyaca ünlü Kazak şairi ve düşünürü Abay’ın ve Jambıl’ın doğumlarının 150. Yıldönümü kutlamaları yapıldı.⁵¹

Almatı’da son beş yıl içerisinde çoğunluğu “avangard-modernist yönde 14 özel resim galerisi” açıldı. (...) “Özel koleksiyonlardaki Kazakistan sanatı”, adı altında birinci sergi, bunların dışında Kültür Destekleme Milli Fon’u tarafından, “Sarı Arka”, “Karaganda Ressamları” sergileri gerçekleştirildi.⁵²

C. KIRGIZİSTAN’DAKİ KÜLTÜR –SANAT İŞBİRLİKLERİ VE FAALİYETLER

Kırgızistan da en tanınan geleneksel müzik topluluğu, Kültür- Haberleşme ve Turizm Bakanlığı’na bağlı Kambarkan Geleneksel Müzik Topluluğu’dur. Bu müzik topluluğu Kırgızistan’ın yanı sıra Türkiye, Kazakistan ve Azerbay-

⁵⁰ <http://turk-dunyasi.cokbilgi.com/kazakistan-kultur-ve-medeniyeti/.29-09-2016>

⁵¹ <http://turk-dunyasi.cokbilgi.com/kazakistan-kultur-ve-medeniyeti/.29-09-2016>

⁵² <http://turk-dunyasi.cokbilgi.com/kazakistan-kultur-ve-medeniyeti/.29-09-2016>

can gibi Türk Keneşi kurucu üye ülkeleri ve Türk dilli halkların geleneksel sözlü – sözsüz müzik türlerinden örnekler sunmakta, uluslararası festivallere katılmaktadır.

Kırgızistan’da, “1998 yılı verilerine göre, devlet finansmanı ile yürütülen 14 devlet tiyatrosu, 3 filarmoni, 1024 kütüphane, 32 müze, 84 çocuk müzik okulu, 515 kulüp, 8 park, sirk ve bir halk sanatı merkezi bulunmaktadır”.⁵³

Kırgız etnik müzik topluluklarından biri de ‘Ordo Sahna Etnografya Müzik Topluluğu’ dur. Bu topluluk da etnografi kostümleri, çalgıları ve repertuarları ile ilgi çekmekte, Ulusal ve Uluslararası festivallere, konserlere ve gösterilere katılarak Kırgızistan ve Türk Dünyası Müzik kültürüne büyük katkılar sağlamaktadır.

Bu toplulukların yanı sıra Kırgız Devlet Flarmonisi de Kırgızistan’ın en büyük orkestrasına sahiptir. Kırgız Devlet Flarmonisi binasında faaliyetlerini devam ettiren en önemli topluluklardan biri olan bir diğer topluluk geleneksel halk dansları alanında faaliyet yapan Akmaral Devlet Dans Topluluğu’dur. Bu topluluk, zengin kostüm ve oyun repertuarları ile ulusal ve uluslararası festivallerde Kırgızistan’ı çok başarılı bir şekilde temsil etmektedir.

Kırgızistan’da ayrıca Toktobolot Abdımomunov Kırgız Devlet Akademi Dramatik Tiyatrosu ve Kırgız Opera Bale tiyatrosu bağımsızlıktan sonra Türk dünyası ile ilgili önemli eserler sahnelemiştir.

Toktobolot Abdımomunov Kırgız Devlet Akademi Dramatik Tiyatrosu’nda bağımsızlık yıllarından günümüze; Aykol Manas (1991), Manas Trilojisi (1992), Cengiz Han’ın ak bulutu (2007, Samancının Yolu (2015) oyunları, Çüy tiyatrosu’nda; Cengiz Aytmatov’un Cemile adlı eseri (2014), Talas Tiyatrosunda; Semeteyci Seydana (2013) Oş tiyatrosu’nda; Cengiz Aytmatov’un Gulsarı (2007) ile Mankurt (2015) adlı eserleri, Batiken tiyatrosu’nda; Cengiz Aytmatov’un Cemile (2015) adlı oyunlar sergilenmiştir. Ayrıca 2008 yılında Türk Dünyasından tiyatro topluluklarının da katıldığı Uluslararası Tiyatro Festivali gibi faaliyetler, 17 Kasım 2016 tarihinde Kitab- ı Dede Korkut’un 200. Yılı münasebetiyle yapılan etkinlikler kapsamında TÜRKSOY işbirliği ile Korkut Ata (Dede Korkut) isimli tiyatro oyununun Kırgızistan galası gerçekleştirilmiştir.

Kırgız Opera ve Balesi Tiyatrosu’nda başlıca sergilenen opera ve baleler

---

⁵³ <http://turkbirdevbursa.tr.gg/Kirgizistan-Cumhuriyeti.htm>. 22-07-2016

ise şunlardır; Nasır Davlasov'un "Kurmanbek" (1993), Vlasof Maldıbayev'in Manas Operası (1995), Ürkün trajedisini konu alan "Acal Ordunda"(1995) müzikal draması, Cumakadır Kanimetov'un "Akmöör" (1997) operası, Akmat Amanbayev'in "Ayçörek" operası (2016), "Kurmanjan Datka" (2013) ve "Çolpon" baleleri Azerbaycanlı besteci Üzeyir Hadjibekov 'un "Arşın Malalan" (1995 ve 2013), ve "Köroğlu" (2009) operaları sergilenmiştir..

Kırgızistan' da Kırgızistan Cumhuriyeti Devleti Kültür ve Turizm Bakanlığı ve bu bakanlığa bağlı kurumlar, özellikle Kırgızistan'da yaşayan halkların kültürel ve sanatsal tanıtımını yapan "Halklar Asamblesi"de önemli faaliyetler gerçekleştirilmektedir.

Kırgızistan' da bağımsızlıktan sonra gerçekleştirilen en önemli etkinlik UNESCO tarafından 1995 yılının "Manas" destanı yılı olarak ilan edilmesi münasebetiyle 1995 yılı Ağustos ayında halk kahramanlık destanı "Manas'ın 1000. Yıldönümü" kutlamalarıdır. Bu kutlamalar oldukça görkemli bir şekilde gerçekleşmiştir.

Kırgızistan Kültür Haberleşme ve Turizm bakanlığı ve Halklar Asamblesi ve Üniversiteler tarafından, TÜRKSOY'un da katkıları ile ortak işbirliği içerisinde her yıl 20-26 Nisan tarihleri arasında "Geleneksel Müzik Günleri" düzenlenmektedir. Bir hafta süren bu etkinlik çerçevesinde üniversiteler, sanat kurumları tarafından ortak bilimsel, kültürel ve sanatsal etkinlikler yapılmaktadır. Bu kapsamda etkinliklere TÜRKSOY üyesi ülkelere ve topluluklarından da ses ve saz sanatçıları davet edilmektedir.

Kırgızistan' da eğitim- öğretim, kültür ve sanat alanındaki en önemli kuruluşların başında da 1995 yılında Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te Türkiye ve Kırgızistan devletleri tarafından ortak irade sonucu olarak kurulan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi gelmektedir. 1997-1998 yılında eğitim-öğretim faaliyetlerine başlayan Üniversite, "Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraha Topluluklarındaki gençler başta olmak üzere her kesimden bireylerin oluşturduğu bir ortamda başta Türk uygarlığı ve sanatı olmak üzere dünya bilimine, kültürüne ve sanatına katkı sağlamak amacıyla faaliyetlerine devam etmektedir.

Bu amaçla Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi bünyesinde birçok sanat toplulukları oluşturulmuştur. Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi "Manasın Kızları Geleneksel Halk Oyunları Topluluğu"; Kırgızistan, Türkiye, Ka-

zakistan ve Azerbaycan'ın yanı sıra Özbekistan, Uygur, Türkmenistan, Tuva, Hakas, Kafkas gibi Türk dilli ülke ve toplulukların geleneksel halk oyunlarını sergilemektedir. "Türk Halk Oyunları Topluluğu"; Türkiye'nin farklı bölgelerine ait halk oyunları repertuarları ile çeşitli etkinliklerde ve konserlerde başarıyla sunumlar yapmaktadır.

Türk Dünyası'nın farklı coğrafyalarından sözlü ve sözsüz zengin müzik repertuarına sahip Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi "Türk Dünyası Müzik Orkestrası" ise 30 kişilik icra grubuyla Türk dünyası ortak müzik kültüründen örneklemeler, sentez çalışmaları yaparak, çeşitli konserlerde önemli bir misyonu üstlenerek Türk Dünyası müzik kültürünün tanıtımına, korunmasına ve gelişimine büyük katkılar sağlamaktadır.

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi'nde Türk Dünyası ülkelerinin ve dolayısıyla Türk Keneşi üye ülkelerinin bağımsızlık bayramlarının yanı sıra önemli gün ve bayramlarında kültür- sanat ve tanıtım etkinlikleri, konserler, gösteriler ve tiyatro oyunları gerçekleştirilmektedir. Türk Dünyasının önemli kültür ve sanat adamları ile ilgili çeşitli faaliyetler, Türk Dünyasının ortak bayramı Nevruz bayramı büyük etkinlikler ve gösterilerle geleneksel olarak düzenlenmektedir.

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nde Nevruz Bayramı etkinlikleri her yıl geleneksel olarak Türk Dünyasının folklor ve kültürel değerlerini sergileyen büyük bir organizasyon içinde düzenlenmekte, coşkulu bir şekilde kutlanmaktadır.

Üniversite'nin Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü Altaylardan Tuna'ya konser dizisi, Türk dünyası tanıtım konserleri, Türk tarihinin önemli günleri (Çanakkale Savaşlarının 100.yılı, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunun 90.yılı, İstanbul'un Türkler tarafından alınması münasebetiyle Geleneksel Fetih Konseri vs.), Türk tarihi ve müzik kültürünün önemli şahsiyetlerinin anma etkinlikleri kapsamında verdikleri konserler (Manas ve Manas destanı, Toktogul Satılğanov 150.yılı, Âşık Veysel'in 100. Doğum yılı, İsmail Gaspralı...) ile adından söz ettirmiştir.

Sahne Sanatları Bölümü öğrencileri ise hem Kırgız tarihi ve kültürü ile ilgili oyunlar sergilemekte, hem de Türk dünyası tarihi, kültürü ile ilgili önemli günler ve anma etkinliklerinde çeşitli etkinlikler ve gösteriler düzenlemektedir. 2016 yılında Kitab- ı Dede Korkut'un 200. Yılı münasebetiyle de "Dede Kor-

kut Bamsı Beyrek” hikayesinden uyarlanan tiyatro oyunu sahnelenmiştir.

Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi resim ve grafik bölümü öğretim elemanları ve öğrencileri ise Türk Kültür dünyasının önemli gün ve haftaları sebebi ile düzenlenen görsel plastik sanat sergilerine eserler ile katılarak büyük hizmetler yapmışlardır. Bunlardan bazıları şunlardır. Gazi Üniversitesine düzenlenen Hocalı katliamını konu alan afiş sergisi (2014), Akdeniz Üniversitesince düzenlenen Dünya Kadınlar günü sergileri (2015), Kırgızistan - Türkiye MANAS Üniversitesince düzenlenen Çanakkale Savaşlarının 100.yılı etkinlikleri kapsamında düzenlenen poster sergisi (2015), Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunun 90.yılı etkinlikleri afiş sergisi, Nevruz Sergileri, Toktogul Satılğanov 150.yılı afiş sergisi, Aşık Veysel’in 100. Doğum yılı resim sergisi, Cengiz Aytmatov resim sergisi (2010), İsmail Gaspıralı resim sergisi (2010), Manas Destanı resim sergisi (2011)

2016 yılının Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü olan UNESCO tarafından Hoca Ahmet Yesevi’nin doğumunun 850.yılı ilan edilmesinden dolayı bu yıla armağan olarak yapılan Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi dekanı ve ressam Prof. Dr. Mehmet Başbuğ’a ait Hoca Ahmet Yesevi portresi PTT tarafından anma pulu olarak bastırıldı. Aynı portre ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Darphane Umum Müdürlüğü tarafından 20 TL’lik gümüş madeni para olarak bastırılarak da Türk Kültür dünyasına önemli bir katkı sağladı.

Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi’ nin dışında Kırgızistan’ın sanat alanında iki önemli yüksek öğretim kurumu daha vardır. Bunlar, Kırgız Milli Konservatuvarı ile Kırgız Güzel Sanatlar Üniversitesi’ dir. Bu iki kurumda da bağımsızlıktan sonra yenileme ve gelişme çalışmaları başlatılmış. Dünya müzikleri ve klasik müzik ve sahne kültürünün yanı sıra, Kırgız müziği ve Türk Dünyası müzik kültüründen örnek programlar da gerçekleştirilmiştir.

Bu kurum ve kuruluşların yanı sıra kültür ve sanat alanında “Meerim” Uluslararası Değer Vakfı, Kabiliyetleri Destekleme Vakfı, Miras Vakfı vb. kuruluşların gerek faaliyet gerçekleştirme gerekse kültür ve sanat faaliyetlerine maddi destek anlamında katkıları büyüktür.

Kırgızistan’da gençlerin sanat faaliyetini sevmeleri dolayısıyla sponsorların destekleri ile veya maddi gücü yerinde olan kişilerin açtıkları birçok özel müzik, resim, dans stüdyoları bulunmakta, gençler özel topluluklar kurabil-

mekte, bu topluluklar ile ulusal ve uluslararası festival ve konserlere katılmaktadırlar.

Türk soylu ülkelerin kültürel ve spor oyunlarının bir organizasyonu olan Uluslararası Türk Dünyası Göçmen Oyunları kapsamında Kırgızistan Cumhuriyeti tarafından düzenlenen birçok kültür sanat etkinlikleri, özel gösteriler, konserler gerçekleştirilmektedir. Türk Dünyasının ortak bayramı Nevruz bayramı ise Kırgızistan'da büyük etkinlikler ve gösterilerle geleneksel hale getirilmiş olup devlet düzeyinde büyük katılımlarda yapılarak gerçekleştirilmektedir. Bu etkinliklerde büyük organizasyonlu gösteriler, şenlikler tertip edilmek, sergiler ve konserler düzenlenmektedir.

D. AZERBAIJAN'DAKİ KÜLTÜR-SANAT İŞBİRLİKLERİ FAALİYETLERİ

Bağımsızlık sonrası Azerbaycan'da kültür ve sanat alanında büyük hamlelerin yapıldığını ve geliştiğini görmekteyiz.

•Sinema alanında

Azerbaycan'da sinema alanında özellikle "Elçin, Anar, Bahtiyar Vahapzade, Zelimhan Yakup, Reşad Mecid vb" yazarların eserleri Azerbaycan'ın dışında da dünyanın farklı ülkelerinde büyük şöhret kazanmıştır. Elçinin "Mahmut ve Meryem" romanından uyarlanan film çekilmiş ve bir kaç dile tercüme edilmiştir. Anar'ın "Beş Katlı binanın altıncı mertebesi" ve "Tahmina ve Zaur" adlı eserleri Azerbaycan'ın dışında Türkiye ve dünya televizyonlarında ve sinemalarda gösterilmiştir. Bahtiyar Vahapzade'nin şiirleri, Zelimhan Yakup'un şiirleri Türk dünyasının her yerinde tanınmıştır.⁵⁴

•Müzik alanında

Azerbaycan'da her yıl 18 Eylül tarihinde ünlü bestekar Üzeyir Hacıbeyov adına Uluslararası Müzik Festivali tertip edilmektedir. 2009 yılında başlayan ve her yıl Gebele şehrinde gerçekleştirilen Gebele Uluslararası Müzik Festivali dünya çapında büyük yankı uyandıran festivallerden biri haline gelmiştir. Üç yılda bir yapılan Makam (Mugam) Festivali ve bilgi şöleni Bakü'de gerçekleştirilmektedir. Azerbaycan'ın en eski ve köklü şehirlerinden Şeki'de "İpek Yolu" Festivali vb. etkinlikler düzenlenmektedir. Bütün bu etkinlikler Dünya müzisyenlerinin Azerbaycan müziği ve kültürünün yakından tanınmasına olanak

---

⁵⁴ www.bizimyol.info/news/70465.html.20.06.2016

sağlamaktadır.⁵⁵

İçinde bulunduğumuz dönemde Karabağ konusu, Azerbaycan müzik tarihinin önemli bölümünü oluşturmaktadır. S.İbrahimova'nın "Vatan Şehitleri" (1990) kantatası, H. Hanmemetov'un Karabağ şehitlerine adanmış "Elimde Sazım Ağlar" adlı halk çalgı aletleri için şiiri (1991), R. Mustafayev'in "Hak Seninle", "Azerbaycan" (1992) kantatası, A. Alizade'nin "Ana Toprak" (1993), V. Adıgüzelov'un "Karabağ Şikestesi" ve "Gam Kervanı" (1999) oratoryoları, T. Bakıhanov'un "Karabağ Harayı" (2001) vb. konserleri,⁵⁶ "tar ve orkestra için "Karabağname" konçertosu (2007), Reşid Şafak'ın koro için "Ana toprak Karabağ"(2001),Rauf Aliyev'in koro ve orkestra için " Karabağ memoria-lı"(2007) vb bunlara örnek gösterilebilir".⁵⁷

Azerbaycanlı besteciler Hocalı Soykırımı'ndan da oldukça etkilenmişlerdi. 1995 yılından itibaren birçok Azerbaycanlı besteci Hocalı soykırımı ile ilgili senfoniler ve müzik eserleri yazmaya başladılar.

"*Memmed Guliyev "Senfoni-Rekuem" (1995), Neriman Memmedov VII senfonisi (1998), Elnare Dadaşova'nın org için yazdığı "Hocalı Ninnisi", Arif Mirzeyev'in org için yazdığı "Hocalı Çocuklarına Ninni" (1998), N.Mehmetov'un "7. Senfonisi" (1998), Teyfik Bakıhanov "Humayün" senfonik müziği (2006), Oktay Recebov "Hocalı Avazları" oratoryosu (2006), Azad Zahid "Rekviyem" (2011), Adviyye Rahmatova "Hocalı" senfonik Poema (2011), Yusif Mirişli "Hocalı 613" senfonik Poem (2012), Faik Nağıyev "Hocalı Harayı" Rekviyem (2012), Rauf Aliyev koro ve senfonik orkestra için "Hocalı", Rena Kadimova yaylı orkestra ve koro için "Sarı Gelin" balladı (2013), Azer Dadaşov obua ve yaylı orkestra için "Hocalı Nalesi" (2015), Hatıra Ahmedli Cafer Piyano için Sonat 613, senfonik orkestra için "Hocalı-senfonik şiir" (2015) vb. Hocalı'ya ithaf olunmuş eserlere örnek gösterebiliriz. Halen de bu konuda eserler yazılmaya devam edilmektedir".⁵⁸*

Bağımsızlık döneminde Azerbaycan bestecilerinin, yurt dışında farklı müzik festivallerinde, uluslararası müsabakalarda, dünyanın ünlü kültür ve müzik projelerine katılma, Azerbaycan müziğini dünyaya tanıtmaya imkânları oluşmuştur. Türkiye'de A.Melikov'un 7. senfonisi, V. Adıgüzelov'un Çanakale orator-

⁵⁵ <http://www.idildergisi.com/makale/pdf/1431008382.pdf>.20-07-2016

⁵⁶ http://www.azerbaijans.com/content_281_tr.html. 29-09-2016

⁵⁷ <http://www.idildergisi.com/makale/pdf/1431008382.pdf>.20-07-2016

⁵⁸ <http://www.idildergisi.com/makale/pdf/1431008382.pdf>. 20-07-2016

yosu, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde T.Bakıhanov'un Kuzey Kıbrıs Mevsimleri, Kuzey Kıbrıs Suitası vb. eserleri ilk kez sahnelenmiştir. İpek yolu projesinde F.Alizade'nin Derviş ve C.Guliyev'in Kervan eserleri İpek yolu projesinde başarı kazanmıştır. 2010 yılında gerçekleştirilen İpek yolu - Birinci Senfoni ve Kamera Müziği Festivali büyük ilgi görmüştür.⁵⁹

2003 yılının aralık ayında V.Adıgüzelov'un Azerbaycan şairi Natevan için yazdığı "Han Kızı Natevan" adlı operası ilk kez oynanmıştır. Ünlü bestecinin bu eseri, Azerbaycan milli operasının gelişmesinde önemli bir yere sahiptir.⁶⁰

Ayrıca Üzeyir Hacıbekov'un Köroğlu operası TÜRKSOY'un projesi ve organizasyonu içerisinde ilk olarak Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te, sonra Kazakistan, Azerbaycan, Türkiye ve dünyanın birçok farklı ülkesinde sahnelenmiştir.

Azerbaycan Yazarlar Birliği ile Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği olan İLESAM'la ortak işbirliği protokolü çerçevesinde 2016 Kasım ve Aralık aylarında Türkiye'de "Mugamdan-şarkıya" konser programı düzenlenmiştir. Proje kapsamında altı Azerbaycanlı şairin şiirine altı Türk bestecisi şarkı bestelemiş, 6 Türk şairinin şiirine 6 Azerbaycanlı besteci şarkı bestelemiştir. Bu edebi-sanatsal proje diğer Türk devletleri ile de sürdürülmektedir.⁶¹

Azerbaycan bağımsızlık sonrası kültür ve sanat alanında Türkiye ve Türk dünyası ülkelerinin dışında da uluslararası ilişkilerini geliştirerek Azerbaycanlı bestekar ve sanatçıların sesini duyurmuştur. Bu süreçte A.Melikov, V.Adıgüzelov, H. Mirzede, A. Alizade, T.Bakıhanov, F. Karayev, İ.Hacıbeyov, F. Alizade, C.Guliyev, E. Dadaşova, R.Hasanova, G. Memedov ve F.Hüseynov'un eserleri Dünya'nın bir çok ülkesinde ve Türk Keneşi üye ülkesi Türkiye'de de sahnelenmiş, önde gelen yarışmalarda başarı sağlamıştır.⁶²

•Diğer Etkinlikler

1990 lı yıllarda T. Bakıhanov'un "Hayır ve Şer" tek perdeli balesi, Türkiye'de de Ali Baba ve Kırk Haramiler adıyla bilinen hikayeden yola çıkarak O. Zülfikarov'un "Alibaba ve 40 Haydut" adlı balesi, H. Memetov'un "Şeyh Se-

⁵⁹ http://www.azerbaijans.com/content_281_tr.html.29-09-2016

⁶⁰ http://www.azerbaijans.com/content_281_tr.html.29-09-2016

⁶¹ www.bizimyol.info/news/70465.html. 29-09-2016

⁶² http://www.azerbaijans.com/content_281_tr.html. 29-09-2016.

nan” balesi yazılmıştır. 2002 yılında A. Alizade'nin A. Duma'nın eserinden uyarlanarak “Kafkasya’ ya Seyahat” adlı balesinin ilk gösterisi sahnelenmiştir.

Azerbaycan Devlet Şarkı ve Dans Topluluğu da 19 Eylül 2016 tarihinde kuruluşunun 80.yılı münasebetiyle Bakü’de Azerbaycan Devlet Filarmonisinde Azerbaycan sanatçılarının yanı sıra Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı Devlet Halk Dansları Topluluğu ve TÜRKSOY’ un davetlisi Kazakistan’ın “Gulbanu” Dans Grubu’nun da gösteriler yaptığı geniş katılımlı bir konser programı gerçekleştirmiştir.⁶³

V. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bağımsızlık süreci ve sonrası, Türkiye ile Türk dünyası coğrafyası üzerinde yaşayan ülkeler ve topluluklar birbirlerini tanıma, akrabalık bağlarını güçlendirme, her alanda olduğu gibi kültür ve sanat alanında ilişkiler içerisinde olarak, işbirliğini geliştirme, ortak projeler üretme ve uygulama fırsatları yakaladılar. Aynı kök ve ortak kültürün mensupları olan bu ülkeler tarafından ortak bir dizi konferanslar, kongreler, kurultaylar gerçekleştirildi. Bu kurultayların sonucu olarak da Türk Keneşi kurulmuş oldu. Türk Keneşi’ne giden yolda gerçekleştirilen konferanslar kurultaylar, kurulan kurumlar, birimler, yapılan bilimsel, kültürel ve sanatsal faaliyetler bu yakınlaşmayı daha da ileri seviyelere taşımıştır.

1991 İmbat Fuarçılık kapsamında Türk Cumhuriyetlerinin ve Türkiye’nin ortak ilk kültür ve sanat etkinliği ile yön almaya başlayan kültür ve sanat ilişkileri, 1992’ de TİKA’nın, 1993’te TÜRKSOY’ un, TÜDEV’ in kurulması, bu kurumların Türk kurultayları düzenleme kararı alarak bu kurultayların ilkinin 1993 yılında Antalya’da zamanın Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal ile zamanın Başbakanı Sayın Süleyman Demirel’ in de katılımlarıyla gerçekleşmiş olması ve bu kurultayların düzenli olarak düzenlenmesi Türk Keneşi’ ne giden yolda en önemli adımlar olmuştur.

Nihayetinde 2006 yılında Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazrabayev tarafından ortaya atılmış bir teklif üzerine 3 Ekim 2009 tarihinde Nahçıvan’da imzalanan antlaşma ile Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye

⁶³ <http://www.turksoy.org/tr/news/2016/09/29/azerbaycan-devlet-sarki-ve-dans-toplulugu-80-yasinda-29-092016>

“Türk Keneşi” ni kurucu devletler olarak kurmuşlardır. Türk Konseyi kapsamındaki işbirliği, üye ülkeler arasındaki ortak tarih, kültür, kimlik ve Türk dili konuşan halkların dil birliğinden kaynaklanan özel dayanışma temelinde yapılandırılarak Türk Keneşi ile Türk Devlet ve toplulukları arası işbirliğini güçlendirmeye çalışmak amacıyla 16 Eylül 2010 yılında “İstanbul’da düzenlenen son zirvede TDİK’ nın (Türk Dünyası İşbirliği Konseyi) kuruluşu resmen ilan edilmiş, öncelikleri ve yol haritası ortaya konulmuştur .

Türkiye’ de başlayan ve Türk Dünyası ülkelerinde devam eden faaliyetler ile Türk dünyası kültürü ve sanatı alanında çalışmalar yapma, ortak projeler geliştirme, ortak faaliyetler gerçekleştirme, aynı kökten beslenen ortak kültür değerlerini ortaya çıkarma, onları geliştirme, yayma ve gelecek nesillere aktarma amaçlarıyla kurulan eğitim, kültür ve sanat kurumları ve toplulukları Türk dünyası’ nın birbirini tanımmasına, Türk dünyası kültürüne ve sanatına büyük katkılar sağlamaya devam etmektedir.

Bağımsızlık sonrası Türk Keneşi üye ülkeleri ile Türk dünyası’ nın diğer coğrafyalarında Oğuz Han, Bilge Kağan, Orhun Abideleri, Manas, Piri Türkistan Hoca Ahmet Yesevi, Yusuf Has Hacib (Yusuf Balasagun) ve Kutadgu Bilig, Kaşgarlı Mahmut ve Divan’ü Lügat-it Türk, Korkut Ata, Hoca Nasreddin, Köroğlu, Ali Şir Nevai, vb ortak tarihi ve kültürel kökler ile Saltuk Buğra Han, Gaspıralı İsmail, Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Veli, ayrıca Türk dünyasının tarihi, kültürel ve sanatsal diğer şahsiyetleri ile ilgili yapılan anma etkinlikleri ve kültürel faaliyetler ortak projeler içerisinde gerçekleştirilme imkanı bulmuştur

Bu süreçte genel olarak tesbit edilen meseleler yapılan bilimsel toplantılarda, kurultaylarda, konu ile ilgili yazılan makalelerde ele alınmış, bu problemlerin çözüm yolları, öneriler, yapılması gerekenler, hedefler ve yol haritası ortaya konmuştur. Bu çalışmalar neticesinde Türk dünyasının eğitim, kültür – sanat meselelerini Türk dünyası ülkelerinde sürekli öncelikli meselelerden biri olarak ele almak ve sürekli gündemde tutmak, Türk Dünyası ve Türk Keneşi üye ülkeleri arasında güçlü bir Eğitim, Kültür–Sanat Birliği gerçekleştirilebilmek öncelikli fikirler olarak ortaya atılmıştır.

Bu doğrultuda ilk olarak; Türk tarih ve kültür mirasının tesbiti, ortak kültür ve sanat değerlerinin tesbiti, ortaya konulması ve belirlenmesinden sonra Türk kültür ve sanatı ile ilgili projeler üretmek, bu projeleri uygulamak, işbirli-

ğini geliştirmek ve güçlendirmek için Türk dünyası kültür stratejisi yol haritasını belirlemek gerektiği üzerinde durulmuştur.

Bu aşamalardan sonra ele alınması gereken en önemli husus, kültür ve sanat alanında kurumsal örgütlerin, birimlerin kurulması, kurumsallaşmanın sağlanmasıdır. Bu doğrultuda;

- Eğitim, öğretim, kültür ve sanat alanında ortak üniversitelerin kurulması,
- Üniversitelerde Türk Uygarlığı Araştırma ve Uygulama Merkezleri,

Türk Dünyası Araştırma ve Uygulama Merkezlerinin açılması ve Türk dünyasıyla ilişkiler ve işbirlikleri geliştirilip güçlendirilebilmesi için konu ile ilgili araştırma uygulama merkezlerinin ve topluluklarının sayıları arttırılarak ve ortak amaçlar, ortak projeler, ortak faaliyetler ile etkin hale getirilebilir.

- Türk Dünyası Müzik ve Sahne Sanatları Üniversitesi, Türk Dünyası Güzel Sanatlar Üniversitesinin kurulması,

- Güzel Sanatlar ile ilgili Yüksek Öğretim kurumlarında Türk Dünyası Geleneksel Müzik, Türk Dünyası Halk Çalgıları, Türk Dünyası Sahne Sanatları, Türk Dünyası Geleneksel Halk Dansları, Türk Dünyası Geleneksel El Sanatları Bölümleri'nin açılması ve programlarının arttırılması.

- TİKA, TÜRKSOY, TUDEV, TÜRKSAV gibi kurum ve vakıfların, ayrıca Türk Dünyası kültür ve sanatına hizmet edecek Sivil Toplum kuruluşlarının, derneklerin, toplulukların kurulması teşvik edilerek desteklenmesi,

- Dünyanın farklı ülkelerinde büyük hizmetler veren ve Türkiye ile birlikte Türk Dünyası kültürüne ve sanatına büyük katkılar sağlayan Yunus Emre Vakfı'nın Yunus Emre Enstitülerinin sayılarının arttırılması, faaliyetlerinin genişletilmesi,

- Yunus Emre Vakfı statüsünde veya benzeri kültür ve sanat merkezlerinin açılması,

- Üniversitelerde, kültür ve sanat alanında çalışma yapan kurum ve kuruluşlarda çeşitli sanat dallarında Türk Dünyasının ihtiyaç duyduğu alanlarda uzman, yetişmiş sanat ve bilim adamlarının temini için işbirliği içinde bulunması,

- Türk Keneşi ülkelerinin vatandaşı olan sanatçıların eserlerinin telifini takip eden Türk Dünyası Güzel Sanat Eseri Sahipleri Meslek Birliğinin kurulması,

- Kurumsallaşma ile birlikte Türk dünyası tarihi, kültürel ve sanatsal de-

ğerlerinin bu kurumlarda ele alınarak tesbit edilmesi, değerlendirilmesi, ortak tarihi ve kültürel miras ile ilgili projeler üretilmesi, bilimsel araştırma, geliştirme, uygulama ve yayma çalışmalarının yapılması ve genişletilmesi,

- Türk Dünyası kültürü ve sanatı ile ilgili ansiklopediler, antolojiler, almanaklar, kitaplar, sözlükler, çeşitli yayınlar video-dvd ve cd albümlerin hazırlanması.

Kültür ve sanat etkinlikleri olarak aşağıda belirtilen faaliyetler de gerçekleştirilebilir;

- Türk dünyasının ortak ve milli bayramı haline gelen birlik, beraberlik, kardeşlik duygularını geliştiren ve pekiştiren Nevruz ve Hıdrellez gibi ortak kutlanabilecek bayram ve şenlikler için ortak programlar düzenlenebilir,

- Geleneksel olarak Türk Dünyası Özel Günleri,

- Türk tarihi ve kültürünün önemli günlerinin kutlamaları ile ilgili ortak faaliyetler,

- Türk tarihine, kültürüne ve sanatına yön veren önemli şahsiyetler için ortak anma etkinlikler,

- Türk kültürünün ve sanatının ortak eserlerinin, önemli şahsiyetlerinin, Türk dünyası kültür ve sanat adamlarının eserlerinin ortak projeler, ortak işbirliği ile karşılıklı olarak sahnelenebilmesi yönünde ortak faaliyetler,

- Televizyon yayınlarında ortak kültür ve sanat değerlerinin tanıtımı,

- Türk Dünyası Oyun-Dans kültürü, Türk Dünyası Oyun ve Tiyatro kültürü gibi alanlarda çalışmalar yapılarak, ortak oyun kültürleri ortaya çıkarılarak ortak ürünlerin sergilenmesi ile paylaşımı ve yaygınlaştırılması,

- Türk dünyası resim ve heykel sanatı, gravür sanatı, fotoğraf sanatı, sinema sanatı, Türk Dünyası arkeolojisi, geleneksel el sanatları gibi alanlarda ortak çalışmalar, faaliyetler,

- Türk dünyası kültürüne ve sanatına hizmet edenlere resmi ve özel kuruluşlar tarafından başta hizmet ödülleri olmak üzere çeşitli ödüller verilerek ve halı hazırda verilen ödüllerin sayıları da artırılarak Türk dünyası kültür ve sanat adamlarını teşvik etme ödülleri ve nişanlar verme gibi faaliyetler,

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz. Aynı kökten ve değerlerden beslenen tarihi miras, kültür unsurları ve zenginlikler, aynı kök ve özün mensupları olan ve çok geniş coğrafyaya sahip, bağımsızlıktan sonra da birbirlerini yeni yeni tanımaya başlayan tüm Türk Dünyası ülkeleri ve toplulukları arasındaki kar-

deşlik bağlarını geliştirecek, güçlendirecek olan da bu tarihi ve kültürel köktür. Bu tarihi ve kültürel kökün, ata mirasının yaşatılması için korunması, geliştirilmesi, gelecek kuşaklara aktararak yaygınlaştırılması gerekmektedir. Devletlerin varlıklarını devam ettirmeleri, geleceği sağlıklı ve güçlü bir şekilde tesis etmeleri de ancak kendi tarihi ve kültürel köklerine, ata mirasına sahip olmakla ve bunları geleceğe sağlıklı bir şekilde taşıyacak ve yaygınlaştıracak sağlıklı nesilleri yetiştirmekle mümkün olacaktır. Gaspıralı'nın "Dilde, Fikirde, İşte birlik" sözünden hareketle Türk birliğine gidecek yolda Türk Dünyası ile Türk Keneşi Devletleri arasında, sağlam temellere dayalı dostluk, kardeşlik ve işbirliğinin kurulmasına yardımcı olacak mahiyette çalışmaları destekleyici kültürel ve sanatsal etkinliklerde bulunulması, bu faaliyetlerin geliştirilip, güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılması, aynı öz ve kökün mensuplarının tarih, kültür bilinci ve ortak faaliyetler ile sürekli canlı tutulması gelecek nesiller için büyük hizmetlere vesile olacağı inancındayız.

VI. KAYNAKLAR

- Çağdaş Türk Sanatı Sergisi Kataloğu İmbat Fuarcılık yayını.
 Özer Özgür 12 Mayıs 2014 türkkenesi.chess.com
 panoramikmuze.com
 Purtaş, Fırat (2011). "<http://www.turksoy.org/TR/belge/1-93256/turksoy-genel-sekreter-yardimcisi-doc-dr-firat-purtasin-.htm.11-09-2016>
 Türk İhraç Ürünleri Fuar Kataloğu, İmbat Yayınları, Ankara, 1992.
 Türkiye Güzel Sanat Eseri Sahipleri Meslek Birliği Sergi Bültenleri.
 TÜRKSAY, Türkiye Yazarlar ve Sanatçılar Vakfı Sergi Kataloqları ve Bültenleri.
 TÜRKSAY Fotoğraf Sanatçıları Buluşması Kataloqları.
 Türk Dünyası Güzel Sanatlar Fakülteleri 2011 Ankara Toplantısı ve Çalıştayı, Gazi Üniversitesi Yayınları 2011.
 TÜRKSAY Ressamlar Buluşması Kataloqları.
 2008-2011 TÜRKSAY Faaliyet Raporu, TÜRKSAY Yayınları, Ankara, 2011.
www.ayb.org.tr/
http://www.azerbaijans.com/content_281_tr.html.29-09-2016
www.bizimyol.info/news/70465.html.29-09-2016
<http://www.devdiyatro.gov.tr/>
<http://www.guzelsanatlar.gov.tr/TR,2319/tarihce.html>
<http://www.guzelsanatlar.gov.tr>
<http://www.idildergisi.com/makale/pdf/1431008382.pdf.20-07-2016>
<http://www.ilesam.org.tr/12046/ilesam-“turk-dunyasi-konserler-dizisi”-15-12-2016>

- http://www.kazakturklerivakfi.org/index.php?option=com_content&task=view&id=422&Itemid=18
- <http://www.kazakhstan.org.tr/index.asp?sayfa=101.27.07.2016>
- <http://www.manas.edu.kg/index.php/kurumsal/misyon-ve-vizyon>
- www.manasyayincilik.com/etknk.html
- <http://mekam.org/mekam/kulturel-diplomasi-ve-turksoy.29-11-2016>
- <http://www.muzeed.org.tr/?p=189> . 14.6.2016
- <http://www.sondakika.com/haber-turk-dili-konusan-ulkeler-isbirligi-konseyi-3074167/>
- www.tika.gov.tr/
- www.tudev.org.tr
- <http://turkbiddevbursa.tr.gg/Kirgizistan-Cumhuriyeti.htm>. 22-07-2016
- <http://turk-dunyasi.cokbilgi.com/kazakistan-kultur-ve-medeniyeti/>. 29-09-2016
- www.turkdunyasivakfi.org.tr/
- http://turkkon.org/docs/11_AnkaraBildirisi1992_1.DevletBaskanlariZirvesi.pdf
- Anlaşma metni için bkz. <http://www.turksoy.org.tr/TR/belge/1-75586/kurulus-anlasmasi.html>
- http://www.turkkon.org/tr-TR/genel_bilgi/1/10.14.09.2016
- <http://turkoloji.cu.edu.tr/erartun/makaleler.htm>. 11.09.2016
- http://turkoloji.cu.edu.tr/html/ea_ortak_nahcivan_turk_halk_kulturu.htm
- <http://turksav.net/hakkimizda>. 20-06- 2016
- <http://www.turksoy.org/tr/events/2017/02/01/altaylar-dan-balkanlar-a-turk-dunyasi-resim-sergisi.19-01-2017>
- <http://www.turksoy.org/TR/belge/1-98476/2012-astana-turk-dunyasi-kultur-baskenti-yilina-gorkeml-.html?vurgu=astana>
- <http://www.turksoy.org/tr/news/2016/08/05/avrasya-nin-sesleri-avrupa-da-ses-getirdi>
- <http://www.turksoy.org/tr/news/2016/09/29/azerbaycan-devlet-sarki-ve-dans-toplulugu-80-yasinda> 29-092016
- <http://www.turksoy.org/tr/news/2016/12/08/baku-de-turk-cumhuriyetlerinin-25-yili-gala-konseri-duzenlendi>. 19-01-2017
- <http://www.turksoy.org/tr/news/2016/09/19/13-turksoy-fotografcilar-bulusmasi-adana-da-gerceklestirildi>. 29-11-2016
- <http://www.turksoy.org/tr/news/2016/10/07/opera-nin-yildizlari-tek-konserle-istanbul-da.19-11-2016>
- <http://turkyurdu.com.tr/967/turk-cumhuriyetlerinin-bagimsizliklerinin-20-yilinda-turk-cumhuriyetleri-turkiye-iliskilerinin-gelecegi.html>
- Uluslar arası Köroğlu Operası projesi ve sonuçları hakkında daha geniş bilgi için bkz. Altın Çağın İncisi Köroğlu, TÜRKSOY Yayınları, Ankara, 2011.
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Türk_Kenesi
- <http://www.yee.org.tr/yunusemreenstitusu> .12.06.2016

**25. YILLIK TECRÜBENİN ARDINDAN
TÜRK KENEŞİ BÜNYESİNDEKİ ÜLKELERDE
SPOR İLİŞKİLERİ VE İŞBİRLİĞİ**

Prof. Dr. Kanat CANUZAKOV

Doç. Dr. Serdar GERİ

Doç. Dr. Bilal DEMİRHAN

İÇİNDEKİLER

1 ÖZET	201
2 GİRİŞ	201
3 TÜRKÇE KONUŞAN ÜLKELER DEVLET BAŞKANLARI ZİRVELERİN- DE SPOR GÜNDEMİ	202
4 TÜRKÇE KONUŞAN ÜLKELERİN SPORTİF İŞBİRLİĞİNDE SPOR FE- DERASYONLARI	203
5 TÜRK KENEŞİ	204
5.1. Türk Keneşinin Sporla İlgili İşbirlikleri ve Faaliyetleri	205
5.1.1. Birinci Türk Dünyası Üniversite Oyunları	205
5.1.2. Uluslararası Spor Güvenliği Merkezi Anlaşması	206
5.1.3. Uluslararası Gençlik Kampları	206
5.1.4. I. Dünya Göçebe Oyunları	207
5.1.5. II. Dünya Göçebe Oyunları	208
5.2. Türk Keneşi Üniversiteler Birliğinin Sporla İlgili İşbirlikleri ve Faali- yetleri	208
6 ÜYE ÜLKELERİN KENEŞ DIŞINDAKİ DİĞER KURUMLARLA YAP- TIKLARI SPOR İŞBİRLİKLERİ VE FAALİYETLERİ	211
6.1. Uluslararası Türk Dünyası Güreş Turnuvaları	211
6.2. Issık Göl Uluslararası Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerarası Spor Oyunları	211
6.3. I.Türk Dünyası Üniversite Spor Oyunları	211
6.4. Etno Spor Kültür Festivali	212
7 SONUÇ	212
8 ÖNERİLER	213
9 KAYNAKLAR	214

1. ÖZET

Bu rapor, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Keneşi) üyeleri, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'nin aralarında gerçekleştirilen spor ilişkileri ve işbirliklerini ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Rapor, 1992 yılında başlayıp günümüze kadar gerçekleştirilen Devlet Başkanları Zirveleri ile Türk Keneşi tarafından sporla ilgili alınan kararlar, işbirlikleri ile diğer uluslararası spor kuruluşları, federasyonlar ve kurumların gerçekleştirdikleri spor faaliyetlerini kapsamaktadır. Yapılan incelemeler sonucunda Keneşe üye ülkeler arasında spor ile ilgili alanlarda işbirliği ve faaliyetlerin her geçen gün artarak devam ettiği gözlemlenmiştir. Büyük sportif organizasyonların bütçelerinin karşılanması için ortak havuz kurulması ve Keneş üyesi ülkeler ulusal spor federasyonlarının bağlı olacağı "Türk Dünyası Spor Konfederasyonu"nun kurulmasının sportif işbirliğini arttıracığı kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Keneşine Üye Ülkeler, Spor İlişkileri, Spor İşbirlikleri

2. GİRİŞ

Küreselleşmeyle birlikte ülkelerin tek başlarına ayakta kalıp, kültürlerini ve sosyal değerlerini koruyarak gelecek nesillere aktarması kolay değildir. Son yüzyılda meydana gelen siyasi ve politik gelişmeler ülkelerin sınırlarında önemli değişiklikler meydana getirerek dünya haritasını yeniden şekillendirmiştir. Bu değişiklik furyasında Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan ederek yeni dünya düzeninde yerlerini almışlardır. Bu zorlu süreç Türk soylu halkların pek çok alanda iş birliği yapmasını, birlikte hareket etmesini tercih olmaktan ziyade zorunluluk hâline getirmiştir¹. Bu zorunluluğu gerçekleştirebilmek, yeni dünya düzenine uyum sağlayabilmek ve birlikte hareket edebilmek amacıyla Türk Cumhuriyetleri kendi aralarında çeşitli alanlarda işbirliği anlaşmaları imzalamışlardır. Bu doğrultuda spor faaliyetleri de anlaşma metinlerinde yer almıştır.

---

¹ Osman, Mert. "Türk Konseyi (Keneşi) Türk Üniversiteler Birliği ve Türk Üniversiteler Birliği I. Genel Kurulu", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı: 53, Ocak 2015, s.274.

Spor faaliyetleri; turizmden-çevreye, uluslararası barıştandayanışmaya, propagandadan-reklama, politikaya ve kültürel temasa kadar çok yönlü ve etkili bir araçtır. Spor faaliyetlerinin düzenlendikleri ülkelere gelen sporcu, antrenör, yönetici ve seyirci kitleleri o ülkenin coğrafyasını, iklimini, folklorunu, müziğini görür. Böylece yeni toplum ve kültürlerle tanışıp kendi kültürüyle karşılaştırmalar yaparak kültürel temas sağlanır². Kültürel temasın sağlanması ise birbirinden uzak ve farklı coğrafyalarda yaşayan ortak tarih, din ve kültürel kodları olan Türk halklarının birçok alanda birlikte hareket edebilmeleri için gerekli hatırlatmayı sağlayacaktır³.

Bu kaynaşmanın önemini fark eden Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri birbirleriyle yakın işbirliği faaliyetlerine yönelik girişimlerde bulunmuşlardır. Bu girişimler sonucunda Türkiye Cumhuriyeti liderliğinde “Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirve” toplantıları düzenlenmiştir. Devam eden toplantı ve faaliyetler kurumsal yapı ihtiyacını ortaya çıkarmış ve bu doğrultuda Türk Keneşi kurulmuştur. Türk Keneşine üye olan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye’nin aralarındaki kültürel temasları sağlayabilmeleri için önemli faktörlerden biri olan spor faaliyetleri, spor ilişkileri ve spor işbirlikleri bu raporda ele alınmıştır.

3. TÜRKÇE KONUŞAN ÜLKELER DEVLET BAŞKANLARI ZİRVELERİNDE SPOR GÜNDEMİ

1992 yılından 2010 yılına kadar yapılan Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirve toplantıları incelendiğinde, Türk Keneşi kurulana kadar 10 toplantı gerçekleştirildiği görülmüştür⁴. Spor kavramı, Bakü’de 8 Nisan 2000 tarihinde yapılan altıncı zirvede ele alınıp sporla ilgili ilişkilerin derinleştirilmesi ve tecrübe değişiminin geliştirilmesi vurgulanmış ve bildirilere geçmiştir⁵. Sporla ilgili tecrübe aktarımı sporcuların sportif yeteneklerini geliştirme açısından yapılacak ortak kamplar ve müsabakalarla mümkün olabilmektedir. Bu sayede sporcular her ülkede yapılan farklı antrenman yöntemleri ile taktik çalışmalarını birbirlerine aktarabilmektedir. Bu faaliyetlerin gerçekleştirilebil-

² Ahmet Azmi Yetim, *Sosyoloji ve Spor*, (İstanbul: Morpa Kültür Yayınları Ltd .Ş, 2005), s.130, s.158.

³ Mert, s.274.

⁴ <http://www.turkkon.org/tr-TR/1992-2010-zirveler-sureci/4/911>

⁵ [http://turkkon.org/tr-TR/baku-bildirisi-\(2000\)/4/911/911/293](http://turkkon.org/tr-TR/baku-bildirisi-(2000)/4/911/911/293)

mesi için keneşe üye ülkelerin Spor Federasyonları arasında işbirliği anlaşmalarının yapılması gerekmektedir. Bu işbirliği büyük spor organizasyonlarının düzenlenmesi ve modern spor tesislerinin projelendirilmesi gibi birçok alanda kazanımlar sağlayacaktır.

2-3 Ekim 2009 tarihlerinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Nahçıvan şehrinde düzenlenen dokuzuncu zirveye kadar spor ilişkileri ile ilgili somut adımlar atılmasa da sporun ilişkilerinin güçlendirilmesi tekrar vurgulanmış ve ilgili alanlardaki yapılacak projelerin destekleneceği belirtilmiştir⁶. 16 Eylül 2010 tarihinde İstanbul'da gerçekleşen onuncu zirve toplantısında spor ve diğer alanlardaki ilişkilerin geliştirilmesinin karşılıklı yararı teyit edilmiştir⁷. Böylelikle spor terimi devlet zirvesi gündemlerinde yer almaya başlamış 2009 yılında Nahçıvan Anlaşması'na göre de Türk Keneşinin kurulmasıyla uygulama çalışmalarına geçilmiştir.

4. TÜRKÇE KONUŞAN ÜLKELERİN SPORTİF İŞBİRLİĞİNDE SPOR FEDERASYONLARI

Türkçe konuşan ülkelerin spor alanında işbirliği sağlamaları özel çaba harcanmasını gerektirecek bir konudur. Spor ilişkileri ve işbirlikleri ülkelerin ekonomik gücüne, uluslararası federasyon birliği üyeliklerine ve politik kararlarına bağlı olarak meydana gelecek zorluklar kısaca incelenecek olursa:

Spor faaliyetlerinin düzenlenmesi ekonomik açıdan güçlü olmayı gerektirir. Örneğin Azerbaycan'da Haziran 2015'te düzenlenen 50 ülkeden 5730 sporcunun katıldığı ve 20 branşta gerçekleştirilen I. Avrupa Spor Oyunlarının genel bütçesi 1.12 Milyar ABD dolarıdır⁸. Dolayısıyla Keneşe üye ülkeler arasında gerçekleştirilecek spor organizasyonlarına ev sahipliği yapacak ülkenin ekonomisinin bu tür organizasyonları kaldıracak güçte olması gerekir. Bağımsızlığını yeni kazanan Türk Cumhuriyetlerinin kaynak kullanma önceliğini spordan farklı alanlarda kullanma eğilimi doğaldır. Bu nedenle büyük sportif organizasyonların bütçelerinin ortak havuzda karşılanması sürdürülebilirlik için önemlidir.

---

⁶ http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/03_a_NahcivanBildirisi2009_Turkce_9._Zirve._20140418_103500.docx

⁷ [http://turk.kon.org/tr-TR/istanbul-bildirisi-\(2010\)/4/911/911/288](http://turk.kon.org/tr-TR/istanbul-bildirisi-(2010)/4/911/911/288)

⁸ https://tr.wikipedia.org/wiki/2015_Avrupa_Oyunlar%C4%B1

Ulusal sportif faaliyetlerin düzenlenmesinde ülkelerin spor federasyonları önemli rol oynamaktadır.⁹ Uluslararası organizasyonlar ise bu federasyonların bağlı olduğu uluslararası federasyon birlikleri ile düzenlenir. Keneş üyesi ülkelerin hangi uluslararası federasyon birliğine üye olacağı genellikle coğrafi konumuna göre şekillenmektedir. Dolayısıyla sportif açıdan yapılan müsabakalarda Türk Cumhuriyetleri müsabaka ve etkinlik takvimleri farklılık göstermektedir. Örneğin, Türkiye, Avrupa kıtasına daha yakın olması sebebiyle Avrupa uluslararası spor federasyonlarına üyedir. Bir diğer üye ülke ise Azerbaycan'dır. Uluslararası spor arenasında Türkiye ve Azerbaycan Avrupa müsabaka ve etkinlik takvimine dâhildir¹⁰. Kırgızistan ve Kazakistan ise Asya uluslararası spor federasyonlarına üyedir. Ancak Kazakistan milli futbol takımı 2002 yılında Asya Futbol Konfederasyonundan ayrılarak UEFA'ya üye olmasıyla Avrupa müsabakalarında yer almaya başlamıştır¹¹. Bu bağlamda Keneş üyesi ülkelerin spor federasyonlarının bağlı olacağı uluslararası federasyonlar birliğinin kurulması, sportif alanda daha fazla faaliyet yapılmasını ve kaynaşmayı sağlaması beklenmektedir.

5. TÜRK KENEŞİ (TÜRK KONSEYİ)

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşmasına göre; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'nin üyeliğinde Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi - TDÜİK) kurulmuştur. 2009 yılında kurulan Konsey organları; Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi, Aksakallar Konseyi ve Sekreteryâ'dan oluşmaktadır. Türk Konseyi, Türk Akademisi, Türk Kültür ve Mirası Vakfı ve Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY), Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA) ve Türk İş Konseyi kurumları için bir şemsiye kuruluş niteliğindedir. Türk Konseyi'nin temel amacı, Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın amaçları ve ilkelerini benimseyerek, barış ve güvenliğin korunması ile iyi komşuluk ilişkileri geliştirmek, Türk Dili Konuşan devletler arasında kapsamlı işbirliğini derinleştirmek, bölgesel ve küresel barış ile istikrara katkıda bulunmak olarak tanımlanmıştır. Bu

⁹ <http://www.sportsahalari.gen.tr/spor-federasyonlari.html>

¹⁰ https://tr.wikipedia.org/wiki/Azerbaycan_Millî_Futbol_Takımı

¹¹ https://tr.wikipedia.org/wiki/Kazakistan_Millî_Futbol_Takımı

katkısı gerçekleştirilebilmek için Konsey Nahçıvan Anlaşması'nın diğer maddeleriyle birlikte 2. Maddesini (bilim ve teknoloji, eğitim, sağlık, kültür, spor ve turizm alanlarında etkileşimin genişletilmesi) gündeminde tutmuştur^{12 13 14 15}.

Türk keneşinin teşkilat yapısı incelendiğinde üye ülkeler arasındaki spor ilişkilerini düzenleyecek bir organ veya yan kuruluş olmadığı görülmektedir. Keneş herhangi bir spor faaliyetinin yapılmasını istediğinde üye ülkelerdeki ilgili bakanlıklar ile sekretaryayı görevlendirmektedir. Bakanlıklarının bürokratik yapısı ve yavaş işleyişleri karar almada zorluklaraşanmasına neden olmaktadır. . Bu durum ülkeler arasında koordinasyon eksikliğini beraberinde getirmekte dolayısıyla spor ilişkilerinin istenilen düzeye gelmesini engellemektedir. Bu nedenle özel bütçeye sahip yetkiyle donatılmış keneşe bağlı bir birim kurulması ihtiyaç haline gelmiştir. Bu kurumun oluşturulması yapılacak organizasyonların nasıl olması gerektiği, bütçe planlaması, spor tesislerine göre spor branşlarının belirlenmesi konularında kolaylık sağlayacaktır. Ayrıca amaca uygun geleneksel spor branşlarının yapılabilmesi ve organizasyonların devamlılığı açısından oldukça önemli bir yere sahip olacaktır.

5.1. Türk Keneşinin Sporla İlgili İşbirlikleri ve Faaliyetleri

Türk Keneşinin 2009 yılında kurulması ile birlikte 2017 yılına kadar sporla ilgili yapılan işbirlikleri ve faaliyetler kapsamında, Birinci Türk Dünyası Üniversite Oyunları, Gençlik ve Spor Bakanları Toplantısı, Uluslararası Spor Güvenliği Merkezi Anlaşması, Uluslararası Gençlik Kampları, I. Dünya Göçebe Oyunları ile II. Dünya Göçebe Oyunları ele alınmıştır.

5.1.1. Birinci Türk Dünyası Üniversite Oyunları

2015 yılında Türkiye'de düzenlenmesi planlanan Birinci Türk Dünyası Üniversite Oyunları ekonomik sebeplerden dolayı gerçekleştirilememiştir. Ancak bu spor organizasyonunun 2018 yılında Türk Keneşi Birinci Üniversite Spor Oyunları (Turkic Universiade) ismiyle Azerbaycan'da yapılması kararlaştırılmıştır. Spor alanındaki bir başka gelişme ise Türk Keneşi Gençlik ve Spor Bakanları toplantılarının başlamış olmasıdır. Türk Keneşine üye ülke temsilci-

¹² [http://www.turkkon.org/ Assets/dokuman/02_a_NahcivanAnlasmasi_Turkce_20140418_103111.pdf](http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/02_a_NahcivanAnlasmasi_Turkce_20140418_103111.pdf).

¹³ http://turkkon.org/tr-TR/genel_bilgi/1/10

¹⁴ [http://turkkon.org/tr-TR/istanbul-bildirisi-\(2001\)/4/911/911/292](http://turkkon.org/tr-TR/istanbul-bildirisi-(2001)/4/911/911/292)

¹⁵ http://www.turkkon.org/tr-TR/organizasyon_semasi/1/11#

lerinin yer alacağı “Gençlik Konseyi”nin toplantıya istek, görüş ve önerilerini sunabilmeleri gelecekte yapılacak yeni spor faaliyetlerinin kalitesini arttıracaktır¹⁶. Bu faaliyetler gerçekleştirilirken sporla ilgili Uluslararası Spor Güvenliği Merkezi (ICSS) ile yapılan anlaşma önemli bir gelişmedir.

5.1.2. Uluslararası Spor Güvenliği Merkezi Anlaşması

Bilindiği üzere Uluslararası Spor Güvenliği Merkezi (ICSS); sporda güvenlik ve bütünlüğün sağlanması amacıyla kurulmuş, dünya çapında saygınlığa sahip, bağımsız, kar amacı gütmeyen uluslararası bir kurumdur. Sporu şike, dolandırıcılık gibi usulsüzlüklere karşı korumaya çalışan kurum, spor etkinliklerinin güvenliği ile spor alanındaki kritik sorunların çözümünde vazgeçilmez bir aktör konumundadır. ICSS sporu korumak için Ulusal Olimpiyat Komiteler, Uluslararası Federasyonlar, şehirler, ligler, kulüpler, büyük organizatörler ve diğer paydaşlarla çalışır. Dünya çapında tecrübe sahibi uzman ve danışmanlardan oluşan ICSS ekibi, UNICEF, INTERPOL, Avrupa Komisyonu, IOC gibi kurumların yanı sıra FIFA, UEFA gibi önde gelen uluslararası spor örgütleri ile çalışma tecrübe ve birikimine sahiptir¹⁷. Böylece Türk Keneşi düzenlediği spor faaliyetlerinin güvenilir olup örnek alınması için gerekli standartları ve işbirliğini sağlamıştır.

5.1.3. Uluslararası Gençlik Kampları

Uluslararası Gençlik Kampları genel olarak farklı milletler arasında ekip çalışması teşvik ederek, bireylerde benlik saygısı ve güveni artırma ile kültürler arası ilişkileri teşvik etmeyi, farklı kültürleri hoşgörüyü kabul edebilmeyi amaçlar¹⁸. Ayrıca kamplarda farklı ülkeleri görme imkânı ve farklı ülkelere arkadaşlar edinmenin yanı sıra yapılan faaliyetlerle de gençlerin fiziksel sosyal ve zihinsel gelişimi sağlamaktadır. Özellikle kamplar süresince gerçekleştirilen sportif oyunlar ve yarışmalar genelde takım halinde yapılmaktadır. Takım oyunuyla birlikte bireyler hoşgörüyü, liderliği, paylaşmayı, özgüveni, yardımseverlik duygusunu ve fairplay ruhunu öğrenir. Liderlik özellikleri gelişen bireyler aynı zamanda zorluklara karşı yaratıcı çözümler bulmayı da öğrenirler.

Bu kapsamda, Türk Keneşi ve Türkiye Cumhuriyeti Gençlik ve Spor Ba-

¹⁶ <http://www.turkkon.org/en-US/turk-kenesi-birinci-genclik-ve-spor-bakanlari-toplantisi-4-mart-2016-tarihinde-istanbul%E2%80%99da-gerceklestirilmistir/3/1056/1056/2563>

¹⁷ <http://www.theicss.org/en/about/section/what-we-stand-for/>

¹⁸ <http://www.internationalcamp.co.uk/>

kanlığı işbirliğiyle 19-25 Ağustos 2015 ve 27 Ağustos-2 Eylül 2015 tarihlerinde Trabzon ve Samsun'da Türk Keneşi "Birinci Uluslararası Gençlik Kampı" gerçekleştirilmiştir. Başvurularda özellikle keneşe üye ülkelerden 18-25 yaş aralığında ülkesinin kültürünü, tarihini, toplumsal yapısını bilen, devlet bilincine sahip gençler arasında dostluk ilişkileri gerçekleştirmeye istekli bireyler seçilmişlerdir. Kamp sonunda üye ülke gençlerinin ortak kültür ve ortak gelecek değerleri kazanmaları sağlanmıştır. Türk Keneşinin İkinci Uluslararası Gençlik Kampının "Ortak Kültür, Ortak Gelecek ve Genç Liderler" sloganı ile 25-31 Temmuz 2016 (Erkekler) ve 02-08 Ağustos 2016 (Bayanlar) tarihlerinde Samsun'da gerçekleştirilmesi planlanmıştır¹⁹. Ancak ilerleyen bir tarihte yapılmak üzere ertelenmiştir.

5.1.4. I. Dünya Göçebe Oyunları

I. Dünya Göçebe Oyunları Kırgızistan'ın ev sahipliğinde Issık Göl bölgesindeki tatil merkezi Çolpon Ata'da, 9-14 Eylül 2014 tarihlerinde yapılmıştır. Oyunlar, Çolpon Ata'daki, 7 bin seyirci kapasiteli hipodrom, "Ruh Ordo" Kültür Merkezi'nde ve Kırçın Yaylası'nda gerçekleştirilmiştir. Göçebe topluluklarının milli spor geleneklerini geliştirmeyi ve tanıtmayı amaçlayan organizasyonda Gökbörü (Oğlak Kapmaca), Kırgız güreşi, Alış (Güreş), Oodariş (At Sirtında Güreş), At Çabış, Corgo Salış (Rahvanlı Koşu), Kız Kuumay (Kız Kovalamaca), Kunan Çabış (Uzun Mesafeli At Koşusu), Toguz Korgool (Dokuz Taş Oyunu) ve Aşık yarışmaları yapılmıştır. Oyunlara; Kırgızistan, Almanya, Avusturya, Azerbaycan, Afganistan, Beyaz Rusya, Brezilya, Kazakistan, Litvanya, Moğolistan, Rusya, ABD, Tacikistan, Türkmenistan, Türkiye, Özbekistan, Fransa, İsveç, Güney Kore'den 583 oyuncu katılmıştır. Oyunların açılışında Kırgız kıyafetli genç kızların dans gösterileri, göçebe yaşam kültürü videoları ile oyun sahneleri gösterilmiştir. Oyunlarda; 16 altın, 20 gümüş ve 19 bronz madalya alan Kırgızistan birinci olmuştur. 10 altın, 9 gümüş ve 9 bronz madalya ile Kazakistan ikinci, 3 altın, 3 gümüş madalya ile Türkmenistan üçüncülüğü kazanmıştır²⁰. Bu oyunlar sayesinde spor birleştirici araç görevini yerine getirerek Türk boylarının biraraya gelmesini sağlamıştır.

---

¹⁹ <http://www.turkkon.org/tr-TR/turk-kenesi-ikinci-uluslararasi-genclik-kampi-basvurulari-basladi/3/54/54/2807>

²⁰ https://ru.wikipedia.org/wiki/Всемирные_игры_кочевников_2014

5.1.5. II. Dünya Göçebe Oyunları

II. Dünya Göçebe Oyunları 3-8 Eylül 2016 tarihleri arasında Kırgızistan'ın Issık-Göl Bölgesindeki Çolpon-Ata'da gerçekleştirildi. Dünya göçebe medeniyetinin tarihsel ve kültürel mirasının korunması ve canlandırılması misyonu ile düzenlenen oyunların sloganı "Güçte Birlik, Ruhta Birlik"tir. Oyunlara 62 ülkeden 1612 sporcu katılmıştır. Oyunlardaki branşlar; Ordo, At Yarışı, Gökbörü (Oğlak Kapmaca), Er Eniş, Cirit, Alış (Güreş), Kırgız Güreşi, Kazak Güreşi, Güreş, Gülaş, Aba Güreşi, Ağaç Güreşi, Toguz Korgool (Dokuz Taş Oyunu), Mangala, Geleneksel Ok Atışı, Salburun'dur. Oyunlarda; 25 altın, 25 gümüş ve 29 bronz madalya alan Kırgızistan birinci olmuştur^{21 22}.

5.2. Türk Keneşi Üniversiteler Birliğinin Sporla İlgili İşbirlikleri ve Faaliyetleri

Türk Keneşine üye ülkelerin yükseköğretim kurumları arasında ortak bir yükseköğretim alanı kurarak işbirliğinin arttırılması amacıyla Türk Üniversiteler Birliği kurulmuştur. Üniversiteler ortak projeler, öğrenci değişimleri, öğretim elemanları değişimi vb. birçok faaliyet organize etmektedir²³. Keneşe üye ülkelerden Türkiye ile Kazakistan, 1993 yılında özerk statüye sahip, ortak devlet üniversitesi olan Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesini kurmuşlardır. Üniversitenin Sanat Fakültesine bağlı Askerlik Hazırlık Öğretmenliği ile Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği programları bulunmaktadır. Sporla ilgili bu programlarla Türkiye uyruklu öğretim elemanı bulunmaktadır. Akdeniz Üniversitesi ile karşılıklı eğitim işbirliği anlaşmaları bulunmaktadır²⁴.

Keneşe üye ülkelerden Türkiye ile Kırgızistan, 1995 yılında ortak devlet üniversitesi olan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesini kurmuşlardır. Üniversitede Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokuluna bağlı, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği ile Antrenörlük Eğitimi programları bulunmaktadır²⁵.

Bir kardeşlik projesi olan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu sportif faaliyetleriyle Türkiye ile Kırgızistan

²¹ https://ru.wikipedia.org/wiki/Всемирные_игры_кочевников_2016

²² "World Nomad Games 2016", <http://worldnomadgames.com/en/>, 10.06.2016.

²³ <http://www.turkkon.org/tr-TR/kultur-egitim-ve-bilim-isbirligi/3/33/33/37>

²⁴ <http://www.ayu.edu.tr/index.php?sayfa=bedenegitimi>

²⁵ <http://manas.edu.kg/index.php/kurumsal/tanitim/tarih%C3%A7e>

arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Türkiye Cumhuriyeti “Herkes İçin Spor Federasyonu” ile yaptığı protokolle Kırgızistan’da her sene uluslararası geçerliliğe sahip Wellness I. ve II. Kademe Antrenörlük Kursları düzenlemektedir. Ayrıca “Türkiye Basketbol Federasyonu” ile birlikte Kırgızistan’da uluslararası Antrenörlük Kursları düzenlenmiştir. Değişim programları sayesinde öğrenci değişimleri sağlanmaktadır. Türkiye’den sporla ilgili öğretim üyeleri ve alanında uzman konuşmacılar çağırılarak spordaki güncel gelişmeler öğrencilere aktarılmaktadır.

Yüksekokul tarafından üniversitenin farklı bölümleri ile ortaklaşa sempozyumlar düzenlenmiştir. Bu sempozyumlardan ilki Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları sempozyumudur. 20-22 Kasım 2014 tarihinde Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi ev sahipliğinde gerçekleştirilmiştir. Sempozyumun temel amacı Kırgızistan’da, 9-14 Eylül 2014 tarihlerinde düzenlenen I. Dünya Göçebe Oyunları için akademik altyapının sağlanması olarak belirlenmiştir. Sempozyuma geleneksel sporlarla ilgili bilim dallarından çok sayıda uzman katılmıştır ve 53 bildiri sempozyum kitapçığında basılmıştır. Sempozyumda bilimsel açıdan geleneksel spor oyunlarının tanımlanması, tarihsel derinlikleri, oyunlardaki ortak değerlerin tespiti, ileride yapılabilecek çalışmalar ele alınmıştır. Sempozyumun sonuç bildirgesinde, spor oyunlarının tarih, arkeoloji gibi farklı bilim dalları ile ele alınması, bazı bilimsel çalışmalarda kullanılan göçmen sözcüğü yerine kullanılabilir alternatiflerin belirlenmesi, sempozyum, kongre vb. faaliyetlerin düzenli yapılması, oyunların olimpiyat formatına getirilmesi, sınıflandırılması, kurallarının standartlaştırılması ve düzenli olarak gerçekleştirilmesi önerilmiştir²⁶.

Yapılan I. Sempozyumun sonuç bildirgesinde alınan kararlara istinaden Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları II. Uluslararası Sempozyumu, 27-28 Ekim 2016 tarihleri arasında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesinde II. Dünya Göçebe Oyunlarından sonra gerçekleştirilmiştir. Sempozyum kitapçığı basım aşamasındadır.

Sempozyumlar değerlendirildiğinde geleneksel sporlarla ilgili akademik altyapının oluşmaya başladığı görülmektedir. Kırgızistan-Türkiye Manas Üni-

---

²⁶ Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları, Editörler: Anvarbek Mokeyev, Fahri Unan, Olcobay Karatayev, Osman Yorulmaz, Ceenbek Alimbayev, Cengiz Buyar, *Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları Uluslararası Sempozyumu (20-22 Kasım 2014) Bildirileri*, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları Bışkek 2015, s. 271-272.

versitesinde, Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin kurulması fikri bu duruma güzel bir örnektir. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi bu fikri hayata geçirecek çalışmalara başlamıştır.

Türk Keneşi Üniversiteler Birliği dönem başkanlığını yürüten Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesinde, 15 Şubat 2017 tarihinde Kırgızistan'a üye üniversiteler arasında Mangala ve Dokuz Koorgol oyunlarında Dostluk Turnuvası düzenlenmiştir. Turnuvanın koordinasyonunu Türk Keneşi Üniversiteler Birliği Öğrenci Keneşi yapmıştır. Turnuvada takım olarak, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi birinci, Kırgız Milli Üniversitesi ikinci, Bişkek Sosyal Bilimler Üniversitesi üçüncü olmuştur²⁷.

Türk Keneşine üye üniversiteler arasında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi ev sahipliğinde 15-19 Mayıs 2017 tarihlerinde, "I. Türk Üniversiteler Birliği Spor Oyunları"nın yapılması planlanmaktadır²⁸.

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu koordinatörlüğünde yürütülen "Kırgızistan'ı Uluslararası Müsabakalarda Temsil Eden Milli Sporcuların Performans Analizleri" isimli projede Kırgızistan'dan 7, Türkiye'den 4 kurum işbirliği yapmaktadır. Bu sayede sporcuların performansının artırılmasına yönelik çalışmaların yanı sıra Kırgızistan'ın genç akademisyenlerinin modern ölçüm yöntemleri ve spor bilimine entegrasyonları konusunda katkı sağlanmış olacaktır. Ayrıca proje, Kırgızistan ve Türkiye'deki spor federasyonları ve üniversitelerin işbirliği yapması açısından da büyük önem taşımaktadır.

Yine Keneş üyesi Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından 14-17 Mayıs 2015 tarihlerinde 1. Uluslararası Türk Dünyası Çocuk Oyun ve Oyuncakları Kurultayı gerçekleştirilmiştir²⁹.

Görüldüğü üzere Türk Üniversiteler Birliğinin ortak gerçekleştirdiği faaliyetlerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır.

---

²⁷<http://www.manas.edu.kg/index.php/haber-duyuru/2994--turk-keneşi-türk-üniversiteler-birliği-toplantısı-yapıldı>

²⁸ <http://turkunib.org/events/3/>

²⁹ <http://www.kongretakvimi.net/1-uluslararası-türk-dünyası-cocuk-oyun-ve-oyuncaklari-kurultayi/>

6. ÜYE ÜLKELERİN KENEŞ DIŞINDAKİ DİĞER KURUMLARLA YAPTIKLARI SPOR İŞBİRLİKLERİ VE FAALİYETLERİ

Bağımsızlıkları sonrası bayraklarını temsil etme fırsatı bulan Türk Cumhuriyetleri dünya spor arenasında birçok önemli organizasyona katılarak ülkelerini temsil etmişlerdir. Bu bağlamda yapılan önemli organizasyonlardan bazılarına aşağıda değinilmiştir.

6.1. Uluslararası Türk Dünyası Güreş Turnuvaları

Uluslararası Türk Dünyası Güreş Turnuvaları, Türkiye Cumhuriyetlerinin spor işbirliklerini gösterdiği en iyi örneklerden birisidir. Turnuva on iki yıldır düzenli olarak yapılmaktadır ve turnuvalara genel olarak 130 ile 180 sporcu katılmaktadır. 30 Nisan-1 Mayıs 2016 tarihinde 12.si düzenlenen Uluslararası Türk Dünyası Fevzi Şeker Güreş turnuvasını T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı, Türkiye Güreş Federasyonu ve Kâğıthane Belediyesi ortaklaşa organize etmiştir. Turnuvaya; Azerbaycan, Bosna Hersek, Bulgaristan, Kosova, Kırgızistan, Ukrayna, Kazakistan, KKTC, Makedonya, Türkiye (İstanbul Karması) katılmıştır. Turnuvanın 13.sü 13-14 Mayıs 2017 tarihlerinde İstanbul’da düzenlenecektir^{30 31}.

6.2. Issık Göl Uluslararası Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerarası Spor Oyunları

Keneş üyesi ülkelerin büyük bir kısmının (Katılan ülkeler; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan v.d.) katıldığı önemli organizasyonlardan bir tanesi olan “Issık Göl VIII. Uluslararası Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerarası Spor Oyunları”, 11 Eylül 2012 tarihinde Kırgızistan’da yapılmıştır.³²

6.3. I. Türk Dünyası Üniversite Spor Oyunları

Türkiye Üniversite Sporları Federasyonu ile Gazi Üniversitesi'nin ortaklaşa düzenlediği 1. Türk Dünyası Üniversite Spor Oyunları 25-31 Ekim 2010 tarihleri arasında Ankara’da düzenlenmiştir. Organizasyonun gerçekleşmesinde

---

³⁰ [http://www.yeniakit.com.tr/haber/12uluslararasi-turk-dunyasi-fevzi-seker-gures-
turnuvasi-167499.html](http://www.yeniakit.com.tr/haber/12uluslararasi-turk-dunyasi-fevzi-seker-gures-turnuvasi-167499.html)

³¹ [http://hasbahcegazetesi.com/12-uluslararasi-turk-dunyasi-fevzi-seker-gures-
turnuvasi-basliyor/](http://hasbahcegazetesi.com/12-uluslararasi-turk-dunyasi-fevzi-seker-gures-turnuvasi-basliyor/)

³² <http://www.kabar.kg/rus/sport/full/40093>

Milli Piyango İdaresi, Spor Toto, Tika, Türk Tanıtma Fonu ile Ankara Büyükşehir Belediyesinin katkıları olmuştur. Turnuvaya, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Türkiye'den sporcu, idareci ve antrenör olmak üzere toplam 300 kişi katılmıştır. Bu turnuvanın daha da geniş kapsamlı yapılması gerekliliği tüm katılımcıların ortak fikri olmuştur. Bu vesile ile 1. Türk Dünyası Üniversite Spor Oyunları'nda yapılan toplantıda, Türk Dünyası Üniversite Spor Birliği kurulmasına karar verilmiştir^{33 34}. Türk Keneşinden bağımsız olarak düzenlenen bu faaliyetin sürekliliği ekonomik sebeplerden dolayı sağlanamamıştır.

6.4. Etno Spor Kültür Festivali

Geleneksel sporların geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için düzenlenen başka faaliyetlerde bulunmaktadır. Dünya Etno Spor Konfederasyonu tarafından düzenlenen Etno Spor Kültür Festivali 26-28 Ağustos 2016 tarihinde Türkiye'de gerçekleştirilmiştir. Festivalde, Aşık Oyunu, Mangal, Gökbörü, Şalvar Güreşi, Aba Güreşi gibi 11 geleneksel spor branşında yarışmalar yapılmıştır. Dünya Etno Spor Konfederasyonu festivali daha da ileriye götürerek İstanbul'da I. Dünya Etno Oyunları düzenlemeyi planlamaktadır^{35 36}. Bu oyunlar sayesinde Keneşe üye ülkeler ile tüm Türk Cumhuriyetlerinin buluşma imkânı sağlanacaktır.

7. SONUÇ

Türk Keneşine üye olan ve aynı soydan gelen ülkelerin buldukları bölge içerisinde güçlü olabilmeleri adına her alanda işbirliği yapmaları kaçınılmaz bir gereksinimdir. Türk Cumhuriyetleri bu gereksinimi karşılamak adına Devlet Başkanları Zirvesinde buluşmuşlardır. Gerçekleştirilen zirvelerde birçok konu ele alınırken spor da unutulmamıştır. Türk Keneşinin kurulmasıyla zirvelerde konuşulan spor ilişkileri kavramı uygulamaya dönüşmüştür. Bu bağlamda, Türk Keneşi önderliğinde Göçebe Oyunları ile Gençlik Kampı düzenlenmiştir. Türk Dünyası Üniversite Spor Oyunlarının yapılması planlanarak tak-

³³ <http://www.turkdunyasi.gazi.edu.tr/results.html>

³⁴ http://www.ajansspor.com/genelsporhaberleri/Genel/h/20101102/turk_dunyasi_universite_spor_birligi_kuruldu.html?ref=rss

³⁵ <http://worldethnosport.org/etno-oyunlar/1-dunya-etno-oyunlari/>

³⁶ <http://etnosporfestivali.com/kazananlar/>

vime bağlanmıştır. Durum genel olarak değerlendirildiğinde, Türk Keneşine üye olan Türk Cumhuriyetlerinin birbirleriyle spor ilişkilerinin istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir. Ancak son yıllarda Türk Keneşinin gerçekleştirdiği ve gerçekleştirmeyi planladığı faaliyetler sayesinde spor işbirlikleri artarak devam etmektedir.

8. ÖNERİLER

- Kùltürlerin gelecek nesillere aktarılmasında en önemli araçlardan birisi oyundur. İnsanların istekleri, sevinçleri, kederleri, gelenekleri oyunlarla anlam bulur. Bu bağlamda düzenlenen Göçebe Oyunları kùltür alış-verişini sağlamak üzere her yıl farklı ùlkelerde düzenlenebilir.
- Türk Dünüyası Ùlkelerin katılımıyla 12 yıldır aralıksız bir şekilde gerçekleştirilen “Uluslararası Türk Dünüyası Fevzi Şeker Güreş” turnuvasına başka spor branşları da eklenerek Türk Dünüyası Spor Oyunlarına dönüştürülebilir.
- Türk Keneşinin koordinatörlüğünde olimpiik spor branşlarına Türk dünyasına ait bir geleneksel spor branşı ekletilebilir.
- Türk Keneşine bağlı olmak üzere sadece spor ilişkileri geliştirmeye yönelik kurumsal bir yapı (Örneğın, TÜRKSPOR) oluşturulabilir.
- Türk Cumhuriyetlerinde spor alanında çalışan akademisyenler “Türk Dünüyası Spor Bilimcileri Derneğı” adı altında toplanabilir.
- Zamanla unutulmaya başlamış veya unutulmuş olan Türk dünyasına ait olan Cambı-atmay, Cigitovka, Kız-kovu, Kök-böri/Ulak-tartış, Ooğdarış/eniş, Tıyın-enmey/Kuruş-aluu ve Yorga-salış gibi bu tür oyunların tekrar canlandırılması sağlanabilir.
- Türk Dünüyası Üniversite Oyunları düzenli yapılarak bu oyunların tam bir olimpiyat şenliğinde geçmesi sağlanabilir.

- Türk Dünyasında düzenlenecek büyük sportif organizasyonların bütçeleri için ortak havuz oluşturulabilir.
- Keneş üyesi ülkelerin spor federasyonlarının bağlı olacağı “Türk Dünyası Spor Konfederasyonu” kurulabilir.

KAYNAKLAR

- Ahmet Azmi Yetim, *Sosyoloji ve Spor*, (İstanbul: Morpa Kültür Yayınları Ltd .Ş, 2005), s.130, s,158.
- Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği, <http://www.ayu.edu.tr/index.php?sayfa=bedenegitimi> (Erişim Tarihi: 01.06.2016).
- Всемирные игры кочевников 2014\ https://ru.wikipedia.org/wiki/Всемирные_игры_кочевников_2014\ (Erişim Tarihi: 13.06.2016).
- Всемирные игры кочевников 2016, https://ru.wikipedia.org/wiki/Всемирные_игры_кочевников_2016 (Erişim Tarihi: 01.12.2016).
- Genel Bilgi, http://turkkon.org/tr-TR/genel_bilgi/1/10 (Erişim Tarihi: 13.05.2016).
- На Иссык-Куле завершились VIII Международные Спортивные игры стран СНГ, <http://www.kabar.kg/rus/sport/full/40093> (Erişim Tarihi: 02.06.2016).
- International Camp, <http://www.internationalcamp.co.uk/> (Erişim Tarihi: 01.06.2016).
- Kazananlar, <http://etnosporfestivali.com/kazananlar/> (Erişim Tarihi: 01.02.2017).
- Kültür, Eğitim ve Bilim İşbirliği, <http://www.turkkon.org/tr-TR/kultur-egitim-ve-bilim-isbirligi/3/33/33/37> (Erişim Tarihi: 01.06.2016).
- Müsabaka Sonuçları, <http://www.turkdunyasi.gazi.edu.tr/results.html> (Erişim Tarihi: 02.06.2016).
- Organizasyon Şeması, http://www.turkkon.org/tr-TR/organizasyon_semasi/1/11# (Erişim Tarihi: 13.05.2016).
- Osman, Mert, "Türk Konseyi (Keneşi) Türk Üniversiteler Birliği ve Türk Üniversiteler Birliği I. Genel Kurulu", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı: 53, Ocak 2015, s,274.
- Spor Federasyonları, <http://www.sporsahalari.gen.tr/spor-federasyonlari.html> (Erişim Tarihi: 01.02.2017).
- Tarihçe, <http://manas.edu.kg/index.php/kurumsal/tanitim/tarih%C3%A7e> (Erişim

Tarihi: 01.06.2016).

- Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşması, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/02_a_NahcivanAnlasmasi_Turkce_20140418_103111.pdf (Erişim Tarihi: 05.05.2016).
- Türk Dili Konuşan Devlet Başkanları VII. Zirve Toplantısının Bildirisi, [http://turkkon.org/tr-TR/istanbul-bildirisi-\(2001\)/4/911/911/292](http://turkkon.org/tr-TR/istanbul-bildirisi-(2001)/4/911/911/292) (Erişim Tarihi: 05.05.2016).
- Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi Bakü Bildirisi, [http://turkkon.org/tr-TR/baku-bildirisi-\(2000\)/4/911/911/293](http://turkkon.org/tr-TR/baku-bildirisi-(2000)/4/911/911/293) (Erişim Tarihi: 05.05.2016).
- Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Dokuzuncu Zirvesi Nahçıvan Bildirisi, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/03_a_NahcivanBildirisi2009_Turkce_9_Zirve_20140418_103500.docx (Erişim Tarihi: 05.05.2016).
- Türk Dünyası Üniversite Spor Birliği Kuruldu, http://www.ajansspor.com/genel-sporhaberleri/Genel/h/20101102/turk_dunyasi_universite_spor_birligi_kuruldu.html?ref=rss (Erişim Tarihi: 13.06.2016).
- Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları, Editörler: Anvarbek Mokeyev, Fahri Unan, Olcobay Karatayev, Osman Yorulmaz, Ceenbek Alimbayev, Cengiz Buyar, *Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları Uluslararası Sempozyumu* (20-22 Kasım 2014) *Bildirileri*, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları Bişkek 2015, s. 271-272.
- Türk Keneşi İkinci Uluslararası Gençlik Kampı, <http://www.turkkon.org/tr-TR/turk-kenesi-ikinci-uluslararasi-genclik-kampi-basvurulari-basladi/3/54/54/2807> (Erişim Tarihi: 01.06.2016).
- Türk Keneşi Türk Üniversiteler Birliği Toplantısı Yapıldı, <http://www.manas.edu.kg/index.php/haber-duyuru/2994--turk-kenesi-turk-universiteler-birligi-toplantisi-yapildi>(Erişim Tarihi: 17.02.2017).
- Türk Keneşi Birinci Gençlik ve Spor Bakanları toplantısı 4 Mart 2016 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir, <http://www.turkkon.org/en-US/turk-kenesi-birinci-genclik-ve-spor-bakanlari-toplantisi-4-mart-2016-tarihinde-istanbul%E2%80%99da-gerceklestirilmistir/3/1056/1056/2563> (Erişim Tarihi: 01.02.2017).
- What We Stand For, <http://www.theicss.org/en/about/section/what-we-stand-for/> (Erişim Tarihi: 01.06.2016).

- World Nomad Games 2016, <http://worldnomadgames.com/en/>, (Erişim Tarihi: 10.06.2016).
- I. Türk Üniversiteler Birliği Spor Oyunları, <http://turkunib.org/events/3/> (Erişim Tarihi: 16.02.2017).
1. Dünya Etno Oyunları (2018), <http://worldethnosport.org/etno-oyunlar/1-dunya-etno-oyunlari/> (Erişim Tarihi: 01.02.2017).
- 1.Uluslararası Türk Dünyası Çocuk Oyun ve Oyuncakları Kurultayı, <http://www.kongretakvimi.net/1-uluslararasi-turk-dunyasi-cocuk-oyun-ve-oyuncaklari-kurulta-yi/> (Erişim Tarihi: 01.06.2016).
- 12.Uluslararası Fevzi Şeker Güreş Turnuvası, <http://www.yeniakit.com.tr/haber/12uluslararasi-turk-dunyasi-fevzi-seker-gures-turnuvasi-167499.html> (Erişim Tarihi: 01.06.2016).
- 12.Uluslararası Türk Dünyası Fevzi Şeker Güreş Turnuvası Başlıyor, <http://hasbahcegazetesi.com/12-uluslararasi-turk-dunyasi-fevzi-seker-gures-turnuvasi-basliyor/> (Erişim Tarihi: 01.06.2016).
- 1992-2010 Zirveler Süreci, <http://www.turkkon.org/tr-TR/1992-2010-zirveler-sureci/4/911> (Erişim Tarihi: 13.05.2016).
- 2015 Avrupa Oyunları,https://tr.wikipedia.org/wiki/2015_Avrupa_Oyunlar%C4%B1 (Erişim Tarihi: 05.05.2016).

**25. YILLIK TECRÜBENİN ARDINDAN
TÜRK KENEŞİ BÜNYESİNDEKİ ÜLKELERİN
DEMOGRAFİK VE
EKONOMİK ANALİZİ**

**Doç. Dr. Metin BAYRAK
Yrd. Doç. Dr. Aynura TURDALİYEVA
Yrd. Doç. Dr. Culus GANİYEV**

İÇİNDEKİLER

ÖZET	219
1. GİRİŞ	220
2. İKTİSADİ KALKINMADA DEMOGRAFİK FAKTÖRÜN ÖNEMİ	222
2.1. Türk Keneşi Bünyesindeki Türk Cumhuriyetlerinin Demografik Yapısı ve Nüfus Miktarındaki Gelişmeler	224
2.2. İşgücü Sayısı ve İşsizlik Oranları	225
3. TÜRK CUMHURİYETLERİNDE MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELERİN ANALİZİ.....	235
3.1. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla ve Büyüme	236
3.2. Gayri Safi Yurt İçi Hasılının Sektörel Dağılımı	244
3.3. Enflasyon Oranları	248
3.4. Dış Borç ve Dış Rezervler	250
3.5. Kamu Maliyesi	253
3.6. Dış Ticaret	257
3.7. Doğrudan Yabancı Yatırımlar	260
3.8. Türk Cumhuriyetleri'nin Birbirleriyle Ticari İlişkileri	263
4. SONUÇ VE ÖNERİLER	273
KAYNAKÇA	276
EKLER:.....	278

ÖZET

Eski Sovyet sistemi çöküp Türk Cumhuriyetleri 1991 yılında bağımsızlıklarını kazandıktan sonra izlenen politika, siyasi bağımsızlığın ekonomik bağımsızlık ile pekiştirilmesi esasına dayandırılmıştır. Aradan geçen çeyrek asra rağmen Türk Cumhuriyetlerinin merkezi planlamadan serbest piyasa sistemine geçiş sürecinde serbest piyasanın gerektirdiği iktisadi, siyasi, sosyal ve hukuki strüktürü tam olarak kurup geliştiremediğini göstermektedir. Ulusların hayatında sancılı dönemler her zaman var olmuş, olmaya da devam edecektir. Aradan çeyrek yüzyıl da yarım yüzyıl da geçse eğer sorunlar doğru bir şekilde okunup doğru çözümler getirecek tedbirler alınıp uygulamaya konulmazsa bu sıkıntılı dönüşüm sürecini atlama zorlaşacaktır.

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi- Türk Keneşi-TDİK) 3 Ekim 2009 tarihli Nahçıvan Anlaşmasıyla kurulmuştur. Bu anlaşmada konseye üye ülkelerin bilhassa dönüşüm sürecinde karşılaştıkları ulusal ve uluslararası düzeyde ortaya çıkan sorunlarına çözüm getirme, taraflar arasında karşılıklı güveni güçlendirme, bölge ve bölge dışında barışı koruma, dış politika konularında ortak tutumlar benimseme, uluslararası terörizm, ayrılıkçılık, aşırılık ve sınır ötesi suçlarla mücadele eylemlerini koordine etme, ortak amaçlarla ilgili her alanda etkili bölgesel ve ikili işbirliğini geliştirme, ticaret ve yatırım için uygun koşullar yaratma, kapsamlı ve dengeli bir ekonomik büyüme, sosyo- kültürel gelişim sağlama, hukukun üstünlüğüne dayalı iyi yönetim ve insan haklarının korunmasına özen gösterme, bilim, teknoloji, eğitim ve kültür alanlarında etkileşimi genişletme gibi amaçlar Türk Keneşi'nin temel amaçları olarak belirlenmiştir.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazandıkları yıllardan bu yana hemen hemen her alanda çeşitlenerek gelişmiş Türk Konseyi şemsiyesi ile kurumsallık kazanmıştır. Türk Konseyinin kapsayıcı, kucaklayıcı, kimseyi dışlamayıp kimseye karşı olmayan, bölgesel ve evrensel barışa katkı sağlayan yapısı çerçevesinde icra edilen faaliyetler bölgede işbirliği, istikrar ve refaha mühim oranda katkı sağlamaktadır. Gelecekte Türk dünyasının bekası sonraki nesillere birlik bütünlük içerisinde kalkınmış ve her alanda kardeşlik bağları güçlenmiş bir Türk Dünya-

sı bırakmakla mümkündür.

Türk Keneşi Türk Cumhuriyetlerinde sürdürülebilir büyüme, istihdamı artırma, hayat standardını yükseltmek için ülkelerin karşılıklı tecrübelerinden faydalanma, eğitimden sosyal güvenliğe, makro ekonomik politikalarından ticaret, turizm ve kültüre kadar çok geniş bir alanda faaliyet gösterip, politikalar sunmakla Türk Cumhuriyetleri'nin büyüme kalkınma ve gelişmesine destek olmaktadır.

Kuruluşundan bugüne ekonomiden kültüre, ulaştırmadan eğitime kadar geniş bir alanda yürütülen ekonomik ve sosyal ağırlıklı projeler Türk Keneşini daha saygın bir konuma yükseltmektedir. Türk Cumhuriyetleri bir çok konuda engelleri aşmada nispi başarı sağlamışlarsa da geçiş sürecinin halen devam ettiği, istikrarın kırılganlığını koruduğu bir realitedir. Bu gün sıcak ve şu an itibarıyla donmuş bir çok ihtilafa gebe olan bölgede; sınır sorunları, su ve enerji rekabeti, marjinal akımların etkileri, tarihten gelen bazı husumetler, gelir dağılımı bozukluğu gibi etkenler istikrarı tehdit eden unsurlardır. Dolayısıyla Türk Keneşi'nin bölgesel ve evrensel nitelikli sorunlar ve istikrarsızlıklara karşı duyarlı, tedbirli olması, dünya geneli ve Türk Dünyası özelinde politikalar üreterek hayata geçirmesi elzemdir.

Türk Keneşi Türk Dünyasını tek bir şemsiye altına alıp Türk Dünyasının sorunlarını muhtelif yönlerden inceleyen, vizyon itibarıyla meselelere şumullü bakan bir organizasyondur. Bu gün itibarıyla Türk Keneşine dahil olmayıp yarın yada çok yakın gelecekte bu şemsiye altına girmesi mukadder olarak görülen Türk Cumhuriyeti Ülkeleri de çalışmamıza dahildir.

Bu çalışmada Türk Cumhuriyetlerinin özgürlüklerine kavuştuğu yıllardan günümüze kadar geçirdikleri sosyo-ekonomik transformasyon makro veriler çerçevesinde tahlil edilerek incelenmekte, sosyal ve ekonomik resimler çekilerek, makro dinamiklerin gelişim ve değişiminden hareketle mevcut sorunların çözümüne öneriler sunulmaktadır.

1. GİRİŞ

Türkistan Avrasya'nın bir parçasıdır. İngiliz coğrafyacı ve jeostratejist Mackinder geçen yüzyılın başlarında Avrasya'yı bir dünya adası olarak tanımlamıştır. Bugün Avrasya olarak tanımlanan 55 milyon km²'lik bu coğrafyada 4.3 milyar insan yaşamakta, bu da dünya nüfusunun takriben %60'ına tekabül

etmektedir. Avrasya coğrafyasının 10 milyon km²'lik alana sahip Avrupa kesiminde 550 milyonluk bir nüfus yaşamakta, bu durum hem nüfus hem de coğrafi bakımdan kahir ekseriyetin Asya'da olduğunu göstermektedir. Avrasya'nın Asya kesiminde bilhassa son on yıllarda meydana gelen ekonomik ve siyasi gelişmeler Asya'nın her geçen gün ağırlığını daha yoğun bir şekilde hissettirmekte, Asya'nın kalbinde yer alan Türk aleminin ekonomik ve demografik potansiyeli mühim önem kazanmaktadır. Bu gün Türk dünyası 150 milyona yaklaşan nüfusla dünyada dokuzuncu sırada, 4.8 milyon km²'lik yüzölçümüyle yedinci sırada, 1.5 trilyon dolarlık GSMH ile onüçüncü sırada yer almaktadır.¹

Türkiye bulunduğu coğrafyada tarihi sorumluluğu ve jeostratejik konumu itibarıyla dengeli ve duyarlı bir politika izlemek mecburiyetindedir. SSCB'nin 1991 yılında dağılmasıyla Türkiye ile dili, dini, tarihi, kültürü aynı olan Türkistan Türk Cumhuriyetleri özgür varlıklarıyla ortaya çıkmıştır. Bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri şumullü bir siyasi ekonomik ve sosyal dönüşüm sürecine tabi olmuşlar, bu süreç içerisinde gerek ekonomik gerekse siyasi ve sosyal yönden gelişim konusunda ciddi engellerle karşılaşmışlardır.

Türkiye siyasi, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerin geliştirilip artırılması yönünde her zaman öncü olmuş; din, dil, kültür ve tarih açısından müşterek bağları olan Türk Cumhuriyetleri ile demokrat, çağdaş ve modern kimliği ile önemli yardım ve işbirliği kanalları açmıştır. Türkiye çok geniş bir coğrafyaya sahip olan ve mühim miktarda bir nüfus yoğunluğunu barındıran Türkistan Türk Cumhuriyetleri ekonomileri ile üretim yapısı, ihracat imkanları ve ithal malları bakımından birbirini tamamlayıcı ekonomiler gerçekliğinden hareketle, Orta Asya ve Orta doğu birlikte düşünüldüğünde dünya petrol rezervlerinin %67'si ve dünya doğal gaz rezervlerinin %40'ını barındıran bir dünyanın batıya ulaşılan kavşak noktası konumundadır. Dolayısıyla tarihi kökleri itibarıyla sadece siyasi değil, ticari ve teknolojik işbirliği konusunda da Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında büyük bir potansiyel bulunmaktadır. Türkiye'nin gerek hali hazırdaki mevcut durumu gerekse istikbaldeki hedefleri göz önüne alındığında dünya geneli ve Orta Asya özelinde ekonomik işbirliğini derinleştirme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

---

¹ Aydın Ali Kemal, Türk Konseyi (Keneşi) ve Bölgedeki Gelişmeler Işığında Avrasya'da İşbirliği, Türkmeneli Birliği ve Kültür Vakfı Avrasya İncelemeleri Merkezi, AVİM, 24 Şubat, 2015, Ankara, s.10-11, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/AVIM_RAPORU_20150526_165558.pdf

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine yaklaşımı, özgürlüklerine kavuşan Türk Cumhuriyetlerinin egemenliklerinin pekiştirilmesi yanında, siyasi ve ekonomik istikrara kavuşmaları hem kendi aralarında hem de komşularıyla işbirliği içerisinde, insani değerlere bağlı hür, bağımsız, demokrat devletler olarak varlıklarını sürdürmelerini destekleme yönünde olmuştur. Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarından bu yana geçen çeyrek yüzyılda siyasi, ekonomik, sosyo kültürel alanlarda ilerlemeler sağlamışlardır. Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler ve işbirliği muhtelif alanlarda gelişmiş çeşitlenmiş Türk Keneşi yada Türk Konseyi' ile kurumsal bir yapıya bürünerek taçlanmıştır.

2. İKTİSADİ KALKINMADA DEMOGRAFİK FAKTÖRÜN ÖNEMİ

Gelişmiş ülke üreten ülke demektir. Mal, fikir, bilgi, teknoloji üreten ülke gelişmiş ülkedir. Yeryüzünde doğal kaynak zengini ülkeler doğal kaynak servetleriyle zengin olsalar dahi, mevcut doğal kaynaklarını ileri ve üstün teknoloji kullanarak üretime dönüştürüp gelirlerini artıramadıkları müddetçe, hiçbir zaman siyasi ve ekonomik yönden tam bağımsız ülke konumuna ulaşamazlar. İktisadi büyüme gelişme yada kalkınmaya tesir eden iki önemli unsur vardır. Bunlar maddi ve manevi unsurlardır. Maddi unsurları işgücü, hammadde ve teknoloji teşkil eder. Manevi unsur zihniyetden oluşmakta, kalkınmayı gerçekleştirecek temel motor gücün zihniyet olduğu savunulmaktadır.

Bir ülkeyi, bir ulusu yada milleti büyük yapan, ekonomik, coğrafik, demografik göstergelerin büyüklüğü yanında büyük düşünüp büyük kararlar alma ve bu kararları pratiğe geçirme kabiliyet ve kudretidir. Türk Dünyası bugün yüz elli milyona yakın nüfusu ve 4.8 milyon km² coğrafyasıyla dünya platformunda dengeleri mühim şekilde etkileyecek potansiyel bir güce sahiptir. Türk dünyasının dünyada varlığını müessir hale getirmesi doğal kaynaklar ve beşeri kaynaklarını etkin ve verimli kullanmasına bağlıdır. Tabii bu durum iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel faaliyetlerin geliştirilmesine sıkı bir koordinasyon ve işbirliği oluşturulmasına bağlıdır. Büyük düşünce ve fikir adamı olan Gaspıralı İsmail Bey bu duruma 19. Yüzyılda parmak basmış “dilde, fikirde ve işde birlik” ilkesini Türk dünyası ilişkilerinde yol gösterici temel düstur olarak ortaya koymuştur.

Nüfus bir ülkenin büyüme kalkınma ve gelişmesine etki eden temel parametrelerden biridir. Nüfus mevzu bahis olduğu zaman ekonomik, siyasi, sosyal muhtelif bir çok soru ve sorun ortaya çıkmakta, dolayısıyla bu mesele gerek bilim adamlarının gerekse siyasilerin yoğun bir şekilde gündemine oturmaktadır.

Nüfus artışının ekonomi ve toplum üzerindeki tesiri ilk olarak 18. Yüzyıl sonunda Malthus tarafından “nüfusun prensipleri üzerine bir deneme” adlı çalışmada ele alınmıştır. Malthus, nüfusun geometrik olarak arttığını, buna karşılık, insanların hayatlarını idame ettirebilmeleri için gerekli olan gıda v.b. maddelerin ise aritmetik olarak arttığını, dolayısıyla nüfus artışının ilerisinde insanların ihtiyaçlarını karşılayamayacak bir felaket noktasına taşınacağını ileri sürmüştür.² Bir ülkedeki nüfus artışının büyümeye tesiri konusunda literatürde tamamen müspet ya da menfi olma noktasında bir konsensüs sağlanamamıştır. Yapılan çalışmalardan bir bölümü nüfus artışının ekonomik büyümeyi engellediğini söylerken, bir kısım çalışmalar nüfus artışının ekonomik büyümeye olumlu katkı yaptığını savunmaktadır. Hızlı nüfus artışının yoksulluğa yol açtığını savunan klasik Malthusgil görüş, nüfusun fazla olduğu ülkelerde doğum oranlarını azaltmaya yönelik politikaların büyümenin devamlılığı açısından önemli olduğunu belirtmiştir.

Klasik Malthusgil yaklaşımın zıddı olan revizyonist yaklaşıma göre, yüksek büyüme hızı beşeri sermaye birikimini artırarak ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlar.³ Malthusgil düşünceye göre nüfus artışıyla ilgili tedbir alınmadığı takdirde sürecin oto kontrol mekanizmasıyla savaş, hastalık suç unsurlarının artması gibi nedenlerle nüfus artışı frenlenecek insanlık tamamen yok olmak yerine kendi kendini kontrol ederek hayatını idame ettirecektir. Çağdaş ekonomik düşüncenin mühim temsilcilerinden biri olan Neoklasik görüşe göre ise kapital formasyonu ve teknolojik gelişmeler nüfus artışını sorun olmaktan çıkaracak, nüfus ekonomik gelişmeyi müspet yönde etkileyecektir.

Bugün Malthus'un felaket senaryosu niteliğindeki öngörülerini büyük oranda geçerliliğini kaybetmiştir. Toplumların refah düzeyini yakından ilgilendiren

---

² Şahabettin Güneş, “Türkiye’de Nüfus Artışının Ekonomik Büyümeyle İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 60-3,ss.124

³ Osman Murat Telatar, Harun Terzi, “Nüfus ve Eğitimin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme”, Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,Cilt .24, Sayı : 2,s.198

nüfus hareketleri milli ve global bazda politika uygulamacıları tarafından yakından izlenmektedir. Post- modern süreçle birlikte nüfus stagnasyonu içine giren gelişmiş ülkeler toplumsal refah düzeyi açısından geri kalmış ülkeleri nüfus kontrolü konusunda duyarlı olmaya davet ederken, geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerin bu nazik davetiyelerine şüpheli ve temkinli yaklaşmaktadırlar.⁴ Nüfusun iktisadi büyüme üzerindeki etkisini araştıran ampirik çalışmalar henüz tatmin edici sonuçlar çıkarmaktan uzaktır. Literatürde bazı araştırmacılar nüfus artışıyla ekonomik büyüme arasında negatif sonuç olduğu bulgusuna ulaşırken; bazıları ise böyle bir ilişkinin söz konusu olmadığı, hatta nüfus artışının iktisadi büyümeye pozitif katkı sağladığı sonucuna varmışlardır.⁵ Nüfus aslında tek başına çok fazla anlam ifade etmeyen bir parametredir. Nüfusun iktisadi büyüme, gelişme ve kalkınmaya etkisi toplam yekunundan daha çok bileşim ve nüfus kesitinin içeriği ile ilgilidir. Sağlıklı, eğitilmiş, modern bilgiyle donanımlı kaliteli ve kalifiye, üstelik genç olan bir nüfusun ortaya çıkaracağı sinerji büyüme, kalkınma ve gelişmeye mühim katkı sağlayacaktır.

2.1. Türk Keneşi Bünyesindeki Türk Cumhuriyetlerinin Demografik Yapısı ve Nüfus Miktarındaki Gelişmeler

Türk Cumhuriyetleri'nin demografik yapısı ve nüfus gelişimi aşağıda tablolar halinde sunulmuştur. Bundan sonra yapılacak tahlil ve yorumlar bu tablolardaki verilere bağlı kalınarak yapılacaktır.

1990'lı yılların başında Türk dünyasının toplam nüfusu 106.7 milyon kişidir. Aradan geçen çeyrek asırda Türk Dünyasının nüfusu 140 milyonu geçmiş yüz elli milyona yaklaşmıştır. 1990-2000 yılları arasında Türk Cumhuriyetlerinde nüfus sürekli olarak artmış, bunun tek istisnası Kazakistan olmuştur. Ülkede yaşayan Alman ve Slav kökenli vatandaşların bağımsızlık ilanından sonra kendi ülkelerine dönmeleriyle Kazakistan nüfusunda azalma olmuştur. Türk Keneşi üyesi Azerbaycan'da nüfus artışı 1990'lı yıllardan itibaren istikrarlı bir artış sergilemiştir. Kırgızistan'da 1990'lı yıllardan itibaren nüfus artış hızı devamlılık arz etse de bu artış oldukça düşük seviyelerde seyretmiştir. Bilhassa burada Türkiye ile ilgili bir saptama yapmak yerinde olacaktır. 1990'lı

⁴ Güneş, Aa.g.m, s.125.

⁵ Güneş, Aa.g.m, s.125.

yıllarda %2 gibi oldukça yüksek düzeyde seyreden bir nüfus artış hızı yaşayan Türkiye, 2000’li yıllara gelindiğinde irtifa kaybetse de, bugün yine nüfus artış hızı %1 ile % 2 civarında seyreden bir nüfus artış hızına sahiptir. 1990’lı yıllarda Azerbaycan: 7.16; Kazakistan: 16.35; Kırgızistan: 4.39, Türkiye: 53.99 milyon nüfusa sahipken; bugün 2014 yılı itibariyle Azerbaycan: 9.54; Kazakistan:17.29; Kırgızistan: 5.84; Türkiye: 75.93 milyon nüfusa sahip ülke konumuna gelmişlerdir.

Tablo 1. Nüfus, milyon

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Azerbaycan	7.16	7.27	7.38	7.50	7.60	7.69	7.76	7.84	7.91	7.98	8.05	8.11	8.17
Kazakistan	16.35	16.45	16.44	16.33	16.10	15.82	15.58	15.33	15.07	14.93	14.88	14.86	14.86
Kırgızistan	4.39	4.46	4.52	4.52	4.52	4.56	4.63	4.70	4.77	4.84	4.90	4.95	4.99
Türkmenistan	3.67	3.77	3.88	3.99	4.10	4.19	4.27	4.34	4.40	4.45	4.50	4.55	4.60
Türkiye	53.99	54.91	55.81	56.71	57.61	58.52	59.45	60.39	61.34	62.30	63.24	64.18	65.13
Özbekistan	20.51	20.95	21.45	21.94	22.38	22.79	23.23	23.67	24.05	24.31	24.65	24.96	25.27

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	8.23	8.31	8.39	8.48	8.58	8.76	8.95	9.05	9.17	9.30	9.42	9.54
Kazakistan	14.91	15.01	15.15	15.31	15.48	15.67	16.09	16.32	16.56	16.79	17.04	17.29
Kırgızistan	5.04	5.10	5.16	5.22	5.27	5.32	5.38	5.45	5.51	5.61	5.72	5.84
Türkmenistan	4.65	4.70	4.75	4.80	4.86	4.92	4.98	5.04	5.11	5.17	5.24	5.31
Türkiye	66.06	66.97	67.86	68.70	69.52	70.34	71.26	72.31	73.20	74.10	75.01	75.93
Özbekistan	25.57	25.86	26.17	26.49	26.87	27.30	27.77	28.56	29.34	29.77	30.24	30.76

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

Türk Dünyasında nüfus konusunda dikkat çeken ayrı bir husus, nüfus artışının devamlı %1’lik düzeyin üstünde gerçekleşmesidir. Bazen %1.5’lere doğru hareketlenme emareleri taşısada da %2’lik orana ulaşmayıp fakat %1’lik düzeyin de altına düşmemesi istikbal açısından ümitvar bir görüntü oluşturmaktadır.

2.2. İşgücü Sayısı ve İşsizlik Oranları

1990’lı yıllarda Türk Dünyasının 0-14 yaş arası nüfus oranı %30 ile %40 arasındadır. 1990 yılında Azerbaycan’da 0-14 yaş arası nüfus oranı: %34.19; Kazakistan’da 31,47; Kırgızistan’da 37,57; Türkmenistan’da 40,47; Özbekistan’da %40,91; Türkiye’de 36,25’dir. 2000’li yıllara gelindiğinde 0-14 yaş arası nüfus oranında düşmeler gözlenmektedir. Türk dünyasının bütün ülkelerinde 2000 yılında 0-14 yaş arası nüfus oranı daha düşük oranlara inmiştir. Bugün baktığımızda 2014 yılı itibariyle 0-14 yaş arası nüfus oranı Azerbaycan’da %22,04; Kazakistan’da % 26,13; Kırgızistan’da %31,05; Türkmenis-

tan'da %28,40; Özbekistan'da %28,53; Türkiye'de %25,94 olmuştur. 1990'lı yılların başından beri 0-14 yaş grubunun, toplam nüfus içindeki payının dramatik biçimde azalıyor olmasına karşın, Türk Dünyasının en önemli özelliklerinden biri; hâlâ genç nüfusa sahip olmasıdır. Türk Dünyasının 1990'lı yıllara göre toplam nüfus içerisindeki genç nüfus oranı nispi olarak aleyhe dönmüştür. OECD ve Avrupa Birliği ortalamalarına göre ferahlatıcı, hatta çok iyi görünen bu manzara Türk Dünyasının gelecekte aynı dramatik düşüşün yaşanma ihtimaline karşı yaşlı nüfusla karşı karşıya kalacağı riskini göz önüne getirmektedir.

Tablo 2. 0-14 yaş arası nüfus (yüzde)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Azerbaycan	34.19	34.26	34.29	34.27	34.16	33.94	33.60	33.14	32.56	31.86	31.07	30.06	29.04
Kazakistan	31.47	31.35	31.05	30.63	30.17	29.74	29.25	28.83	28.45	28.06	27.64	26.91	26.21
Kırgızistan	37.57	37.71	37.77	37.75	37.68	37.56	37.15	36.72	36.24	35.68	34.98	34.32	33.57
Türkmenistan	40.47	40.50	40.41	40.22	39.94	39.55	39.11	38.53	37.82	37.07	36.30	35.45	34.75
Türkiye	36.25	35.69	35.11	34.52	33.92	33.33	32.77	32.24	31.72	31.22	30.72	30.32	29.88
Özbekistan	40.91	40.96	40.89	40.72	40.47	40.16	39.62	39.06	38.44	37.70	36.84	35.93	34.95

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	28.02	27.00	26.01	25.14	24.32	23.60	23.07	22.74	22.29	22.11	22.08	22.04
Kazakistan	25.58	25.05	24.63	24.41	24.23	24.10	24.07	24.18	24.53	24.97	25.53	26.13
Kırgızistan	32.72	31.86	31.08	30.64	30.28	30.04	29.94	29.97	30.06	30.31	30.67	31.05
Türkmenistan	34.13	33.46	32.68	32.09	31.30	30.44	29.72	29.23	28.78	28.56	28.48	28.40
Türkiye	29.43	29.01	28.62	28.22	27.86	27.53	27.20	26.88	26.63	26.40	26.18	25.94
Özbekistan	33.94	32.96	32.06	31.24	30.54	29.95	29.46	29.06	28.87	28.71	28.59	28.53

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

Bir ülkedeki 15-64 yaş arası nüfus çalışma çağındaki nüfus olarak adlandırılmaktadır. Yalnız çalışma çağındaki nüfusun tamamı toplam işgücünü ifade etmemektedir. Şöyle ki; çalışma çağında olsa da öğrenciler, askerler, hasta v.b durumda olanlar toplam işgücüne dahil olmamaktadır. 1990'lı yılların başında çalışma çağındaki nüfus oranı Azerbaycan'da %61,64; Kazakistan'da %62,68; Kırgızistan'da %57,43; Türkmenistan'da %55,74; Özbekistan'da %55,08; Türkiye'de %59,20'dir. 2000'li yıllara gelindiğinde çalışma çağındaki nüfus oranının bütün Türk Dünyasında artmış olduğu görülmektedir.

Tablo 3. 15-64 yaş arası nüfus (yüzde)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Azerbaycan	61.64	61.51	61.38	61.27	61.26	61.37	61.52	61.80	62.21	62.73	63.33	64.10	64.90
Kazakistan	62.68	62.55	62.54	62.62	62.80	63.08	63.53	64.04	64.58	65.09	65.54	66.05	66.46

Kırgızistan	57.43	57.19	57.00	56.89	56.88	56.99	57.35	57.79	58.30	58.88	59.55	60.12	60.78
Türkmenistan	55.74	55.66	55.67	55.77	55.98	56.32	56.72	57.27	57.95	58.68	59.40	60.16	60.76
Türkiye	59.20	59.67	60.15	60.63	61.10	61.55	61.93	62.28	62.61	62.94	63.29	63.56	63.88
Özbekistan	55.08	54.96	54.94	55.01	55.16	55.42	55.89	56.41	57.02	57.71	58.50	59.29	60.14

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	65.73	66.62	67.57	68.44	69.33	70.17	70.85	71.34	71.84	72.12	72.28	72.40
Kazakistan	66.83	67.24	67.70	68.01	68.37	68.71	68.95	69.02	68.67	68.23	67.71	67.14
Kırgızistan	61.56	62.43	63.32	63.93	64.52	65.01	65.36	65.54	65.52	65.34	65.05	64.72
Türkmenistan	61.30	61.95	62.75	63.40	64.28	65.25	66.07	66.65	67.13	67.36	67.43	67.49
Türkiye	64.22	64.54	64.83	65.13	65.39	65.63	65.87	66.09	66.26	66.41	66.55	66.67
Özbekistan	61.02	61.92	62.80	63.65	64.43	65.13	65.73	66.22	66.47	66.67	66.80	66.85

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

2014 yılı verilerine baktığımızda çalışma çağındaki nüfus oranı Azerbaycan'da %72,40; Kazakistan'da %67,14; Kırgızistan'da %64,72; Türkmenistan'da %67,49; Özbekistan'da %66,85; Türkiye'de %66,67'dir. Bir ülkede çalışma çağındaki nüfus toplam işgücünün belirleyicisi konumundadır. Toplam işgücü arzının artması üretimi tetikleyen önemli unsurlardan biridir. Toplam işgücünün sağlıklı ve eğitilmiş bir şekilde donatılarak nitelikli hale getirilmesi kalkınma ve gelişme önündeki kısıtları azaltacaktır.

Tablo 4. Nüfus yoğunluğu

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Azerbaycan	86.03	87.37	88.71	90.07	91.29	92.35	93.29	94.19	95.23	96.52	97.43	98.19	98.91
Kazakistan	6.06	6.09	6.09	6.05	5.96	5.86	5.77	5.68	5.58	5.53	5.51	5.50	5.50
Kırgızistan	22.89	23.27	23.54	23.55	23.54	23.78	24.13	24.49	24.86	25.24	25.54	25.78	26.02
Türkmenistan	7.81	8.03	8.26	8.49	8.72	8.91	9.08	9.23	9.35	9.47	9.58	9.69	9.79
Türkiye	70.16	71.35	72.52	73.68	74.85	76.04	77.25	78.47	79.71	80.94	82.17	83.39	84.62
Özbekistan	48.21	49.25	50.42	51.58	52.60	53.56	54.60	55.63	56.54	57.15	57.95	58.68	59.41

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	99.62	100.48	101.52	102.67	103.85	106.06	108.29	109.54	110.98	112.46	113.92	115.35
Kazakistan	5.52	5.56	5.61	5.67	5.74	5.81	5.96	6.05	6.13	6.22	6.31	6.40
Kırgızistan	26.29	26.61	26.92	27.21	27.47	27.73	28.07	28.40	28.75	29.23	29.82	30.42
Türkmenistan	9.89	9.99	10.10	10.22	10.34	10.46	10.60	10.73	10.87	11.01	11.15	11.29
Türkiye	85.83	87.02	88.17	89.27	90.32	91.40	92.59	93.95	95.11	96.28	97.46	98.66
Özbekistan	60.10	60.80	61.51	62.27	63.16	64.18	65.27	67.14	68.97	69.99	71.09	72.30

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

Nüfus yoğunluğu toplam nüfus / yüzölçümü şeklinde aritmetik yoğunluk olarak ifade edilmektedir. Türk Cumhuriyetleri'nde nüfus yoğunluğu en yüksek ülke Azerbaycan'dır. Azerbaycan'da 1990 yılında kilometre kareye düşen

nüfus sayısı 86.03'dür. Azerbaycan'dan sonra ikinci sırayı Türkiye almaktadır. Türkiye'de nüfus yoğunluğu 1990 yılında 70.16'dır. Türk Cumhuriyetleri içerisinde nüfus yoğunluğu en düşük ülke Kazakistan'dır. Kazakistan'da 1990 yılında km²'ye düşen insan sayısı sadece 6.06'dır. Türkmenistan Kazakistan'dan sonra düşük nüfus yoğunluğunda ikinci sırayı almaktadır. 1990 yılında Türkmenistan'da nüfus yoğunluğu km²'ye düşen nüfus sayısı 7.81'dir. Türk Cumhuriyetlerinde nüfus yoğunluğu açısından en düşükten en yükseğe doğru sıralama yaptığımızda üçüncü sırada Kırgızistan yer almaktadır. Kırgızistan'da 1990 yılında nüfus yoğunluğu 22.89 kişidir. Özbekistan nüfus yoğunluğu açısından Azerbaycan ve Türkiye'den sonra Türk Cumhuriyetleri'nde en yüksek nüfus yoğunluğuna sahip üçüncü ülkedir. 1990 yılında Özbekistan'da nüfus yoğunluğu 48.21'dir. 1990 yılından 2014 yılına kadar nüfus yoğunluğu Kazakistan hariç bütün Türk Cumhuriyetleri'nde artma eğilimi göstermiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Kazakistan'da 1990'lı yılların başında Alman ve Slav kökenli unsurların kendi yurtlarına dönmeleriyle hem toplam nüfus hem de nüfus yoğunluğu bakımından bir irtifa kaybı olmuş, diğer Türk Cumhuriyetleri'nde ise nüfus yoğunluğu artarak devam etmiştir (Tablo 4). 2014 yılı itibarıyla Türk Cumhuriyetlerinde km²'ye düşen nüfus yoğunluğu en yüksek olan ülke yine Azerbaycan'dır. Azerbaycan'ı Türkiye takip etmekte, Türkiye'den sonra nüfus yoğunluğu sıralamasında Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve en son sıralamada Kazakistan yer almaktadır.

Tablo 5. Nüfus artış oranı (yüzde)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Azerbaycan	0.77	1.55	1.52	1.52	1.35	1.15	1.01	0.96	0.95	0.88	0.82	0.77	0.75
Kazakistan	0.60	0.63	-0.07	-0.66	-1.45	-1.75	-1.51	-1.58	-1.73	-0.95	-0.30	-0.17	0.00
Kırgızistan	1.92	1.64	1.15	0.03	-0.04	1.00	1.48	1.46	1.53	1.49	1.19	0.95	0.92
Türkmenistan	2.69	2.81	2.86	2.79	2.56	2.23	1.88	1.59	1.36	1.22	1.16	1.11	1.06
Türkiye	1.73	1.68	1.63	1.59	1.58	1.57	1.58	1.57	1.56	1.54	1.50	1.48	1.46
Özbekistan	2.26	2.13	2.34	2.27	1.96	1.81	1.91	1.89	1.61	1.08	1.38	1.27	1.22

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	0.76	0.88	1.02	1.10	1.13	2.10	2.08	1.19	1.30	1.33	1.29	1.25
Kazakistan	0.34	0.69	0.89	1.06	1.14	1.22	2.64	1.41	1.43	1.41	1.44	1.48
Kırgızistan	1.05	1.21	1.13	1.08	0.95	0.95	1.21	1.19	1.22	1.67	1.98	2.01
Türkmenistan	1.04	1.05	1.08	1.13	1.17	1.21	1.24	1.26	1.27	1.29	1.29	1.27
Türkiye	1.42	1.37	1.32	1.24	1.17	1.19	1.30	1.46	1.22	1.22	1.22	1.22
Özbekistan	1.16	1.15	1.16	1.22	1.42	1.61	1.69	2.82	2.68	1.47	1.56	1.69

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

Nüfus artış oranı Türk Dünyası'nda 1990'lı yılların başında Azerbaycan ve Kazakistan'da %1'lik oranın altında olmasına rağmen, Türkmenistan ve Özbekistan'da %2'nin üzerinde; Kırgızistan ve Türkiye'de ise bu oran %1'in üzerindedir. OECD nüfus artış ortalamasının %1'in altında olduğu günümüzde, son yılların en güncel konularından biri demografik yapının bilhassa gelişmiş ülkelerde genç nüfus aleyhine, yaşlı nüfus lehine dönmesidir.⁶ Bu durumun temel nedeni gelişmiş ülkelerde doğurganlık oranının azalmasıdır. OECD ülkelerinin genelinde, ülkeler arasında demografik trend farklılıkları olmakla birlikte, nüfus yaşlanmakta ve nüfusun yaş profilinde önemli değişimler olmaktadır.

OECD ülkelerinde yaşanan demografik değişimin diğer bir nedeni de sağlık alanında meydana gelen değişimlerle hayat standardının yükselmesine bağlı olarak yaşam beklentisinin artmasıdır. Yaşam beklentisinin uzaması emeklilik süresinin uzamasına ve yaşlı kesimin nüfus içerisindeki oranının yükselmesine neden olmaktadır. OECD ülkelerinde ABD, Meksika, Avustralya ve Türkiye gibi istisnalar hariç tutulursa neredeyse bütün diğer OECD ülkelerini kapsayan yaşlanma olgusu sosyal bilimcileri, ekonomistleri ve sosyal güvenlik uzmanlarını derin endişelere sevk etmektedir. Nüfusun yaş profilinde meydana gelen değişimler doğrudan ve dolaylı olarak etkiler meydana getirmektedir. Birinci olarak yaşlanma insanların tasarruf eğilimleri ve portföy tercihlerinde değişikliklere neden olarak finansal varlıkların fiyatını etkilemekte; ikinci olarak ekonomik büyüme, kamu finansmanı ve diğer ekonomik değişkenler üzerinde menfi tesir yapmaktadır.⁷

Konuya Türk dünyası açısından bakıldığında, henüz Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri'nin OECD ülkelerinin sorunlarıyla tanışmadığını söylesek de, orta ve uzun vadede tedbir alınmazsa aynı sorunlarla Türk Dünyasının karşılaşması mukadderdir.

2014 yılı itibariyle Kırgızistan'da nüfus artış oranının %2'nin üzerinde olması, Türkiye ve diğer Türk Cumhuriyetleri'nde bu oranın % 1'in üzerinde olması, bazı gelişmiş OECD ülkeleri Japonya, İngiltere, İtalya, Almanya gibi ülkelerin vahim durumuyla mukayese edildiğinde, ümitvar görünse de yukarıda da belirttiğimiz gibi, şimdiden tedbir alınmazsa Türk Cumhuriyetleri de aynı

---

⁶ Selamet, Yazıcı, OECD Ülkelerinde Demografik Eğilimler ve Muhtemel Etkileri, <http://www.mfa.gov.tr/oecd-ulkelerinde-demografik-egilimler-ve-muhtemel-etkileri.tr.mfa>

⁷ Yazıcı, A.g.m.

akibetin yolcusu olma konumuna düşebilirler.

Tablo 6. Toplam işgücü sayısı, milyon

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Azerbaycan	2.92	2.97	3.07	3.14	3.19	3.23	3.28	3.34	3.41	3.48	3.56	3.64	3.73
Kazakistan	7.82	7.87	7.89	7.87	7.80	7.71	7.66	7.61	7.53	7.52	7.55	7.64	7.71
Kırgızistan	1.81	1.83	1.85	1.85	1.85	1.87	1.91	1.95	1.99	2.03	2.07	2.10	2.13
Türkmenistan	1.31	1.35	1.40	1.44	1.48	1.52	1.56	1.59	1.64	1.69	1.73	1.78	1.82
Türkiye	19.55	19.92	20.06	19.12	20.56	20.84	21.18	21.16	21.70	22.15	21.38	21.74	22.06
Özbekistan	7.20	7.36	7.51	7.69	7.86	8.03	8.27	8.54	8.80	9.01	9.28	9.53	9.81

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	3.81	3.90	3.99	4.08	4.16	4.30	4.46	4.51	4.63	4.75	4.85	4.95
Kazakistan	7.76	7.80	7.95	8.09	8.26	8.42	8.70	8.85	8.98	9.10	9.20	9.28
Kırgızistan	2.17	2.21	2.30	2.37	2.42	2.45	2.49	2.53	2.57	2.62	2.68	2.73
Türkmenistan	1.86	1.89	1.93	1.97	2.02	2.07	2.12	2.16	2.21	2.26	2.30	2.35
Türkiye	21.91	21.87	22.33	22.63	23.02	23.71	24.70	25.64	26.59	26.94	27.35	27.78
Özbekistan	10.08	10.35	10.63	10.93	11.23	11.55	11.87	12.32	12.75	13.03	13.30	13.61

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

Bir ülkede işgücü sayısı emek arzını insan sayısı yönünden ifade eden bir kavramdır. İşgücü ülke nüfusunun üretken olan veya iktisadi faaliyete katılan, 14-65 yaş arası nüfus içerisinde kazanç getirici bir işte çalışan nüfusu ifade etmekte ve bir ülkede⁸ işverenler, ücretliler, kendi hesabına çalışanlar, yardımcı aile efradı ve işsizler toplam işgücüne dahil edilirken, hiç çalışmayan ya da çalışamayanlar, ev hanımları, mirasyediler, cari ücret düzeyini yeterli bulmayıp emeğini arz etmeyenler, çocuklar, yaşlılar, yatalak hastalar, bir iş kazası durumunda daimi iş göremez duruma düşen işçiler, çalışma iktidarında olmayan kimseler işgücüne dahil edilmemektedir. Başka bir şekilde işgücü referans dönemi içinde mal ve hizmet üretimi için emek arzında bulunan çalışma çağındaki nüfusu kapsayıp istihdamda olanlar ile işsizlerin toplamı şeklinde de tanımlanabilir.⁹ 1990 yılında Azerbaycan'da toplam işgücü sayısı 2.92 milyon iken, yıllar itibariyle Azerbaycan'da nüfus artışına paralel olarak toplam işgücü miktarı da artmış, 2014 yılında bu sayı yaklaşık %70 oranlık bir artışla 4.95 milyona çıkmıştır. Kazakistan'da 1990 yılında 7.82 milyon kişi olan işgücü miktarı yukarıda zikredilen nedenlerle 1990'lı yıllardan 2004 yılına kadar 1990 yılındaki noktasından irtifa kaybetmiş, 2005 yılından sonra mühim sayılabile-

⁸ <http://www.iktisatsozlugu.com/nedir-159-%C4%B0%C5%9EG%C3%9CC%C3%9C#.V042G5GLTIU>

⁹ http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/Hia_2011/turkce/metaveri/tanim/index.html

cek bir ivme kazanmıştır. Kırgızistan'da 1990 yılında 1.81 milyon olan toplam işgücü sayısı, 2014 yılında 2.73 milyona ulaşmıştır. Türkmenistan'da 1990 yılında 1.31 milyon olan toplam işgücü 2014 yılında 2.35 milyona çıkmış, Özbekistan'da 7.20 milyon olan toplam işgücü rakamı, 2014 yılında 13.61 milyona varmıştır. Türkiye'de 1990 yılında 19.55 milyon olan işgücü sayısı 2014 yılında 27.78 milyon kişiyi bulmuştur. (Tablo 6)

Tablo 7. İşsizlik oranı (yüzde)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Azerbaycan	5.0	8.1	8.1	7.5	6.5	4.7	6.6	7.2	5.2	11.8	10.9
Kazakistan	9.5	11.4	10.1	7.5	11.0	13.0	13.0	13.1	13.5	12.8	10.4
Kırgızistan	8.6	8.6	8.7	8.4	8.7	8.7	8.3	9.7	8.2	7.5	7.8
Türkmenistan	11.0	10.9	10.9	10.9	10.9	10.5	10.3	10.9	11.2	11.2	11.3
Türkiye	8.2	8.5	9.0	8.6	7.6	6.6	6.8	6.9	7.7	6.5	8.4
Özbekistan	10.9	10.9	10.9	10.9	10.9	10.8	10.9	10.9	10.9	10.9	10.9

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	10.0	9.2	8.0	7.3	6.6	6.3	5.9	5.7	5.6	5.4	5.2	5.0	5.2
Kazakistan	9.3	8.8	8.4	8.1	7.8	7.3	6.6	6.6	5.8	5.4	5.3	5.2	4.1
Kırgızistan	12.5	9.9	8.5	8.1	8.3	8.2	8.4	8.6	8.5	8.4	8.3	8.1	
Türkmenistan	11.1	11.2	11.1	11.1	11.0	11.1	11.0	10.8	10.9	11.0	10.8	10.7	10.5
Türkiye	10.4	10.5	10.8	10.6	10.2	10.3	11.0	14.0	11.9	9.8	9.2	8.7	9.2
Özbekistan	10.8	10.9	11.0	10.9	11.0	11.0	11.0	11.0	10.9	10.9	10.8	10.8	10.6

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

Bir ülkede işsizlik oranı, işsiz nüfusun toplam işgücü içindeki oranı olarak ifade edilirken¹⁰ İstihdam oranı çalışma çağına olup istihdam edilen kişilerin tüm çalışma çağındakilere oranı olarak tanımlanmaktadır.¹¹ İşsizlik oranı çok kısa bir ifadeyle bir ülkedeki işsizlerin toplam işgücüne oranı olarak da tanımlanabilir. Ülke içerisinde istihdamın düşüp işsizlik oranının artması gerek ekonomik gerekse sosyal yönden bir çok soruna neden olmaktadır.

Eskiden tembel olanların çalışmamasıyla gündeme gelen ve tembel insanları vasıflandırmak için kullanılan işsiz kelimesi bugün kitlesel manada gelişmişinden az gelişmişine bütün ülkeleri tehdit eden çok önemli ekonomik ve sosyal neticeleri olan bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Bir ülkede işsizliğin artması üretim- tüketim zinciri içerisinde iktisadi büyüme, gelişme ve kalkınmayı sekteye uğrattırırken, tersinden düşünüldüğünde istihdamın artması

¹⁰ http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/Hia_2011/turkce/metaveri/tanim/index.html

¹¹ https://tisk.org.tr/tr/e-yayinlar/289_oecd_ulkelerinde_kadinlar/pdf_289_oecd_ulkelerinde_kadinlar.pdf,s.46

ülke refahını artırmakta, ülke çalışanlarının hayat standardını pozitif yönde etkilemektedir.

Türk Dünyası'nda işsizlik oranını incelediğimizde 1990 yılında Azerbaycan'da %5 düzeyinde işsizlik olduğu görülmektedir. 1990'lı yılların neredeyse tamamında Azerbaycan'da işsizlik oranı tek rakamlı olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılından itibaren 2001 ve 2002 yıllarında çift rakamlı hale gelen Azerbaycan ekonomisindeki işsizlik oranı 2003 yılından günümüze kadar tekrar irtifa kaybederek %5'ler düzeyinde olmuştur. Kazakistan'da 1991 ve 1994 yılları hariç 1990'lı yılların tamamı ve 2001-2002 yıllarında çift rakamlı seyreden işsizlik oranı 2003 yılından itibaren %8'lik oranlara düşmüş, ilerleyen yıllarda çok hızlı irtifa kaybederek 2014 yılında %4.1 düzeyinde olmuştur. Kırgızistan'da 1990'lı yıllarda tek rakamlı gerçekleşen işsizlik oranı, 2000'li yılların başında ivme kazanarak çift rakamlı olmuş, sonraki yıllarda düşüş geçerek %8'ler düzeyinde olmuştur. Türkmenistan'da 1990'lı yılların başından itibaren çift rakamlı işsizlik oranı 2000'li yıllarda da devam etmiş, 2014 yılında yine çift rakamlı bir değerde %10.5 olmuştur. Özbekistan'da da hem 1990'lı yıllarda, hem de 2000'li yıllarda çift rakamlı seyreden işsizlik düzeyi 2014 yılında %10.6 değerinde olmuştur.

Türkiye dahil Türk dünyası ülkelerinde işsizlik oranlarının daha makul ve düşük seviyelere çekilmesi için sürdürülebilir büyümenin gerçekleştirilmesi gerekir. Ekonomik istikrarın siyasi istikrarla çok yakın ilişkisi olduğundan Türk Dünyası'nda siyasi ve ekonomik istikrarı pekiştirecek önlemlerin uygulamaya konması işsizlik düzeyini aşağı çekmede pozitif katkı sağlayacaktır. İşsizliği giderecek temel ve kalıcı çözüm ekonomide yeni yatırım alanları açarak yeni yatırımların yeni istihdam alanları yaratmasına imkan vermektir. İç tasarrufların yetersiz olduğu bir ekonomide yatırım yapılması dış tasarruf ithalini kullanmakla mümkün olur. Dış tasarruf ithali borçlanmayla olabileceği gibi yabancı yatırımcıları ülkeye çekmeklede gerçekleştirilebilir. Yabancı yatırımcılar sıcak para olayının ötesinde üretim yapmak için ülkeye geldiğinde bu durum ülke ekonomisinde teknoloji transferinden, üretim, tüketim, ihracat, ithalat ve ticaret hacminin artması, Gayri Safi Yurtiçi Hasılabın büyümesi gibi bir çok makro ekonomik değişkenin müspet manada etkilenmesine neden olacaktır.

Türk Dünyası'nda işsizliğin önlenmesi istihdamın gerek nitelik gerekse nicelik yönünden geliştirilmesi, ekonomik ve sosyal kalkınmada "take off"

aşamasına gelinmesi için Türk Dünyası ülkelerinin uyguladıkları kamu politikalarının sürekli gözden geçirilerek güncellenmesi gerekir. Ayrıca Türk Dünyası'nda işsizliğin azaltılması için şu önerilerde bulunulabilir: Türk Cumhuriyetlerinde Ortak istihdam stratejisinin benimsenip, ortak politikaların uygulamaya konulması, ihracata dayalı bir büyüme stratejisinin izlenmesi, Türk Cumhuriyetleri'nin kendi aralarında mukayeseli üstünlükleride gözeterek rekabet gücünü artıracak politikalara yönelmesi, bütün Türk Cumhuriyetleri'nde girişimciliğin desteklenerek yatırım ortamının iyileştirilmesi, üretimi olumsuz etkileyen vergilerin kaldırılarak vergi yükünün düşürülmesi, İşletmelerin sosyal yükleri hafifletilerek istihdamın teşvik edilmesi, etkili istihdam teşvikleri uygulanması, Türk Cumhuriyetleri'nde uygulanan İş Yasalarının birbiriyle uyumlu hale getirilerek bu konuda esneklik imkanlarının geliştirilmesi, kayıtdışı ekonomiyle bütün Türk Cumhuriyetleri'nde etkin mücadele edilerek kayıt dışının kayda alınması, bütün Türk Cumhuriyetleri'nde kayıtlı sisteme geçişi teşvik edici yöntemler uygulanması, bürokratik işlemlerin azaltılması ve kolaylaştırılması, İleri teknolojiyi yakalayacak ortam ve imkanların sağlanması, etkin bir işsizlik sigortası oluşturularak fonda biriken kaynakların aktif istihdam imkanları yaratacak şekilde kullanılması, ek istihdam imkanları yaratılarak yaşam boyu eğitime önem verilmesi, Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye'de önceki yıllarda uygulanan yanlış nüfus politikalarının etkisini de giderecek şekilde nüfus artışını hızlandırıcı politikaların uygulanması gerekir.

Tablo 8. Erkek işsizlik oranı (yüzde)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Azerbaycan	4.3	7.5	7.6	7.0	6.0	3.9	6.1	6.7	6.1	10.8	10.0
Kazakistan	7.9	9.1	8.1	6.0	8.7	10.3	10.3	10.3	10.6	10.1	8.2
Kırgızistan	7.8	7.8	7.9	7.5	7.9	7.9	7.5	8.6	7.3	6.8	7.1
Türkmenistan	10.9	10.9	10.8	10.8	10.8	10.4	10.2	10.7	11.0	11.1	11.1
Türkiye	8.8	8.9	9.0	8.9	7.8	6.9	6.5	7.0	7.8	6.7	8.8
Özbekistan	10.8	10.8	10.8	10.8	10.8	10.7	10.8	10.8	10.7	10.7	10.7

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	9.2	8.4	7.3	6.7	6.0	7.6	6.9	4.9	4.4	4.2	4.0	4.0	4.3
Kazakistan	7.6	7.2	7.1	6.4	6.1	5.7	5.3	5.6	4.7	4.3	4.1	4.1	3.2
Kırgızistan	11.2	9.0	7.9	7.4	7.8	7.6	7.5	7.4	7.7	7.7	7.8	7.5	7.3
Türkmenistan	11.0	11.0	11.0	10.9	10.9	10.9	11.0	10.7	10.8	10.9	10.7	10.6	10.4
Türkiye	10.8	10.8	10.8	10.5	10.0	10.1	10.8	14.0	11.5	9.2	8.6	8.0	8.6
Özbekistan	10.7	10.7	10.8	10.8	10.8	10.9	10.9	10.8	10.8	10.8	10.7	10.6	10.4

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

Türk Dünyası'nda işsizlik oranına cinsiyet ayrımı göz önünde tutularak bakıldığında, Azerbaycan'da 1990'lı yıllarda erkeklerde işsizlik oranı %6 düzeylerinde olurken, kadınlarda 1990'lı yıllarda işsizlik oranı genelde %8'lik düzeylerde gerçekleşmiştir. 2000'li yıllarda Azerbaycan'da erkeklerde işsizlik oranı bilhassa 2000'li yılların başında %10 oranının üzerinde olmuş, 2002 yılında %14.2 düzeyine çıkmış, sonraki yıllarda biraz düşüş yaşansa da, yine %9 düzeyinin üstünde oluşmuştur.

Tablo 9. Kadın işsizlik oranı (yüzde)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Azerbaycan	5.8	8.8	8.8	8.2	7.0	5.5	7.1	7.9	4.2	12.9	11.9
Kazakistan	11.3	14.1	12.4	9.2	13.5	15.9	15.9	16.0	16.5	15.6	12.7
Kırgızistan	9.6	9.5	9.6	9.6	9.7	9.7	9.1	11.0	9.2	8.4	8.7
Türkmenistan	11.1	11.0	11.0	10.9	11.0	10.6	10.4	11.0	11.4	11.5	11.5
Türkiye	6.9	7.6	9.1	7.9	7.1	5.8	7.5	6.7	7.4	6.1	7.3
Özbekistan	11.2	11.0	11.1	11.1	11.1	11.0	11.1	11.1	11.1	11.0	11.0

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	10.9	10.0	8.7	8.0	7.2	4.9	4.9	6.6	6.8	6.7	6.4	6.0	6.1
Kazakistan	11.1	10.4	9.8	9.9	9.5	8.9	7.9	7.6	7.0	6.5	6.5	6.3	4.9
Kırgızistan	14.2	11.1	9.2	9.0	9.0	9.1	9.2	9.7	9.9	9.6	9.3	9.5	9.1
Türkmenistan	11.4	11.4	11.3	11.3	11.2	11.2	11.3	11.0	11.1	11.2	11.0	10.9	10.7
Türkiye	9.3	9.8	10.7	10.9	10.9	10.8	11.4	14.1	12.8	11.1	10.7	10.4	10.7
Özbekistan	11.0	11.0	11.1	11.1	11.1	11.2	11.2	11.1	11.1	11.1	11.0	10.9	10.8

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

Türkmenistan'da kadınlarda işsizlik oranı erkeklere nazaran daha yüksektir. 1990'lı yıllar, 2000'li yıllar ve sonrasında Türkmenistan'da kadınlarda işsizlik oranı ortalama olarak %11 düzeylerinde gerçekleşmiştir. Özbekistan Türk Cumhuriyetleri'nde işsizliğin cinsiyete göre incelenmesinde diğer Cumhuriyetlere göre bariz farklılık taşıyan bir ülkedir. Özbekistan'da kadın işsizlik oranı ile erkek işsizlik oranı genelde bir puanlık farkla birbirine çok yakın düzeylerde gerçekleşmiştir. Bu durum Özbekistan'da kadınların iş alemine ve çalışmaya daha geniş oranda katkı sağladığını göstermektedir. Türkiye'de kadınlarda işsizlik oranı nisbeten 1990'lı yıllarda daha düşük düzeyde olurken 2000'li yıllar ve sonrasında Türkiye'de de kadın işsizlik oranında bariz bir yükselme olduğu görülmektedir. Şöyle ki 1990'lı yıllarda ortalama %6 düzeylerinde gezinen kadın işsizlik oranı 2000'li yıllarda %10'un üzerine çıkmış, 2009 yılında %14.1 olmuş, sonrasında ise yine %10 düzeyinin üzerinde gerçekleşmiştir.

OECD ülkelerinin tamamında erkeklerin istihdam oranı kadınlardan yüksektir. Yalnız hemen hemen bütün ülkelerde kadın ve erkekler arasındaki fark azalma eğilimindedir.¹² Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye’de istihdamın ve bilhassada kadın istihdamının artırılması için bazı önlemlerin alınması gerekir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

-Türk Cumhuriyetleri kendi aralarında uzun vadeli bir istihdam politikası oluşturup uygulamaya koymaları gerekir. Dolayısıyla işçi, işveren kesimi ve diğer ilgili tüm toplum birimleri, sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapılarak Türk Cumhuriyetleri’ndeki potansiyel gücü harekete geçiren ve özellikle kadın istihdamına yönelik politikaları da içeren önlemlerin bir an önce hayata geçirilmesi gerekir.

- Türk Cumhuriyetleri kendi aralarında genel istihdam politikaları ve kadın istihdamı konusunda güvenli, esnek işçi işveren kesimlerini içine alan bütün iş aleminin diyaloguna dayalı politikalar geliştirmelidirler.

- İşten çıkarma zorluğu işe girişin de zorluğu anlamına geleceğinden bu konuda yük ve kısıtların azaltılması gerekir.

- Toplam işgücü içerisinde yetişkin erkek ve kadınların eğitim ve meslek edinme imkanlarının artırılması gerekir.

Kadınların eğitim düzeyinin yükseltilmesi şüphesiz kadınları daha çok istihdam alanına çekecektir. Yalnız işsizlik ekonominin genel bir sorunu olduğundan istihdam politikalarının ülkede hüküm süren genel işsizliği giderici yönde uygulanması, kadın nüfusunda istihdam pastasından kendi payına düşeni hakkıyla almasına sebebiyet verecektir.

3. TÜRK CUMHURİYETLERİNDE MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELERİN ANALİZİ

Makro ekonomik göstergeler ülkelerin bir nevi aynası hükmündedir. Ülkelerin makro ekonomik değişkenlerinin yapısı, büyüklüğü, bileşimi, tutarı ülke ekonomilerinin sağlıklı işleyişi, siyasi ve iktisadi rejimin rengi ve durumu konusunda tatminkar bir fikir verebilir. Dünyadaki bütün ülkelerin makro ekonomik hedefleri vardır ve bu hedeflere ulaşıp ulaşılmadığının göstergesi

---

¹² OECD Ülkelerinde Kadınlar ve Erkekler, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 30 Ocak-2008, Yayın No : 289, ss. 46, https://tisk.org.tr/tr/e-yayinlar/289_oecd_ulkelerinde_kadinlar/pdf_289_oecd_ulkelerinde_kadinlar.pdf,s.46

temel makro ekonomik değişkenlerdir. Sürdürülebilir büyüme, fiyat istikrarı, tam istihdam, adil gelir dağılımı sağlıklı ve istikrarlı bir ekonominin temel göstergeleridir. Kamu kesimi ekonomisinin büyüklüğü, toplam ticaret hacmi, kamu açıkları ve bu açıkların finansmanı, kamu gelir ve gider dengesi, toplam borç stoku mali istikrarın temin edilmesinde mühim rol oynar.

Bir ülkede belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin nihai parasal değeri Gayri Safi Yurtiçi Hasıla olarak tanımlanmaktadır. Aralarında belirli farklılıklar olmasına rağmen biz bu çalışmada Gayri Safi Milli Hasıla, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve Milli Gelir kavramlarını aynı anlamda kullanacağız. Bir ülkede Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) artışı yer yüzündeki bütün devletler tarafından arzu edilen temel makro ekonomik hedeflerden biridir. Dünyadaki bütün devletlerin makro ekonomik amaçları ve hedefleri vardır. Ülkeler bu makro ekonomik amaçlara ulaşmak için ekonomilerinin yapısına göre temel iktisat politikaları belirler ve uygulamaya koyarlar. Bir ülkede GSYİH artışı sağlanması ve bu artışın sekteye uğramadan sürdürülebilir olması bütün ülkeler için arzu edilen durumdur. Klasik tabirle pastanın büyütülmesi ve bu pastadan adil pay alınması ülke insanlarını son derece mutlu ve memnun eder.

3.1. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla ve Büyüme

Türk Cumhuriyetleri'nde GSYİH değerlerine baktığımızda Özbekistan hariç bütün Türk Cumhuriyetleri'nde 1990'lı yıllardan sonra GSYİH değerlerinde düşme yaşanmıştır. Gerçi Özbekistan'da da cüzi bir düşme yaşanmış fakat bu düşüş diğer Türk Cumhuriyetleri'nde yaşanan dramatik boyutlara varmamıştır. Azerbaycan'da 1990 yılında cari fiyatlarla 8.86 milyar dolar olan GSYİH, 1991 yılında 8.79 milyara gerilemiş, 1992 yılında ise %70'in üzerinde bir düşüşle 4.99 milyar dolara düşmüştür. Azerbaycan'da GSYİH 1995 yılına kadar hep aşağıya doğru bir eğilim sergilemiş, 1996 yılından itibaren nispeten toparlanma temayülüne girmiş, 2000'li yıllardan sonra son derece yüksek miktarlarda artış sağlayarak 2014 yılında 75.20 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Azerbaycan Türk Cumhuriyetleri içerisinde Kazakistan'dan sonra en yüksek GSYİH'ya sahip olan ikinci ülke konumundadır. Kazakistan'da 1990 yılında 26.93 milyar dolar olan GSYİH değeri 1990'lı yılların başından itibaren bu ülkede de düşmeye devam etmiş, 1994 yılında varabileceği en dip rakamı görmüş, 1995 yılından itibaren toparlanma eğilimleri göstererek hızla yükselmeye başlamış, 2014 yılında Kazakistan GSYİH'sı 217.87 milyar dolar olarak ger-

çekleşmiştir. Kırgızistan'da 1990 yılında 2.67 milyar dolar olan GSYİH, Sovyet sisteminin çöküp, SSCB'nin dağılmasıyla 1990'lı yıllar boyunca düşmüş, Kırgızistan ekonomisi ancak 2000'li yılların ortalarına doğru kendini toparlamaya başlamıştır. 2006 yılından itibaren 1990'lı yıllardaki düzeyin üstüne çıkmaya başlayan Kırgızistan GSYİH'sı 2014 yılında 7.40 milyar dolar olmuştur. Türkmenistan'da GSYİH rakamları diğer Türk Cumhuriyetleri gibi düşüş göstermiştir. 1990 yılında 3.23 milyar dolar olan GSYİH, 2000 yılına kadar eski düzeyine kavuşamamış, 2000 yılından sonraki yıllarda mühim gelişmeler kaydederek 2014 yılında 47.93 milyar dolara ulaşmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Özbekistan, Türk Cumhuriyetleri'nde 1990'lı yılların başında GSYİH'sı 13.36 milyar dolar olup, üretim çıktısında büyük düşüşler yaşamayan istisnai bir konuma sahiptir. Özbekistan 1990'lı yıllarda yaşamadığı toplam çıktı düşüşünü 2000'li yıllarda yaşamaya başlamış, 2006 yılından itibaren GSYİH'sını artırmaya başlayan Özbekistan, 2014 yılında toplam çıktısını 62.64 milyar dolara çıkarmayı başarmıştır.

Tablo 10. Piyasa fiyatlarıyla GSYİH (milyar ABD doları)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Azerbaycan	8.86	8.79	4.99	3.97	3.31	3.05	3.18	3.96	4.45	4.58	5.27	5.71	6.24
Kazakistan	26.93	24.88	24.91	23.41	21.25	20.37	21.04	22.17	22.14	16.87	18.29	22.15	24.64
Kırgızistan	2.67	2.57	2.32	2.03	1.68	1.66	1.83	1.77	1.65	1.25	1.37	1.53	1.61
Türkmenistan	3.23	3.20	3.20	3.18	2.56	2.48	2.38	2.45	2.61	2.45	2.90	3.53	4.46
Türkiye	150.68	150.03	158.46	180.17	130.69	169.49	181.48	189.83	269.29	249.75	266.57	196.01	232.53
Özbekistan	13.36	13.68	12.94	13.10	12.90	13.35	13.95	14.74	14.99	17.08	13.76	11.40	9.69

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	7.28	8.68	13.25	20.98	33.05	48.85	44.29	52.90	65.95	68.73	73.56	75.20
Kazakistan	30.83	43.15	57.12	81.00	104.85	133.44	115.31	148.05	188.05	203.52	231.88	217.87
Kırgızistan	1.92	2.21	2.46	2.83	3.80	5.14	4.69	4.79	6.20	6.61	7.34	7.40
Türkmenistan	5.98	6.84	8.10	10.28	12.66	19.27	20.21	22.15	29.23	35.16	41.01	47.93
Türkiye	303.01	392.17	482.98	530.90	647.16	730.34	614.55	731.17	774.75	788.86	823.24	798.43
Özbekistan	10.13	12.03	14.31	17.03	22.31	27.93	32.82	39.33	45.32	51.18	56.80	62.64

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

Yıllık büyüme hızı bir ekonomide Gayri Safi Hasılanın ne kadar arttığını gösteren bir oran ya da değerdir. Yıllık büyüme hızı Türk Cumhuriyetleri'nde 1990'lı yılların ortalarına kadar negatif rakamlarla ifade edilmiş, 1990'lı yılların ortalarından sonra ancak pozitif büyüme değerleri gerçekleşebilmiştir. 1991-1995 yıllarında Türk Cumhuriyetleri'nin tamamında Gayri Safi Hasıla küçülmesi yaşanmıştır. Bunun yanında Türkiye'de de 1994 yılında ciddi bir

ekonomik kriz olmuştur. 1996 yılından itibaren toparlanmaya başlayan Türk Cumhuriyetleri'nde GSYİH bazı yıllarda eksi değerlerde oluşsa da çoğu yılda bu değer pozitif ve oldukça yüksek oranlarda gerçekleşmiştir. Azerbaycan'da 1991-1995 yıllarında yıllık hasıla kayıpları %20'lik oranları geçmiştir. 1996 yılında negatif konumdan pozitif konuma geçen yıllık büyüme hızı, 2000'li yıllara kadar ortalama %10 düzeylerinde olmuş, 2005, 2006 ve 2007 yıllarında %20 düzeyinde üstüne çıkan yıllık artış, sonraki yıllarda %10'un altına düşmüş, 2010 yılından sonra ise ortalama olarak %4 düzeyinin altında gerçekleşmiştir. Kazakistan'da yukarıda da belirtildiği gibi, Türk Cumhuriyetleri'nin Sovyet Sistemi'nden ayrılıp bağımsızlığın kazanıldığı 1990'lı yıllar boyunca genelde negatif bazen de çok cüzi oranda bir büyüme kaydedilmiştir. 2000'li yılların başında istikrarlı büyümeye başlayan Kazakistan bunu büyük oranda sürdürmüş, genelde 2007 yılına kadar %10'a yakın büyümüş, 2008-2009 yıllarında %3.30 ve %1.20 büyüyen Kazakistan'ın, 2014 yılında büyüme oranı %4.40 olmuştur.

Tablo 11. GSYİH büyümesi (yıllık yüzde)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Azerbaycan	..	-0.70	-22.60	-23.10	-19.70	-11.80	1.30	5.80	10.00	7.40	11.10	9.90	10.60
Kazakistan	..	-11.00	-5.30	-9.20	-12.60	-8.20	0.50	1.70	-1.90	2.70	9.80	13.50	9.80
Kırgızistan	5.70	-7.85	-13.89	-15.46	-20.09	-5.42	7.08	9.92	2.12	3.66	5.43	5.32	-0.02
Türkmenistan	35.38	-4.61	-14.97	1.50	-17.30	-7.20	6.70	-11.40	7.10	16.50	5.47	4.34	0.26
Türkiye	9.27	0.72	5.04	7.65	-4.67	7.88	7.38	7.58	2.31	-3.37	6.77	-5.70	6.16
Özbekistan	1.60	-0.49	-11.20	-2.30	-5.20	-0.90	1.70	5.20	4.30	4.30	3.80	4.20	4.00

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	11.20	10.20	26.40	34.50	25.05	10.77	9.41	4.85	0.07	2.20	5.80	2.00
Kazakistan	9.30	9.60	9.70	10.70	8.90	3.30	1.20	7.30	7.50	5.00	6.00	4.40
Kırgızistan	7.03	7.03	-0.18	3.10	8.54	8.40	2.89	-0.47	5.96	-0.09	10.92	3.60
Türkmenistan	3.27	5.00	13.04	10.97	11.06	14.70	6.10	9.20	14.70	11.10	10.20	10.30
Türkiye	5.27	9.36	8.40	6.89	4.67	0.66	-4.83	9.16	8.77	2.13	4.19	2.91
Özbekistan	4.20	7.70	7.00	7.30	9.50	9.42	8.10	8.50	8.30	8.20	8.00	8.10

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

Kırgızistan ekonomisi de 1990'lı yılların siyasi gelişiminden nasibini almış, 1995 yılına kadar negatif olarak gerçekleşen büyüme değeri 1996-2001 yılları arasında nispeten yükselse de, 2002 yılından sonra siyasi istikrarsızlık ekonomik istikrarsızlığa yansımış yine negatif büyüme değerleri ekonomide tekrerr etmeye başlamış, 2014 yılında ise Kırgızistan ekonomisi %3.60 değerinde büyümüştür. Türkmenistan ekonomisinde 1995 yılına kadar büyüme

oranı negatif değerde olmuş, 1996 yılında pozitif değer alan büyüme rakamı, 1997 yılında tekrar – 11,40’a düşmüş, 1999 yılında %16’nın üstüne çıkan bu değer sonraki yıllarda %5’in de altına inmiş, 2005 yılından sonra ise %10 değerinin üzerinde gerçekleşmiştir. Özbekistan ekonomisi 1995 yılına kadar negatif değerde kalmış, 2002 yılına kadar %5 düzeyinin altında büyümüş, sonraki yıllarda %10’a yakın büyüyen ekonomi, 2014 yılında %8.10 düzeyinde büyümüştür.

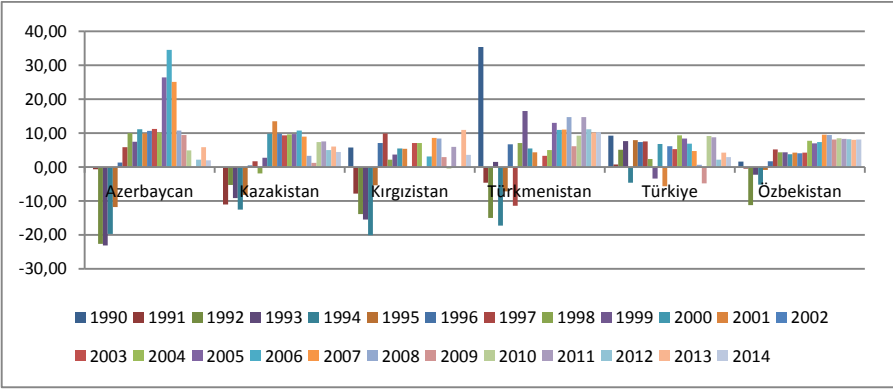
Bir ekonomide büyüme iktisadi pastanın büyümesi anlamına gelmekte, büyüme ülke ekonomisinde refahı artırıp, hayat standardını yükseltip, sosyal huzur, barış ve güvenin mühim bir teminatı haline gelmektedir. Ekonomide meydana gelen durgunluk veya küçülme ise muhtelif ekonomik sorunların yanında sosyal barışı ciddi anlamda tehdit eden bir unsur haline gelmektedir. Ülke ekonomilerinin büyüme oranlarının düşmesi gemi kaptanının buz dağına çarpma yada gemiyi karaya oturtması şeklinde algılanmakta bu durum istikrarsızlık yaşayan ülkelerde ekonomik çalkantının yanında ciddi siyasi ve sosyal çalkantılara da sebebiyet vermektedir.

Kişi başına düşen GSYİH gelişmişliğin yegane ölçüsü olmasa da, ülkelerin ekonomik profilinde temsil kabiliyeti önemli olan bir göstergedir. Bugün gelişmiş ülkelerin tamamında kişi başına düşen gelir 30 000 doların üzerindedir.¹³ Türk Cumhuriyetleri’nde kişi başına düşen geliri en az olan ülke Kırgızistan, kişi başına düşen geliri en yüksek olan ülke ise Kazakistan’dır. 1990 yılında Azerbaycan’da 1237 dolar olan kişi başına düşen gelir miktarı, 1990’lı yıllar boyunca sürekli gerilemiş, 1995 yılında 400 doların altına düşmüş, sonraki yıllarda nispeten yükselme kaydederek ancak 2005 yılından itibaren 1578 dolarlık rakamla 1990 yılındaki düzeyin üstüne çıkmış, 2014 yılına kadar genelde artış eğilimi göstererek 2014 yılında Azerbaycan kişi başına düşen geliri 7886 dolar olarak gerçekleşmiştir. Kazakistan’da 1990 yılında 1647 dolar olan kişi başına düşen gelir 2000’li yılların başına kadar düşme eğilimi göstermiş, 2002 yılında nispeten toparlanarak 1658 dolara çıkmış, takip eden yıllarda artışını sürdürerek 2013 yılında 13612 dolar, 2014 yılında ise 12602 dolar olmuştur.

---

¹³ <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke->

Grafik 1. GSYİH büyümesi (yıllık yüzde)

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

Kırgızistan’da 1990 yılında kişi başına düşen gelir miktarı 609 dolardır. Kırgızistan’da 1990’lı yıllarda sürekli düşen kişi başına gelir düzeyi, 2000’li yıllarda da düşme eğilimini yada en azından artış göstermeme temayülünü sürdürmüş, ancak 2007 yılında 1990 yılındaki düzeyin üstüne çıkarak 722 dolar olmuştur. 2007 yılından sonra sürekli artış kaydeden Kırgızistan’daki kişi başına düşen gelir miktarı 2014 yılı itibariyle 1269 dolar olmuştur. Türkmenistan’da 1990 yılında 881 dolar olan kişi başına düşen gelir, 2002 yılına kadar 1990 yılındaki rakamın altında seyretmiş, ancak 2002 yılında 970 dolar olmuştur. Sonraki yıllarda artış kaydeden kişi başına düşen gelir miktarı 2014 yılında 9032 dolar olmuştur. Özbekistan’da 1990 yılında 651 dolar olan kişi başına düşen gelir miktarı 1998 yılına kadar neredeyse aynı konumunu sürdürmüş artış eğilimi göstermese de kişi başına düşen gelirden düşüş olayı da yaşanmamıştır. 1999 yılında 702 dolar olan Özbekistan kişi başına düşen geliri, 2000 yılından 2006 yılına kadar sürekli irtifa kaybetmiş 2007 yılında 830 dolar olmuştur. 2007 yılından sonra hızla artış kaydeden Özbekistan kişi başına düşen gelir rakamı 2014 yılında 2037 dolar olmuştur.

Türkiye’de kişi başına düşen gelir miktarı 1990 yılında 2791 dolardır. Türkiye 1990’lı yıllarda iki kriz ve bir deprem faciası yaşamıştır. 1990’lı yıllarda yaşanan kriz dönemlerinde Türkiye’de kişi başına düşen gelir miktarı azalmıştır. Türkiye son olarak 2001 yılında tarihinin en ağır krizini yaşamış ve 1994, 1999 yıllarından daha ağır bir krizle karşı karşıya kalmıştır. 2002 yılında

iktidar değişikliği yaşayan Türkiye bu yıldan sonra siyasi istikrar da kazanmış siyasi istikrardan sonra kişi başına düşen gelir miktarı sürekli artarak 2008 yılında 10382 dolar olmuştur. 2008-2014 yılları arasında hep 10000 dolar civarında seyreden Türkiye’de kişi başına düşen gelir düzeyi iktisatçıların tabiriyle orta gelir tuzağına yakalanmıştır.

Tablo 12. Kişi başına düşen GSYİH (ABD doları)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Azerbaycan	1237	1209	676	530	436	397	409	506	562	574	655	704	763
Kazakistan	1647	1512	1515	1433	1320	1288	1350	1446	1469	1130	1229	1491	1658
Kırgızistan	609	576	513	449	372	364	395	376	345	258	280	308	322
Türkmenistan	881	848	824	796	625	593	558	565	593	551	645	777	970
Türkiye	2791	2732	2839	3177	2269	2896	3052	3143	4390	4009	4215	3054	3571
Özbekistan	651	653	603	597	576	586	601	623	623	702	558	457	383

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	884	1045	1578	2473	3851	5575	4950	5843	7190	7394	7812	7886
Kazakistan	2068	2874	3771	5292	6771	8514	7165	9071	11358	12120	13612	12602
Kırgızistan	381	433	477	543	722	966	871	880	1124	1178	1282	1269
Türkmenistan	1286	1456	1707	2140	2607	3919	4060	4393	5725	6798	7827	9032
Türkiye	4587	5856	7117	7727	9310	10382	8624	10112	10584	10646	10975	10515
Özbekistan	396	465	547	643	830	1023	1182	1377	1545	1719	1878	2037

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

Bir ekonominin belirli bir kişi başına düşen gelir düzeyine ulaştıktan sonra orada sıkışarak tıkanıp kalması haline orta gelir tuzağı denir.¹⁴ Orta gelir tuzağı bir ekonominin kişi başına düşen gelir düzeyinin belirli bir noktadan sonra öteye gidememesi, o noktadan sonra ekonominin durgunluğa girmesi halidir. Türkiye’de yaklaşık olarak yaşanan on yıllık deneyim Türkiye ekonomisinin de böyle bir kısır döngü içerisine girdiğinin işaretini vermektedir. Eğer orta gelir tuzağına giren bir ülke bu tuzaktan kurtulamazsa gelişmiş ülkeler ya da yüksek düzeyde kişi başına düşen gelir düzeyli ülkelerden olma yolundaki ümit, istek, arzu ve imkanlarını büyük oranda kaybeder.

Dünya Bankası’nın 2012 yılı Dünya Kalkınma Raporu’nda ekonomiler şu şekilde sınıflandırılmaktadır:¹⁵

Ekonomiler	Kişi başına yıllık ortalama gelir
Düşük gelirli ekonomiler	1005 doların altı

¹⁴ <http://www.mahfiogilmez.com/2012/12/orta-gelir-tuzag-ve-turkiye.html>

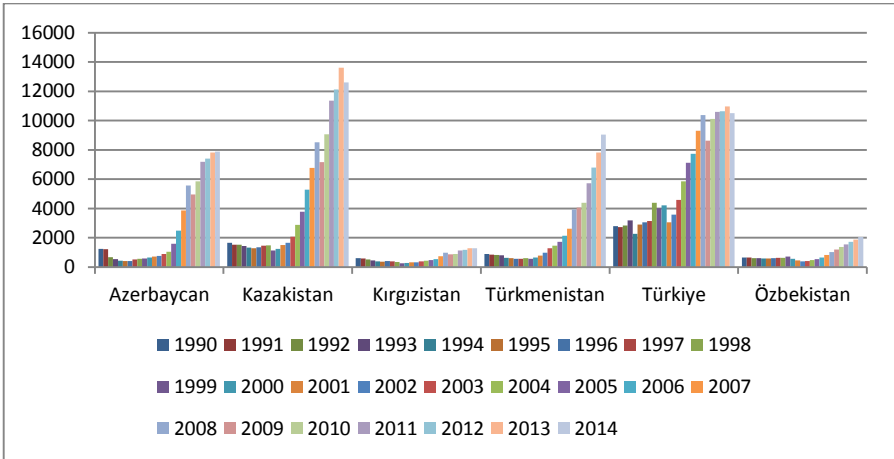
¹⁵ Dünya Bankası’nın 2012 yılı Dünya Kalkınma Raporu’nda ekonomiler şu şekilde sınıflandırılmaktadır (Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Raporu – 2012, sayfa 389):

Orta gelirli ekonomiler	1006 – 12275 dolar arası
Alt orta gelirli ekonomiler	1006 – 3975 dolar arası
Üst orta gelirli ekonomiler	3976 – 12275 dolar arası
Yüksek gelirli ekonomiler	12276 dolar ve üzeri

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Raporu,– 2012, sayfa s. 389.

Dünya Bankası kalkınma raporuna göre, Türk Cumhuriyetleri bu gün itibariyle düşük gelirli ekonomiler sınıfında değildir. Çünkü düşük gelirli ekonomiler yıllık kişi başına düşen geliri 1005 doların altında olan ekonomilerdir. Orta gelirli ekonomiler alt orta gelirli ve üst orta gelirli ekonomiler olarak ikiye ayrılmaktadır. Yaklaşık olarak kişi başına gelir düzeyi 4000 doların altında olan ülkeler alt orta gelirli ekonomilere dahildir. Türk Cumhuriyetleri'nde bu gruba dahil ülkeler 2014 yılında kişi başına yıllık geliri 1269 dolar olan Kırgızistan ve kişi başına yıllık geliri 2014 yılında 2037 dolar olan Özbekistan'dır. Türkiye dahil diğer Türk cumhuriyetleri'nin üst orta gelirli ülkeler sınıfında olduğu, Türkiye'nin yaklaşık on yıldır bu tuzakta olduğu ve Kazakistan'ın üst orta gelir düzeyini de aşma çabası içine girdiği görülmektedir.

Grafik 2. Kişi başına düşen GSYİH (ABD doları)

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

Orta gelir tuzağına düşen ekonomilerde sıklıkla görülen hastalıklar şöyle sıralanabilir. Bu ekonomilerde tasarruflar ve dolayısıyla yatırımların düşük düzeyde kalması, imalat sanayisinde gelişmenin yavaş olması, sanayide çeşit-

lenmenin ortaya çıkmaması, emek piyasasında koşulların zayıflığı gibi nedenler sayılabilir.

Dolayısıyla bu durumu tersine çevirmek yada orta gelir tuzağından kurtulmak için bazı önlemlerin alınması gerekir. Bunlar, tasarruf oranını artırarak bu yolla yatırımlara iç finansman sağlamak, imalat sanayisinin gelişimini hızlandırmak, sanayide çeşitliliği artırmak, emek piyasası koşullarına esneklik kazandırmak gibi tedbirlerden oluşmaktadır.

Tablo 13. Satınalma Gücü Paritesi'ne Göre Düzenlenmiş Kişi Başına GSYİH (ABD doları)

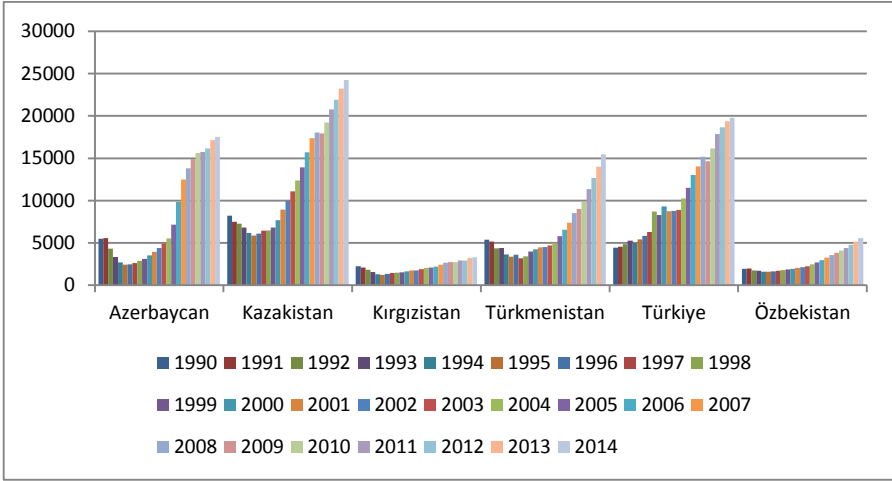
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Azerbaycan	5502	5559	4334	3361	2719	2420	2472	2634	2901	3136	3534	3942	4394
Kazakistan	8227	7518	7287	6819	6176	5890	6120	6431	6488	6830	7693	8946	9973
Kırgızistan	2246	2104	1832	1585	1294	1237	1329	1464	1488	1543	1644	1755	1765
Türkmenistan	5399	5175	4373	4419	3638	3371	3594	3187	3404	3978	4241	4476	4509
Türkiye	4439	4552	4855	5286	5024	5411	5824	6284	8719	8311	9321	8749	8784
Özbekistan	1959	1972	1750	1711	1624	1614	1639	1721	1786	1871	1959	2061	2150

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	4946	5551	7169	9830	12477	13800	14901	15628	15754	16173	17143	17521
Kazakistan	11081	12392	13907	15701	17354	18057	17934	19205	20772	21892	23214	24228
Kırgızistan	1907	2071	2110	2219	2449	2681	2746	2734	2921	2921	3224	3321
Türkmenistan	4700	5018	5792	6550	7381	8528	9005	9829	11361	12684	14004	15474
Türkiye	8916	10279	11512	13026	14035	15182	14651	16166	17874	18636	19351	19788
Özbekistan	2259	2471	2698	2947	3266	3586	3841	4100	4412	4789	5168	5573

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

Bir ülkede Gayri Safi Yurt İçi Hasıla büyüklüğü ülke ekonomisinin genel profili hakkında bilgi verdiği gibi, Gayri Safi Yurt İçi Hasılanın sektörel dağılımıda yine ülke ekonomilerinin genel seyri hakkında oldukça tatminkar bilgi sunabilir. GSYİH'nın büyüklüğü kadar bileşimi de ülke ekonomisini değerlendirmede önemli bir göstergedir. GSYİH harcama yöntemi, gelir yöntemi ve üretim yöntemiyle hesaplanabilir.

Grafik 3. Satınalma Gücü Paritesi'ne Göre Düzenlenmiş Kişi Başına GSYİH (ABD doları)

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

3.2. Gayri Safi Yurt İçi Hasılların Sektörel Dağılımı

Türk Cumhuriyetleri'nde GSYİH içerisinde sektörel payların gelişimi ekonomik gelişim konusunda da mühim bilgiler vermektedir. Azerbaycan'da 1990 yılında GSYİH içerisinde tarım sektörünün payı %29.03, sanayinin payı %32.91, hizmet sektörünün payı ise %38.06'dır. İlerleyen yıllarda Azerbaycan'da tarım sektörünün toplam hasıla içerisindeki payı düşmüş bu oran 2002 yılında %15.17, 2014 yılında ise %5.69 olmuştur. Azerbaycan'da toplam hasıla içerisinde 1990 yılında sanayi sektörünün payı %32.91 iken bu oran 2002 yılında %50'nin üzerine çıkmış, 2008 yılında %70.22 olmuş, 2014 yılında ise %58.30 olmuştur. Azerbaycan'da toplam hasıla içerisinde hizmet sektörünün payı 1990 yılında % 38.06 iken, 2002 yılında bu değer %34.65, 2008 yılında %23.81, 2014 yılında ise %36 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 14. GSYİH içinde tarımın payı (katma değer % olarak)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Azerbaycan	29.03	32.32	28.51	28.49	32.99	27.29	27.53	21.73	18.93	19.16	17.14	16.10	15.17
Kazakistan	..	..	26.71	17.51	15.45	12.89	12.79	11.96	9.11	10.48	8.69	9.37	8.62
Kırgızistan	33.54	36.98	39.05	41.01	40.88	43.90	49.75	44.61	39.53	37.68	36.75	37.29	37.68
Türkmenistan	32.24	32.31	10.61	19.44	34.01	17.18	13.33	21.58	26.17	26.19	24.37	24.36	22.01
Türkiye	18.09	15.80	15.56	16.07	16.03	16.29	17.39	14.97	13.58	11.54	11.31	9.95	11.71
Özbekistan	32.76	36.98	34.83	30.45	37.43	32.29	26.14	32.18	31.31	33.52	34.36	34.01	34.25

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	13.46	11.84	9.90	7.50	7.00	5.97	6.65	5.92	5.39	5.49	5.66	5.69
Kazakistan	8.43	7.58	6.79	5.88	6.10	5.72	6.44	4.77	5.47	4.67	4.93	4.69
Kırgızistan	37.06	33.27	31.95	32.77	31.08	27.04	21.08	19.44	18.62	19.18	17.00	17.26
Türkmenistan	20.29	19.44	18.81	17.44	19.07	12.29	12.26	14.55	14.55	14.55	..	..
Türkiye	11.39	10.92	10.80	9.37	8.53	8.46	9.11	9.46	9.01	8.84	8.33	8.01
Özbekistan	33.12	30.77	27.97	26.14	23.95	21.36	19.50	19.08	19.22	19.02	19.20	18.80

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

Kazakistan'da toplam hasıla içerisinde tarım sektörünün payı 1992 yılında %26.71, 2002 yılında %8.62, 2014 yılında ise %4.69 dur. Kazakistan'da 1992 yılında sanayi sektörünün toplam hasılaya katkısı %44.59'dur. 2002 yılında sanayi sektörünün hasılaya katkısı Kazakistan'da %38.59'a düşmüş, 2014 yılında ise Kazakistan'da sanayinin toplam hasılaya katkısı %35.97 olmuştur. Hizmet sektörü 1990'lı yıllarda Kazakistan'da toplam hasılaya %50'nin üzerinde katkı sunarken, 2000'li yıllarda ve 2014 yılında da yine hizmet sektörünün Kazakistan'da toplam hasılaya katkısı %50 düzeyinin üstünde olmuştur.

Kırgızistan'da toplam hasıla içerisinde tarım sektörünün payı 1990 yılında %33.54 olmuşken 1996 yılında %49.75'e çıkmış ilerleyen yıllarda düşüş kaydederek 2014 yılında %17.26 değerini almıştır. Kırgızistan'da toplam hasıla içerisinde sanayi sektörünün payı 1990 yılında %32.02 olmuş, 1990'lı yıllar boyunca sanayi sektörünün toplam hasılaya sunduğu katkı Kırgızistan'da sürekli azalmış, 2000'li yıllarda %20'lik oranlarda gezinen bu değer, 2014 yılında %23.34 olmuştur. Hizmet sektörü 1990 yılında Kırgızistan'da toplam hasılaya %31.44'lük bir katkı sağlarken, sonraki yıllarda hizmet sektörünün toplam hasılaya katkısı sürekli artmış, 2014 yılında ise toplam hasıla içerisinde hizmet sektörünün payı %56.01 olmuştur.

Tablo 15. GSYİH içinde sanayinin payı (katma değer % olarak)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Azerbaycan	32.91	31.38	39.97	33.78	28.20	33.60	39.08	39.95	36.46	40.71	45.33	47.18	50.18
Kazakistan	..	..	44.59	39.40	40.01	31.37	26.93	26.84	31.18	34.93	40.46	38.82	38.59
Kırgızistan	35.02	35.46	37.79	32.00	25.45	19.54	18.29	22.81	22.76	24.98	31.39	28.93	23.34
Türkmenistan	29.61	30.95	11.89	64.00	46.66	62.62	68.82	48.02	42.21	46.02	44.39	44.26	42.38
Türkiye	32.16	32.69	32.38	31.10	33.25	33.24	31.60	31.85	35.34	33.15	31.33	30.15	28.62
Özbekistan	32.96	36.57	35.81	34.47	26.43	27.80	30.48	26.11	26.17	24.31	23.13	22.64	22.05

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	52.58	54.72	63.60	68.71	68.49	70.22	61.08	64.07	65.58	63.05	62.07	58.30
Kazakistan	37.63	37.62	40.10	42.10	40.64	43.28	40.28	42.90	40.88	39.50	36.89	35.97
Kırgızistan	22.32	24.13	22.39	20.06	19.29	23.52	26.56	29.20	30.81	25.55	28.86	26.73

Türkmenistan	41.27	40.11	37.61	36.30	38.15	53.67	53.54	48.44	48.44	48.44	..	..
Türkiye	28.57	28.45	28.46	28.19	27.75	27.18	25.25	26.39	27.47	26.67	26.61	27.11
Özbekistan	23.50	25.96	23.16	27.40	32.01	30.76	33.19	32.52	32.59	32.31	33.30	33.65

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

Türkmenistan'da tarım sektörü toplam hasılaya 1990 yılında %32.24 katkı sunarken, sonraki yıllarda bu katkı düzeyi sürekli azalmış son yıllarda %12-14 aralığında gerçekleşmiştir. Sanayi sektörünün toplam hasılaya sunduğu katkı Türkmenistan'da 1990 yılında %29.61'dir. 1996 yılında %68.82'ye çıkan bu değer sonraki yıllarda azalmış, 2010, 2011 ve 2012 yıllarında bu rakam %48.44 olmuştur. Hizmet sektörü Türkmenistan'da 1990 yılında toplam hasılaya %38.16 katkı sunarken, 1992'de bu değer %70'in üzerine çıkmış, 1996 yılında %17'ye kadar düşmüş, sonraki yıllarda ise ortalama %40 düzeylerinde oluşmuştur.

Tablo 16. GSYİH içinde hizmetler payı (katma değer % olarak)

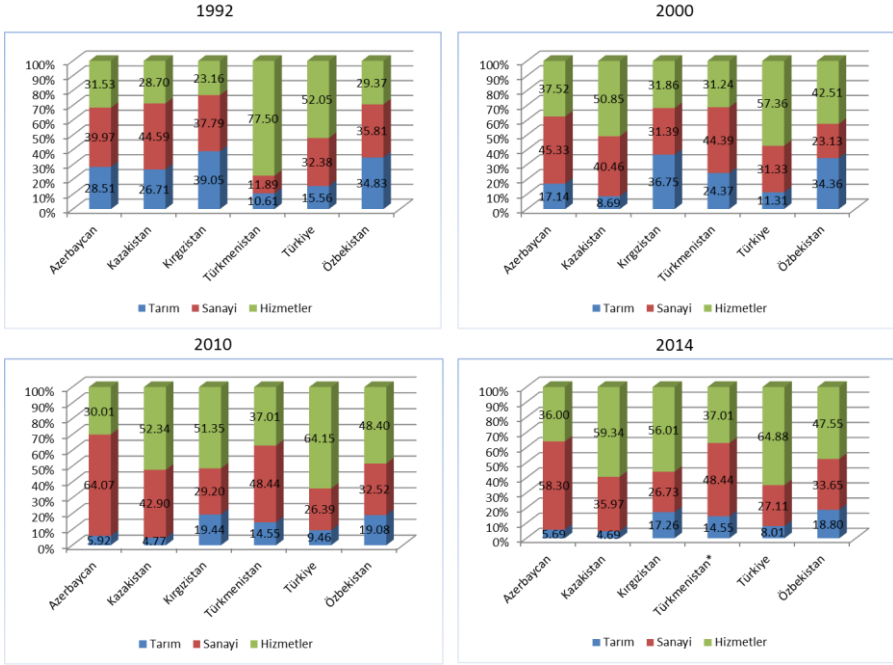
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Azerbaycan	38.06	36.30	31.53	37.73	38.80	39.11	33.39	38.32	44.61	40.13	37.52	36.72	34.65
Kazakistan	..	..	28.70	43.10	44.54	55.74	60.28	61.20	59.71	54.59	50.85	51.80	52.80
Kırgızistan	31.44	27.57	23.16	26.99	33.67	36.55	31.96	32.58	37.70	37.34	31.86	33.78	38.97
Türkmenistan	38.16	36.73	77.50	16.56	19.33	20.20	17.85	30.40	31.62	27.79	31.24	31.38	35.61
Türkiye	49.75	51.50	52.05	52.83	50.73	50.47	51.01	53.18	51.08	55.31	57.36	59.90	59.67
Özbekistan	34.27	26.46	29.37	35.08	36.15	39.91	43.38	41.71	42.52	42.17	42.51	43.36	43.70

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	33.95	33.44	26.51	23.79	24.50	23.81	32.27	30.01	29.03	31.46	32.27	36.00
Kazakistan	53.94	54.80	53.11	52.02	53.26	51.00	53.27	52.34	53.65	55.84	58.18	59.34
Kırgızistan	40.62	42.59	45.66	47.17	49.64	49.45	52.36	51.35	50.52	55.27	54.14	56.01
Türkmenistan	38.44	40.45	43.58	46.26	42.78	34.03	34.20	37.01	37.01	37.01	..	..
Türkiye	60.04	60.63	60.74	62.43	63.73	64.36	65.64	64.15	63.52	64.49	65.06	64.88
Özbekistan	43.38	43.27	48.87	46.46	44.04	47.88	47.30	48.40	48.19	48.67	47.50	47.55

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

Özbekistan'da tarım sektörü 1990 yılında %30 oranlarında katkı sunarken, sonraki yıllarda bu rakam çok fazla değişmemiş %20 oranlarında teşekkül etmiştir. Sanayi sektörünün 1990 yılından 2014 yılına kadar olan dönemde Özbekistan'da toplam hasılaya katkısı çok fazla değişim göstermemiş ortalama olarak %30 değerlerinde teşekkül etmiştir. Hizmet sektörü Özbekistan'da toplam hasıla içerisinde 1990 yılında %34.27'lik bir pay almış, sonraki yıllarda bu pay %50'ye yakın düzeylerde teşekkül etmiştir.

Grafik 4. GSYİH içinde sektörlerin payları (katma değer % olarak)

* 2012 yılı verileri.

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

Bir ülkenin az gelişmiş ülke konumundan kurtulup sanayileşmiş ya da gelişmiş ülke durumuna yükselmesinde toplam hasıla içerisinde sektörel payların önemi büyüktür. Ülkenin toplam hasıla yaratmada tarım sektöründen sanayi ve hizmet sektörü yelpazesine doğru hareket etmesi önemlidir. Türk Cumhuriyetleri'nin geçen yıllar içerisinde üretim yapısını dönüştürme konusunda ciddi gayretler sarf ettiği görülmektedir. Ancak şüphesiz gerekli olan bu durum yeterli değildir ve bundan da öte bir üretim yapısını yakalama ihtiyacının hasıl olduğu görülmektedir. Gelişmiş ülke olmanın yegane şartı üreten ülke olma gerçeğinden hareketle, Türkiye'nin ve Türk Cumhuriyetlerinin istikbalde çözmesi gereken önemli meselelerden biri ve kalkınma yolunda dönülmesi elzem olan belki en mühim virajlardan olan üretim yapısındaki köklü transformasyon sorunu olduğu gözden kaçmamaktadır.

3.3. Enflasyon Oranları

Bugün dünyada var olan bütün devletlerin temel iktisadi amaçlarından biri fiyat istikrarını sağlamaktır. İktisat politikaları belirlenip uygulamaya konarken fiyat istikrarının önemine her zaman vurgu yapılır. İstikrarlı bir fiyat düzeyine sahip olmayan ekonomilerin makro ekonomik dengeleri tam olarak tesis edemediği kanaati hakim olur. Bir ekonomide belirli bir dönemde fiyatlar genel düzeyinde aşırı çalkantıların olmaması fiyat istikrarı olarak nitelendirilir. Ekonomi için fiyatların belirli bir dönemde sürekli yukarı gitmesi ne kadar sakıncalıysa, aşağıya inmesi de ekonomi için yine aynı mahzurları doğurmaktadır. Dolayısıyla bir ekonomide makro ekonomik dengelerin tesisi açısından fiyat istikrarını sağlamanın önemi büyüktür.

Tablo 17. Enflasyon oranı, tüketici fiyatları (yıllık %)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Azerbaycan	..	..	-10.63	1128.00	1662.22	411.76	19.79	3.67	-0.77	-8.53	1.81	1.55	2.77
Kazakistan	..	..	..	..	1877.37	176.16	39.18	17.41	7.15	8.30	13.18	8.35	5.84
Kırgızistan	..	..	..	..	..	..	31.95	23.44	10.46	37.03	18.70	6.92	2.13
Türkmenistan	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Türkiye	60.31	65.97	70.07	66.10	106.26	88.11	80.35	85.73	84.64	64.87	54.92	54.40	44.96
Özbekistan	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	2.23	6.71	9.68	8.37	16.60	20.79	1.40	5.67	7.85	1.01	2.38	1.39
Kazakistan	6.44	6.88	7.58	8.59	10.77	17.15	7.31	7.12	8.35	5.11	5.84	6.72
Kırgızistan	2.97	4.11	4.35	5.56	10.18	24.52	6.90	7.97	16.50	2.69	6.61	7.53
Türkmenistan	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Türkiye	25.30	10.58	10.14	9.60	8.76	10.44	6.25	8.57	6.47	8.89	7.49	8.85
Özbekistan	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

GSYİH deflatörü ekonomide üretilen tüm mal ve hizmetleri kapsayan bir fiyat endeksidir. GSYİH deflatörü nominal GSYİH'nın reel GSYİH'ya oranı olarak ifade edilebilir. GSYİH deflatörünün TÜFE'ye üstün, yani GSYİH deflatörü belirli bir yıl içerisinde ekonomide üretilen tüm mal ve hizmetleri kapsarken, TÜFE sadece şehir halkının tükettiği mal ve hizmetleri kapsar. Ayrıca GSYİH deflatörü sadece ülke içerisinde üretilen mal ve hizmetleri esas alırken, TÜFE'ye ithal mallar da dahil edilmektedir.

Türk Cumhuriyetleri'nin tamamında 1990'lı yıllarda aşırı derecede fiyat artışları olmuştur. Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarının akabinde fiyat istikrarsızlıkları yaşanmış, fiyatlardaki değişim bilhassa 1990'lı yılların başın-

da yüzdelere değil bindelik oranlarla ifade edilmeye başlanmış, ilerleyen yıllarda eskiye nazaran nispi bir fiyat istikrarı tutturulabilmiştir.

Tablo 18. Enflasyon oranı, GSYİH Deflatörü¹⁶ (yıllık %)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Azerbaycan	..	83.55	1065.33	747.57	1385.20	545.70	26.42	9.24	-0.96	2.16	12.49	2.52	3.12
Kazakistan	..	96.36	1472.22	1243.46	1546.73	160.89	38.90	16.14	5.66	13.28	17.43	10.16	5.80
Kırgızistan	7.94	134.75	830.16	754.43	180.87	42.03	35.34	19.31	9.08	37.57	27.18	7.33	2.03
Türkmenistan	-20.93	102.76	3100.00	1133.99	952.31	705.72	1014.26	61.75	17.63	23.01	23.46	32.31	25.15
Türkiye	58.24	59.16	65.20	68.38	104.75	86.01	77.22	81.45	137.96	54.18	49.23	52.85	37.42
Özbekistan	3.98	90.73	712.15	1078.88	1238.60	370.94	81.56	66.09	39.00	44.12	47.34	45.19	45.45

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	6.01	8.32	16.14	11.30	20.98	27.76	-18.93	13.76	22.57	1.44	1.02	0.20
Kazakistan	11.74	16.13	17.87	21.55	15.53	20.94	4.69	19.54	17.57	4.82	9.66	6.01
Kırgızistan	3.97	5.11	7.13	9.39	14.88	22.22	4.04	10.03	22.48	8.66	3.18	7.93
Türkmenistan	27.15	18.35	7.03	12.26	9.26	59.75	9.76	0.34	15.08	8.27	5.84	5.96
Türkiye	23.27	12.40	7.08	9.33	6.22	11.99	5.29	5.68	8.58	6.90	6.17	8.33
Özbekistan	26.72	15.72	21.37	21.50	24.01	19.43	20.78	19.55	15.07	14.97	13.91	12.63

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

Azerbaycan'da 1991 yılında %83.55 olan deflatör, 1992 yılında %1065 olmuş, 1994 yılında %1385.20'ye çıkmış, 1997-2002 yılları arasında ortalama %10 oranının altında gerçekleşmiştir. 2003-2011 yılları arasında ortalama olarak %20'nin altında olan deflatör, 2012-2014 yıllarında ise %2 düzeyinin altında gerçekleşmiştir. Kazakistan'da 1994 yılında %1546'ya çıkan deflatör, sonraki yıllarda hızla düşerek 1997-2014 yılları arasında %20 oranının altında olmuştur. Kırgızistan'da 1990 yılında %7.94 olan deflatör, 1992-1994 yıllarında çok fazla yükselse de Azerbaycan ve Kazakistan'da yaşanan fiyat artışlarına eş bir yükselme Kırgızistan'da yaşanmamıştır. 1995 yılından itibaren %40 düzeyinin altına gerileyen deflatör, 2002 yılında %2'ye kadar düşmüş, sonraki yıllarda ortalama %10 düzeyinin altında gerçekleşmiştir. Türkmenistan'da 1990 yılında negatif değerde olan deflatör, 1991 yılında %102, 1992 yılında

¹⁶ GSYİH deflatörü ekonomide üretilen tüm mal ve hizmetleri kapsayan bir fiyat endeksidir. GSYİH deflatörü nominal GSYİH'nın reel GSYİH'ya oranı olarak ifade edilebilir. GSYİH deflatörünün TÜFE 'ye üstün yanı GSYİH deflatörü belirli bir yıl içerisinde ekonomide üretilen tüm mal ve hizmetleri kapsarken, TÜFE sadece şehir halkının tükettiği mal ve hizmetleri kapsar. Bundan başka GSYİH deflatörü sadece ülke içerisinde üretilen mal ve hizmetleri esas alırken, TÜFE'ye ithal mallar da dahil edilmektedir.

ise %3100 oranında gerçekleşmiş, sonraki yıllarda deflatör hızla düşerek 1998 yılından sonra ortalama olarak %20 düzeyinin altında olmuş, 2010 yılından sonra ise deflatör %10 düzeyinin altında gerçekleşmiştir. Özbekistan’da 1990 yılında %3.98 olan deflatör, 1993ve 1994 yıllarında aşırı yükselerek %1238 rakamına çıkmış, ilerleyen yıllarda hızla düşerek 2000-2014 yılları arasında ortalama %20 düzeylerinde olmuştur.

Bir ekonomide fiyatlar genel düzeyini artıran nedenler bellidir. Türk Cumhuriyetleri’nde yaşanan dönüşüm göz önüne alındığında doğru önlemler alınıp doğru politikalar uygulandığında fiyat istikrarını sağlamanın pek zor olmadığı görülmektedir.

3.4. Dış Borç ve Dış Rezervler

Toplam dış borç stoku bir ekonominin dengeli işleyişinde önemli göstergelerden biridir. Nitekim Avrupa Birliği’ne giriş kriterlerinden biri de toplam borç stoku göstergesi olarak belirlenmiştir. Euro Bölgesi’nin mali kuralını içeren, 1992 yılında imzalanıp, 1 Kasım 1993’de yürürlüğe giren Avrupa Birliği Maastricht kriterine göre kamunun borç yüküne bir sınır çizilmiş, üye ülke toplam kamu borç stokunun %60’ı geçemeyeceği kuralı konmuştur.¹⁷ Bir ülkede kamu borcu üzerinde bütçe açıkları, enflasyon oranı ve faiz oranı etkili olmaktadır.¹⁸ 1990’lı yılların başında Türk Cumhuriyetleri’nin dış borcu yoktur. Bağımsızlık kazandıktan sonra Türk Cumhuriyetleri ekonomik kalkınma çabasına girmişler, iç tasarrufların yetersiz olduğu durumlarda dış tasarruf kullanmaya başlamışlardır. Dış tasarruflar ya da dış borçlanmanın iç borçlanmadan ayrılan mühim bir yönü vardır. Şöyleki iç borçlanma ülkenin kendi ulusal kaynaklarından yapmış olduğu bir borçlanma olmasına karşın, borç servisi sonucunda gelir dağılımının değişmesi haricinde ülkeden dışarıya kaynak transferi olmamaktadır.

Tablo 19. Ülkelerin toplam dış borç stokları (özel sektör dahil), milyar ABD doları

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Azerbaycan	..	..	..	0.04	0.11	0.32	0.44	0.51	0.71	1.27	1.52	1.46	1.63
Kazakistan	..	..	0.03	1.73	2.79	3.75	2.92	4.08	6.07	6.60	12.89	15.34	18.44

¹⁷ Yusuf TEMÜR, Ahmet ÇETİN, Nadir EROĞLU, İlhan EROĞLU, “Maastricht Kriterleri Çerçevesinde Türkiye ‘nin Kamu Borç Yükü Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi YIL 2014, CİLT XXXVI, SAYI I, S. 229-243, s.230

¹⁸ Temür v.d.,A.g.m, s.231

Kırgızistan	..	..	0.01	0.29	0.45	0.61	1.14	1.34	1.51	1.85	1.94	1.82	1.96
Türkmenistan	..	..	..	0.28	0.43	0.40	0.76	1.87	2.31	2.73	2.51	2.23	2.06
Türkiye	49.42	50.87	56.55	68.60	66.25	73.78	79.83	84.72	96.95	101.78	116.79	112.94	129.53
Özbekistan	..	..	0.06	1.03	1.25	1.80	2.38	2.92	3.35	5.30	4.98	5.21	5.15

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	1.88	2.02	2.12	2.69	3.73	4.47	4.75	7.03	8.08	9.55	10.29	11.69
Kazakistan	23.22	33.23	43.86	74.43	96.23	106.73	109.73	119.14	124.32	135.50	149.65	157.59
Kırgızistan	2.15	2.56	2.26	2.60	2.88	3.63	4.12	4.11	5.49	6.03	6.80	7.26
Türkmenistan	1.89	1.63	1.16	0.99	0.85	0.75	0.66	0.53	0.45	0.51	0.50	0.44
Türkiye	142.61	158.17	172.14	209.59	258.45	288.99	277.28	299.11	305.14	336.96	389.39	408.20
Özbekistan	5.30	5.22	4.66	4.49	4.65	5.11	6.96	7.80	8.43	8.85	10.68	13.39

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

Dış borçlanmada ise durum farklıdır, dış borç alındığında ülkeye net kaynak transferi sağlanmış olurken, ödendiğinde de ülkeden net kaynak transferi yapılmış olur. Dolayısıyla dış borçlanmada son derece dikkatli davranılmalı borcun kendi kendisini röfinanse edecek alanlara yatırılması gerekir. Eğer dışarıdan alınan dış borç döviz kazandırıcı yatırım alanlarına veya yatırım harcamalarına değil de cari harcamalarda kullanılırsa çok kısa bir süre sonra borç servisi için yeniden borçlanma durumu hasıl olur ki bu ekonomide istenmeyen bir takım olumsuz sonuçlara neden olabilir. Ayrıca dış borçlanmada bazen dış borcun verilmiş şekline bağlı olarak veren ülkelerin kendi siyasi rejimlerini ihraç etme çabaları içerisine girdikleri bilindiğinden o konuda da dış borçlanma yapılırken dikkatli olunması gerekir.

Türk Cumhuriyetleri'nin borçluluk durumuna bakıldığında Azerbaycan, Türkiye ve Özbekistan'ın daha düşük bir borç stokuna sahip olduğu, Türkmenistan'ın borç stokunun en düşük miktarda olduğu (%9), Kırgızistan ile Kazakistan'ın ise %98 ve %72 oranlarla daha yüksek oranlara çıktıkları görülmektedir. Fakat belirtilmesi gereken, buradaki oranlar hem kamu hem özel borçların toplamını göstermektedir.

Tablo 20. Toplam Dış Borç Stoku/GSYİH (Özel Sektör Dahil), Milyar ABD Doları

ÜLKELER	GSYİH, 2014 YILI	TOPLAM BORÇ STOKU	TBS/GSYİH
Azerbaycan	75.20	11.69	0.15
Kazakistan	217.87	157.59	0.72
Kırgızistan	7.40	7.26	0.98
Türkmenistan	47.93	0.44	0.09
Türkiye	798.43	408.20	0.51
Özbekistan	62.64	13.39	0.21

Kaynak: Dünya Bankası verilerine göre yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Uluslararası döviz rezervleri ülkelerin karşılaşabileceği mali yada finansal krizlerin önlenmesinde, belirlenen makro ekonomik politika hedeflerine ulaşmada, döviz kuru rejimi ve para politikasını sürdürmede önemli manevra alanı sağlar.¹⁹ Tarihi süreç içerisinde Merkez Bankaları yerel paranın sabit kurdan yabancı paraya çevrilebilmesini garantilemek amacıyla döviz rezervi tutmuşlardır.

Ekonomide basiretli politikaların uygulanması ve operasyonel kontrollerin varlığı ile karşılaşılan risklerin etkin yönetimi için döviz rezervlerinin önemi her geçen gün artmaktadır. Ekonomide uygulanan zayıf ya da riskli yönetim hem döviz rezervini yöneten kurumu hem de devleti finansal risk ve kredibilite riskiyle karşı karşıya getirebilmektedir.²⁰ Döviz rezervinin kahir ekseriyeti kullanılabilir nitelikte olup, ihtiyaç duyulan her anda amacına uygun olarak kullanılabilir. Ülkelerin Merkez Bankaları para ve kur politikalarını desteklemek, piyasalara güven vermek, hükümetlerin döviz cinsi üzerinden iç ve dış borç servisini gerçekleştirmek, dışsal şoklara karşı gerekli döviz likiditesini bulundurmak gibi amaçlarla döviz rezervi tutmaktadırlar.

Tablo 21. Ülkelerin toplam dış rezervleri (altın dahil), milyar ABD doları

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Azerbaycan	..	..	0.00	0.00	0.00	0.12	0.21	0.47	0.45	0.67	0.68	0.72	0.72
Kazakistan	..	..	..	0.71	1.22	1.66	1.96	2.22	1.97	2.00	2.10	2.51	3.14
Kırgızistan	..	..	..	0.05	0.03	0.13	0.14	0.19	0.19	0.25	0.26	0.29	0.32
Türkmenistan	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Türkiye	7.63	6.62	7.51	7.85	8.63	13.89	17.82	19.75	20.57	24.43	23.51	19.91	28.35
Özbekistan	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	0.80	1.08	1.18	2.50	4.27	6.47	5.36	6.41	10.27	11.28	15.18	15.82
Kazakistan	4.96	9.28	7.07	19.13	17.64	19.88	23.18	28.26	29.22	28.30	24.69	29.25
Kırgızistan	0.40	0.56	0.61	0.82	1.18	1.23	1.58	1.72	1.83	2.07	2.24	1.96
Türkmenistan	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Türkiye	35.55	37.30	52.49	63.26	76.50	73.67	74.93	85.96	87.94	119.18	131.05	127.42
Özbekistan	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

Türk Cumhuriyetleri piyasa ekonomisine geçtikten sonra piyasa risklerini

¹⁹ [http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/190faaac-0065-48a4-8550-cffd698abf02/ Doviz-Rezerv-Yonetimi.pdf?MOD=AJPERES,s.2](http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/190faaac-0065-48a4-8550-cffd698abf02/Doviz-Rezerv-Yonetimi.pdf?MOD=AJPERES,s.2)

²⁰ [http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/190faaac-0065-48a4-8550-cffd698abf02/ Doviz-Rezerv-Yonetimi.pdf?MOD=AJPERES,s.2](http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/190faaac-0065-48a4-8550-cffd698abf02/Doviz-Rezerv-Yonetimi.pdf?MOD=AJPERES,s.2)

bertaraf edecek önlemleri de bir an önce alıp uygulama ihtiyacı hissetmişlerdir. Türk Cumhuriyetleri'nin dış rezervlerine baktığımızda 2014 yılında en yüksek dış rezerve sahip ülke olarak Kazakistan'ı görüyoruz. Kazakistan'ın 2014 yılında toplam dış rezerv miktarı 29.25 milyar dolardır. Azerbaycan 2014 yılında 15,82 milyar dolar rezerve sahipken, Kırgızistan'ın rezervi ise 1.96 milyar dolar olarak görülmektedir. Türkmenistan ve Özbekistan'ın dış rezerv miktarı gözükmemektedir. Günümüzde ülke ekonomileri birleşik kaplar misali bir konumda olup, herhangi bir ülkede meydana gelen ekonomik ya da finansal krizin diğer ülkeler sirayet etme ihtimali çok yüksek düzeydedir. Dolayısıyla ülkelerin toplam dış rezervlerinin yüksekliği onları dış şoklara karşı daha dayanıklı bir duruma getirmektedir.

3.5. Kamu Maliyesi

Kamu gelirleri ve kamu harcamaları mali olayların iki temel istinat noktasını oluşturmaktadır. Devletin kamu ihtiyaçlarından doğan kamu hizmetlerini görebilmesi için gelir toplayıp gider yapması gerekmektedir. Devletin kamu hizmeti verebilmesi için kamu hizmetlerinin finansmanını sağlaması ve bu finans kaynaklarının da sağlam olması gerekir. Nitekim kamuyu fonlayan finans kaynaklarının sağlam olmaması ekonomide bir takım olumsuz etkilere neden olmaktadır. Devletin nefes alabilmesi, hayatiyetini devam ettirebilmesi gıda almasına bağlıdır ki, bu gıda ve temel solunum cihazının bağlı olduğu direkt mekanizma mali olaylardır. Mali olayların birinci ayağı kamu gelirleri, ikinci ayağı ise kamu giderleridir. Türk Cumhuriyetleri bağımsız devlet statüsü kazandıktan sonra etkin ve verimli bir kamu yönetimi için kamu maliyesi ve kamu finansmanı konularına özel önem vermeye başlamışlardır. Bu konuda gün geçtikçe şüphesiz tecrübelerini artırıp daha çok deneyim kazanacaklardır.

Azerbaycan'da 1996 yılında toplam kamu gelirlerinin toplam hasıla içerisindeki payı %14.04, Kazakistan'da %17.14, Kırgızistan'da %16.02, Türkmenistan'da %16.65, Özbekistan'da %34.26'dır. 2014 yılında kamu gelirlerinin toplam hasıla içerisindeki payı Azerbaycan'da %31.20, Kazakistan'da %13.86, Kırgızistan'da %27.55, Özbekistan'da %34.26'dır. 2014 yılında kamu gelirlerinin toplam hasıla içerisindeki payı ise Azerbaycan'da %31.20, Kazakistan'da %13.86, Kırgızistan'da %27.55, Türkmenistan'da %16.65, Özbekistan'da %34.26'dır. 2014 yılında kamu gelirlerinin toplam hasıla içerisindeki payı

Azerbaycan'da %31.20, Kazakistan'da %13.86, Kırgızistan'da %27.55, Özbekistan'da %21.90 olarak gerçekleşmiştir. Türk Cumhuriyetleri'nde devletin güçlenmesi mali olayların kök kazanıp gelişmesine bağlıdır. Vergi bilinç ve şuuru gelişmeden mali olayların kök kazanarak tabana yayılması zorlaşır. Türkistan Türk Cumhuriyetleri'nde bu gün kamunun toplam hasıladan aldığı pay oranı düşüktür. Zamanla kamu hizmetlerinin artması, kamu harcamalarını artıracak, kamu harcamalarının sağlam finans kaynaklarına dayanmasıyla iktisadi ve sosyal dengeler daha sağlıklı bir şekilde kurulacaktır.

Tablo 22. Toplam kamu gelirleri (GSYİH'ya oranı)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Azerbaycan	34.11	37.04	30.19	34.12	14.64	11.79	14.04	16.16	13.46	14.50	14.67	14.66	14.83
Kazakistan	...	31.66	20.84	27.19	21.68	19.62	17.14	16.71	17.54	19.64	22.91	22.96	21.75
Kırgızistan	26.78	18.12	16.48	15.50	15.57	16.67	16.02	15.77	17.82	16.15	14.20	16.13	18.03
Türkmenistan	...	...	...	...	21.00	20.52	16.65	24.86	21.99	19.42	...	...	...
Özbekistan	...	...	...	...	...	29.69	34.26	30.06	31.08	29.32	27.97	25.72	25.02

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	17.00	17.70	16.33	20.61	21.18	26.81	29.00	26.85	30.13	31.57	33.78	31.20
Kazakistan	22.17	21.92	27.65	22.89	20.47	18.45	14.12	14.21	15.13	14.61	14.11	13.86
Kırgızistan	18.78	18.68	19.80	21.81	24.10	24.04	22.60	23.14	24.17	26.22	26.10	27.55
Türkmenistan	...	...	...	...	...	...	...	16.09	...	...	...	...
Özbekistan	23.49	23.54	22.57	21.23	21.80	22.48	21.95	21.79	21.94	22.05	21.70	21.90

Kaynak: Asian Development Bank (<http://www.adb.org/data/statistics>)

Bir ekonomide kamu ekonomisinin büyüklüğünü veren yegane formül kamu harcamalarının cesameti yada büyüklüğüdür. Bir ülkedeki kamu harcamalarının GSYİH içerisindeki büyüklüğüne bakarak o ülkenin siyasi ve ekonomik durumu hakkında yeterli kanaata sahip olunabilir. Kamu harcamaları devletin varlığını koruyup, mevcudiyetini devam ettirmek amacıyla yapılmış olduğu harcamalardır. Devlet olgusunun var olduğu günden beri kamu harcamaları vardır. Devleti toplumsal ihtiyaçları karşılamak için kurulmuş siyasi bir teşkilat olarak tanımlarsak, toplumsal ihtiyaçlar var olduğu sürece kamu harcamalarının da olacağı gerçeğini hiçbir zaman gözden uzak tutmamalıyız. 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar hemen hemen bütün dünyada kamu harcamaları toplam hasıla içerisinde %10'luk düzeyin altında gerçekleşmiştir. 20.yüzyılın başından itibaren iktisadi, siyasi ve sosyal alanda meydana gelen gelişmeler ve bu gelişmelerin tetiklediği devlet zihniyetindeki transformasyon kamu harcamalarını hızla artırmış, gelişmiş kapitalist ülkelerde bile kamu harcamaları

GSYİH'nın %50'sine varan oranlara dayanmıştır. Jandarma devlet felsefesinden, sosyal devlet, hatta sosyal refah devleti düşüncesine kayış devletin harcamaya yapma makasının ardına kadar açılmasını sağlamıştır. Sosyal devlet olmanın bir maliyeti vardır ve bu maliyet sürekli olarak kamu harcamalarını kabbartmaktadır. Kamu harcamalarının sağlam finansman kaynaklarına dayandırılmadan yapılması ise kısa ve uzun vadede birçok ekonomik soruna neden olmaktadır.

Tablo 23. Toplam kamu harcamaları (GSYİH'ya oranı)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Azerbaycan	...	...	28.66	41.25	36.31	20.08	17.63	18.64	15.36	17.30	16.19	15.19	15.25
Kazakistan	35.62	38.18	18.91	25.49	24.06	25.66	19.78	19.06	20.33	22.19	22.16	22.33	21.21
Kırgızistan	37.15	26.35	31.17	22.89	23.40	27.76	22.34	22.39	22.03	19.72	18.00	17.73	20.72
Türkmenistan	...	...	...	...	19.27	20.14	16.31	25.04	24.58	19.40	...	...	...
Özbekistan	...	...	...	...	...	32.59	36.23	32.49	33.10	30.99	28.95	25.49	25.94

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	17.13	17.37	16.78	19.76	21.26	26.40	29.29	27.58	29.21	31.59	31.62	31.71
Kazakistan	22.16	21.94	25.64	22.01	24.11	26.94	23.35	22.02	21.29	21.99	20.01	21.61
Kırgızistan	20.61	20.40	20.38	22.40	25.27	23.95	29.14	31.21	32.01	34.54	29.35	30.53
Türkmenistan	...	...	...	...	...	...	...	14.10	...	...	...	...
Özbekistan	24.77	23.52	22.49	20.77	20.66	21.03	21.80	21.46	21.24	21.32	21.37	21.69

Kaynak: Asian Development Bank (<http://www.adb.org/data/statistics>)

Türk Cumhuriyetleri'nin kamu harcamaları gelişim süreci çok genç olmasına karşılık bugün Türk Cumhuriyetleri bu konuda önemli bir mesafe katetmişlerdir. Sovyet sisteminden ayrılan Türk Cumhuriyetleri bir taraftan piyasa ekonomisine geçiş sağlamaya çalışırken, diğer taraftan devletin ekonomik ve sosyal hayattaki rolünü de oturtma çabası içerisine girmişlerdir. Bu gün dünyada hiçbir ülke yoktur ki iktisadi, siyasi, sosyal yada kültürel alanda, yüksek veya düşük dozajlarda devlet müdahalesi olmasın. Devlet müdahalesinin şu yada bu şekilde olması kamu harcamalarını dolaysız olarak etkilemektedir.

1996 yılında Azerbaycan'da kamu harcamaları/GSYİH değeri %17.63'tür. Bu değer 1996 yılında Kazakistan'da %19.78, Kırgızistan'da %22.34, Türkmenistan'da %16.31, Özbekistan'da ise %32.59'dur. 2014 yılı itibariyle bu değerler Azerbaycan'da %31.71, Kazakistan'da 21.61, Kırgızistan'da 30.53, Özbekistan'da %21.69'dur. Kapitalist gelişmiş batı ülkelerinde bugün kamu harcamalarının GSYİH içerisinde aldığı payın %50'ye yaklaşip bazen geçtiği düşünülürse Türk Cumhuriyetleri'nde toplam hasıla içerisinde

kamu kesiminin payının çok az olduğu söylenebilir. Kamu harcamalarının niceliğinden çok nitelik gözetilerek yapılması, ekonominin kısa ve uzun vadede üretim kapasitesini artırıcı cari ve yatırım harcamalarının artışı Türk Cumhuriyetleri'nde bir çok sorunun çözümüne katkı sağlayacaktır.

Tablo 24. Bütçe açığı/fazlası (GSYİH'ya oranı)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Azerbaycan	...	3.70	1.66	-7.13	-9.42	-5.22	-2.90	-2.40	-1.83	-2.43	-1.05	-0.43	-0.35
Kazakistan	...	-6.52	-0.43	-1.36	-2.36	-4.03	-2.62	-3.72	-3.92	-3.46	-0.12	-0.40	-0.34
Kırgızistan	-8.08	-7.20	-13.89	-7.06	-7.67	-11.55	-5.35	-5.23	-3.03	-1.95	-2.17	0.38	-1.03
Türkmenistan	...	...	...	...	1.72	0.38	0.33	-0.18	-2.59	0.02	...	...	...
Özbekistan	...	...	...	...	...	-2.90	-1.97	-2.42	-2.02	-1.68	-0.98	0.24	-0.92

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	-0.19	0.32	-0.68	0.42	-0.28	-0.03	-0.50	-0.85	0.58	-0.25	0.61	...
Kazakistan	-0.87	-0.32	0.61	0.80	-1.70	-2.08	-2.90	-2.42	-2.06	-2.93	-1.99	-2.81
Kırgızistan	-0.81	-0.54	0.22	-0.19	0.09	0.83	-1.47	-4.89	-4.78	-6.52	-0.66	-0.47
Türkmenistan	...	...	...	...	...	...	...	2.00	...	...	...	...
Özbekistan	-1.29	0.02	0.09	0.46	1.14	1.45	0.15	0.34	0.43	0.42	0.33	0.21

Kaynak: Asian Development Bank (<http://www.adb.org/data/statistics>)

Avrupa Birliği Maastricht kriterlerinde bütçe açığına bir sınır çizilmiştir. Maastricht Yakınsama Kriterleri kapsamında üye ülkeler açısından getirilen önemli bir mali kural Toplam Bütçe Açığının GSYİH'ya oranının %3'ü geçmeyeceğidir.²¹ Bir ekonomide oluşan bütçe açıkları fiyatlar genel düzeyi, borçlanma, istihdam, büyüme, gelir dağılımı gibi birçok soruna neden olmaktadır. İktisat teorisinde tarihi süreç içerisinde belirli bir dönem bütçe açığına sıcak bakılmamış, klasik iktisatçıların devlete bakış açısı aynen devlet bütçesi ve bütçe açığına da sıkı bir şekilde yansımıştır. Klasik iktisatçılar bütçenin açığına da fazlasına da karşı çıkmışlar denk bütçe politikasını savunmuşlardır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan cihan savaşı ve onun getirdiği ağır ekonomik ve sosyal sorunlara, büyük dünya buhranı katmerli tuz biber ekince, piyasa ekonomisinin tıkanıklıklarını giderme görevinin aktif devlet müdahalesi siyasetine kayması, bir taraftan devletin ekonomideki ağırlığını artırmış, diğer taraftan da devlet bütçelerinin büyük açıklar vermesine neden olmuştur. Keynesyen teorinin somut olarak ete kemiğe bürünmesiyle iktisadi hayatta yoğunluk kazanan açık bütçe politikası bir çok sorunun çözümüne katkı sağlarken, bunun yanında bir çok sorununda bizatihi kaynağı olmaya başlamış, müdahaleci dev-

²¹ Temür v.d.,A.g.m, s.231

let açık bütçeyle gelir kaynakları kendisine yetmeyen leviathan devlete doğru yelken açmıştır. Bütçe açıklarının vergi haricinde emisyon yada borçlanmayla kapatılması fiyatlar genel düzeyinden, gelir dağılımına, tasarruftan yatırıma, tüketimden üretim zincirine kadar birçok konuda negatif etki yaratmış, dolayısıyla bu durum bütçe açıklarını azaltma fikrini gündeme getirmiş, Avrupa Birliği ise Maastricht kriterleri ile buna somut bir hudut çizmiştir. Maastricht kriterlerine

Türk Cumhuriyetleri'nin bütçe açığı konusundaki performansları iyidir. Azerbaycan'da 1993 ve 1994 yıllarında % -7 ve % -9'un üzerine çıkan bütçe açığı oranı sonraki yıllarda % -3'ün altına düşmüş, 2000'li yıllardan günümüze kadar % -1 düzeyinin altında gerçekleşmiştir. Kazakistan'da 1991 yılında %6.52, 1995 yılında %4.03 olan bu değer, diğer yıllardan günümüze kadar ortalama olarak hep %3'ün altında olmuştur. Kırgızistan'da 1990 yılından 1995 yılına kadar olan dönemde bütçe açığı ortalaması %10 düzeylerinde olmuş, 1996 ve 1997 yıllarında %5'in üzerine çıkan bu değer sonraki yıllarda genelde ortalama %2 rakamının altında gezinmiş, 2010, 2011 ve 2012 yıllarında tekrar %4'ün üzerine çıkan bu değer, 2013 ve 2014 yıllarında %1 oranının altında olmuştur. Türkmenistan'da ve Özbekistan'da incelenen dönemde bütçe açığı GSYİH oranının %3'ünün altında olduğu görülmektedir.

3.6. Dış Ticaret

Türk Cumhuriyetleri'nin toplam hasıla içerisindeki ihracat- ithalat değerlerine bakıldığında; Azerbaycan'ın 1990 yılında toplam ihracatının GSYİH içerisindeki payı %43.86, 1992 yılında %86.20'dir. 1999 yılına kadar Azerbaycan'da ihracatın toplam hasıla içerisindeki payı sürekli düşmüş, 2000 yılından sonra tekrar artmaya başlayarak devam eden yıllarda ortalama %40 düzeylerinde olmuştur. Azerbaycan'da incelenen dönemde toplam ithalatın toplam hasılaya oranı 1993 yılında %75.99'a kadar çıkmış, sonraki yıllarda düşüş kaydederek, bilhassa 2007 yılından sonra %30 düzeyinin altında gerçekleşmiştir. Kazakistan'da 1990'lı yılların başında yüksek oranlara çıkan ihracat/GSYİH oranı ilerleyen yıllarda düşüşe geçmiş, ortalama olarak %50 düzeyinin üzerinde olmuştur. Kazakistan'da toplam ithalatın toplam hasılaya oranı ise 2007 yılına kadar %40-50 değerlerinde gezinmiş, 2007 yılından sonra ise daha fazla irtifa kaydederek %30 değerinin altında gerçekleşmiştir. İncelenen

dönemde Kazakistan'da toplam ithalatın toplam hasılaya oranı 1990'lı yıllardan 2000'li yıllara kadar ortalama %50 düzeyinde olurken, 2000'li yıllardan sonra bu değer çok daha aşağılara inerek %30 oranının altında olmuştur.

Tablo 25. Mal ve hizmet ihracatı (GSYİH'ya oranı)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Azerbaycan	43.86	45.66	86.20	57.43	24.72	27.90	29.52	29.02	22.70	27.98	39.04	40.92	42.77
Kazakistan	..	..	74.00	37.90	37.06	38.97	35.27	34.92	30.34	42.46	56.60	45.90	46.99
Kırgızistan	29.20	35.33	35.59	33.53	33.76	29.47	30.74	38.29	36.48	42.20	41.85	36.72	39.58
Türkmenistan	..	38.71	67.14	84.70	84.96	83.97	74.58	42.69	32.66	56.14	95.50	81.39	69.05
Türkiye	13.37	13.84	14.39	13.67	21.36	19.89	21.54	24.58	21.34	19.44	20.10	27.44	25.22
Özbekistan	28.84	35.28	27.03	33.72	16.78	36.68	27.69	27.04	22.50	18.15	24.59	28.08	30.81

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	42.01	48.79	62.94	66.51	68.13	65.78	51.64	54.30	56.43	53.71	48.72	43.29
Kazakistan	48.42	52.50	53.19	50.98	49.31	57.15	41.84	44.24	47.60	45.08	39.12	39.12
Kırgızistan	38.68	42.56	38.31	41.72	52.91	53.55	54.70	51.55	54.54	44.40	42.25	36.90
Türkmenistan	62.31	61.65	65.03	73.09	75.39	64.06	74.60	77.81	74.70	73.26	..	..
Türkiye	22.99	23.55	21.86	22.67	22.32	23.91	23.32	21.21	23.98	26.30	25.64	27.74
Özbekistan	37.27	40.21	37.85	37.14	39.67	43.52	35.59	31.66	33.08	27.68	27.02	23.41

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

Kırgızistan'da toplam ihracatın toplam hasılaya oranı 1990'lı yıllardan, 2000'li yıllara kadar %40'ın altında seyretmiş, 2000'li yıllardan günümüze kadar geçen devrede ise yükselerek %50 düzeylerine çıkmıştır. Kırgızistan'da aynı dönemde toplam ithalatın toplam hasılaya oranı ise 1990'lı yıllardan 2000'li yıllara kadar %50 düzeylerinde olmuş, 2000'li yıllardan sonra ivme kazanarak %90 düzeyinin üstünde gerçekleşmeye başlamıştır. Türkmenistan'da toplam ihracatın toplam hasılaya oranı 1990'lı yıllarda ortalama olarak %70 düzeylerinde olmuş, ilerleyen yıllardan günümüze kadarki dönemde ise %70 düzeyinin üstünde olmuştur.

Tablo 26. Mal ve hizmet ithalatı (GSYİH'ya oranı)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Azerbaycan	39.22	41.21	54.60	75.99	30.63	41.51	55.55	53.02	54.53	41.88	38.38	37.32	50.05
Kazakistan	..	..	75.33	46.74	47.12	43.55	36.00	37.44	34.86	40.12	49.10	46.95	47.04
Kırgızistan	49.55	36.63	47.59	41.18	40.07	42.36	56.56	46.19	58.03	57.00	47.58	37.02	43.34
Türkmenistan	..	26.79	38.18	61.37	85.30	84.21	75.41	68.55	70.81	83.49	80.94	76.86	53.41
Türkiye	17.58	16.63	17.35	19.34	20.38	24.35	27.83	30.39	20.18	19.29	23.09	23.32	23.58
Özbekistan	47.80	39.14	43.18	30.53	20.55	36.82	34.18	30.00	22.80	18.41	21.52	27.65	29.35

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	65.55	72.72	52.90	38.76	28.51	23.47	23.11	20.68	24.08	25.64	26.87	26.22
Kazakistan	43.05	43.91	44.57	40.48	42.85	37.15	33.93	29.89	27.30	30.47	27.11	25.88

Kırgızistan	45.25	51.26	56.78	79.03	84.15	92.56	78.68	81.68	81.64	95.27	91.78	88.12
Türkmenistan	56.61	59.53	47.78	34.92	38.70	40.38	45.24	45.35	43.53	44.39	..	..
Türkiye	24.04	26.19	25.35	27.58	27.48	28.34	24.42	26.76	32.65	31.46	32.18	32.18
Özbekistan	30.58	32.65	28.66	31.49	36.53	40.79	35.65	28.51	31.24	32.89	31.38	27.30

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

Aynı dönemde Türkmenistan’da toplam ithalatın toplam hasılaya oranı ise 1990’lı ve 2000’li yıllarda %70 düzeyinin üzerinde olmuş, sonraki yıllarda irtifa kaydederek %40-50 arasında gerçekleşmiştir. Özbekistan’da 1990’lı yıllarda toplam ihracatın toplam hasılaya oranı %30 düzeyinin altında olmuş, 2000’li yıllarda da bu oran çok fazla değişmemiş, ilerleyen yıllarda bazen %40 düzeyinin üzerine çıksada, son yıllarda yine %30 düzeyinin altında olmuştur. Özbekistan’da toplam ithalatın toplam hasılaya oranı ise incelenen dönemde genelde %30 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 27. Net enerji ithalatı (toplam tüketimin yüzdesi olarak)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Azerbaycan	8.3	15.6	2.8	1.3	-1.1	-6.0	-22.6	-24.7	-37.8	-72.8	-66.5	-71.2	-71.0
Kazakistan	-23.9	-22.6	-13.5	-20.2	-22.5	-22.2	-40.5	-66.0	-64.8	-84.1	-120.2	-143.2	-129.7
Kırgızistan	66.6	64.1	63.5	59.2	47.6	47.2	52.2	51.4	59.7	46.1	40.9	40.0	52.2
Türkmenistan	-316.8	-387.6	-370.2	-447.1	-146.9	-139.8	-174.7	-65.3	-44.6	-77.5	-208.9	-230.2	-236.6
Türkiye	51.0	50.7	50.9	54.0	53.2	57.0	59.5	60.3	59.5	61.0	66.0	65.2	67.5
Özbekistan	16.7	17.6	10.0	8.9	0.8	-14.1	-11.3	-14.4	-9.1	-7.5	-8.3	-8.7	-5.7

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	-63.2	-56.9	-103.0	-185.4	-330.7	-340.4	-441.2	-465.5	-377.3	-329.0	-327.6	26.2
Kazakistan	-136.6	-125.8	-133.2	-108.2	-100.0	-106.8	-133.2	-127.0	-107.2	-122.9	-107.3	25.9
Kırgızistan	50.2	45.4	48.6	49.5	55.2	64.0	58.7	53.9	51.0	57.7	55.5	88.1
Türkmenistan	-234.0	-217.6	-221.3	-208.6	-195.1	-200.3	-106.8	-108.3	-163.9	-166.0	-191.4	..
Türkiye	69.7	70.1	71.6	71.7	72.7	70.6	69.0	69.4	71.4	73.9	72.2	32.2
Özbekistan	-9.7	-14.3	-20.1	-21.9	-25.5	-24.9	-28.5	-27.6	-21.0	-17.5	-26.1	27.3

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

Türk Cumhuriyetleri’nde toplam hasıla içerisinde ihracatın payının artırılıp, ithalatın nispi payının düşürülmesi gerekir. İthal ürünleri veya ithal mallarının tüketim mallarından ziyade yatırım ve ara malları ağırlıklı olması, ülke ekonomisinin üretim yapısını değiştirecek bir rotaya girmesine neden olacaktır. İhraç mallarında hammadde ve tarımsal ürün ağırlıklı değilse, sanayi mamulünün ihracına önem verilmesi ülkelerin daha iyi bir istikbale kanatlanmalarına sebebiyet verecektir.

Tablo 28. Yüksek teknoloji ürünleri ihracatı, milyon ABD doları

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Azerbaycan	..	2.82	4.93	10.87	7.83	6.17	9.07	10.14	8.65	8.26
Kazakistan	89.13	98.79	94.83	97.18	123.11	57.34	48.92	197.43	199.96	281.06
Kırgızistan	13.03	30.07	..	15.07	3.18	14.10	15.98	5.67	2.46	17.22
Türkmenistan	..	..	..	0.00	16.56	8.54	..	..	..	..
Türkiye	193.65	275.11	423.83	454.05	870.98	1077.57	990.85	536.44	763.18	1010.84
Özbekistan	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	6.10	9.07	15.49	6.47	4.42	5.71	8.04	41.51	71.87	32.61
Kazakistan	417.24	987.63	1463.02	2250.59	1800.08	2357.07	2587.71	3539.24	3069.36	3321.23
Kırgızistan	3.27	6.52	6.91	11.20	10.80	2.36	9.07	15.63	16.77	..
Türkmenistan	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Türkiye	881.85	1281.26	1643.91	1679.72	1359.24	1713.84	1921.40	1979.03	2176.91	2348.38
Özbekistan	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

Türkistan Türk Cumhuriyetleri'nin yüksek teknoloji ürünleri ihracat rakamlarına baktığımızda 1996 yılında Azerbaycan'ın bu kalemdeki ihracatı 2.82 milyon dolar olmuşken, bu rakam 1998 yılında 10.87 milyon dolara çıkmış, 2007 yılına kadar sürekli olarak 1997'de ulaşılan değer altında seyretmiştir. 2007 yılında Azerbaycan'ın yüksek teknolojiye dayanan ürün ihracatı 15.49 milyon dolar olmuş, 2008-2011 yılları arasında yine çok düşük düzeylere inmiştir. 2012 yılında Azerbaycan'ın bu kalemdeki ürünü 41.51, 2013 yılında ise 71.87 milyon dolar olmuş, 2014 yılında ise 32.61 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Azerbaycan'ın yüksek teknolojiye dayanan ihraç ürünlerinde çok aşırı derecede bir dengesizlik görülmektedir.

Dengesizliğin ana kaynağını tespit edip ona göre dengesizliği giderecek önlemlerin alınması gerekir. Kazakistan'ın yüksek teknolojiye dayalı ihracatı 1995 yılında 89.13 milyon dolardır. 1999 yılında 123.11 milyon dolar olan bu değer, 2001 yılında 48.92 milyon dolara düşmüş, 2002 yılından sonra sürekli artarak 2014 yılında 3321.23 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Kırgızistan'ın ileri teknoloji ürünleri ihracatı 1995 yılında 13.03 milyon dolardır. 1996 yılında 30.07 milyon dolar olan bu rakam sonraki yıllarda devamlı düşüş kaydetmiş, 2013 yılında 16.77 milyon dolar olmuştur.

3.7. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yatırımlar bir ülkenin kalkınma, büyüme ve gelişmesinde önemli bir pa-

rametredir. Bir ülke ya kendi öz kaynaklarına dayanarak tasarruflarını yatırıma dönüştürür, ya da dış tasarruf ithal ederek yatırımlarını artırma yollarını arar. Ülkeye gelen yabancı sermayenin kısa vadeli kar gözeterek finans piyasasına girmesi ülke kalkınmasına bir katkı sağlamaz. Ülkeye giren yabancı sermayenin yatırıma yönelmesi, üretim, istihdam ve gelir artışına yol açacağı için ülke kalkınmasına mühim katkı yapar.

Tablo 29. Türk Cumhuriyetleri'nde doğrudan yabancı yatırımlar akımı, milyon ABD doları

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Azerbaycan	-	0.00	0.01	22.00	155.0	591.0	1051.0	1022.9	510.3	129.9	226.5	1392.4
Kazakistan	-	100.0	1271.4	659.7	964.2	1136.8	1321.9	1160.8	1437.6	1282.5	2835.0	2590.2
Kırgızistan	-	0.00	10.00	38.18	96.07	46.79	83.04	109.2	44.41	-2.36	5.01	4.67
Türkiye	810.0	844.0	636.0	608.0	885.0	722.0	805.0	940.0	783.0	982.0	3352.0	1082.0
Türkmenistan	-	0.00	79.0	103.0	233.0	108.0	107.8	62.3	125.0	131.0	170.0	276.0

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	3285.0	3556.1	1679.9	-583.9	-4748.8	14.0	473.3	563.0	1465.0	2004.6	2632.0	4430.4
Kazakistan	2092.0	4157.2	1971.2	6278.1	11119.0	14321.7	13242.5	11550.7	13973.0	13337.0	10221.3	9562.0
Kırgızistan	45.5	175.4	42.5	182.0	207.9	376.9	189.3	437.5	693.5	292.6	626.0	210.5
Türkiye	1702.0	2785.0	10031.0	20185.0	22047.0	19851.0	8585.0	9086.0	16136.0	13283.0	12357.0	12146.0
Türkmenistan	226.0	353.7	418.2	730.9	856.0	1277.0	4553.0	3632.3	3391.1	3129.6	3076.0	3163.5

Kaynak: World Investment Reports, UNCTAD (<http://unctad.org/>)

Azerbaycan'da 1990'lı yılların başından itibaren artmaya başlayan yabancı yatırım 1994 yılında 22.0 milyon dolarken, 1995 yılında 155.0 milyon dolar olmuş, 1996 yılında ise 591.0 milyon dolara çıkmıştır. 1997 yılında 1 milyar doları aşan Azerbaycan'daki doğrudan yabancı yatırım miktarı, 2001 yılına kadar sürekli gerilemiş 2002 yılında 1392.4 milyon dolara çıkmıştır. 2004 yılına kadar sürekli artan bu rakam 2004 yılında 3556.10 milyon dolar olmuş, 2005 yılında ise bir önceki yıla göre yarıya düşmüştür.

Tablo 30. Yurtdışında yerleşik kişilerin Türkiye'deki doğrudan yatırımları (coğrafi dağılım) (milyon ABD doları) (*) (**)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Azerbaycan	1	8	19	34	35	106
Kazakistan	0	0	3	11	49	670
Kırgızistan	0	0	0	3	4	0
Türkmenistan	0	0	0	0	0	0
Özbekistan	0	0	0	0	0	3

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	27	86	178	1,638	2,252	2,922	4,231

Kazakistan	103	301	330	169	384	360	281
Kırgızistan	0	0	0	0	0	0	0
Türkmenistan	0	0	2	1	1	0	1
Özbekistan	0	0	0	0	1	0	0

(*) Yabancı ortaktan kullanılan kredileri içeren "Diğer Sermaye" kalemi hariçtir.

(**) UYP tablolarından yurtiçinde yerleşik kişilerin yurtdışındaki doğrudan yatırımları ve yurtdışında yerleşik kişilerin Türkiye'deki doğrudan yatırımları sektörel dağılımı, Nisan 2012'den itibaren, Avrupa Birliği Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Bu kapsamda, 2000-2011 dönemine ilişkin yurtdışında yerleşik kişilerin Türkiye'deki doğrudan yatırım stokları güncellenmiştir. Sınıflaması-NACE Rev. 2'ye göre yayımlanmaya başlamıştır.

Kaynak: TC MB verileri (<http://www.tcmb.gov.tr>)

2006-2007 yıllarında çıkış yapan yabancı yatırım miktarı sonraki yıllarda tekrar artmaya başlayarak 2014 yılında 4430.40 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Kazakistan'da 1992 yılında 100.0 milyon dolar olan doğrudan yabancı yatırım tutarı sonraki yıllarda çok hızlı bir şekilde artmış, 1996 yılında 1 milyar doları aşmış, 2007 yılından itibaren ise 10 milyar doların üstünde gerçekleşmeye başlamıştır. 2014 yılına kadar nispi bir azalma yaşayan bu tutar 2007-2010 yılları arasında ortalama olarak 10 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 31. Yurtiçinde yerleşik kişilerin yurtdışındaki doğrudan yatırımları (coğrafi dağılım) (milyon ABD dolar) (*)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Azerbaycan	569	741	804	1,387	2,202	2,364	2,773
Kazakistan	417	421	420	425	434	460	615
Kırgızistan	24	24	24	24	24	24	24
Türkmenistan	45	52	55	58	58	59	58
Özbekistan	20	19	21	22	40	44	48

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	3,851	3,913	4,506	4,752	5,050	5,228	7,309
Kazakistan	492	639	632	626	343	332	386
Kırgızistan	16	17	17	19	20	36	37
Türkmenistan	65	60	58	41	53	62	73
Özbekistan	39	64	82	101	96	96	101

(*) UYP tablolarından yurtiçinde yerleşik kişilerin yurtdışındaki doğrudan yatırımları ve yurtdışında yerleşik kişilerin Türkiye'deki doğrudan yatırımları sektörel dağılımı, Nisan 2012'den itibaren, Avrupa Birliği Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflaması-NACE Rev. 2'ye göre yayımlanmaya başlamıştır. Bu kapsamda, 2010-2011 dönemine ilişkin yurtiçinde yerleşik kişilerin yurtdışındaki doğrudan yatırım stokları güncellenmiştir.

Kaynak: TC MB verileri (<http://www.tcmb.gov.tr>)

Kırgızistan'da doğrudan yabancı yatırım tutarı 1993 yılında 10.0 milyon dolarken, 1998 yılında bu rakam 109.23 milyon dolar olmuş, 2003 yılına kadar sürekli irtifa kaydetmiştir. 2006-2011 yılları arasında nispi yükselmeler kaydeden Kırgızistan doğrudan yatırım miktarı yada değeri, 2013 yılında 626.09, 2014 yılında ise 210.51 milyon dolar olmuştur. Türkmenistan'da doğrudan yabancı yatırım miktarı 1990'lı yılların başında 2000'li yılların başına kadar çok büyük bir yükselme kaydetmemiştir. 1993 yılında 79.0 milyon dolar olan bu rakam, 2003 yılında 226.0 milyon dolar olmuştur. 2006 yılında 730.9 milyon dolara ulaşan yabancı yatırım tutarı, 2007 yılında 856.0 milyon dolara çıkmış, 2009 yılında 4553.0 milyon dolara çıkan doğrudan yabancı yatırım tutarı, sonraki yıllarda 2014 yılına kadar hep 3 milyar doların üzerinde gerçekleşmiştir.

3.8. Türk Cumhuriyetleri'nin Birbirleriyle Ticari İlişkileri

Azerbaycan'ın toplam ihracatı 1995 yılında 636.3 milyon dolardır. Türk Dünyası'na 1995 yılında Azerbaycan'ın yapmış olduğu toplam ihracat tutarı 81.8 milyon dolardır ki bu rakam toplam ihracatının sadece %13'üne tekabül etmektedir. Azerbaycan 2001 yılında toplam ihracat tutarını 2314.3 milyon dolara, 2004 yılında ise 3615.4 milyon dolara çıkarmıştır. 2004 yılında Azerbaycan'ın Türk dünyasına yapmış olduğu toplam ihracat tutarı 364.4 milyon dolardır. Bu rakam Azerbaycan'ın toplam ihracatı içerisinde sadece %10 gibi bir değere tekabül etmektedir. 2011 yılında Azerbaycan'ın toplam ihracatı 34494.9 milyon dolara çıkmış, 2014 yılında ise bu rakam 28259.6 milyon dolar tutarında olmuştur.

Tablo 32. Azerbaycan'ın Türk Cumhuriyetleri'ne İhracatı, milyon ABD doları

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Kazakistan	28.3	17.8	13.8	11.4	4.2	8.9	9.8	14.6	13.2	14.4
Kırgızistan	4.5	1.2	2.0	6.4	3.6	2.3	0.4	1.9	0.3	0.4
Türkiye	29.7	35.4	48.4	102.2	57.8	107.8	82.5	79.8	127.7	179.3
Türkmenistan	19.3	32.3	14.6	16.0	14.1	24.1	32.4	16.4	21.7	167.0
Özbekistan	..	5.4	4.4	2.2	0.8	1.2	3.6	4.3	1.7	3.3
Türk Cumhuriyetleri Toplamı	81.8	92.0	83.2	138.2	80.6	144.3	128.8	117.0	164.6	364.4
TOPLAM İHRACAT	636.3	631.2	781.3	606.1	929.2	1745.3	2314.3	2167.5	2591.7	3615.4

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Kazakistan	32.6	145.9	210.5	227.9	182.2	86.5	69.4	57.7	79.9	35.9
Kırgızistan	3.1	12.1	4.6	5.9	6.1	38.1	22.2	26.4	15.0	30.7
Türkiye	464.8	602.4	1362.0	647.8	545.1	608.5	414.8	574.5	503.6	457.3

Türkmenistan	479.4	16.3	27.6	18.1	49.1	243.6	52.4	74.4	48.2	45.2
Özbekistan	5.0	11.7	9.0	6.4	7.6	24.6	26.1	14.6	12.9	45.1
Türk Cumhuriyetleri Toplamı	984.9	788.5	1613.7	906.1	790.0	1001.4	584.9	747.6	659.7	614.2
TOPLAM İHRACAT	7649.0	13014.6	21269.3	30586.3	21097.0	26476.0	34494.9	32634.0	31702.9	28259.6

Kaynak: UNCTAD (<http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>)

Azerbaycan'ın 2014 yılında Türk Devletlerine toplam ihracat değeri 614.2 milyon dolardır. Bu rakam toplam ihracatın 0.02 gibi cüzi bir oranına tekabül etmektedir. Azerbaycan'ın Türk Devletleri içerisinde en çok ihracat yaptığı ülke Türkiye olup 2014 yılı itibariyle bu tutar 457 milyon dolardır. Azerbaycan'ın Türk Devletleri içerisinde en az ihracat yaptığı ülke ise Kırgızistan'dır. 2014 yılı itibariyle bu tutar 30.7 milyon dolardır. Azerbaycan'ın 30 milyar doları geçen ihracatında Türk Dünyası Devletleri'nin payının %3'ün bile altında olması mevcut potansiyelin yeterince değerlendirilmediği sonucunu ortaya koymaktadır. Türk Cumhuriyetleri'nin kendi aralarında iktisadi, siyasi, sosyal, ticari ve kültürel ilişkilerinin geliştirilmesi topyekun Türk Devletlerini daha sıkı ve sonuçları ülkelerin refahını arttıracak neticelere ulaşmalarını sağlayacaktır.

Tablo 33. Kazakistan'ın Türk Cumhuriyetleri'ne İhracatı, milyon ABD doları

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Azerbaycan	23.1	9.6	23.3	29.3	30.9	46.8	69.3	112.7	113.5	287.1
Kırgızistan	74.9	111.5	66.2	60.3	59.1	57.2	83.8	108.5	156.3	219.6
Türkiye	70.4	51.7	102.2	92.4	36.5	62.3	74.2	97.4	99.2	147.1
Türkmenistan	47.5	38.8	49.8	11.0	12.6	7.1	14.2	15.3	37.2	26.1
Özbekistan	153.1	201.8	148.4	118.2	65.9	133.5	150.2	101.0	137.8	201.7
Türk Cumhuriyetleri Toplamı	369.0	413.5	389.8	311.2	205.0	307.0	391.7	434.8	544.0	881.5
TOPLAM İHRACAT	5226.7	5896.8	6486.6	5206.9	5871.3	8652.5	8485.5	9642.7	12915.9	20079.0

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	129.1	226.4	318.8	208.9	91.5	342.0	237.6	349.1	364.5	220.0
Kırgızistan	225.3	267.6	354.5	436.8	390.5	424.3	507.8	724.0	675.2	704.2
Türkiye	157.0	348.2	934.4	1903.8	791.8	1234.8	2574.4	3229.0	2603.1	2272.4
Türkmenistan	17.3	20.7	77.9	217.6	108.9	91.6	116.3	165.6	177.5	353.8
Özbekistan	242.6	384.6	871.7	1272.0	891.8	1101.2	1179.5	1343.7	1145.3	1083.1
Türk Cumhuriyetleri Toplamı	771.2	1247.5	2557.4	4039.1	2274.6	3193.9	4615.5	5811.4	4965.5	4633.6
TOPLAM İHRACAT	27846.1	38244.4	47747.9	71172.0	43195.8	57244.1	88107.9	92281.5	84698.5	78236.7

Kaynak: UNCTAD (<http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>)

Kazakistan'ın 1995 yılında toplam ihracatı 5226.7 milyon dolardır. 1995 yılında Kazakistan'ın Türk Dünyasına yapmış olduğu ihracat tutarı sadece 369 milyon dolardır ve bu rakam toplam ihracatın %7'sine tekabül etmektedir. İlerleyen yıllarda Kazakistan'ın ihracatı çok büyük artış kaydetmiş, 2000'li yılların başından itibaren 10 milyar doları aşmaya başlamıştır. Sonraki yıllarda ise katlanarak büyüyen Kazakistan'ın ihracatı 2012 yılında 92281.5 milyon dolar olmuş, 2014 yılında ise 78236.7 milyon dolar tutarında olmuştur. 2014 yılında Kazakistan'ın Türk Devletlerine yapmış olduğu ihracatın toplam tutarı 4633.6 milyon dolardır ve bu Kazakistan'ın toplam ihracatında %6'lık bir değere tekabül etmektedir.

Tablo 34. Kırgızistan'ın Türk Cumhuriyetleri'ne İhracatı, milyon ABD doları

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Azerbaycan	1.9	3.3	2.4	1.3	1.8	3.5	1.9	3.0	1.5	1.6
Kazakistan	55.7	97.0	87.6	64.8	38.3	32.2	41.9	40.9	65.5	92.7
Türkiye	8.3	4.5	8.5	6.6	3.5	4.2	10.4	19.8	12.9	15.4
Türkmenistan	6.9	2.0	2.2	1.7	2.9	4.0	3.9	4.7	4.9	4.4
Özbekistan	86.5	119.9	87.9	40.4	55.2	103.8	63.3	38.2	21.6	17.0
Türk Cumhuriyetleri Toplamı	159.3	226.6	188.7	114.9	101.8	147.7	121.5	106.8	106.4	131.2
TOPLAM İHRACAT	412.0	507.1	603.8	513.7	453.8	504.5	476.1	460.3	581.7	718.7

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	1.7	1.1	2.0	2.4	1.3	1.5	1.5	3.5	2.7	2.3
Kazakistan	118.6	166.2	239.8	229.2	188.8	240.2	374.4	480.9	497.7	408.2
Türkiye	15.9	30.3	56.1	60.7	52.2	43.6	78.4	64.2	55.5	72.1
Türkmenistan	3.2	2.8	3.3	6.6	8.7	7.7	10.4	11.0	11.4	9.9
Özbekistan	18.9	33.2	112.8	333.9	400.5	353.1	459.1	474.1	452.6	396.4
Türk Cumhuriyetleri Toplamı	158.3	233.7	414.0	632.8	651.5	646.0	923.8	1033.6	1019.9	888.9
TOPLAM İHRACAT	672.0	794.1	1321.1	1855.6	1673.0	1755.9	1978.9	1893.8	1773.2	1634.0

Kaynak: UNCTAD (<http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>)

Kırgızistan'ın 1995 yılında toplam ihracat değeri 412 milyon dolardır. 1995 yılında Kırgızistan'dan Türk Devletlerine yapılan ihracat 158.3 milyon dolar olup, toplam ihracatın %39'una tekabül etmektedir. İlerleyen yıllarda Kırgızistan'ın ihracatı 2007 yılına kadar ciddi bir artış kaydetmemiştir. 2007 yılında 1321 milyon dolar olan Kırgızistan'ın toplam ihracat değeri, 2011 yılında 1978.9 milyon dolara çıkmış, 2014 yılında ise 1634 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılında Kırgızistan'ın Türk Devletleri'ne olan ihracatı 888.9 milyon dolardır. Bu rakam toplam ihracatın %54'üne tekabül etmektedir.

ki Kırgızistan'ın diğer Türk Devletleriyle ekonomik ve ticari ilişkileri açısından oldukça olumlu bir tablo sergilemektedir. Yalnız Kırgızistan'ın Türk Devletleri içerisinde en çok ticaret yaptığı ülkeler Özbekistan ve Kazakistan'dır. Bu ülkelerle ticaretini geliştirmesinin yanında diğer Türk Devletleriyle de ticaretin geliştirilmesi istikbal açısından mühim önem arz etmektedir.

Tablo 35. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri'ne İhracatı, milyon ABD doları

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Azerbaycan	160.6	239.1	319.6	325.2	248.0	229.7	225.2	226.9	315.5	403.9
Kazakistan	149.8	163.2	210.5	212.9	96.5	116.1	119.8	158.7	234.0	355.6
Kırgızistan	38.1	47.0	49.4	41.4	23.1	20.3	17.4	24.0	40.9	74.7
Türkmenistan	56.2	65.2	117.4	95.5	106.5	119.5	105.3	118.5	170.3	214.8
Özbekistan	138.0	229.8	210.5	155.9	99.1	82.1	89.7	93.5	138.4	145.2
Türk Cumhuriyetleri Toplamı	542.7	744.4	907.5	830.9	573.3	567.8	557.4	621.5	899.1	1194.3
TOPLAM İHRACAT	21598.6	23047.7	26244.7	26881.4	26587.2	27485.4	31333.9	35762.0	47252.8	63120.9

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	528.1	695.3	1047.7	1667.4	1398.5	1551.2	2064.2	2587.5	2960.4	2876.1
Kazakistan	459.9	696.8	1079.9	890.6	633.5	819.9	947.9	1069.4	1039.4	977.8
Kırgızistan	89.5	132.2	181.3	191.4	140.1	129.2	180.4	257.5	388.3	422.0
Türkmenistan	180.6	281.3	340.0	662.9	944.9	1139.2	1493.4	1480.5	1957.5	2232.8
Özbekistan	151.1	176.0	225.6	337.0	279.1	283.0	354.5	450.4	562.5	603.4
Türk Cumhuriyetleri Toplamı	1409.3	1981.6	2874.5	3749.2	3396.0	3922.5	5040.4	5845.3	6908.1	7112.2
TOPLAM İHRACAT	73476.4	85534.7	107271.7	132002.4	102138.5	113979.5	134915.3	152536.7	151802.6	157714.9

Kaynak: UNCTAD (<http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>)

Türkiye'nin 1995 yılında toplam ihracatı 21598.6 milyon dolardır. 1995 yılında Türk Cumhuriyetleri'ne yapılan ihracat tutarı ise 542.7 milyon dolardır. Bu değer toplam ihracatın %2.5'lik kısmına tekabül etmektedir. İlerleyen yıllarda Türkiye'nin toplam ihracatı giderek artmış, 2014 yılında bu rakam 157714.9 milyon dolar olmuştur. 2014 yılı Türk Devletlerine yapılan toplam ihracat değeri ise 7112.2 milyon dolardır. 2014 yılında Türk Devletlerine yapılan ihracat Türkiye ihracatının %4.5'ine tekabül etmektedir. Belki 1990'lı yılların başındaki Türkiye'nin diğer Türk Devletlerine yapmış olduğu ihracat tutarıyla mukayese edildiğinde çok kötümser bir sonuç çıkmayabilir. Çünkü o yıllardan günümüze kadar Türkiye Türk devletlerine olan ihracatını %100'den fazla artırmıştır. Mevcut potansiyel düşünüldüğünde bu gün gelinen noktanın yeterli olduğu söylenemez.

Tablo 36. Türkmenistan'ın Türk Cumhuriyetleri'ne İhracatı, milyon ABD doları

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Azerbaycan	61.6	29.9	23.4	31.8	25.0	20.9	82.9	74.7	166.3	115.2
Kazakistan	173.4	110.9	33.2	23.8	14.6	25.3	40.5	34.3	38.6	74.6
Kırgızistan	17.0	16.0	10.9	7.2	7.5	21.3	12.9	8.0	0.6	1.4
Türkiye	137.6	102.9	56.7	67.0	86.1	136.9	121.8	150.8	176.4	176.9
Özbekistan	20.9	7.1	4.6	7.7	6.7	7.2	12.3	10.6	..	..
Türk Cumhuriyetleri Toplamı	410.4	266.9	128.9	137.5	139.8	211.6	270.4	278.4	381.9	368.2
TOPLAM İHRACAT	1939.0	1695.0	1000.0	593.9	1187.0	2505.5	2620.0	2856.0	3632.0	3870.0

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	225.6	411.8	144.0	56.6	57.1	54.1	72.5	98.6	117.3	85.4
Kazakistan	46.3	139.9	166.7	238.6	93.7	54.4	149.5	254.5	262.6	262.3
Kırgızistan	12.1	4.7	5.7	2.5	2.8	3.7	5.3	5.2	5.4	5.6
Türkiye	149.2	233.7	472.0	427.5	416.6	567.0	580.4	455.1	816.3	793.5
Özbekistan	19.1	..	..	45.7	..	..	..	..	..	..
Türk Cumhuriyetleri Toplamı	452.4	790.2	788.4	770.8	570.1	679.2	807.7	813.4	1201.6	1146.7
TOPLAM İHRACAT	4944.0	7156.0	8932.1	11944.7	5000.0	6500.0	13000.0	16500.0	16800.0	17500.0

Kaynak: UNCTAD (<http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>)

Türkmenistan'ın 1995 yılında toplam ihracatı 1939 milyon dolardır. Bunun 410.4 milyon dolarlık kısmı Türk Devletleri'ne yapılmaktadır. Yani Türk Devletleri'nin 1995 yılında Türkmenistan toplam ihracatından almış oldukları pay %21 düzeyindedir. Türkmenistan'ın toplam ihracat değeri 1999 yılına kadar sürekli azalmış, 2000 yılında bu rakam 2505.5 milyon dolar olmuştur. İlerleyen yıllarda büyük artış kaydeden Türkmenistan ihracat rakamları 2014 yılı itibariyle 17500.0 milyon dolara çıkmıştır. 2014 yılında Türkmenistan'ın toplam ihracatı içerisinde Türk Devletleri'ne yapılan ihracatın payı %6.5 düzeyindedir. 1995 yılıyla mukayese edildiğinde Türkmenistan'ın Türk Devletleri'ne yapmış olduğu ihracatın oransal değerinde çok büyük bir irtifa kaybı yaşandığı görülmektedir. Aradaki farkın nereden kaynaklandığına bakıldığında 2002 yılından sonra bazı yıllar hariç Türkmenistan'ın Özbekistan'a ihracatının durduğu müşahade edilmektedir. Ayrıca geçen süre içerisinde Türkmenistan Türkiye'ye olan ihracatında mühim bir ilerleme kaydederken aynı başarıyı diğer Türk Devletleri'nde sağlayamamıştır. 1995 yılında Azerbaycan ve Kazakistan Türkmenistan ihracatından önemli bir pay alırken, sonraki yıllarda bu oran çok düşük değerlere inmiştir.

Tablo 37. Özbekistan'ın Türk Cumhuriyetleri'ne İhracatı, milyon ABD doları

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Azerbaycan	..	10.5	7.2	4.3	0.7	0.8	6.9	1.5	2.5	97.1
Kazakistan	472.8	121.8	78.5	135.8	140.5	72.1	92.9	88.9	101.9	258.5
Kırgızistan	174.0	190.9	..	190.3	82.5	80.1	75.6	63.3	47.4	63.2
Türkiye	120.4	81.9	123.0	149.8	78.4	92.2	40.8	79.2	120.3	217.8
Türkmenistan	..	..	50.9	61.7	82.2	38.0	..	..	..	..
Türk Cumhuriyetleri Toplamı	767.2	405.1	259.5	541.8	384.3	283.2	216.2	232.9	272.0	636.5
TOPLAM İHRACAT	3430.0	4210.0	4025.0	3530.0	3235.0	2817.0	2708.0	2513.0	3189.0	4280.0

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	122.3	28.1	24.8	28.0	25.0	22.1	101.8	18.3	23.0	51.7
Kazakistan	292.8	308.2	659.5	610.8	583.7	943.1	1571.9	1811.3	1850.4	1807.3
Kırgızistan	73.7	66.4	156.9	199.9	231.6	167.8	169.8	143.9	208.4	..
Türkiye	320.5	425.0	796.9	725.4	835.9	1540.2	1893.1	1852.9	1740.5	1710.6
Türkmenistan	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Türk Cumhuriyetleri Toplamı	809.3	827.8	1638.1	1564.1	1676.3	2673.1	3736.6	3826.3	3822.2	3569.6
TOPLAM İHRACAT	4749.0	5617.0	8029.0	10298.0	10735.0	11695.0	13254.0	11210.2	12643.1	13300.0

Kaynak: UNCTAD (<http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>)

Özbekistan'ın 1995 yılında toplam ihracat değeri 3430.0 milyon dolardır. 1995 yılında Özbekistan'ın toplam ihracatından Türk Devletlerinin almış olduğu pay 767.2 milyon dolardır ki bu tutar %22'lik bir orana karşılık gelmektedir. Özbekistan'ın ihracatı 2003 yılına kadar 1995 yılındaki gelinen düzeyin altında olmuştur. 2004 yılında 4280 milyon dolar olan Özbekistan'ın ihracatı sonraki yıllarda önemli artışlar kaydederek 2014 yılında 13300 milyon dolara ulaşmıştır. 2014 yılında Özbekistan'ın toplam ihracatından Türk Devletlerinin almış olduğu nispi pay 3569.6 milyon dolardır, ki bu değer %27'lik bir orana tekabül etmektedir. 1995 yılıyla mukayese edildiğinde Özbekistan'ın diğer Türk devletleriyle olan ticari ilişkilerinin daha istikrarlı olduğu görülmektedir.

Tablo 38. Azerbaycan'ın Türk Cumhuriyetleri'nden İthalatı, milyon ABD doları

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Kazakistan	15.4	19.3	29.6	44.4	24.9	57.6	99.5	149.8	138.7	236.7
Kırgızistan	1.4	3.5	1.4	1.2	2.0	3.2	1.4	0.7	0.8	1.4
Türkiye	107.3	216.2	179.6	219.6	142.9	128.5	148.2	156.2	195.1	225.0
Türkmenistan	50.4	14.7	25.3	26.4	12.9	9.6	135.2	119.8	188.4	114.4
Özbekistan	..	7.2	5.5	2.8	0.4	0.8	6.1	1.4	2.1	79.7
Türk Cumhuriyetleri Toplamı	174.6	260.9	241.4	294.4	183.1	199.6	390.3	427.9	525.0	657.2
TOPLAM İTHALAT	667.7	960.6	794.3	1076.5	1035.7	1172.0	1430.9	1665.6	2626.4	3515.9

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Kazakistan	95.3	127.3	222.3	200.1	63.6	293.6	217.3	340.6	306.8	221.1
Kırgızistan	1.5	0.5	0.9	1.3	0.8	1.0	0.9	2.2	1.8	1.7
Türkiye	313.0	385.0	624.7	807.3	906.1	771.4	1302.4	1520.4	1480.9	1286.6
Türkmenistan	242.9	369.0	40.3	51.6	26.2	13.9	12.9	32.7	48.3	13.2
Özbekistan	99.8	27.5	19.1	22.4	12.4	12.3	50.6	8.0	10.8	23.6
Türk Cumhuriyetleri Toplamı	752.6	909.3	907.3	1082.7	1009.0	1092.3	1584.1	1903.9	1848.6	1546.2
TOPLAM İTHALAT	4211.2	5266.7	5712.2	7161.8	6119.1	6596.8	9732.9	9641.7	10763.4	9178.6

Kaynak: UNCTAD (<http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>)

Bir ülkenin ihracat ve ithalat rakamları toplam ticaret hacmini göstermesi bakımından önemlidir. 1995 yılında Azerbaycan'ın toplam ithalatı 667.7 milyon dolardır. Azerbaycan'ın toplam ithalatından 1995 yılında Türk Devletleri'nin almış olduğu pay 174.6 milyon dolardır ve bu %26'lık bir orana tekabül etmektedir. İlerleyen dönemde Azerbaycan'ın ithalat miktarı artmış, 2013 yılında bu rakam 10763, 2014 yılında ise 9178 milyon dolara ulaşmıştır. 2014 yılında Azerbaycan'ın toplam ithalatı içerisinde Türk devletleri'nin payı 1546 milyon dolarla %17'lik orana tekabül etmektedir. İncelenen dönemin başıyla mukayese edildiğinde Azerbaycan'ın Türk devletleri'nden yapmış olduğu ithalatın giderek küçüldüğü, daha düşük oranlarda gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 39. Kazakistan'ın Türk Cumhuriyetleri'nden İthalatı, milyon ABD doları

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Azerbaycan	20.7	18.4	13.4	9.7	4.1	8.1	9.1	13.6	11.5	12.3
Kırgızistan	55.9	98.6	67.4	64.4	37.9	31.2	37.8	34.5	54.2	85.8
Türkiye	126.6	158.7	183.1	196.8	101.6	128.3	133.9	167.5	214.6	335.3
Türkmenistan	188.0	131.4	36.3	23.4	14.9	23.9	58.5	50.6	32.7	70.4
Özbekistan	241.7	84.0	60.5	87.2	85.1	67.1	82.0	84.4	84.3	212.1
Türk Cumhuriyetleri Toplamı	632.9	491.1	360.7	381.4	243.5	258.6	321.3	350.7	397.4	715.9
TOPLAM İTHALAT	3805.1	4238.6	4298.6	4293.2	3639.2	4926.6	6280.2	6581.1	8402.0	12773.5

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	18.6	86.0	104.2	267.3	140.5	84.6	62.7	47.4	65.3	28.7
Kırgızistan	113.6	146.9	185.1	173.6	111.9	190.8	259.4	344.6	345.9	316.6
Türkiye	416.2	611.6	991.8	909.6	588.3	825.5	875.8	930.6	992.7	935.2
Türkmenistan	47.6	125.3	134.6	208.8	58.2	10.6	67.5	174.1	178.0	147.2
Özbekistan	238.9	301.5	508.0	489.0	288.4	527.4	780.4	795.1	866.9	824.8
Türk Cumhuriyetleri Toplamı	835.0	1271.4	1923.6	2048.3	1187.2	1639.0	2045.9	2291.8	2448.8	2252.6
TOPLAM İTHALAT	17333.2	23661.0	32686.6	37815.4	28408.7	31106.7	38010.2	44538.1	48804.6	41212.8

Kaynak: UNCTAD (<http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>)

Kazakistan 1995 yılında 3805 milyon dolarlık ithalat yapmıştır. Bunun 632 milyon doları Türk Devletleri'nden yapılmıştır. 1995 yılında Kazakistan'ın toplam ithalatından Türk Devletleri'nin almış olduğu pay %17 oranındadır. İlerleyen yıllarda Kazakistan'ın ithalatı artmış 2013 yılında 48804, 2014 yılında ise 41212 milyon dolara ulaşmıştır. 2014 yılında Türk Devletlerinin Kazakistan'ın toplam ithalatından almış olduğu pay 2252 milyon dolardır. Bu %5.5 gibi bir orana tekabül etmektedir. 1995 yılı ile karşılaştırıldığında Kazakistan'ın toplam ithalatı içerisinde Türk Devletleri'nin payının %17'den, %5'e düşmesi, ticaret hacminin dramatik bir şekilde düştüğüne işaret etmektedir.

Tablo 40. Kırgızistan'ın Türk Cumhuriyetleri'nden İthalatı, milyon ABD doları

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Azerbaycan	3.3	1.4	6.1	7.2	3.4	2.3	0.4	2.4	0.4	0.4
Kazakistan	112.5	139.7	65.5	77.9	72.7	57.4	81.8	116.6	170.9	202.9
Türkiye	38.3	47.6	31.4	37.4	23.0	26.7	15.7	16.9	25.9	33.2
Türkmenistan	18.6	13.6	6.9	8.2	7.8	18.7	9.0	1.7	0.4	1.4
Özbekistan	88.9	131.6	102.7	122.2	50.0	74.6	66.7	60.1	39.2	51.9
Türk Cumhuriyetleri Toplamı	261.6	333.8	212.5	252.9	156.9	179.7	173.6	197.8	236.8	289.7
TOPLAM İTHALAT	522.4	837.9	709.2	844.1	599.7	554.1	467.2	579.4	717.0	940.9

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	1.9	7.7	2.0	10.5	5.2	4.2	11.2	3.7	11.6	9.3
Kazakistan	180.4	199.8	312.4	376.5	275.2	385.5	410.9	518.7	555.0	532.2
Türkiye	33.7	39.5	50.9	91.1	72.7	84.7	117.1	178.5	204.7	188.4
Türkmenistan	13.0	1.8	1.3	2.2	1.2	1.1	2.5	1.8	1.7	1.8
Özbekistan	60.1	65.0	120.9	160.1	114.4	93.8	84.3	63.2	97.6	86.7
Türk Cumhuriyetleri Toplamı	289.1	313.7	487.5	640.4	468.6	569.3	626.0	765.9	870.6	818.4
TOPLAM İTHALAT	1107.8	1931.1	2788.6	4072.3	2973.9	3222.6	4260.7	5373.2	5983.0	5650.4

Kaynak: UNCTAD (<http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>)

Kırgızistan'ın 1995 yılında toplam ithalat değeri 522 milyon dolardır. 1995 yılında Kırgızistan'ın toplam ithalatında Türk Devletleri 261 milyon dolarlık bir paya sahiptir ve bu Kırgızistan'ın toplam ithalatının %50'sine tekabül etmektedir. İlerleyen dönemde Kırgızistan'ın ithalat tutarı artmış 2013 yılında bu değer 5983, 2014 yılında ise 5650 milyon dolara ulaşmıştır. 2014 yılında Kırgızistan'ın toplam ithalatı içerisinde Türk devletlerinin payı 818 milyon dolar olmuştur. 2014 yılında Türk Devletleri'nin Kırgızistan'ın toplam ithalat tutarı içerisindeki oransal payı %14'dür. Başlangıç dönemiyle mukayese edildiğinde Kırgızistan'ın da diğer Türk Devletleriyle olan ticaret hacminin oransal bazda düştüğü görülmektedir.

Tablo 41. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri'nden İthalatı, milyon ABD doları

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Azerbaycan	21.8	38.2	58.3	50.2	44.0	95.6	78.1	63.4	122.6	135.5
Kazakistan	86.6	93.7	165.3	253.7	295.9	346.3	90.3	201.6	266.6	442.2
Kırgızistan	5.5	5.9	7.6	6.8	2.8	2.3	6.3	16.0	10.9	13.4
Türkmenistan	111.8	99.9	73.5	42.0	67.0	97.8	71.7	99.2	123.7	175.8
Özbekistan	61.5	56.5	94.8	96.2	47.5	85.8	36.0	75.2	99.5	178.7
Türk Cumhuriyetleri Toplamı	287.3	294.2	399.4	448.8	457.2	627.9	282.5	455.4	623.3	945.6
TOPLAM İTHALAT	35707.4	42930.3	48585.1	45908.2	40686.7	54149.8	41399.1	51270.2	69339.7	97539.8

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	272.3	340.5	329.6	928.4	752.8	865.1	262.3	339.9	333.7	291.3
Kazakistan	558.9	993.7	1284.0	2332.0	1077.1	2471.0	1995.1	2056.1	1760.1	1236.3
Kırgızistan	14.1	27.5	45.0	48.0	31.4	30.9	52.1	45.2	37.0	65.6
Türkmenistan	160.7	189.9	396.7	389.3	330.7	386.3	392.7	303.5	653.8	624.1
Özbekistan	261.5	415.8	613.8	580.8	413.0	861.4	939.9	813.3	815.4	780.7
Türk Cumhuriyetleri Toplamı	1267.5	1967.4	2669.2	4278.5	2605.1	4614.7	3642.1	3558.0	3600.1	2998.0
TOPLAM İTHALAT	116774.2	139576.2	170062.7	201960.8	140869.0	185541.0	240838.9	236544.5	251661.3	242224.0

Kaynak: UNCTAD (<http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>)

Türkiye'nin 1995 yılında toplam ithalatı 35707 milyon dolardır. Türkiye'nin aynı yılda Türk Devletleri'nden yapmış olduğu ithalat değeri 287 milyon dolardır. 1995 yılında Türkiye'nin toplam ithalatından diğer Türk Devletleri'nin almış olduğu pay 0.008 düzeyindedir. Geçen yıllarda Türkiye'nin toplam ithalat miktarı artmış, 2013 yılında bu rakam 251661, 2014 yılında ise 242224 milyon dolara çıkmıştır. 2013 yılında Türk Devletleri'nden Türkiye'nin yapmış olduğu ithalat değeri 3600, 2014 yılında ise 2998 milyon dolara ulaşmıştır. 2014 yılında diğer Türk Devletlerinin Türkiye'nin toplam ithalatından almış oldukları payın oransal değeri 0.012'dir. 1995 yılıyla mukayese edildiğinde Türkiye'nin diğer Türk Devletleriyle olan ticaret oldukça yavaş bir yavaş bir trend izlediği görülmektedir.

Tablo 42. Türkmenistan'ın Türk Cumhuriyetleri'nden İthalatı, milyon ABD doları

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Azerbaycan	38.5	33.2	15.5	16.2	18.4	33.1	51.0	31.9	27.1	211.3
Kazakistan	60.0	45.5	64.1	21.6	19.4	16.8	22.9	26.5	67.0	37.0
Kırgızistan	10.2	2.4	2.2	1.9	3.6	4.9	4.7	5.5	5.7	5.9
Türkiye	122.3	101.6	127.3	131.1	222.1	234.0	233.6	251.5	269.6	304.4
Özbekistan	35.0	14.2	60.5	47.4	68.8	44.1	64.7	50.0	..	..
Türk Cumhuriyetleri Toplamı	266.0	196.8	269.6	218.1	332.2	332.9	376.9	365.4	369.4	558.5
TOPLAM İTHALAT	1365.0	1315.0	1183.4	1007.5	1478.2	1785.5	2349.0	2119.0	2512.0	3320.0

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	354.1	34.5	53.7	72.1	103.0	247.3	108.9	149.9	135.1	139.8
Kazakistan	22.2	25.0	97.8	264.3	132.2	109.6	132.8	196.2	204.5	288.9
Kırgızistan	4.0	3.0	3.3	6.4	7.1	6.9	8.3	9.6	10.3	10.3
Türkiye	243.5	310.7	401.4	727.0	1009.1	1148.9	1436.9	1527.5	2001.9	2320.9
Özbekistan	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Türk Cumhuriyetleri Toplamı	623.8	373.2	556.3	1069.9	1251.5	1512.7	1686.9	1883.3	2351.8	2759.8
TOPLAM İTHALAT	2947.0	2560.0	3619.0	5600.0	6800.0	5700.0	7600.0	9900.0	10000.0	10300.0

Kaynak: UNCTAD (<http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>)

Türkmenistan'ın 1995 yılında toplam ithalat değeri 1365 milyon dolar tutarındadır. 1995 yılında Türk devletlerinden Türkmenistan'ın yapmış olduğu ithalat tutarı 266 milyon dolardır. 1995 yılında Türkmenistan'ın toplam ithalatı içerisinde Türk Devletleri'nin payı %19 düzeyindedir. İlerleyen yıllarda Türkmenistan'ın toplam ithalat düzeyi artmış, 2014 yılında bu rakam 10300 milyon dolara ulaşmıştır. 2014 yılında Türkmenistan'ın Türk Devletleri'nden yapmış olduğu ithalat tutarı ise 2759 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılı içerisinde Türkmenistan'ın toplam ithalatı içerisinde Türk devletlerinin payı %27 olmuştur. Bu rakam 1995 yılıyla mukayese edildiğinde geçen yıllarda Türkmenistan'ın diğer Türk Devletleriyle ticaret hacmini mühim oranda artırdığını göstermektedir.

Tablo 43. Özbekistan'ın Türk Cumhuriyetleri'nden İthalatı, milyon ABD doları

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Azerbaycan	..	6.3	4.8	2.8	1.2	1.6	4.7	5.3	1.9	3.8
Kazakistan	258.5	236.1	162.4	148.1	99.1	180.4	194.8	123.9	158.2	232.5
Kırgızistan	129.8	136.8	..	48.2	73.5	128.0	72.4	41.7	22.7	19.1
Türkiye	233.1	268.8	230.4	195.4	148.9	110.9	116.3	114.6	158.9	167.4
Türkmenistan	..	..	5.6	9.0	9.3	8.8	..	..	..	..
Türk Cumhuriyetleri Toplamı	621.4	648.0	403.1	403.6	332.0	429.7	388.3	285.5	341.7	422.8
TOPLAM İTHALAT	2750.0	4710.0	4185.0	3290.0	3110.0	2697.0	2814.0	2425.0	2662.0	3392.0

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Azerbaycan	5.5	12.3	8.9	6.5	8.2	25.1	27.2	16.0	13.2	53.2
Kazakistan	267.5	404.1	860.8	1280.2	970.3	1119.5	1230.0	1479.6	1164.6	1277.4
Kırgızistan	20.6	32.5	102.8	307.2	358.6	274.7	365.6	424.8	366.4	..
Türkiye	166.6	184.9	222.8	339.1	303.6	287.7	369.7	495.9	572.0	711.6
Türkmenistan	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Türk Cumhuriyetleri Toplamı	460.1	633.8	1195.3	1933.1	1640.7	1707.0	1992.5	2416.3	2116.2	2042.2
TOPLAM İTHALAT	3666.0	4380.0	6339.8	9277.0	9023.0	8689.5	10472.1	12034.2	12998.5	13900.0

Kaynak: UNCTAD (<http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>)

Özbekistan'ın 1995 yılında toplam ithalatı 2750 milyon dolardır. Özbekistan'ın 1995 yılında Türk Devletlerinden yapmış olduğu ithalat tutarı 621 milyon dolardır. 1995 yılında Özbekistan'ın toplam ithalatı içerisinde diğer Türk Devletleri'nin payı %22.5 oranındadır. İlerleyen dönemde Özbekistan'ın toplam ithalatı artmış 2014 yılında bu tutar 13900 milyon dolara ulaşmıştır. 2014 yılında Özbekistan'ın toplam ithalatı içerisinde Türk Devletleri'nden yapılan ithalat değeri 2042 milyon dolar düzeyindedir. Özbekistan'ın 2014 yılında toplam ithalatı içerisinde Türk Devletleri'nden yapılan ithalatın payı %15 düzeyindedir. 1995 yılıyla mukayese edildiğinde Özbekistan'ın Türk Cumhuriyetleriyle olan ticaret hacminin zamanla düştüğü müşahade edilmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türk Cumhuriyetleri 1991 yılında bağımsızlıklarını kazandıktan sonra zorlu bir transformasyon süreci içine girmişlerdir. SSCB'nin 1991 yılında dağılmasıyla Türkiye ile dili, dini, tarihi, kültürü aynı olan Türk Cumhuriyetleri özgür varlıklarıyla ortaya çıkmıştır. Bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri şumullü bir siyasi ekonomik ve sosyal dönüşüm sürecine tabi olmuşlar, bu süreç içerisinde gerek ekonomik gerekse siyasi ve sosyal yönden gelişim konusunda ciddi engellerle karşılaşmışlardır. Türkiye siyasi, ekonomik ticari ve kültürel ilişkilerin geliştirilip artırılması yönünde her zaman öncü olmuş; din, dil, kültür ve tarih açısından müşterek bağları olan Türk Cumhuriyetleri ile demokrat, çağdaş ve modern kimliği ile önemli yardım ve işbirliği kanalları açmıştır.

Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarından bu yana geçen çeyrek yüzyılda siyasi, ekonomik, sosyo kültürel alanlarda ilerlemeler sağlamışlardır. Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler ve işbirliği muhtelif alanlarda gelişmiş çeşitlenmiş Türk Keneşi yada Türk Konseyiyle kurumsal bir yapıya bürünerek taçlanmışlardır. Türk Konseyinin kapsayıcı, kucaklayıcı yapısı çerçevesinde icra edilen faaliyetler bölgede işbirliği, istikrar ve refaha mühim oranda katkı sağlamakta, sürdürülebilir büyüme, istihdamı artırma, hayat standardını yükseltme konusunda etkili olmakta, eğitimden sosyal güvenliğe, makro ekonomiden, ticaret, turizm ve kültüre kadar çok geniş bir alanda politikalar sunmaktadır.

Şüphesiz Türk dünyasının bekası sonraki nesillere birlik bütünlük içeri-

sinde kalkınmış ve her alanda kardeşlik bağları güçlenmiş bir Türk Dünyası bırakmakla mümkündür.

Türk Cumhuriyetleri'nin özgürlüklerine kavuşması üzerinden çeyrek yüzyıl geçmesine rağmen hala bir çok sorunun tazeliğinden ve sıcaklığından çok şey kaybetmediği görülmektedir. Türk Dünyasının güçlenerek büyümesi ve gelişmesi siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel alanlarda yapacağı cesur atılımlara bağlıdır. Türk Dünyasının gerçekten yüksek olan potansiyel gücünü bir an evvel harekete geçirmesi gerekir. Bugün Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler beklenen düzeyin ve hatta Türk Keneşi Anlaşmasıyla belirlenen hedeflerin çok altındadır. Bunun bir çok nedeni olmakla beraber özetle aşağıdaki şekilde sıralanabilir.

Türk Dünyası'nda işsizliğin önlenmesi istihdamın gerek nitelik gerekse nicelik yönünden geliştirilmesi, ekonomik ve sosyal kalkınmada "take off" aşamasına gelmesi için Türk Dünyası ülkelerinin uyguladıkları kamu politikalarının sürekli gözden geçirilerek güncellenmesi gerekir. Ayrıca Türk Dünyası'nda işsizliğin azaltılması için şu önerilerde bulunulabilir: Türk Cumhuriyetlerinde Ortak istihdam stratejisinin benimsenip, ortak politikaların uygulamaya konulması, ihracata dayalı bir büyüme stratejisinin izlenmesi, Türk Cumhuriyetleri'nin kendi aralarında mukayeseli üstünlükleride gözeterek rekabet gücünü artıracak politikalara yönelmesi, bütün Türk Cumhuriyetleri'nde girişimciliğin desteklenerek yatırım ortamının iyileştirilmesi, üretimi olumsuz etkileyen vergilerin kaldırılarak vergi yükünün düşürülmesi, İşletmelerin sosyal yükleri hafifletilerek istihdamın teşvik edilmesi, etkili istihdam teşvikleri uygulanması, Türk Cumhuriyetleri'nde uygulanan İş Yasalarının birbiriyle uyumlu hale getirilerek bu konuda esneklik imkanlarının geliştirilmesi, kayıtdışı ekonomiyle bütün Türk Cumhuriyetleri'nde etkin mücadele edilerek kayıt dışının kayda alınması, bütün Türk Cumhuriyetleri'nde kayıtlı sisteme geçişi teşvik edici yöntemler uygulanması, bürokratik işlemlerin azaltılması ve kolaylaştırılması, İleri teknolojiyi yakalayacak ortam ve imkanların sağlanması, etkin bir işsizlik sigortası oluşturularak fonda biriken kaynakların aktif istihdam imkanları yaratacak şekilde kullanılması, ek istihdam imkanları yaratılarak yaşam boyu eğitime önem verilmesi, Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye'de önceki yıllarda uygulanan yanlış nüfus politikalarının etkisini de giderecek şekilde nüfus artışını hızlandırıcı politikaların uygulanması gerekir.

Ayrıca aşağıda belirtilen sorunlara özel ihtimam gösterilerek sorunları çözücü önlemlerin alınması gerekir.

- Dış ticaret altyapısında yetersizlikler vardır. Türkiye ile Türk Cumhuriyetlerinin ticaret pratiğindeki farklılıklar, hukuk, bankacılık sektörü ve mali piyasa altyapısındaki yetersizlikler dış ticaret hacmini negatif yönde etkilemektedir.

- Ticari ilişkilerde nakliyenin yüksek maliyet unsuru olması, havayolu ile nakliyenin hala çok pahalı olması, karayolu ulaşımında yüksek yol vergileri tonaj sınırlamaları gibi birçok neden ticaret hacminin gelişmesini engellemektedir. Yeni ipek yolu projesinin hayatiyet kazanması, nakliye maliyetlerini düşürüp mal intikalini daha hızlı sağlayacağı için dış ticarete olumlu yansımaları olacaktır.

- Taklit mallardan dolayı ortaya haksız rekabet çıkmakta, bilhassa Çin’de üretilen taklit Türk malları yaygınlığı ticaret hacmine büyük darbe vurmaktadır.

- Türk Cumhuriyetleri’ndeki idari uygulamaların yeterince şeffaf olması, yoğun ve karmaşık bürokrasi, farklı isimler altında alınan vergiler, vergi kontrollerinin farklı bakanlıklar ve birimler tarafından yapılması ve bunun ortaya çıkardığı psikolojik etki yanında zaman kaybı, gümrüklerde yaşanan olumsuzluklar, genelde yolsuzluk oranının yüksek olması iktisadi ilişkilerin gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir.

- Türk Cumhuriyetlerinde faaliyet gösteren Türk müteşebbisleri telekomünikasyon, bankacılık ve sigortacılık, finansal kiralama, inşaat-taahhüt, basın-yayın, eğitim, sağlık, ulaştırma, otomotiv, imalat sanayi, petrol gibi alanlarda faaliyette bulunup istihdam yaratmalarına rağmen sektörel çeşitlilik, yatırım ve ticaret hacmi açısından gelinen nokta kifayet arz etmemektedir.

- Türk Cumhuriyetleri’nin kendi aralarında yaşadıkları sınır sorunları, doğal kaynakları paylaşım sorunu gibi meseleler siyasal ilişkilerin soğumasına yol açmakta, doğal olarak bu soğukluk iktisadi ve ticari ilişkileri de olumsuz yönde etkilemektedir.

- Türk Cumhuriyetleri’nin dış ticarete istenen atılımı yapamamaları hala Rusya’nın dış ticaret hacimlerinde en önemli aktör olma konumunun devam etmesindedir. Rusya’da meydana gelen siyasi yada ekonomik kriz Türk Cumhuriyetlerinin ticaret hacmine negatif olarak yansımaktadır. Dolayısıyla Türk

Cumhuriyetlerinin dış ticarete alternatif ülke seçeneğini artırmaları ticaret hacimlerini pozitif yönde etkileyecektir.

- Türk Cumhuriyetleri'nin mebzul miktarda olan doğal kaynak zenginliklerini bir an evvel sermaye birikimine dönüştürerek ekonomik ve sosyal sıçramayı gerçekleştirmeleri gerekir. Ekonomik büyüme ve kalkınma için gerekli olan altyapı ve sektör yatırımlarının yapılması, ekonomik yapıyı çok boyutlu hale getirerek milli gelir artışının kaynağını sadece doğal kaynak olmaktan çıkarıp istihdam ve gelir yaratan bir niteliğe büründürülecek, bu durum sermaye birikimini hızlandırarak ekonomiyi gelişmiş ekonomilerin en önemli vasıflarından biri olan yüksek teknoloji üreten ve kullanan bir ekonomiye dönüştürecek, dolayısıyla yüksek tutarda mal ve hizmet üreten bir ekonomik yapı oluşacaktır.

Bu çalışmada sosyo-ekonomik ağırlıklı resimler çekilip tespitler yapılmıştır. Bugün Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri açısından belirlenen kısa ve uzun dönemli hedeflere kısmen ulaşılsa da; yapılacak çok iş, katedilecek çok mesafe olduğu görülmektedir.

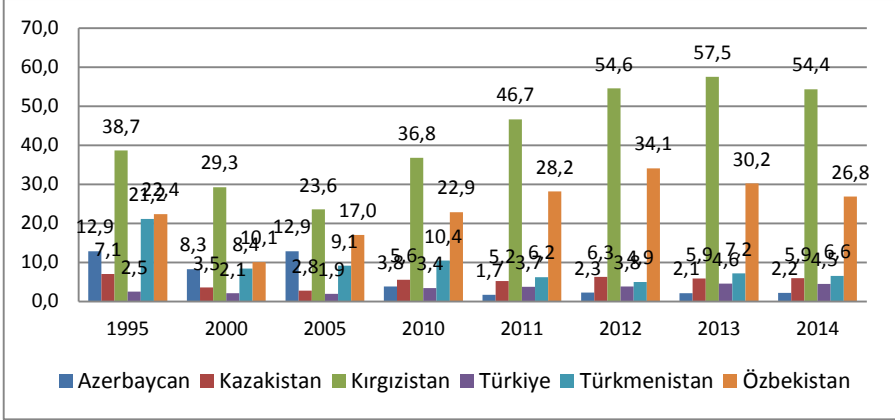
KAYNAKÇA

- Aydın Ali Kemal, Türk Konseyi (Keneşi) ve Bölgedeki Gelişmeler Işığında Avrasya'da İşbirliği, Türkmeneli birliği ve Kültür Vakfı Avrasya İncelemeleri Merkezi, AVİM, 24 Şubat, 2015, Ankara, s.10-11,
http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/AVIM_RAPORU_20150526_165558.pdf
- <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>
- http://dosya.marmara.edu.tr/ikf/iib-dergi/2014-1/makale_13.pdf
- http://ismailgaspirali.org/ismailgaspirali/?page_id=4
- <http://web.archive.org/web/20151122164459/http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18623>
- <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke->
- <http://www.iktisatsozlugu.com/nedir-159-%C4%B0%C5%9EG%C3%9CC%C3%9C#.V042G5GLTIU>
- <http://www.mahfiegilmez.com/2012/12/orta-gelir-tuzag-ve-turkiye.html>
- <http://www.mfa.gov.tr/oecd-ulkelerinde-demografik-egilimler-ve-muhtemel-etkileri.tr.mfa>

- <http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/78/International%20Economic%20Indicators%202014.pdf>
- <http://www.prb.org/Datafinder/Topic/Bar.aspx?sort=v&order=d&variable=28>
(Population Reference Bureau)
- http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/211/kuresellesmenin_boyutlari_ve_etkileri
- <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/190faaac-0065-48a4-8550-cfdd698abf02/Doviz-Rezerv-Yonetimi.pdf?MOD=AJPERES>
- <http://www.trademap.org/Index.aspx>
- http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/Hia_2011/turkce/metaveri/tanim/index.html
- http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/Hia_2011/turkce/metaveri/tanim/index.html
- http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/AVIM_RAPORU_20150526_165558.pdf
- <http://www.turkkon.org/tr-TR/AnaSayfa>
- <http://www.turksoy.org/tr/members/uzbekistan>
- https://tisk.org.tr/tr/e-yayinlar/289_oecd_ulkelerinde_kadinlar/pdf_289_oecd_ulkelerinde_kadinlar.pdf
- https://tisk.org.tr/tr/e-yayinlar/289_oecd_ulkelerinde_kadinlar/pdf_289_oecd_ulkelerinde_kadinlar.pdf
- KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 13 (20): 19-33, 2011, ISSN: 1309-9132, www.kmu.edu.tr
- Osman Murat Telatar, Harun Terzi, “Nüfus ve Eğitimin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme”, Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt .24, Sayı : 2, s.198
- Ş. Kaypak / KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 13 (20): 19-33, 2011
- Şahabettin Güneş, “Türkiye’de Nüfus Artışının Ekonomik Büyümeyle İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 60-3
- The World Factbook
- Yusuf TEMÜR, Ahmet ÇETİN, Nadir EROĞLU, İlhan EROĞLU, “Maastricht Kriterleri Çerçevesinde Türkiye ‘nin Kamu Borç Yükü Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi YIL 2014, CİLT XXXVI, SAYI I, S. 229-243.

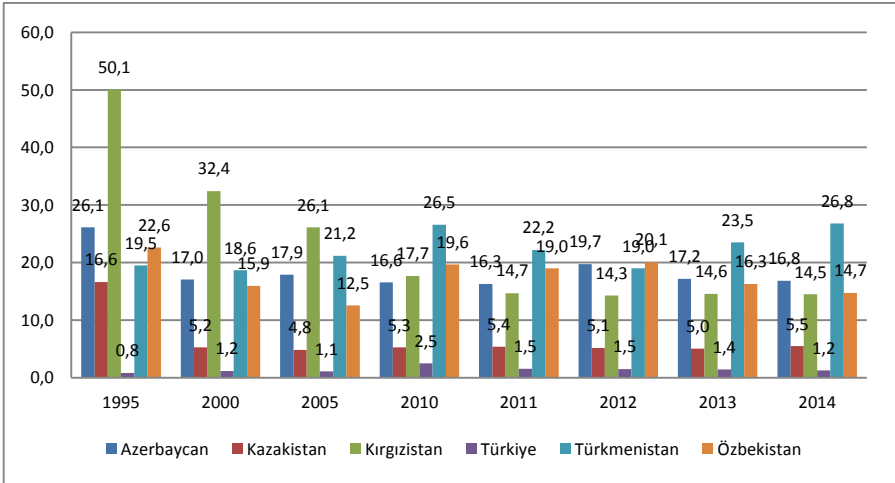
EKLER:

Grafik 1. Ülkelerin Toplam İhracatındaki Türk Cumhuriyetleri'nin Payları

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

Grafik 2. Ülkelerin Toplam İthalatındaki Türk Cumhuriyetleri'nin Payları

Kaynak: World Development Indicators, World Bank (<http://databank.worldbank.org/>)

Tablo 1. Ülkelerin Diğer Türk Cumhuriyetleri İle Olan Dış Ticaret Dengesi

<i>Azerbaycan</i>										
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
İhracat	81.8	92.0	83.2	138.2	80.6	144.3	128.8	117.0	164.6	364.4
İthalat	174.6	260.9	241.4	294.4	183.1	199.6	390.3	427.9	525.0	657.2
Dış ticaret dengesi	-92.8	-168.9	-158.2	-156.2	-102.6	-55.3	-261.5	-310.9	-360.5	-292.8
<i>Kazakistan</i>										
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
İhracat	369.0	413.5	389.8	311.2	205.0	307.0	391.7	434.8	544.0	881.5
İthalat	632.9	491.1	360.7	381.4	243.5	258.6	321.3	350.7	397.4	715.9
Dış ticaret dengesi	-263.9	-77.7	29.0	-70.2	-38.5	48.3	70.4	84.2	146.6	165.6
<i>Kırgızistan</i>										
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
İhracat	159.3	226.6	188.7	114.9	101.8	147.7	121.5	106.8	106.4	131.2
İthalat	261.6	333.8	212.5	252.9	156.9	179.7	173.6	197.8	236.8	289.7
Dış ticaret dengesi	-102.3	-107.2	-23.9	-138.0	-55.1	-31.9	-52.1	-91.0	-130.4	-158.5
<i>Türkiye</i>										
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
İhracat	542.7	744.4	907.5	830.9	573.3	567.8	557.4	621.5	899.1	1194.3
İthalat	287.3	294.2	399.4	448.8	457.2	627.9	282.5	455.4	623.3	945.6
Dış ticaret dengesi	255.4	450.2	508.0	382.1	116.1	-60.1	274.9	166.1	275.8	248.7
<i>Türkmenistan</i>										
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
İhracat	410.4	266.9	128.9	137.5	139.8	211.6	270.4	278.4	381.9	368.2
İthalat	266.0	196.8	269.6	218.1	332.2	332.9	376.9	365.4	369.4	558.5
Dış ticaret dengesi	144.5	70.1	-140.7	-80.6	-192.3	-121.3	-106.5	-87.0	12.5	-190.3
<i>Özbekistan</i>										
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
İhracat	767.2	405.1	259.5	541.8	384.3	283.2	216.2	232.9	272.0	636.5
İthalat	621.4	648.0	403.1	403.6	332.0	429.7	388.3	285.5	341.7	422.8
Dış ticaret dengesi	145.8	-242.9	-143.6	138.3	52.3	-146.5	-172.1	-52.6	-69.7	213.7

<i>Azerbaycan</i>										
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
İhracat	984.9	788.5	1613.7	906.1	790.0	1001.4	584.9	747.6	659.7	614.2
İthalat	752.6	909.3	907.3	1082.7	1009.0	1092.3	1584.1	1903.9	1848.6	1546.2
Dış ticaret dengesi	232.2	-120.8	706.4	-176.6	-218.9	-90.9	-999.3	-1156.3	-1188.9	-932.0
<i>Kazakistan</i>										
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
İhracat	771.2	1247.5	2557.4	4039.1	2274.6	3193.9	4615.5	5811.4	4965.5	4633.6
İthalat	835.0	1271.4	1923.6	2048.3	1187.2	1639.0	2045.9	2291.8	2448.8	2252.6
Dış ticaret dengesi	-63.8	-23.9	633.7	1990.8	1087.4	1554.9	2569.6	3519.6	2516.7	2381.0
<i>Kırgızistan</i>										
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
İhracat	158.3	233.7	414.0	632.8	651.5	646.0	923.8	1033.6	1019.9	888.9
İthalat	289.1	313.7	487.5	640.4	468.6	569.3	626.0	765.9	870.6	818.4
Dış ticaret dengesi	-130.8	-80.0	-73.4	-7.6	182.9	76.7	297.9	267.7	149.3	70.4
<i>Türkiye</i>										
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014

İhracat	1409.3	1981.6	2874.5	3749.2	3396.0	3922.5	5040.4	5845.3	6908.1	7112.2
İthalat	1267.5	1967.4	2669.2	4278.5	2605.1	4614.7	3642.1	3558.0	3600.1	2998.0
Dış ticaret dengesi	141.8	14.2	205.2	-529.3	791.0	-692.2	1398.3	2287.2	3308.1	4114.2
<i>Türkmenistan</i>										
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
İhracat	452.4	790.2	788.4	770.8	570.1	679.2	807.7	813.4	1201.6	1146.7
İthalat	623.8	373.2	556.3	1069.9	1251.5	1512.7	1686.9	1883.3	2351.8	2759.8
Dış ticaret dengesi	-171.4	417.0	232.1	-299.1	-681.4	-833.5	-879.2	-1069.9	-1150.3	-1613.1
<i>Özbekistan</i>										
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
İhracat	809.3	827.8	1638.1	1564.1	1676.3	2673.1	3736.6	3826.3	3822.2	3569.6
İthalat	460.1	633.8	1195.3	1933.1	1640.7	1707.0	1992.5	2416.3	2116.2	2042.2
Dış ticaret dengesi	349.2	194.0	442.8	-368.9	35.6	966.1	1744.1	1410.0	1706.0	1527.4

Kaynak: UNCTAD (<http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>)